fondată în 1895
bpt
serie nouă

1543

mari gînditori și filosofi francezi

ai veacului al XIX-lea

★

I 75437

I 75437

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ilustrația copertei: *Victor Creţulescu*

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

mari gînditori și filosofi francezi ai veacului al XIX-lea

★

ANTOLOGIE, PREFAȚĂ, TABEL CRONOLOGIC ȘI NOTE DE ALIN TEODORESCU
TRADUCEREA TEXTELOR DE ADRIANA ȘI CĂLIN ANASTASIU

603981
B.C.U. IASI

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1989
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B. C. U. „M. EMINESCU"
IAȘI
Acc 669346
316.75(44)"18"(088)=93.0

ISBN 973-21-0016-8
ISBN 973-21-0015-x

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAȚĂ

Primul argument pentru a justifica o asemenea antologie — mult mai greu de prefațat decît de alcătuit — este acela că zece din cei paisprezece autori incluși nu au fost niciodată traduși în limba română. Cu excepția lui Claude-Henri de Saint-Simon[1], Charles Fourier[2], P.J. Proudhon și F.R. Lamennais, din ale căror opere există traduceri fie îndeajuns de semnificative (Fourier, P.J. Proudhon și Saint-Simon), fie sub formă de fragmente neimportante (Lamennais), nici unul dintre ceilalți autori nu are un loc cert în bibliografia românească de specialitate. Într-o anumită măsură lipsurile în materie de traduceri sînt compensate de analize referitoare la relațiile dintre utopia, critica și mesianismul socialismului francez precomunard și mișcarea culturală românească[3]. Și în acest domeniu, cu cîteva excepții notabile, există

---

[1] Saint-Simon, *Catehismul industriașilor. Noul creștinism*, Cultura Națională, 1924, cu o prefață de D. Gusti; *Texte alese* (împreună cu R. Owen și Ch. Fourier), Editura Academiei, București, 1957. În reviste au apărut și alte fragmente. O ediție mai consistentă din opera lui Saint-Simon, Fourier și Proudhon lipsește încă.

[2] Ch. Fourier, *Opere economice*, Editura Academiei, București, 1966.

[3] În prezent nu există o bibliografie a traducerilor și scrierilor despre socialiștii utopici francezi. Ca orientare în acest domeniu se pot consulta: I. Cojocaru și Z. Ornea, *Falansterul de la Scăieni*, Editura Politică, București, 1966; G. Zane, *Saint-Simon și fourierism în România*, în vol. *Studii*, Editura Eminescu, București, 1980; D. Popovici, *Sfînta Cetate. Între utopie și poezie*, 1935; R. Tomoioagă, *I.H. Rădulescu. Ideologia social-politică și filosofică*, Editura științifică, București, 1971; M. Emerit, *Le saint-simonisme en Roumanie*, în «Revue roumaine d'histoire», 3, 1969; P.-J. Proudhon, *Principiul artei și destinația ei socială*, Editura Meridiane, București, 1987.

un mare spațiu de cercetare și multă materie necunoscută. Să adăugăm — dacă mai e nevoie — că o parte considerabilă a scrierilor analitice, în special cele din domeniul filosofiei și sociologiei, sînt adesea grevate de interpretări lipsite de consistență, datorită, în special, nerecurgerii la textele de bază.

Pe de altă parte, în domeniul atît de agitat al științelor socio-umane se întîmplă, de cîțiva ani încoace, ceva neașteptat. După ce, o lungă perioadă, vechile scrieri utopice — în special cele ale secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea — au fost ignorate sau au constituit simple curiozități cărturărești, astăzi sîntem confruntați cu un val impresionant de reeditări, reluări, analize și sinteze asupra utopiei. O simplă modă? Deloc..Cum constată B. Baczko[4] nevoia de imaginație a devenit o caracteristică *sine-qua-non* a felului în care *mass-media* prezintă profilul candidaților politici, partidelor și noilor curente din literatură, filosofie și sociologie. Dacă ar fi să credem în ritmuri hegeliene, am putea spune că intrăm în negarea non-utopiei, deci în faza refuzului „realismului pozitivist" promovat cu atîta înverșunare nemetafizică de mai bine de un secol încoace de cei mai iluștri reprezentanți ai științelor sociale. Oricum am lua lucrurile, este evident că atît în publicistica politică, socială și științifică, cît și în domeniul specializat al literaturii propriu-zise, utopia joacă un rol din ce în ce mai distinct. Utopia pare să devină „noua temă", așa cum în anii *'40—'50* ai secolului nostru fusese *existența*, iar în anii *'60*, *contestația*.

Și încă un argument, acesta, poate, de maximă importanță pentru destinul disciplinelor socio-umane. În ultimele două decenii, deși semnele apăruseră de la începutul anilor '50, se constată o reluare, pe cu totul alt plan decît cel strict ideologic, a studiilor marxiene[5]. Analizele unor teoreticieni marxiști sau de inspirație marxistă (P. Anderson, S. Amin, Ch. Bettelheim, M. Rubel, C. Furtado, Th. Dos Santos, A. Emmanuel, I. Wallerstein, P. Vidal-Naquet etc.), ca și cele desfășurate în cadrul paradigmatic al școlii istorice a *Analelor*, condusă de F. Braudel, au deschis o nouă perspectivă asupra contextului ideatic,

[4] B. Baczko, *Lumières de l'utopie*, Payot, Paris, 1982 și *Les imaginaires sociaux*, Payot, Paris, 1984.

[5] Folosim termenul, încetățenit în publicistica noastră, ca desemnînd ansamblul elementelor privind *viața și opera lui Karl Marx*.

social, politic, ideologic, economic în care a luat naștere opera lui Karl Marx. Se știe că acesta a fost mereu atent la mișcarea ideilor și luptelor sociale din Franța vremii sale, „locomotiva" revoluționară a secolului trecut. Se știe, de asemenea, că socialismul utopic francez a fost considerat de întreaga tradiție marxistă și leninistă ca una din sursele esențiale ale formării intelectuale a tinerilor germani de la cumpăna anilor *'840*, printre care Karl Marx și Friedrich Engels. Au fost întreprinse studii amănunțite în această direcție, dar majoritatea au devenit caduce din cauza perspectivei biologist-evoluționiste din care priveau treptele socialismului utopic premarxist. Multe studii tratau operele lui Fourier, Saint-Simon, Babeuf, Blanqui, Blanc drept constituenți imperfecți, genetici și „depășiți" ai unei gnoze omnipotente. Se pierdea astfel ceea ce este esențial în subculturile revoluționare: răspunsul specific al acțiunii politice la condițiile particulare ale epocii. Judecind evoluționist, reacțiile lui Babeuf, imagistica lui Fourier, teoria organizatorului industrial a lui Saint-Simon, totalitarismul lui Cabet, critica economică a lui Proudhon, logica organizațională a lui Blanc, tehnicile insurecționale ale lui Blanqui apar ca niște premoniții, și nu ca trăsături distincte ale unor comportamente mai generale, alcătuind, împreună, o configurație nouă.

Căci, nu e de contestat, între Revoluția Franceză (1789) și Comuna din Paris (1871) a luat naștere *cultura revoluționară* a epocii contemporane. O cultură, se știe, este compusă dintr-un ansamblu de ideologii, nu neapărat convergente, și un ansamblu de instituții dominate de aceste ideologii. Iar o ideologie, și reluăm acum definiția lui M. Ralea din 1922, este compusă dintr-un *model științific* și explicativ, o *utopie* (imaginea societății viitoare) și o *strategie* (tehnicile de realizare a utopiei)[6]. Cultura revoluționară modernă a pornit din Franța, unde s-au creat primele instituții specifice și unde au început să fie elaborate ideologiile componente. A crea o ideologie înseamnă, în primul rînd, a crea un aparat conceptual. Cu excepția a trei-patru termeni — capitali — toate conceptele esențiale ale politologiei, sociologiei și ideologiilor revoluționare au apărut în perioada la care ne referim. Ar fi de ajuns să reamintim numai termenul de *socialism*, inventat și dezvăluit

[6] M. Ralea, *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste*, teză de doctorat la Sorbona, 1922, în *Scrieri*, vol. 3, Editura Minerva, București, 1981.

contemporanilor de Pierre Leroux în 1832[2], termenul de *comunism*, folosit, într-un sens apropiat de cel de astăzi, de E. Cabet prin 1837, sau termenul de *sociologie*, inventat de A. Comte, fost secretar al lui Saint-Simon, și introdus în *Cursul de filosofie pozitivă* în 1836. Ca să nu mai vorbim de însuși termenul de *ideologie*, născut în 1804, ca denumire a unei noi științe capabilă să ordoneze și să verifice corectitudinea ideilor nu după forma lor (cum face logica) sau după mecanismul hermeneutic (cum face metafizica) și nici după „pasiunile subiective" ale intereselor oamenilor, ci conform capacității lor de reflectare și acțiune asupra socialului. Creatorul termenului, Destutt de Tracy, membru marcant al școlii lui Condillac, legat de grupul intelectualilor democrați din care făceau parte Cabanis, Voltaire, Sièyes, Garat, Volnay, fusese șocat de ceea ce se întîmplase în propria-i țară în numai 15 ani (1789 – 1804). De la o încercare – onorabilă și „raională", conform logicii de atunci – de a impune o constituție unui rege nici mai bun, nici mai prost decît alții, se ajunsese la ghilotinarea nobilimii și democraților, la regimul Terorii revoluționare și la conspirații, pentru ca totul să se încheie prin a aduce pe tronul Franței un împărat provenit dintr-o măruntă familie corsicană. De la constituția monarhică se ajunsese la Imperiul militar, trecîndu-se prin experiențe politice, sociale, economice și juridice fără asemănare în istorie.

Dar poate că nu termenii sînt indicatorii cei mai importanți ai ideii că epoca la care ne referim a creat structura culturii revoluționare așa cum o cunoaștem noi astăzi. Fiecare dintre cei paisprezece autori incluși în antologia de față reprezintă nu numai un moment important într-o succesiune nu totdeauna evolutivă, nu numai un lider de opinie într-o epocă și un mediu determinate, ci și *structuri comportamentale* specifice, ușor de urmărit pînă în zilele noastre, căci s-au stabilizat sub formă de configurații comportamentale. Linia Babeuf-Buonarroti-Blanqui-Bakunin-Kropotkin-Lenin-Roza Luxemburg traversează 130 de ani de istorie modernă și nu este greu deloc să observăm cum temele comune (necesitatea unui grup restrîns de revoluționari bine antrenați, care să atace coordonat punctele slabe ale unui sistem în criză; spiritul de partid și disciplina; perfecționarea tehnicilor insurecționale; primele

[2] P. Leroux, *La grève de Samarez*. Dentu, Paris, vol. 1, p. 255.

măsuri pentru impunerea dictaturii revoluționare) sînt, de fapt, constantele *revoluționarului de profesie*. Între Saint-Simon, Blanc și Leroux sînt asemănări care ne duc cu gîndul la teoreticienii tehnocrației, — în primul rînd la acel bine cunoscut James Burham, autorul atît de celebrei lucrări *Revoluția managerială* (1941), dar și al celor care, mai devreme decît Burham, promovau teoria organizării producției pe baza sistemului Taylor-Ford. Fourier pare *hors série*, însă și el poate fi încadrat în grupul celor ce propun reconstruirea întregii societăți pe temelii egalitare proporționale, în enclavele sistemului capitalist. Proudhon este poate tipic pentru grupa *reformiștilor parlamentari*, un profil atît de frecvent în Franța pînă astăzi și majoritar în Germania lui Bismark. Considerant și Cabet sînt propagandiștii eruditi ai unei „partide" cărcia reușesc să i închege un decalog doctrinar, o istorie ideatică aptă să satisfacă intelectualitatea și un tabel de obiective — constituente ale oricărei structuri ideologice. J.-J. Pillot, Lahautière și Lamennais sînt *activiști*, militanți, cu o doctrină bine interiorizată, dar simplificată. Iar Flora Tristan este, înainte de G. Sand, autoarea primelor manifeste feministe din Franța, păstrînd o anume feminitate în plină acțiune revoluționară, care va ajunge sub formă de model pînă la Simone Weil, un secol mai tîrziu, singurul om despre care raționalul și lucidul R. Aron spunea că l-a simțit că punea la inimă suferința întregii omeniri. Vom regăsi toate aceste tipuri comportamentale, structuri ideatice și configurații de acțiune politică și intelectuală în fiecare din marile partide comuniste de după 1871 — în Germania, Franța, Rusia.

Mai mult decît atît: cea mai mare parte a temelor analizei sociale între 1850 și 1920 s-a amplificat continuu, pornind de la cea ce au contestat, examinat și denunțat socialiștii utopici francezi. Relațiile individ-societate, economic-social, parlament-partid-guvern, lege-anomie, revoluție-evoluție-*statu-quo*, tehnologie-știință, masă-elită, au devenit teme universitare, au generat cercetări concrete, programe de acțiune, controverse și polemici, atitudini și refuzuri. Cînd se scrie istoria generală a secolului al XIX-lea, a sociologiei, politologiei și mișcărilor revoluționare, totul pare să pornească din Paris, din Franța, de la Revoluția Franceză.

Și, într-adevăr, lumea modernă începe cu Revoluția Franceză, care, în ciuda multor prejudecăți, nu deschide o epocă omogenă de revoluții — numai una a culturii revoluționare, parte inextricabilă a întregii culturi moderne — ci încheie ceea ce un istoric de renume a denumit epoca „revoluțiilor atlantice"[8]. În 1770 revolta coloniilor engleze din America de Nord dă semnalul războiului care va aduce independența noului continent. Între 1772 și 1787 la Geneva și în Țările de Jos izbucnesc revoluții burgheze, repede înăbușite. În aceeași perioadă, în Anglia, treptat, se revoluționează sistemul relațiilor de muncă, pe baza unor noi tehnologii, facilitînd o expansiune industrială, comercială și militară fără precedent, iar în 1789 se convoacă în Franța, pentru prima dată după sute de ani, *Stările generale*, adunări ale categoriilor sociale distincte (nobilimea, clerul, burghezia), însărcinate să găsească soluții pentru o situație economică fără ieșire. Starea a treia (burghezia) ia însă lucrurile pe cont propriu. De un secol se tot vorbea de necesitatea abolirii privilegiilor feudale, de cătușele dogmatice ale aristocrației, de inutilitatea clerului și a imenselor sale proprietăți. Starea a treia se proclamă *Adunare Națională* și își propune să dea o constituție Franței (20 iunie 1789), pentru a trece la regimul monarhiei constituționale, așa cum era pe atunci el aplicat în Anglia. Celelalte două stări se unesc cu starea a treia, se constituie împreună în *Adunarea Națională Constituantă* (9 iulie 1789), dar efervescența populară este în creștere. La 14 iulie, Bastilia este asediată și demolată de parizieni, în provincie izbucnesc revolte, iar nobilimea începe să emigreze. La 4 august 1789 Adunarea constituantă abolește toate privilegiile feudale: începuse Revoluția Franceză.[9]

Nu e aici nici locul, și nici nu avem spațiul necesar pentru a descrie în amănunt toate etapele acestei revoluții. Ea a mers „crescînd" în radicalizare pînă în 1793, cînd, la 31 mai, a început Teroarea revoluționară, care a durat 14 luni. Teroarea a fost o încercare de dictatură *manu*

[8] J. Godechot, *Les Révolutions (1770—1789)*, P.U.F., Paris, 1963 și *La pensée révolutionnaire (1780—1799)*, Armand Colin, Paris, 1964.

[9] J. Madaule, *Istoria Franței*, vol. 2, Editura Politică, București, 1973 și A. Mathiez, *Revoluția franceză*, Editura Politică, București, 1976. De asemenea, Gh. Eminescu, *Napoleon*, Editura Academiei, București, 1986.

militari a fracțiunii celei mai stîngiste (Robespierre) a întregii democrații franceze. În 1795 se adoptă cea de-a treia constituție (prima, în 1791, prevedea dreptul de *veto* al monarhului, a doua și a treia au fost republicane) și începe epoca *Directoratului*, formă de guvernare colectivă, bazată pe parlament. La 18 *brumaire* an VIII (9 noiembrie 1799) Napoleon Bonaparte pune capăt guvernării colective — soluție de criză și în vreme de criză — printr-o lovitură de stat militară, care îl va inspira, 53 de ani mai tîrziu, și pe nepotul său. Pînă în 1804, puterea nominală va fi deținută de trei consuli, între care și Napoleon, conducătorul real și primul-consul. La 2 decembrie 1804, Napoleon este proclamat împărat, iar Franța redevine o monarhie.

Aparent nu se schimbase nimic. În locul unui rege creditar, Franța era guvernată de un general. În realitate însă, revoluția burgheză își începuse drumul care avea să ducă Franța, dacă nu la o reînnoită preponderență mondială, cel puțin în prima linie a noului mecanism economic: capitalismul. Privilegiile feudale, codul juridic aristocratic, barierele vamale interne, armata de mercenari, proprietățile clericale, titlurile nobiliare — toate dispăruseră după cincisprezece ani de lupte și distrugeri. Dar se eliberase o forță nouă, relația capital-muncă salariată, deocamdată aproape în exclusivitate din mediul urban și pusă cu prioritate la îndemîna producției militare.

Ceea ce este important pentru tema noastră este faptul că, în cursul celor șapte ani de revoluție populară, de schimbări legislative și politice și de modificări ale situației politice, s-a petrecut un proces de sedimentare a atitudinilor teoretice și politico-militante. În urmă cu cîtăva vreme era la modă o formulă — „în focul luptei" — perfect adaptată situației din vremea Revoluției Franceze. În 1789, încă se mai puteau confunda cei care doreau o reformă economică limitată (eliminarea privilegiilor feudale), cei care doreau un sistem republican de guvernare, cei care doreau o constituție indiferent de sistemul de guvernare pentru a garanta drepturile civice și cei care militau pentru edificarea unei noi societăți, întemeiată pe comunitatea de bunuri și pe absența proprietății private. Patru ani mai tîrziu monarhiștii constituționaliști erau fie exilați, fie ghilotinați, comunizanții erau în clandestinitate, iar statul — republican — era confruntat cu necesitatea

de a guverna prin decrete cu nimic deosebite de cele regale. Acest proces de segregare și sedimentare a liniilor politice și partidelor este poate cel mai semnificativ în cazul lui G. Babeuf. Notarnic de meserie (cum va fi și Teodor Diamant, cel care va înființa falansterul de la Scăieni), republican și adept al reformei agrare în 1789, Babeuf devine comunist și antietatist în 1795, încercînd, prin mijloace insurecționale să distrugă un sistem, nu o instituție (regalitatea, nobilimea). Revoluția Franceză a dezvăluit că una dintre problemele cruciale ale culturii revoluționare este problema statului, nu numai cea a legilor, moralității, educației, religiei sau comerțului. Schimbarea trebuia să înceapă prin schimbarea statului, dar în ce sens? Căci apăruse evidența că statul, poate juca un rol „antisocial", atît în formă monarhică, cît și în formă republicană. Pentru prima dată în istoria gîndirii progresiste statul apărea ca o formă omnipotentă, tentaculară, proteică, o putere *sui-generis*, în care liberalii credeau că pot vedea un arbitru al grupurilor concurente ale societății civile, revoluționarii un inamic, iar aristocrații o entitate naturală. Cînd Buonarroti, partizan al lui Babeuf și legatarul acestuia în a alcătui o istorie cinstită a mișcării egalilor, și-a redactat cartea *Conspirația pentru egalitate sau conspirația lui Babeuf* (1828), el a accentuat asupra necontenitelor mișcări politice ale grupărilor sociale și asupra necesității de a dispune de un partid unificat, *„règlement agissant"*. A fost o concluzie și un avertisment adresat noilor conspiratori care, ca Auguste Blanqui, încercau în jurul anilor '830 să reunifice forțele stării a patra (proletariatul). Din această imagine a statului atotatestătpînitor, consecință a judecării Revoluției Franceze, s-au născut două tipuri de încercări de soluționare a problemei sociale. Pe de o parte, Ch. Fourier — și mulți alții în urma lui, pînă în zilele noastre — au tras concluzia necesității edificării noii societăți prin creștere organică, progresivă, pornind de la o nișă izolată a societății, un fel de exil interior, unde să fie respectate legile „normale", „raționale" ale conviețuirii umane, în așa fel încît izolatul să devină preponderent. Pe de altă parte, alții au tras concluzia că societatea poate fi transformată treptat, global, dacă se respectă anumite legi științifice ale forțelor obiective care acționează în istorie. Saint-Simon este cap de serie al acestei tendințe, toate eforturile sale fiind îndreptate spre descoperirea

legilor și normelor științifice ale societății, în așa fel încît, prin controlarea și respectarea lor, societatea să devină într-adevăr conformă marilor idealuri ale raționalității sociale. Simțul analitic de excepție al „utopistului" Saint-Simon l-a condus către producători, patroni și proletari, cărora li s-a adresat pentru a-i convinge să „facă" o societate întemeiată pe cea mai înaltă tehnologie posibilă, științific condusă și organic dezvoltată. Nici Fourier, nici Saint-Simon nu au vizat o societate a egalității absolute, cum, în condiții de criză, război social și penurie alimentară, o dorea Babeuf. Soluția falansteriană a fost definitiv condamnată, ca *soluție globală* pentru întreaga societate, cu puțin înainte de Comuna din Paris, prin mereu reluatele și mereu eșuatele încercări din Europa, Africa de nord, Brazilia și Statele Unite. Dar soluția saint-simonistă — a încerca să conduci societatea în scopul asigurării bunăstării prin utilizarea marilor descoperiri științifice — a devenit pilonul teoriei politice și sociale a epocii lui Louis Napoleon, deci după 1848 și înainte de 1870. Saint-simoniștii — bancheri, industriași, negustori, administratori de stat — au cucerit mari poziții în vremea lui Napoleon al treilea, aplicînd o parte a considerațiilor despre autogestiune, coparticipare, respect mutual, sindicalizarea muncitorilor etc. formulate de Saint-Simon. A. Blanqui observa foarte bine această transformare, prin 1865—1866, continuînd să-și propage teoria sa cu privire la dictatura revoluționară, pe care la începutul anilor '*830* o propunea ca un mijloc de protecție a revoluționarilor împotriva retractilităților fourieriste și saint-simoniste. Din acest punct de vedere, judecata lui Auguste Blanqui asupra statului diferă considerabil de ceea ce se poate desprinde din operele lui Fourier și Saint-Simon.

Revoluția Franceză a fost judecată — din toate părțile, de la extrema stîngă pînă la extrema dreaptă — ca *insuficientă*. Fourier și Saint-Simon doreau să evite o nouă „tulburare" de acest fel, care, spuneau ei, nu poate aduce decît teroare, foamete, lipsă de libertate, distrugeri. Saint-Simon și-a intitulat chiar un memoriu *Mijloace de a desăvîrși revoluția*. A. Blanqui, deși continuator al liniei Babeuf-Robespierre-Buonarroti, a criticat mereu inconsecvența Terorii, faptul că nu „a mers pînă la capăt în aplicarea decretelor revoluționare". Proudhon era comic de speriat cînd i se spunea că gîndește în manieră revoluțio-

nară, și nu credea că e nevoie de o nouă noapte a Sfîntului Bartolomeu pentru a schimba societatea. Karl Marx, în prima perioadă a activității sale, deși a evaluat corect importanța politică a Revoluției Franceze, nu a ezitat să declare că ea nu a făcut decît să înlocuiască o alienare („zoologică", feudală) cu alta (cea a banului)[10]. De cealaltă parte, istoricii Restaurației și teoreticienii aristocrației (numiți pînă prin 1840 „doctrinari", în opoziție cu „democrații") au considerat revoluția ca insuficientă și incompletă, în sensul că nu a dus la restaurația directă a vechii monarhii — cum ar fi fost firesc, conform paradigmei legitimiste — fiind necesar interludiul a 11 ani de imperiu corsican. Dar această unanimitate a judecării Revoluției Franceze ca insuficientă se spulberă atunci cînd se discută despre cauzele sale[11]. Și astăzi încă se confruntă idei și modele din cele mai diferite în acest domeniu, care a devenit, prin augmentare, o adevărată junglă bibliografică. Totuși, este de observat că paradigma impusă treptat de socialismul utopic francez — *Revoluția nu a fost completă pentru că nu a eliberat decît exploatarea capitalistă* — a dobîndit o valoare de axiomă. P. Leroux o spusese din 1836—1837, Fourier o întrevăzuse deja, Saint-Simon și întreaga școală saint-simoniană — cu o carieră atît de diferită de școala falansteriană — plecau de la premisa edificării unei societăți în care fructele enormului progres tehnic și bogății create prin muncă să fie echitabil distribuite. La începutul anilor *'840*, devenise limpede, pentru mediile socialiste, că burghezia intrase într-o alianță convenabilă și, în același timp, competițională cu nobilimea și că cel care a pierdut revoluția fusese proletariatul. J.-J. Pillot scria, cu darul specific de a crea formule de masă: „înainte, poporul avea stăpîni, acum are exploatatori".

Aproape treizeci de ani au fost necesari ca o asemenea concluzie, păstrată în conspirațiile carbonare și în spiritele participanților la Revoluție, să reapară ca ax central al unei noi ideologii, profund diferită de cea saint-simonistă și cea fourieristă. În jurul anului 1830, Revoluția continua să fie prezentă peste tot, în legislație, în publicistică (în mod

---

[10] Karl Marx, *Contribuții la critica filosofiei hegeliene a dreptului*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 1, Editura Politică, București, 1960.

[11] J.-P. Bertaud, *Les origines de la Révolution française. (Originile Revoluției franceze)*, P.U.F., Paris, 1971.

ocult, din cauza cenzurii), în gîndirea politică. Mai trăia Ph. Buonarroti, iar Blanqui își începea lunga carieră revoluționară, care avea să-l țină jumătate din viață în închisoare și un sfert în exil. Revoluția din iulie (1830), izbucnită în plină criză economică și la 15 ani de la înlăturarea lui Napoleon, a pus în mod direct nu problema libertăților civice, nu chestiunea privilegiilor feudale (parțial refăcute după 1815), nu relația republică-monarhie, ci *problema muncitorească*. Luptînd pentru libertatea generică, pentru afirmarea drepturilor omului, pentru egalitatea civilă absolută, pentru dreptate în numele rațiunii și naturii, Revoluția Franceză pusese pe picior de egalitate, *în plan politic*, toate categoriile sociale. De la un regim de caste se ajunsese la un regim de mase. Filosofia politică a luminilor se realizase prin Revoluția Franceză. Poate că Hegel este cel mai sensibil dintre toți comentatorii de pînă la Alexis de Tocqueville la forța eliberatoare a filosofiei franceze: „Mai vie, mai plină de mișcare [decît filosofia engleză], mai plină de spirit este filosofia franceză; sau, mai curînd, ea este ce e spiritual însuși. Ea este conceptul absolut care se întoarce împotriva întregului regn al reprezentărilor existente și al gîndurilor fixate, distrugînd tot ce e fix și conferindu-și conștiința libertății pure"[12]. Dar, tot ceea ce este armonios, frumos, estetic, logic în teorie, devine imperfect și nedrept în plan istoric. Căci, iată, la 14 iunie 1791 — ca urmare a raportului Le Chapelier — *Adunarea Națională* adoptă o lege prin care contractele dintre patroni și muncitori trebuiau să se încheie în mod liber, „de la individ la individ", ca oricare alt contract social. Muncitorii și patronii existau, în fața legii, sub forma unor unități de interese sau grupuri de condiție cvasiidentică. Ei apăreau drept indivizi liberi care, atunci cînd doreau să încheie un contract de muncă, puteau să o facă, indiferent de orice altă instanță decît propria lor voință. În practică însă, există un mecanism al cererii și ofertei de muncă (de forță de muncă, va preciza Karl Marx în anii '*850*) care permite celui ce domină condițiile de producție — de exemplu prin proprietatea privată, dar nu numai astfel — să impună și condițiile de contract. Legea din 1791 nu fusese încă abrogată în 1830, dreptul la întrunire și unire muncitorească nu era acceptat tocmai

[12] G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. II, Editura Academiei, București, 1964, p. 548.

în baza ei, iar criza economică accentuase atît exodul rural spre marile orașe, cît și scăderea nivelului salariilor. Muncitorii parizieni și lionezi, mai numeroși ca niciodată, erau liberi din punct de vedere politic, dar nu aveau din ce trăi. Revoltele reizbucnesc, Charles X emigrează, vine la putere „regele-burghez" Louis-Philippe și se deschide o nouă epocă de tulburări revoluționare. Dar, de data această, două mari învățăminte ale luptelor trecute fuseseră bine asimilate: necesitatea acțiunii revoluționare globale și directe și necesitatea alcătuirii unui partid revoluționar.

Între 1804 și 1848 s-au dezvoltat două linii de gîndire socială pe tărîmul socialist. În primul rînd, *linia mesianică*, reprezentată, în cadrul antologiei de față, de Saint-Simon și Ch. Fourier. Ambii au avut o psihologie aparte, acea a „fondatorilor de religii", cum scria G. Dumas, psiholog de mare reputație la începutul secolului al XX-lea. Tendința mesianică, deși nu este caracteristica lor principală, este totuși prezentă în măsură egală în operele lui Saint-Simon și Fourier, ceea ce le oferă o anumită structură și le încarcă de ornamente retorice puțin cam ridicole astăzi, dar curente în vremea aceea. Fascinați de revelațiile newtoniene, de logica carteziană și de teoriile sociologice ale lui Rousseau, Saint-Simon și Fourier au o încredere nelimitată în capacitatea de încarnare a Adevărului în propriile lor persoane. Fondul este o extraordinară analiză sociologică a vieții cotidiene (la Fourier) și o foarte metodică analiză a producției eficiente și de masă (la Saint-Simon), iar forma este barocă, fastuoasă, supraetajată la Fourier și abia schițată, telegrafică și precisă la Saint-Simon. Ar fi cu totul greșit — repetăm — să reducem varietatea operelor celor doi autori la mesianism; dar, în contextul primelor patru decenii ale secolului al XIX-lea, atît Saint-Simon, cît și Gh. Fourier, au făcut figură de descoperitori și inventatori ai unor adevăruri necesare unei lumi greu de înțeles cu concepte vechi. În operele fourieriste și saint-simoniste, necunoscute în întregime de contemporani, există un mesaj complex, cific, sociologic, politic, economic, organizatoric, care a fost receptat ca o mîntuire de unele cercuri intelectuale ale Restaurației. De altfel, atît saint-simoniștii cît și fourierismul și-au pierdut forța de coagulare, treptat, după 1850, cînd pe scena culturii revoluționare se fac simțite tendințele parlamentare și cele *analitice*. Pînă prin 1848 însă, mesianismul fourierist și

saint-simonian nu a avut decît un singur concurent: carbonarismul sau *linia conspirativă*.

Charles Fourier provoacă un șoc permanent la lectură. Cei mai buni cunoscători ai operei sale nu i-au putut găsi nici un fel de surse majore de inspirație de natură livrească[13]. El nu era chiar un autodidact dar, după absolvirea liceului, lecturile sale au fost dirijate într-un mod foarte personal, fără a urma o tradiție cărturărească determinată. Avea un spirit de observație ieșit din comun, un simț sociologic înnăscut și de invidiat, și o libertate de expresie atît de mare încît, la un moment dat, devine greu de controlat. Capitole întregi din cărțile sale sînt strălucite exemple de *eseu sociologic*, construcții de conceptualizare și ordonare a simțului comun și a observației cotidiene care pot sta alături de cele mai bune pagini din Montesquieu și Tocqueville. O singură constantă în edificiul complicat și imens al operei fourieriste: Newton. Nodul epistemologic al scrierilor lui Fourier este un model de relații între oameni de aceeași natură ca și modelul newtonian al relațiilor dintre planete. Newton joacă, în opera lui Fourier, rolul pe care Darwin îl joacă în opera lui Karl Marx. Așa cum, pentru Marx, personajul principal al istoriei este modul de producție — care determină formațiunile sociale și modul de repartiție — pentru Fourier, personajul principal este întreaga omenire, care parcurge, în perfect spirit iluminist, drumul de la sălbăticie la Civilizație și, apoi, la Armonia Universală, rătăcind prin faze „subversive", nedemne, dar necesare.

Opera lui Fourier se întemeiază pe o descoperire, *atracția întemeiată pe pasiune* (atracția interpersonală am spune, cu un termen de astăzi, dar termenul nu acoperă decît parțial sensul fourierist) și pe o invenție, *calculul destinelor individuale*[14]. Spre deosebire de Saint-Simon, analist rece și lucid, realist și rezumativ al unor tendințe ale practicii, Fourier este un pitagoreic, încrezător în capacitatea *numărului* de a concentra și exprima esența realului. Poate din acest motiv, Fourier a fost mereu curtat — la Lyon unde a trăit o mare parte a vieții și care era centrul masonic mondial — de tot felul de asociații parafilosofice cu doctrine întemeiate pe mistica numărului și a ierarhiei misterelor. Ch. Fourier

[13] H. Bourgin, *Fourier*, G. Bellay, Paris, 1905.
[14] Alexandrian, *Le socialisme romantique*, Seuil, Paris, 1979.

a rămas însă un însingurat și, în ciuda creșterii constante a popularității sale spre sfîrșitul vieții, nu a acceptat nici un fel de înregimentare, păzindu-și cu strictețe puritatea concepției.

Să încercăm să rezumăm cîteva dintre ideile sale, în special cele care au avut un parcurs îndelungat și — transfigurate — au fost incluse în operele urmașilor întru schimbare socială. Să spunem, de la bun început, că principiul falansterului organizat după concepția sa nu a rezistat, dar ideile care au stat la baza *soluției falanster* sînt în bună măsură rezistente. În analiză și descriere este memorabil Fourier, nu în soluții și rezolvări, ca orice dialectician de clasă, cum observase și Engels: „Fourier mînuiește dialectica cu aceeași măiestrie ca și contemporanul său Hegel"[15]. Fourier consideră, în contradicție cu scrierile vremii sale, că societatea se mișcă și va putea deveni perfectă („armonioasă") tocmai pentru că oamenii sînt invidioși, lacomi, orgolioși, dornici de lux și lene, ambițioși, gurmanzi, agitați și infideli. Nu se pune problema de a reprima aceste pasiuni, ceea ce ar fi o dramă și o catastrofă, ci de a le folosi pentru a le transforma în cea mai bună sursă a energiei societare. Pasiunile și dezechilibrele sînt însușirile naturale ale omului, oamenii nu sînt îngeri, iar societățile nu sînt raiuri. Problema economiei politice este de a da o utilizare coerentă și utilă acestor pasiuni. Mișcarea socială este permanentă, societatea a trecut de la Sălbăticie la Civilizație datorită impulsului irezistibil al *atracției pasionale*, care este anterioară oricărui act rațional și care cuprinde înclinația individuală spre anumite ocupații, ființe, plăceri. În spatele mișcărilor aparent ilogice ale grupurilor sociale se află o lege care ghidează implacabil destinele individuale și sociale: *legea atracției pasionale*, imagine a *legii atracției universale* newtoniene. Fourier insistă mereu asupra faptului că atracția poate produce o *ordine falsă* („confuzie cometară în mecanica cerească, confuzie pasională în dinamica socială") și o *ordine adevărată* („armonia planetară în cer, unitatea pasională pe pămînt"). Marele scop al științei este acela de a așeza destinele oamenilor în situație de „gravitație pasională", conform teoremelor „geometriei pasionale". Crearea societății armonioase depinde de o știință nouă, care are drept obiect *calculul combinatoric al pasiunilor* unei comunități. Există,

[15] Friedrich Engels, *Antidühring*, ESPLP, București, 1955, p. 288.

după Fourier, cinci pasiuni *senzitive* (care caută să satisfacă cele cinci simțuri) și patru pasiuni *afective* (care caută să satisfacă nevoia de altul — prietenie, asociere, iubire, rudenie). Omul resimte necesitatea vitală de a-și pune în acord cele cinci relații senzuale cu cele patru relații afective. Acest acord se realizează prin intermediul a trei pasiuni: cabalistică, papionară și compozită. Cabalistul are tendința de a se amesteca în treburile altora, papionarul își schimbă mereu centrul de interes, iar compozitul se interesează de mai multe lucruri deodată. Acestea sînt cele trei pasiuni *distributive* sau mecanice, care împing omenirea să se organizeze sub formă de serii pasionale. O serie pasională este ansamblul grupurilor unipasionale dintr-o comunitate. Pe această bază clasificatorie, Fourier imaginează o întreagă combinatorică, plină de găselnițe lexicale și de creativitate sociologică[16]. Subliniem, încă o dată, extraordinara capacitate de observație vădită de Fourier. Cînd el discută o problemă ca inventarul șarlatanilor comerțului sau tipurile de bărbați încornorați, numărul claselor de observații este atît de mare încît nu i se mai poate adăuga nimic.

Falanga și falansterul sînt alte două contribuții conceptuale fourieriste. Falanga este un grup de 810 persoane, număr egal caracterelor speciei umane, după Fourier, care s-au asociat pentru a exploata o fermă de suprafață medie. Falanga ideală poate merge pînă la dublul acestui număr. Nu există salariați, toți sînt asociați. Falanga este condusă de un Consiliu regent. Repartiția beneficiilor se face pe baza raportului 5/12 pentru muncă, 4/12 pentru capitalul adus în falangă și 3/12 pentru talent — înțeles ca o înclinație naturală. Munca este determinată numai de plăcere, nimeni nu face nimic care i-ar putea contrazice tendințele naturale sau satisfacția muncii. Educația copiilor este strict orientată spre valorile armoniei, muncii, satisfacției. Și așa mai departe.

Fourierismul, ca și saint-simonismul a fost o mișcare intelectuală, sau, mai degrabă, a intelectualilor. Complicata sa structură psiho-sociologică satisfăcea pe deplin necesitățile intelectuale de clasificare a caracterelor, într-o epocă în care psihologia stătea încă între frenologie și

[16] F. Armand, R. Maublanc, *Fourier*, ESI, Paris, 1937.

morală. Principalul „armonian", Victor Considerant – cu un destin plin de surprize, ca majoritatea celor incluși în această antologie – era inginer militar și a reușit să răspîndească în diferite cercuri intelectuale teoria societară. El este, de drept, fondatorul școlii societare dar, fapt semnificativ pentru luciditatea sa, nu s-a grăbit să inițieze falanstere, dezavuîndu-le chiar pe cele care luaseră ființă în Algeria, Franța și Brazilia. Considerant, brațul drept al lui Fourier, proscrisul Revoluției de la 1848 (după ce fusese deputat, ca și Proudhon, Blanc, Leroux, Hugo etc.), luptător în timpul Comunei, nu a încercat să fondeze un falanster decît constrîns de situația sa de exilat, după 1855, în Texas. Aventura sa americană este foarte asemănătoare celei a lui Cabet, pe care o vom relata mai în amănunt, fiind tipică pentru alte zeci de asemenea încercări.

Celălalt mesianic al epocii de pînă în 1830 este Saint-Simon, personaj picaresc și charismatic, despre care Engels spunea că avea o „genială lărgime de orizont și în concepția căruia găsim toate ideile socialiștilor de mai tîrziu, cu excepția celor economice". Saint-Simon este greu de rezumat, dar din cu totul alte motive decît Fourier. Ideile sale sînt astăzi atît de obișnuite, de normale, de frecvente, încît par banale. În plus, forma în care Saint-Simon își expune ideile este complet lipsită de înfloriturî, un rezumat în sine. Saint-Simon trebuie citit, este, din punct de vedere analitic, unul dintre primii tehnocrați moderni. Concepția lui Saint-Simon se bazează pe primatul industriei și al clasei industriale – în care include atît patronii, cît și muncitorii. Dar prin industrie, Saint-Simon înțelege toate categoriile de producători, inclusiv agricultorii. El este partizanul unei societăți a muncii, în care nimeni nu poate invoca nici un motiv (în afară de boală și bătrînețe) pentru a nu munci. Perspectiva saint-simoniană este deci antifeudală și orientată împotriva clasei „trîntorilor" (*oisifs*), consumatori fără a produce. Între societate și membrii săi se încheie un contract de producție, sub coordonarea oamenilor de știință și a tehnicienilor administrativi. Singura guvernare pe care o admite Saint-Simon este „guvernarea lucrurilor", nu a oamenilor, formulă deveniță celebră, la fel de celebră ca și aceea privind „exploatarea omului de către om". Ordinea socială nu poate fi schimbată fără modificarea proprietății, dar fiecare epocă și fiecare societate trebuie să decidă, prin lege, ceea ce poate

rămîne în proprietate şi ceea ce trebuie scos de sub influenţa interesului privat. Principala proprietate individuală este cea a producătorului, nu a consumatorului. În societatea saint-simoniană „omul trebuie să muncească. Omul cel mai fericit este cel care munceşte. Familia cea mai fericită este cea în care toţi îşi folosesc timpul în mod util. Naţiunea cea mai fericită este cea în care există cel mai mic număr de oameni fără muncă". Proletariatul este un obiect privilegiat al analizei lui Saint-Simon, în special spre sfîrşitul vieţii. El scrie: „Toate instituţiile sociale trebuie să aibă ca obiectiv ameliorarea stării intelectuale, morale şi fizice a clasei celei mai numeroase." Proletarii — „care dovedesc, spune Saint-Simon, un progres constant din punct de vedere intelectual" — trebuie transformaţi în cosocietari, eliberîndu-i din starea subalternă, salarială. Atît guvernarea cît şi politica trebuie să devină ştiinţifice şi să fie bazate pe modele decizionale raţionale, avînd ca unic obiectiv o producţie cît mai ridicată şi o repartiţie cît mai echitabilă a beneficiilor producţiei. Saint-Simon este unul dintre primii gînditori sociali care au teoretizat relaţia dintre creşterea producţiei şi creşterea participării la decizie în producţie a masei de producători. Statutul de societar este, pentru Saint-Simon, o garanţie de productivitate şi spirit de economie, nu de participant pur şi simplu la distribuirea bogăţiei. Politica ştiinţifică („pozitivă") — disciplină cu rol de măsurare a proceselor productive şi de coordonare a producţiei — va deveni o obsesie a fostului său secretar, A. Comte, întemeietorul pozitivismului în ştiinţele sociale şi inventatorul termenului de sociologie.

Şcoala saint-simoniană a avut două destine. O parte a saint-simoniştilor au devenit mari industriaşi, financiari, negustori, cum am mai arătat, iar ideile sale privind unitatea de structură a „clasei industriale" (patroni şi muncitori) îl vor influenţa chiar şi pe Napoleon al III-lea, împăratul dintre 1852 şi 1870, ajuns la putere printr-o lovitură de stat care a respectat întrutotul instrucţiunile insurecţionale ale lui Blanqui! Împins de o „ideologie fraternă", cooperativă, împăratul trimite o delegaţie numeroasă de muncitori francezi la Expoziţia Universală de la Londra în 1862. Delegaţia franceză este bine primită de chartiştii englezi, ceva mai sindicalizaţi, cu salarii mai ridicate şi cu un nivel al conştiinţei unităţii proletare ceva mai elaborat decît francezii. Întru-

nirile comune care au avut loc în vara anului 1862 au strîns legăturile dintre francezi, englezi, germanii imigrați la Londra, polonezi și italieni, în așa fel încît peste doi ani a fost destul de ușor de organizat mitingul de la Saint Martin's Hall (28 septembrie) cu Karl Marx în prezidiu. Prima Internațională se născuse. Pe de altă parte, școala saint-simoniană va cunoaște o sectarizare crescîndă, luînd aspectul unei secte religioase, cu „părintele Enfantin" în frunte. Această ramură va cădea curînd în ridicol.

Cea de-a doua linie a criticii și protestului în epoca Restaurației și a Monarhiei din Iulie a fost linia carbonară sau *conspirativă*. Abdicarea lui Napoleon a readus casa de Bourbon la putere. Ofițerii și subofițerii napoleonieni, ca și administratorii imperiali, au fost scoși la pensie, iar, în anumite cazuri, au avut loc procese și persecuții împotriva celor care l-au sprijinit pe Napoleon. Republicanii continuau să se mențină în clandestinitate. Forma conspirativă i-a tentat pe mulți dintre partizanii lui Napoleon, mai ales că era binecunoscută în Franța, chiar dinainte de Revoluție, ca modalitate de exprimare a nemulțumirii politice (nu există conspirații generate de insatisfacții economice). Dar Ludovic al XVIII-lea știa la ce se poate aștepta. Majoritatea conspirațiilor republicane, napoleoniene sau de altă orientare din anii 1815—1830 au fost controlate și împinse la acțiune pripită de agenți ai poliției, aceasta fiind preocupată nu să prevină comploturile, cît să le provoace. Totuși, unele au reușit întrucîtva, ceea ce a menținut *ideea* conspirației pînă în 1830, cînd carbonarii reușesc să-l alunge pe Charles X și să-l aducă la putere pe „regele-burghez" Louis-Philippe, carbonar din casa d'Orléans.

Republicanii nu au dezarmat însă. Societatea *Prietenii poporului*, care a luat ființă în timpul celor „trei zile glorioase" ale Revoluției din Iulie (1830), era animată, printre alții, de un tînăr de douăzeci și cinci de ani, Auguste Blanqui, ale cărui filipice împotriva burgheziei erau ascultate cu interes. Societatea încearcă un complot în octombrie 1830, dar eșuează. În iulie și august 1831 apare o publicație a societății, *Către popor* (sub formă de caiete, cinci la număr), exprimînd un punct de vedere antiburghez, republican și proletar. Era ceva destul de nou pe scena politică a Franței. Autorii articolelor sînt arestați și Blanqui este condamnat, pentru prima dată, la închisoare, unde își va petrece

exact jumătate din viață. Spre sfîrșitul anului 1832, republicanii decid să se organizeze sub forma unui partid revoluționar și iau ca model structurile conspirațiilor Restaurației. Un comitet de 11 directori coordona 12 comisari de arondisment și 48 de comisari de cartier. Fiecare comisar de cartier era însărcinat cu formarea unei secțiuni de maximum 20 de membri, secțiunile fiind și ele stratificate pe două nivele de decizie. Această organizare conspirativă, eșalonată și cu un singur nucleu central, permitea o protecție împotriva căderilor uneia dintre secțiuni. *Societatea drepturilor omului* a adoptat sistemul conspirativ și, în mare măsură, ca urmă programul *Conspirației egalilor*, cu care dorea atît de mult să se identifice, încît unul dintre cei 11 directori, d'Argenson (posesorul unei imense averi) s-a mutat în hotelul în care locuia, încă, Ph. Buonarroti. Blanqui nu s-a numărat printre fondatorii *Societății drepturilor omului*, pentru că era închis la Sainte-Pélagie, „academia" republicanilor. În schimb, un alt „blanquist", Armand Barbès, și-a început activitatea în sînul acestei societăți. Poliția a reușit să aresteze o secțiune iar, la 10 aprilie 1833, Societatea a intrat în ilegalitate. În aceste condiții, orientarea babuvistă se precizează, iar cadrele din lumea proletară se înmulțesc. În ianuarie 1834 *Societatea drepturilor omului* avea 163 de secțiuni la Paris, o rețea bună în provincie și un al doilea centru la Lyon — loc tradițional al mișcărilor conspirative și al revoltelor proletare.[17] O insurecție prevăzută pentru 13 aprilie 1834 eșuează, Societatea fiind infiltrată. Eșecul insurecției și tendințele temporizatoare ale republicanilor (se zvonea că Thiers, ministrul de interne și viitorul „călău al Comunei" era înțeles cu unii dintre directori) i-au convins pe Blanqui și Barbès că este necesară o nouă organizație secretă. Înființată în vara anului 1834, *Societatea Familiilor* era revoluționară și în mod deschis socialistă. Experiența de pînă atunci i-a condus pe Barbès și Blanqui la o formulă nouă de organizare, bazată pe o disciplină strictă și pe sacrificiu de sine. Nu era admisă nici o abatere de la linia organizației. Conducerea (Barbès, Blanqui și tipograful Martin Bernard) cunoștea întreaga structură, dar nici un membru nu știa altceva decît componența „familiei" sale

[17] L. Hodde, *Histoire des sociétés secrètes et du parti républicain de 1830 à 1848*, Lanier, Paris, 1850.

(12 membri). Doi ani mai tîrziu *Familia* număra o mie de membri hotărîți, disciplinați și bine conduși. Familia a organizat o fabrică de praf de pușcă și una de gloanțe. Poliția nu a reușit decît după doi ani (martie 1836) să suprime *Familia*, închizîndu-i din nou pe Barbès, Blanqui și Bernard. Beneficiind de o amnistie, la ieșirea din închisoare, triada „agenților revoluționari" cum se autodenumeau, înființează *Societatea anotimpurilor*, după o nouă formă de organizare, spre sfîrșitul anului 1837. De data aceasta, burghezia și militarii nu au mai participat la conspirație, ci numai cadre din mijlocul clasei proletare. *Anotimpurile* avea, după cîteva luni, 500 de membri. A fost prima asociație conspirativă proletară neinfiltrată de poliție și de care aceasta nu a avut cunoștință decît în momentul acțiunii. În martie 1839, *Anotimpurile* număra deja o mie două sute de membri pregătiți pentru lovitura de stat. Duminică 12 mai 1839, încercarea de insurecție a eșuat. Barbès, rănit, a fost arestat imediat. Bernard și Blanqui ceva mai tîrziu. Toți trei au fost condamnați la moarte, dar Louis-Philippe, nedorind să facă martiri, le-a comutat pedepsele în detențiune pe viață. Blanqui a mai participat și la alte tentative de insurecție, dar fără succes.

Într-un anume sens, insurecția ratată a conspirației *Anotimpurile* din mai 1839 a pus capăt liniei carbonare în mișcarea muncitorească franceză. Anarhiști, tentative de lovitură de stat, atentate au mai fost în secolul al XIX-lea, și nu puține, dar ceva s-a schimbat după 1840. La sosirea lui Karl Marx la Paris (1843) lumea socialistă se stabilizase în oarecare măsură, în sensul că puține personalități socialiste mai nutreau convingerea că acțiunea violentă este o cale fertilă pentru schimbare socială. Presa saint-simoniană, fourieristă și comunismul icarian dominau scena publicistică de stînga. Se fac deja simțite tendințele socialist-parlamentare, refuzul mijloacelor violente, problema organizării în cadru legal. Se întărește tendința emigrațională, în special spre America, ceea ce a fost o supapă bine folosită de guvernanți pentru a liniști spiritele. Chiar stimularea, într-o anumită măsură, a comunismului icarian a fost o pîrghie pentru orientarea protestului în direcții convenabile. În plus, polițiile occidentale erau din ce în ce mai bine coordonate în acțiunile lor, cu excepția celei engleze, care se mărginea să supravegheze emigrația revoluționară, fără a o stînjeni. Pe mă-

sură ce ne apropiem de anul 1848, apare din ce în ce mai limpede că proiectele de reorganizare socială se constituiseră în cîteva mari grupe, deja descrise, care își așteptau examenul practic. Anul 1848 a fost un asemenea examen, care a condamnat soluțiile parțiale și a făcut să iasă la lumină o tendință ce trecuse neobservată în perioada imediat anterioară: *nevoia de teorie*. Semnalul îl dăduse o carte a unui autor ce s-a dovedit a nu fi la înălțimea sarcinii ce și-o asumase. P.-J. Proudhon, primul socialist care a încercat să găsească în *paradigma economică*, nu în cea politică, morală, religioasă, filosofică, soluția problemei sociale. Dar, înainte de a trece la o scurtă prezentare a lucrării lui Proudhon, să rememorăm destinul Icariei americane, inițiativă a unui comunist convins și nu lipsit de calități organizatorice.

Reîntors din exilul londonez, în aprilie 1839, Étienne Cabet a asistat la insurecția blanquistă și a rămas cu convingerea că planul său de a edifica o nouă societate, în stil falansterian, dar construită în mod comunist, pe care o anunțase în romanul său *Călătorie în Icaria* (1838) era singurul valid. Romanul descrie vizita unui tînăr nobil englez, lordul Carisdale, în insula Icariei, societate întemeiată de un erou eponim, Icar, adept al comunismului complet. Icaria este o societate înspăimîntător de organizată: toată lumea are de lucru, nu există monedă, presă liberă, inegalitate, democrație, relațiile cu exteriorul sînt reduse la minimum, nu există vameși, polițiști, trăsuri particulare (numai omnibuze, care funcționează ca niște mijloace de transport în comun), oamenii sînt îmbrăcați în uniforme, (e drept diferite după sex, vîrstă și ocupație), fiecare familie are o alocație în natură de alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte, totul este distribuit în mod egal. Natura Icariei este bine dominată de mari lucrări tehnice, flota este compusă din vase cu aburi, iar trenurile străbat întregul teritoriu (sîntem în 1838). Totuși nu inovațiile tehnologice sînt importante în această carte, care a cunoscut cinci mari ediții între 1838 și 1848, și care a furnizat imaginea utopiei comunizante. O viziune carcerală, o tentă sigură de totalitarism bine temperat se desprind din cartea lui Cabet, care propunea soluții nonviolente pentru marile probleme sociale ale Franței de atunci. Ideea de a înființa Icaria pe pămîntul Americii își face loc din ce în ce mai ferm în mintea lui Cabet. În mai 1847, el publică în

ziarul său chemarea *Să mergem în Icaria!*; destui se înscriu, își vînd avutul și-și procură bani de drum, în așa fel încît Cabet este nevoit să tempereze publicul. Multe experiențe de acest fel eșuaseră deja (Ménil-montant, Egipt, Louisiana, Algeria, Brazilia), dar avertismentul nu este luat în seamă. La 3 februarie 1848 — cu puțin înainte de insurecția pariziană și de publicarea *Manifestului Comunist* — pleacă din Le Hâvre, cu destinația Texas, prima „avangardă icariană". Cabet rămîne la Paris, conform înțelegerii; între timp, izbucnise Revoluția, Louis-Philippe abdicase, Cabet încercase să devină deputat, dar fusese înfrînt în alegeri datorită opoziției stîngii care îl privea ca pe un trădător și farseur. În vremea aceasta, pleacă a doua avangardă icariană, la 3 iunie. În septembrie și decembrie, alte două grupuri de meșteșugari, foști soldați, agricultori, intelectuali iau drumul Icariei. Încă din vară, lucrările de amenajare a coloniei se încetiniseră din cauza malariei și lipsei de fonduri. În ianuarie, Cabet — altfel, cum spuneam, un organizator de bună calitate — găsește o parte dintre oameni la New-Orleans, bolnavi și frămîntați de disensiuni interne, datorită dificultăților de a trece bunurile personale în proprietatea colectivă și pusecurilor de autoritarism ale unora dintre icarieni. Cabet avea, din nefericire, și o doctrină a însănătoșirii morale, interzisese fumatul, alcoolul, distracțiile, îi privea pe icarieni ca pe niște enoriași cam indisciplinați. Fondează febril la Nauvoo (pe locul părăsit de o comunitate mormonă) o nouă colonie, însă, în plină campanie de edificare a Icariei, află că a fost condamnat în Franța pentru escrocherie. Reușește cu greu să revină acasă, se disculpă în fața unui tribunal care îl achită. Icarienii rămași în America sînt supuși altor schisme, care le reduc puterea economică. Cu toate acestea, Cabet reușește — din nou — să armonizeze interesele coloniei familiilor icariene și să orienteze lucrările coloniei spre o direcție favorabilă. Treptat însă, se întîmplă ceea ce trebuia să se întîmple: diferența dintre proiectul inițial (prea ambițios, prea detaliat, prea moralizator) și realitate se accentuează. Cabet, care nu învățase, în ciuda cucerniciei sale, lecția lui Isus și Mahomed („profetul spune și dispare, sau nu spune") este pus în discuția comunității icariene și exclus dintre membrii săi. În noiembrie 1856, moare la St. Louis cel care visase o lume perfect organizată, egalitară, lipsită complet de

privilegii, care reușise să dea viață unui nucleu al acestei lumi, nucleu ce-și exclusese pînă la urmă creatorul. Comunitățile icariene vor continua să trăiască încă aproape un deceniu, după care se vor dizolva, lăsînd în noua societate americană urmele unei moralități severe și a unei patimi arzătoare pentru muncă, egalitate și educație. Ideea icariană căzuse la examenul practicii, ca și falansterele sau familiile saint-simoniene, de care se deosebea prin bazele teoretice comuniste; cartea lui Cabet însă va continua să fie citită și să influențeze imaginea despre societatea viitoare a multor generații de revoluționari.

În jurul anului 1840, pe scena culturii revoluționare, dominată de mesianism și carbonarism, intră germanii. Cultura revoluționară își începe drumul spre Răsărit. Încă trei-patru decenii bune, Parisul, Franța și limba franceză vor fi jaloane obligatorii ale oricărei mișcări de schimbare socială. Multă vreme de acum încolo, nimic nu va egala virulența și asprimea criticii sistemului industrial, abia ajuns la adolescență, efectuată de francezi. Dar, după 1840, emigrația renanilor la Paris (Ruge, Marx, Ewergh, Grün etc.) va aduce, treptat, ceea ce lipsea culturii revoluționare franceze: spiritul internaționalist și constituirea modelului științific al ideologiei sale. E locul să precizăm că, în toate scrierile socialiste franceze, Franța era vîrful de lance al întregii omeniri angajate pe drumul schimbării. În numele omenirii oprimate, al umanității ultragiate, al rațiunii universale, se revoltau francezii, maeștri ai insurecției de stradă. Primordialitatea franceză nu putea fi pusă la îndoială. Așa cum Blanqui considera că, la orice tentativă de lovitură de stat, poporul va ieși în stradă, ajutînd nucleul de conspiratori să schimbe sistemul, tot astfel majoritatea socialiștilor francezi considerau că Europa îi va urma, ori de cîte ori vor aprinde torța revoluției. Nu a fost însă deloc așa: din 1815 și pînă în 1870 germanii au intrat de două ori în Paris și vor mai intra încă de două ori în Franța în decursul secolului al XX-lea. Germanii emigrați la Paris după 1842, democrați și republicani, ateu convinși, hrăniți cu filosofia hegeliană și cu marile idei ale Revoluției Franceze, se vor orienta nu spre critica religiei, moralei și politicului pentru a găsi cheile revoluției, ci spre economia politică. Cu un simț al generalizării prudente, ei vor sesiza că sistemul industrial tinde să devină un sistem mondial, că simpla afirmare a drepturilor

republicane este insuficientă pentru eliberarea istoriei și că, cu atît mai mult, este insuficientă crearea de enclave într-un lanț politico-economic din ce în ce mai greu de înlăturat.

Totuși, semnalul noii teorii nu l-a dat un german, ci tot un francez: Pierre-Joseph Proudhon. În 1840, el publică *Ce este proprietatea?* lucrare în care lansează formula incendiară „*proprietatea este un furt*." După enormul succes al acestui prim memoriu, Proudhon devine o figură europeană, iar germanii emigrați la Paris i se adresează cu prioritate. În 1846, ca urmare a discuțiilor îndelungi cu Karl Marx și alți germani aflați la Paris, Proudhon publică două masive volume intitulate *Sistemul contradicțiilor economice sau filosofia mizeriei*. Cartea a avut o primire stil francez: a fost amplu discutată în presă, autorului i s-au luat interviuri, a fost ironizat cînd mai fin, cînd mai grosier, dar, în esență, nimeni nu a încercat să-i facă o analiză serioasă. Un an mai tîrziu va apare *Mizeria filosofiei. Răspuns la „Filosofia mizeriei" a domnului Proudhon*, lucrare redactată de Karl Marx direct în limba franceză. Cartea lui Marx a fost recepționată foarte firav în Franța, însă a avut o mare importanță pentru social-democrația germană și chiar pentru mediile chartiste engleze. Este singura analiză detaliată a cărții lui Proudhon, pe care Karl Marx o critică din toate punctele de vedere.

Sistemul contradicțiilor economice nu este o carte mai proastă decît alte tratate de economie politică ale vremii. Puțin cam pretențioasă, prea discursivă, cu un amestec stupefiant uneori de formule insuficient digerate, e evident că are defecte. Dar nu este o carte nici diletantă, nici prost scrisă. Are, în plus, un merit incontestabil: Proudhon face aici o lectură partizană a economiei politice, privind ansamblul conceptual al acestei discipline aflată în plin proces de edificare — ansamblu ce părea anistoric, folosind adevăruri absolute, o nouă teologie a burghezului democrat — din punctul de vedere al celui a cărui muncă este implacabil furată. Proudhon continua, astfel, o linie destul de apăsată printre economiștii vremii, care nu conteneau să-și critice disciplina, ce nu reușea să rezolve contradicția fundamentală a zilelor lor: cum se face că un sistem social care acumulează atît de repede și atît de eficient o mare cantitate de bogăție, produce atît de multă mizerie? Înseamnă, spuneau economiștii, că nu se cunosc legile științifice ale

societății. Înseamnă, spuneau socialiștii, că bogăția este însușită „imoral, ilegal și irațional" de o minoritate care o consumă fără a produce. Înseamnă, mai mult decît orice, că este necesară o știință a societății care să pornească de la fapte și numai de la fapte, un control rațional al economiei, o separare a factorilor „de bine" de factorii care produc mizeria și inegalitatea. Cum spune K. Polanyi, societatea s-a descoperit ca economie politică, de unde filosofia, teologia, morala sau teoria militară păreau a fi mijloacele prin care se putea înțelege evoluția ei. Paradigma mesianică cerea ca noii reformatori să proclame descoperirea sau inventarea a noi legi științifice, newtoniene, incontestabile, ale vieții sociale, în așa fel încît societatea să poată fi condusă spre o stare armonioasă. Elemente noi erau mereu aduse în discuție: pauperizarea, abandonarea satelor, aglomerarea orașelor, pierderea tradițiilor naționale, progresul tehnic, acumularea polarizată a capitalurilor, mondializarea economiei capitaliste, monetarizarea vieții economice și sociale.

Cartea lui Proudhon nu constituie, în mod cert, o revoluție în economia politică propriu-zisă. În general, perspectiva adoptată nu depășește cadrele economiei politice clasice, liberale și individualiste, care, prin Smith, Ricardo, Malthus, Say și epigonii lor, adusese această disciplină la un nivel cognitiv remarcabil. Nici una din problemele critice ale economiei politice a vremii (valoarea, relația utilitate-productivitate-rentabilitate, teoria crizelor, transferul de plusprodus între zone și ramuri, reproducerea lărgită etc.) nu este rezolvată de Proudhon. Dar cartea lui Proudhon era, pentru destinul propriu-zis al economiei politice și pentru evoluția gîndirii revoluționare, un semn destul de viu al debutului unei noi epoci. Școala clasică a economiei politice era în criză. Ea descoperise rolul muncii în crearea bogăției; știa că, în linii mari, capitalul este muncă acumulată; știa că munca are capacitatea de a crea valori care devin economice prin intermediul schimbului (pe care îl privea ca pe o propensiune naturală a omului; depășind „costul" său, deci de a da o plusvaloare; avea suficiente cunoștințe despre regularitățile circulației monetare pentru a ajuta guvernul englez, mai rar cel francez și deloc pe cele prusace și rusești, să mențină etalonul-aur ca pivot al economiei mondiale; putea pune în relație tehnica și economia. Dar crizele economice și mișcările necontrolate

ale bursei, accentuarea polarizării bogăților, primele tendințe de monopol, cereau deja o altă perspectivă, și anume una care să fie capabilă să medieze între pachetele de interese prezente pe piața economică. Începea epoca atît de lungă și de agitată a *etatismului economic*, iar economia politică nu era pregătită pentru a sprijini statul, instituțiile sale și administrația neeconomică în exercitarea rolului de arbitru. Cartea lui P.-J. Proudhon este un somn limpede al acestei crize, în care erau amestecate și curentele socialiste. Paradigma proudhoniană pune față în față cele două curente de gîndire asupra mecanismelor economice: școala clasică — deși Proudhon îl folosește foarte puțin pe Ricardo — și socialismul critic. *Este prima carte de acest gen*. Ea discută noțiunile economiei politice judecînd pe același plan și simultan consecințele practice pe care le extrag economiștii și socialiștii, primii adepți ai neintervenției, ceilalți adepți ai unei mai intime implicări a statului în fenomenele pieței. Proudhon ia distanță față de ambele modele, contribuind la conștientizarea necesității de a controla anarhia de pe piața economică, cît și la orientarea atenției revoluționarilor de la filosofie la economia politică, de la încercări *in micro* (falanstere, comunități icariene etc.) la ansamblul social. Poziția sa centrală este una măruntă, deteriorînd rezistența cărții: Proudhon refuză statului dreptul de a se amesteca în lumea producătorilor și cere ca acesta să înceteze să-i mai sprijine pe proprietari. În același timp, Proudhon a readus în actualitate problema lanțului cauzal care leagă proprietatea privată de deficiențele ansamblului social.

Răspunsul lui Karl Marx la această carte a fost dur, dar nu și nedrept. Era în logica faptelor și este destul de ușor de înțeles de ce Marx și Proudhon, care învățaseră multe unul de la celălalt, se găseau în 1846–1847 în același — aproximativ — stadiu de evoluție a gîndirii lor revoluționare. Numai că pentru Marx, acesta era doar un început, iar pentru Proudhon era deja apogeul.

Constituirea culturii revoluționare a lumii contemporane începe deci în Franța, după Revoluția Franceză și înaintează treptat spre Răsărit. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, cele mai puternice școli de educație revoluționară se găseau în Germania și Rusia, aceasta din

urmă reproducînd, mai repede și pe o altă scară, parcursul francez. Într-adevăr, în Rusia se păstrează caracterele iluministe și mesianice ale socialismului într-o măsură mult mai mare decît în Germania, unde social-democrația devenise unul dintre cele mai puternice partide parlamentare în jurul anului 1910. Revoluționarii ruși, supuși unui regim polițienesc mai brutal decît cel german, au fost obligați să decidă ferm între linia blanquistă și cea parlamentară. Iar după evenimentele din 1905 o fac, reconstituind partidul comunist în jurul unui nucleu de revoluționari de profesie bine antrenați și cu o bogată activitate clandestină. Ideologia revoluționară avea deja un nucleu științific (marxismul), o dublă strategie și imaginea societății viitoare. Iar cultura revoluționară avea deja o ideologie și instituțiile dominate de aceasta. Pe măsură ce sistemul capitalist trecea cîte o nouă frontieră spre Răsărit, se multiplicau partidele comuniste și agenții revoluționari. Cultura burgheză avea o oglindă, un pandant și un inamic. Pentru prima dată în istorie, cultura universală luase forma prevăzută de Hegel: unitatea contrariilor.

ALIN TEODORESCU

CALENDARUL REPUBLICAN

Revoluția franceză a modificat calendarul gregorian, inaugurînd „un timp nou". Calendarul (care a intrat în vigoare la 24 noiembrie 1793) nu a fost adoptat de întreaga populație și a rămas mai mult administrativ. Anul republican era împărțit în 12 luni cu cîte 30 de zile, la care se adăugau 5 zile pentru sărbătorile republicane. Fiecare lună era împărțită în trei decade, iar zilele fiecărei decade erau: *primidi*, *duodi*, *tridi*, *quartidi*, *quintidi*, *sextidi*, *septidi*, *octodi*, *nonidi*, *decadi*. Majoritatea comentatorilor păstrează, în lucrările lor, datele evenimentelor exprimate în calendarul republican. Calendarul adoptat în 1793 începea la 21 septembrie 1793, respectiv 1 *vendémiaire* anul I.

Lunile calendarului republican erau următoarele:

Toamna	*vendémiaire*	(*vendage* = culesul viilor)
	brumaire	(*brume* = ceață, brumă)
	frimaire	(*frimas* = brumă)
Iarna	*nivôse*	(*neige* = zăpadă)
	pluviôse	(*pluie* = ploaie)
	ventôse	(*vent* = vînt)
Primăvara	*germinal*	(*germination* = încolțire)
	floréal	(*fleur* = floare)
	prairal	(*prairie* = pajiște)
Vara	*messidor*	(*moisson* = recoltă, seceriș)
	thermidor	(*termos* = căldură, în lb. greacă)
	fructidor	(*fruit* = fruct)

Pentru traducerea lunilor calendarului republican în limba română s-au folosit, în decursul timpului, mai multe variante. Uneori s-au adaptat termenii (*frimaire* = *frimar*), alteori au fost asimilați cu echivalenți din calendarul popular românesc (*floréal* = florar) și, în sfîrșit, au fost folosiți așa cum apar în limba franceză. Pentru această din urmă formulă am optat și noi.

A. T.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

REPERE CRONOLOGICE

1760 *17 octombrie* Se naşte, la Paris, Claude-Henri de Saint-Simon (m. 1825).

24 noiembrie Se naşte, la Saint-Quentin, François-Noël Babeuf, supranumit apoi Gracchus (m. 1797).

1761 Se naşte, la Florenţa, Philippe Buonarroti (m. 1837).

1762 Jean-Jacques Rousseau — *Emil; Contractul social*.

1763 Tratatul de la Paris pune capăt războiului anglo-francez, numit şi Războiul de şapte ani. Franţa pierde coloniile americane, Senegalul şi toate posesiunile din India.

1772 *7 aprilie* Se naşte, la Besançon, Charles Fourier (m. 1837).

1774 Încoronarea lui Ludovic al XVI-lea.

1776 Revoluţia americană. Franţa ia partea coloniilor engleze răsculate.

1782 Se naşte Félicité Robert de Lamennais (m. 1854).

BCU CLUJ / BIBLIOTECA UNIVERSITY LIBRARY

1788 Se naște, la Dijon, Etienne Cabet (m. 1856).

1789 Începe Revoluția franceză.

Mai 5 Ședința de deschidere a *Stărilor Generale*, la Versailles.

Mai 20–23 Clerul și nobilimea renunță la privilegiile pecuniare.

Iunie 17 Starea a treia se constituie în *Adunare Națională*.

Iulie 9 *Adunarea Națională* devine *Constituantă*.

Iulie 14 Căderea Bastiliei.

August 4 Ședință de noapte a *Adunării Naționale*, în care se aprobă decretele privind egalitatea impozitelor, suprimarea drepturilor feudale, privilegiilor și dreptului civil seniorial.

1790 Februarie 4 Ludovic al XVI-lea depune jurământul de menținere a Constituției.

Februarie-iunie Decrete antifeudale și antimonarhice.

1791 Mai 31 Introducerea ghilotinei.

Iunie 20 Fuga lui Ludovic al XVI-lea.

Iunie 22 Ludovic al XVI-lea este arestat la Varennes.

Octombrie 1 *Adunarea Legislativă* își începe lucrările.

1792 Aprilie 20 Francisc II, împăratul Austriei, începe războiul împotriva Franței.

August 12 Ludovic al XVI-lea este demis și arestat.

Septembrie 21 *Convenția Națională* proclamă Republica.

Decembrie 3 Decret privind judecarea lui Ludovic al XVI-lea.

1793 Ianuarie 21 Ludovic al XVI-lea este executat.

Februarie Se formează coaliția împotriva Republicii.

Martie Din coaliție fac parte Austria, Prusia, Anglia, Olanda, Spania, Vaticanul, etc.

Martie 28 Înființarea *Tribunalului Revoluționar*.

Iulie 14 Asasinarea lui Marat.

Septembrie 27 Decret privind maximele prețurilor agricole.

Octombrie 31 Douăzeci și unu de deputați girondini sînt executați.

1794 Aprilie 5 Executarea lui Danton.

1794 *Iulie 27 - 28* Căderea lui Robespierre și a partidului *Montagne*, execuția lui Robespierre și a 61 dintre partizanii săi; sfîrșitul *Terorii*, regim ultrarevoluționar.

1795 Aprilie 1 Insurecție la Paris.

Mai 20 - 28 Convenția iacobină la Paris.

Septembrie 23 Proclamarea *Constituției anului III*.

Octombrie 5 Bonaparte reprimă o insurecție la Paris.

1795 *Noiembrie 1* Se formează *Directoratul executiv* și *Societatea Panthéon*.

1796. Februarie Bonaparte închide *Clubul Panthéon.*

Mai 10 Arestarea lui Babeuf, Buonarroti, Germain etc.
1797 Februarie-martie Procesul din Vendôme al babuviștilor.

1797 27 mai Babeuf este condamnat la moarte și executat, după o încercare de sinucidere.
7 aprilie Se naște, la Paris, Pierre Leroux (m. 1871).

1799 Noiembrie 11 Consulatul.

Decembrie 24 Constituția anului VIII.

1803 7 aprilie Se naște, la Paris, Flora Tristan (m. 1844).

1804 Mai 18 Proclamarea lui Napoleon Bonaparte ca împărat.

Decembrie 2 Încoronarea lui Napoleon Bonaparte.

1805 1 februarie Se naște, lîngă Nisa, Louis-Auguste Blanqui (m. 1881).

1808 12 octombrie Se naște, la Salins, Victor Considerant (m. 1881).

1809 15 ianuarie Se naște, la Besançon, Pierre-Joseph Proudhon (m. 1865).
Se naște Jean-Jacques Pillot (m. 1877).

1811 Se naște, la Madrid, Louis Blanc (m. 1882).

1813 Se naște, la Paris, Richard Lahautière (m. 1882).

1814 Aprilie 11 Napoleon Bonaparte abdică. Pînă la *20 martie*

1815 — epoca primei Restaurații.

1815 Iulie 22 A doua abdicare a lui Napoleon Bonaparte. Până la *9 august 1830* — epoca celei de-a doua Restaurații.

1818 Mai 5 Se naște, la Trier, Karl Marx (m. 1883).

1820 Noiembrie 28 Se naște, la Bremen, Fr. Engels (m. 1895).

1830 Iulie 27—29 Insurecția pariziană. Căderea lui Charles X.

August 1 Louis-Philippe, locotenent general al regatului (Monarhia din iulie).

1831 Noiembrie 21 Răscoala lesătorilor din Lyon.

1832 Martie-aprilie Constituirea „familiei" saint-simoniste la Ménilmontant.

1833 Aprilie Dizoluția „familiei" saint-simoniste de la Lyon.

Septembrie Greve la Paris.

Octombrie Eșecul coloniei fourieriste de la Condé-sur-Vesgre. Eșecul coloniei saint-simoniste din Louisiana.

1834 Aprilie Legea asupra asociațiilor; greve la Paris și Lyon, încercări de insurecții.

1835 Colonia saint-simonistă din Egipt în derută: proiectul barajului peste Nil amînat.
Societatea secretă *Familia* (Barbès, Blanqui, Bernard).

1839 12 mai Eșecul insurecției Blanqui-Barbès-Bernard.

1840 Iulie 1 Întrunirea comunistă de la Belleville.

1842 Colonia fourieristă din Brazilia eșuează.

1847 Mai E. Cabet lansează proiectul Icariei.

1848 3 februarie Prima avangardă icariană pleacă în Texas.

Februarie 24 Insurecție la Paris. Proclamarea Republicii.

Februarie 25 Fuga lui Louis-Phil ppe.

Martie Adunări populare cu ocazia alegerii deputaților pentru *Comisia de la Luxembourg*, prezidată de Louis Blanc.

Aprilie 16 Începe campania de persecuție anticomunistă.

Aprilie 23 Alegeri pentru *Adunarea Națională*. Succesul dreptei.

Eșecul lui Cabet, Proudhon și a candidaților propuși de *Comisia de la Luxembourg*.

Iunie 9 A doua avangardă icariană pleacă spre Texas.

Iunie 21 Lichidarea *Atelierelor Naționale*, formă de organizare a muncii propusă de L. Blanc, care asigura locuri de muncă șomerilor, cu salarii egale.

Iunie 26 Insurecție la Paris.

Decembrie 10 Louis-Napoleon Bonaparte ales președinte al Republicii.

1851 Decembrie 2 Lovitura de stat a lui Louis-Napoleon Bonaparte („18 brumar al lui Ludovic-Napoleon Bonaparte").

1852 Decembrie 2 Restabilirea Imperiului.

1856 Martie 30 Tratatul de la Paris privind războiul din Crimeea.

1862 Expoziția universală de la Londra.

1864 Septembrie 28 Mitingul din St. Martin's Hall.

Noiembrie 1 Înființarea, la Londra, a *Internaționalei I.* Karl Marx — secretar corespondent pentru Germania.

1867 Septembrie 14 Apare primul volum din *Capitalul* lui Karl Marx, în limba germană.

1870 Iulie 19 Franța declară război Germaniei.

August 30 Înfrîngerea francezilor la Sédan; Napoleon III este făcut prizonier.

Septembrie 19 Cartierul general german se instalează la Paris.

1871 Ianuarie 28 Parisul și Franța capitulează în fața Imperiului german reconstituit, care este proclamat la Versailles.

Martie Trupele pariziene (muncitorești) proclamă *Comuna*, dorind o asociație federală de comune independente. Represiunea lui Thiers durează pînă în toamnă.

A.T.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Scrierile lui Claude Henri de Saint-Simon și Charles Fourier au fost cel mai greu de antologat pentru prezenta ediție — prima de-acest fel publicată în limba română — din cauza modului de editare a operelor celor doi utopiști. Nici pentru una, nici pentru cealaltă nu există ediții critice.

Pentru alcătuirea antologiei, am extras texte din următoarele lucrări:

Claude Henri de Saint-Simon. Ediția de *Opere* publicată de editura Anthropos, Paris, în 1966, prin procedeu analstatic (fotocopiere), după edițiile princeps și seria Enfantin (1868—1876, 47 volume).

Charles Fourier nu a mai fost editat în formă completă din secolul trecut. Pentru ediția de față am folosit grupajul tematic alcătuit de H. Bourgin *Fourier — Le socialisme sociétaire, extraits des œuvres complètes*, Paris, Société Nouvelle de Librairie et d'Édition, 1903. La sfîrșitul fiecărui pasaj, sînt date referințele bibliografice respective, toate după Ch. Fourier, *Oeuvres complètes*, Paris, 1841—1845, 6 vol., și *Publication des manuscrits de Fourier*, Paris, 1851—1854.

G. Babeuf, *Textes choisis*, Paris, Éditions Sociales, 1965.

Ph. Buonarroti, *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf*, Paris, Editions Sociales, 1957.

F.R. de Lamennais, *L'esclavage moderne*, în culegerea, nedatată, apărută la Paris, editura Garnier Frères, sub titlul compozit *Paroles d'un croyant. Le livre du peuple. Une voix de prison* etc.

Premier banquet communiste, le 1-er Juillet 1840, xerocopie după ediția originală, Imprimerie de Bourgogne et Martinet, 1840, obținută de la Biblioteca Națională a Franței, prin B.C.S.

E. Cabet, *Voyage en Icarie*, Paris, J. Mallet, 1848, ediția a cincea.

P. Leroux, *De la ploutocratie*, nouvelle édition, Boussac, 1848.

F. Tristan, *Morceaux choisis*, ediția Lucien Scheler, Paris, La Bibliothèque Française, 1947.

V. Considerant, *Le socialisme devant le vieux monde, ou Le vivant devant les morts, suivi de Jesus-Christ devant les conseils de guerre*, par Victor Meunier, quatrième tirage sur clichés corrigés, Paris, Librairie Phalanstérienne, 1850.

L.-A. Blanqui, *Défense du citoyen Blanqui devant la Cour d'Assises*, Paris, Imprimerie de A. Mie, 1832; și *Critique sociale*, Paris, Alcan, 1885, 2 vol.

J.-J. Pillot, *Ni châteaux ni chaumières ou État de la question sociale en 1840*, Paris, aux bureaux de *La tribune du peuple*, 1840.

P.J. Proudhon, *Qu'est-ce que la propriété? ou recherches sur le principe du droit et du gouvernement*, premier mémoire, Paris, Garnier Frères, 1840, al doilea tiraj.

L. Blanc, *Organisation du travail. Association Universelle. Ouvriers. Chefs d'ateliers. Hommes de lettres*, Paris, Administration de la Librairie, 1848, ediția a patra, cu completările autorului.

R. Lahantière, *Petit catéchisme de la réforme sociale*, Paris, Senlis, 1839.

Notă. Suprimările în text au fost indicate prin paranteze rotunde (...). Parantezele drepte [...] au fost folosite pentru a introduce subtitluri de editor și scurte note în cursul textului, unde nu se justifica o trimitere la subsol.

GRACCHUS BABEUF

(1760—1797)

Cel care și-a luat numele conspirativ Gracchus se numea, de fapt, François-Noël și s-a născut într-o familie nevoiașă din Picardia, regiunea în care, exact în aceeași perioadă cu Babeuf, copilărea și contele de Saint-Simon, sub supravegherea filosofului d'Alembert. Babeuf nu a beneficiat de o educație oficială. Învață, prin ucenicie, dreptul feudal și începe să practice această meserie, care consta într-un fel de consilierat pe lîngă seniori sau notari comunali privind relațiile funciare. În această perioadă i se formează primele idei referitoare la comunismul agrar (necesitatea ca pămîntul să nu aparțină particularilor). După 1787 vine la Paris, unde, în condiții materiale mizere, începe să se instruiască, citind operele lui Rousseau și Diderot. Babeuf face astfel cunoștință cu teoriile comuniste ale lui Mably și Morelly, iar ideile sale despre ordinea socială „regenerată" progresează. Intră în contact cu Ph. Buonarroti (mai instruit, dar mai puțin decis) și cu Sylvain Maréchal (1750—1803), autorul de mai tîrziu al *Manifestului Egalilor*. Ph. Buonarroti îi va face, de altfel, un portret precis, în primele pagini ale *Conspirației pentru egalitate sau conspirația lui Babeuf* (1828).

După 1789 acțiunea organizatorică și propagandistică a lui G. Babeuf se manifestă atît în ziarul său *(Tribunul poporului)*, cît și în comitetele secrete revoluționare. Este arestat și, apoi, eliberat, dar rămîne sub supravegherea poliției. În cursul conspirației împotriva Directoratului (1796), în urma unui denunț, este arestat cu cîteva ore înainte de a da semnalul insurecției. Babeuf este judecat la Vendôme, într-un

proces monstru, este condamnat la moarte și este trimis la eșafod, după o încercare nereușită de sinucidere.

G. Babeuf a fost numit de Karl Marx drept organizatorul „primului partid comunist activ". A creat o *linie* revoluționară, care, prin Blanqui — Bakunin — Kropotkin, a traversat întregul secol al XIX-lea.

SCRISOARE CĂTRE J.-M. COUPÉ[1]

10 septembrie 1791

Cetățene, alegerea dumneavoastră nu este, din punctul meu de vedere, un eveniment minor. Simt nevoia irezistibilă de a încerca să-i calculez consecințele.

Mă gîndesc la ceea ce se poate aștepta din partea celui care m-a convins că este un adept hotărît al unor adevăruri pe care le-a predicat zadarnic. *E timpul să înțelegem marile principii pe care se întemeiază societatea: egalitatea fundamentală, interesul general, voința comună, care elaborează legile, și forța, care constituie esența suveranității.*

Frate! Preceptul legii antice: *iubește-ți aproapele ca pe tine însuți:* maxima creștină: *fă altuia ceea ce ai vrea să ți se facă ție:* constituția lui Licurg și cele mai frumoase instituții ale republicii romane, adică *legea agrară:* principiile dumneavoastră, mai sus amintite și principiile mele, expuse în ultima mea scrisoare, care cer asigurarea subzistenței tuturor și, apoi, educație egală — toate acestea au o origine comună și ajung în același punct. Iar acest punct este, totdeauna, scopul unic spre care vor tinde toate formele de

[1] *J.-M. Coupé* fusese ales în Adunarea legislativă care urma să-și înceapă lucrările după 1 octombrie 1791. Neputînd fi el însuși ales, din cauza multelor adversități stîrnite de concepțiile sale, G. Babeuf a susținut candidatura lui Coupé, pe care l-a făcut purtătorul său de cuvînt. Scrisoarea din 10 septembrie 1791 este a doua din cele trei păstrate, trimise de G. Babeuf lui J.-M. Coupé.

organizare a pămîntului. Puteți să alungați regii, să proclamați o republică, puteți să invocați mereu acest cuvînt sfînt, *egalitate*, nu veți face decît să urmăriți o stafie, nu veți ajunge nicăieri.

V-o spun deschis, frate, și nu voi îndrăzni prea curînd să o spun nimănui, nici chiar pe șoptite: *legea agrară*, legea de care se tem și pe care o văd venind îmbuibaților acestei lumi; *legea agrară*, la care nu se gîndește încă majoritatea nefericiților, adică nouăzeci și opt dintr-o sută dintre semenii noștri, care, totuși, dacă legea nu va fi adoptată, vor muri în cel mult două generații (vom verifica împreună, din punct de vedere matematic, această înfiorătoare predicție, oricînd doriți); *legea agrară*, care, vă amintiți bine, era atît de dorită de *Mably*[2]: *legea agrară*, care nu apare niciodată în actualitate decît în condiții ca acelea pe care le trăim noi astăzi, adică atunci cînd extremele se confundă, cînd proprietățile funciare, singurele producătoare de bogăție, sînt concentrate în cîteva mîini, iar cei mulți, aflați în imposibilitate de a-și satisface necesitățile, sînt obligați să-și ceară locul și dreptul la subzistență: această lege, *legea agrară*, este corolarul tuturor celorlalte legi, este punctul unde ajunge totdeauna un popor care a reușit să-și îmbunătățească propria-i constituție sub toate celelalte aspecte. Este momentul în care un popor își simplifică uimitor constituția. Ați sesizat, desigur, că de cînd am început să ne ameliorăm constituția, am făcut o sută de legi pe zi, dar codul nostru juridic a devenit din ce în ce mai obscur. Cînd vom ajunge în fața legii agrare, prevăd că, la fel ca și Lycurg, legiuitorul Spartei, vom arunca în foc voluminosul nostru cod juridic și o singură lege, cu șase sau șapte articole, ne va fi suficientă. Fac prinsoare că pot demonstra aceasta într-un mod riguros.

---

[2] *Gabriel Bonnot de Mably* (1709–1785), literat și sociolog francez, adept al comunismului utopic. Prima ediție a operelor complete ale lui Mably (15 volume) a fost editată în ajunul conspirației babuviste.

Recunoașteți, ca și mine, fără îndoială, că perfecționarea continuă a legislației tinde spre *restabilirea egalității fundamentale, primitive*[3], pe care ați cîntat-o atît de frumos în poemele dumneavoastră patriotice, și simțiți, ca și mine, de altfel, că mergem cu pași mari spre această uimitoare revoluție. Tocmai de aceea, eu, un partizan atît de decis al sistemului egalității, sînt de-a dreptul visător cînd, analizîndu-vă ideile și cîntărindu-vă energia, îmi dau seama că sînteți poate singurul capabil să pregătiți această mare victorie. S-ar părea că providența ne-a fost binevoitoare cînd v-a îndrumat spre poziția cea mai convenabilă unei lupte cu șanse de izbîndă pentru cauza noastră. Da, poate că sînteți destinat, poate că sîntem destinați amîndoi, să înțelegem primii și să-i facem să înțeleagă și pe alții marele mister, cel mai mare secret al sfărîmării lanțurilor omenirii. Dacă așa stau lucrurile, vă văd printre marii legiuitori de astăzi!

Dar cum cred eu că veți putea conduce primele acțiuni, cu forța de care dispuneți, pentru a repurta o atît de strălucitoare victorie? *Salvatorul lumii* va trebui anunțat deschis, printr-un manifest precis? Nu, fără nici o îndoială, nu va fi bine, cred, să se propună pur și simplu asemenea măsuri unei Adunări legislative nefericite, cum e a noastră. Ea va fi obligată să folosească armele în general cunoscute pentru a combate corupția. Va fi, deci, constrînsă să opună politicul politicului. Este deci necesar ca primele măsuri să fie bine camuflate și să nu pară că vizează în nici un fel scopul urmărit de noi.

Meditînd mai mult, am ajuns la următoarea concluzie: nu există nimeni care să nu respingă legea agrară. Această prejudecată este mai înrădăcinată chiar decît cea privind regalitatea, și știm că totdeauna cei care au îndrăznit să se

[3] Ca și Rousseau și Mably, G. Babeuf considera *„restabilirea egalității primitive, fundamentale"* nu ca un proces de întoarcere la epoca comunismului primitiv, ci ca o etapă nouă în evoluția necesară a societății, în primul rînd prin schimbări în domeniul repartiției și nu în cel al producției.

pronunțe pentru legea agrară au fost spînzurați. E oare adevărat că însuși J.-M. Coupé va fi de acord cu mine, în această privință? Nu-mi va obiecta el, ca toată lumea, că din adoptarea legii agrare va rezulta decăderea societății, că ar fi ilegitim să fie deposedați cei care au acumulat în mod cinstit, că oamenii nu ar face nimic unii pentru alții și că, în eventualitatea adoptării legii agrare, diferite evoluții ulterioare ar restabili imediat vechea ordine? In acest caz, domnul J.-M. Coupé ar trebui să se mulțumească cu răspunsul meu: pămîntul nu trebuie să fie înstrăinabil; fiecare om trebuie să găsească, la naștere, partea sa de pămînt, cum găsește aer și apă, suficientă pentru existență, iar cînd dispare, el trebuie să-și lase pămîntul nu moștenitorilor direcți, ci întregii societăți. Căci, într-adevăr, numai sistemul actual de înstrăinare a pămîntului a transmis unora totul și celor mai mulți nimic. Prin tot felul de convenții tacite prețul muncilor utile a fost adus la nivelul cel mai redus, în timp ce prețurile ocupațiilor indiferente sau chiar dăunătoare societății au fost majorate disproporționat, ceea ce a pus la îndemîna lucrătorului inutil mijloacele de a expropria bunurile lucrătorilor utili și harnici. Dacă ar fi existat o mai mare uniformitate a prețurilor muncii, dacă unele activități nu ar fi fost plătite mai mult pe baza prestigiului decît pe baza libertății, muncitorii ar fi fost toți la fel de avuți. Deci, o nouă distribuire nu ar face decît să pună lucrurile pe făgașul lor firesc. Dacă pămîntul ar fi fost declarat inalienabil (reglementare care elimină în totalitate obiecția că inegalitatea s-ar putea restabili după noua reîmpărțire), fiecare om ar fi dispus liber de patrimoniul său funciar și nu am mai fi fost astăzi măcinați de neliniște privind viitorul copiilor noștri. În loc de o societate decadentă, am fi trăit în epoca de aur a fericirii sociale. Am fi avut o stare de siguranță privind viitorul și o bunăstare asigurată, la adăpost de necazuri, ceea ce le-ar fi plăcut și celor acum favorizați de soartă, dacă și-ar fi înțeles bine adevăratele interese. Nu este adevărat că artele ar dispărea într-un asemenea sistem, căci este evident că nu

toată lumea ar trebui să fie cultivatoare de pământ. Este vizibil că într-un sistem al egalității, ca și astăzi, nimeni nu ar putea să-și asigure singur toate cele necesare traiului și că oamenii nu ar înceta să-și schimbe reciproc serviciile. Dacă oamenii nu vor dispune, fiecare, de un patrimoniu propriu, și dacă tot ce ține de activitatea omenească ar rămîne în același stadiu ca și acum, care le-ar putea fi sprijinul de bază, izvorul bunăstării și pavăza împotriva adversităților firii?

Vreau să vă demonstrez, frate, și vreau să-mi demonstrez și mie în același timp, că mergeți la postul dumneavoastră din Adunarea legislativă cu hotărîrea de a vedea consfințite toate acestea sub forma unei legi constituționale. V-am arătat în scrisoarea mea precedentă că această lege ar trebui să conțină următoarele articole:

1. Legiuitorii recunosc în fața poporului că Adunarea constituantă este o absurditate. Deputații aleși de popor au datoria de a face tot ceea ce cred ei că este necesar pentru asigurarea bunăstării poporului. În primul rînd, obligația și necesitatea de a asigura mijloacele de trai acestei imense majorități a poporului care, deși vrea să muncească, nu poate trăi pentru că nu are din ce. *Lege agrară, egalitate reală.*

2. *Dreptul de veto*[1] — adevărat atribut al suveranității poporului — să fie atribuit exclusiv poporului (...). Acest drept de veto în mod sigur nu va fi exercitat de majoritatea nevoiașă a poporului, cînd se va propune adoptarea *legii agrare.*

3. Să fie eliminată actuala împărțire a cetățenilor în mai multe clase. Fiecare să poată ocupa orice loc în structura stabilită prin lege. Fiecare să aibă dreptul de a vota și de a-și spune părerea în toate adunările publice. Poporul să aibă

[1] Constituția franceză din 3 septembrie 1791 prevedea posibilitatea ca regele să-și exercite *dreptul de veto* asupra decretelor prezentate de Corpul legislativ. G. Babeuf, ca întreaga „stîngă" revoluționară, privea această constituție ca insuficient de democratică.

dreptul de a supraveghea Adunarea legiuitorilor. Dreptul la întrunire publică să fie pe deplin respectat. Să fie abrogată legea marțială. Să fie distrus spiritul de castă al Gărzii naționale, prin recrutarea cetățenilor din toate straturile sociale și fără alt scop decît apărarea patriei împotriva dușmanilor externi. Ca urmare a tuturor acestor măsuri, vor apare în mod necesar o emulație extraordinară, mărețul spirit al egalității, energia civică, marile manifestări ale opiniei publice, deci exprimarea voinței generale care este, în principiu, legea și impunerea drepturilor fundamentale ale omului, adică, pîinea asigurată în mod cinstit tuturor. Sau pe scurt, *legea agrară*.

4. Toate problemele de interes național să fie tratate în plenul adunărilor, să nu mai existe deci comitete. Astfel vor dispare neglijența, apatia, indiferența, falsa prudență a unui pumn de oameni care manipulează o întreagă adunare, fiind ușor de corupt. Senatorii ar avea, prin urmare, obligația de a se ocupa numai de problemele puse în discuție și anume, în deplină cunoștință de cauză. Astfel, apărătorii sinceri ai poporului ar fi luați în seamă și vor susține cele mai importante drepturi, în special dreptul de a trăi asigurat tuturor, adică *legea agrară*.

5. Pentru orice problemă trebuie să fie acordat un timp suficient de analiză. Astfel, dezbaterile vor fi conduse nu de tot felul de improvizatori, zăpăciți, oratori de ocazie, de cei care debitează o grămadă de prostii înainte de a gîndi cît de puțin, ci de oameni înclinați să judece înainte de a se pronunța. Flecarul interesat să combată ceea ce este just nu va mai avea ocazia de a respinge, prin nu știu ce nimicuri oratorice care iau ochii, o propunere corectă. Atunci, cînd se va pune problema celui nevoiaș, apărătorul poporului va putea argumenta pe deplin poziția acestuia: *cale liberă legii agrare!*

Frate patriot! Dacă principiile de mai sus sînt și ale dumneavoastră, ar trebui să renunțați la ele în cazul în care

nu vreți să susțineți *legea agrară*, căci, ori mă înșel eu în mod dramatic, ori toate aceste principii nu conduc decît la *legea agrară*. Dacă vă veți păstra aceste principii, veți lupta pentru adoptarea legii agrare. Cu aceste idei nu te poți juca și, dacă în sinea dumneavoastră vă propuneți ceva mai puțin decît legea agrară în activitatea dumneavoastră de legislator, vă repet că *libertate*, *egalitate*, *drepturile omului* vor rămîne mereu cuvinte lipsite de orice sens.

Repet, aceste intenții nu trebuie dezvăluite de la bun început. (...) Îmi face plăcere să discut despre acest subiect cu un suflet atît de sensibil, cum știu că este al dumneavoastră. Într-adevăr, pînă acum nimeni nu s-a gîndit la cel sărac, deși regenerarea legilor unui imperiu ar trebui să se refere la el, în primul rînd. Cauza săracului este prima noastră datorie. Care este scopul societății? Nu acela de a procura membrilor săi cea mai mare fericire cu putință? Și la ce ajung atunci toate legile dacă, în ultimă instanță, ele nu reușesc să aducă la lumină uriașa masă de sărmani care constituie, de fapt, majoritatea asociației sociale? (...)

S-a vorbit mult despre posibilitatea de a acorda un titlu de proprietate asupra averilor clerului soldatului austriac sau oricărui alt lefegiu al regelui care, abandonîndu-și tiranul, s-ar alătura cauzei noastre. Cum ne-am putut gîndi să fim atît de generoși față de oameni pe care numai interesele de moment i-ar determina să nu ne mai facă rău și cum am putut uita că cea mai mare parte a concetățenilor noștri este epuizată din cauza lipsei absolute de resurse de trai?

Legiuitor pe care omenia dumneavoastră bine cunoscută v-a împins pe scena națiunii, sînteți de acord cu mine că încununarea unei legislații drepte este egalitatea proprietăților funciare și că intențiile profunde ale unui adevărat apărător al Drepturilor Poporului trebuie totdeauna să fie orientate spre acest scop? Cine sînt oamenii pe care îi admirăm cel mai mult? Apostolii legilor agrare, Lycurg la greci, Camille, Gracchus, Cassius, Brutus la romani. (...) Studiați ce

R.P.R. „I. D.”

spus Robespierre, îl veți găsi la fel de „agrarian" ca și noi, la fel de obligat să-și ascundă adevăratele intenții, căci vremea lor încă nu a sosit. Dumneavoastră vă veți ridica la înălțimea tuturor acestor oameni demni: cuvintele dumneavoastră vor alcătui aceleași profesiuni de credință ca și ale lor! (...)

SCRISOARE CĂTRE CHARLES GERMAIN[5]

10 termidor an III
(28 iulie 1795)

Generale,

Susținătorii comerțului susțin că el trebuie să aducă lumea la viață. Comerțul trebuie să pună la îndemîna tuturor hrana necesară, începînd cu muncitorul care produce materiile prime și pînă la patronul manufacturii și negustorul care transportă dintr-o parte în alta produsele fabricate. Da, iată ce ar trebui să facă negoțul, dar nu face. Trebuie să aducă fiecăruia hrana, fiecăruia în mod egal, dar o face într-un fel foarte inegal. Mă întreb cine sînt acești 99 dintr-o sută de oameni, prost hrăniți, pe care îi întîlnesc și la oraș și la țară? Privindu-i cu atenție, îi văd pe toți ca pe niște agenți ai comerțului. Îi văd fără cămașă, haine, fără încălțăminte pe aproape toți cei care cultivă inul și cînepa, cei care pregătesc materiile textile, lîna și mătasea, aproape toți cei care lucrează în filaturi și fabrică pînza și stofele, pregătesc pielea și confecționează încălțămintea. Îi văd lipsiți aproape de toate cele necesare pe cei ce lucrează mănual

---

[5] *Charles Germain* (n. 1770), fost subofițer în armata franceză, a fost închis împreună cu G. Babeuf la Arras, unde îi devine discipol. Își reia activitatea revoluționară după eliberarea din închisoare și devine membru al societății (clubului) Panthéon. După 1795, a fost deportat.

în tîmplărie, meșteșuguri, construcții etc. Apoi, dacă mă uit la minoritatea căreia nu-i lipsește nimic, exceptîndu-i pe proprietarii de pămînturi, văd că ea se compune din cei care nu pun mîna să facă nimic, care se mulțumesc să calculeze, să combine, să mascheze și să reînnoiască sub forme mereu noi foarte vechiul complot al părții împotriva întregului. Un complot prin care se pun în mișcare milioane de brațe, fără ca posesorii lor să profite cu ceva, căci sînt obligați să se pună la discreția speculatorilor criminali. Aceștia se înțeleg între ei cu scopul de a reduce mereu salariile muncitorilor și, apoi, intră în cîrdășie cu negustorii și traficanții, pentru a fixa prețurile obiectelor fabricate în așa fel încît să nu se poată bucura de ele decît bogătașii, cei care acaparează totul și-și afișează bogăția. Brațele care produc nu se mai pot atinge de nimic și, astfel, adevărații producători sînt azvîrliți în ghearele mizeriei, lăsîndu-li-se să cadă fărîmituri răzlețe de la mesele încărcate. *Tribunul Gracchus*[6] este revoltat la culme din această cauză. *Comerțul*[7] trebuie să aducă lumea la viață, să dea tuturor de toate. Dar ce este comerțul? Să încercăm să-l definim. Nu este el, oare, ansamblul tuturor operațiilor care produc și transformă materia primă în obiecte utile tuturor și, apoi, le distribuie? Toți cei care contribuie la cel puțin una din aceste operații sînt agenți ai comerțului. De ce ar trebui ca primii agenți, cei care depun munca esențială și creatoare, să aibă mai puține recompense de pe urma eforturilor lor decît, să spunem, negustorii care, după părerea mea, nu fac decît o muncă subordonată, de distribuție? Situația actuală se explică de la sine și în modul cel mai simplu: negustorii înșeală și producătorii se lasă înșelați. *Speculatorii*[8] și negustorii se unesc pentru a-l înșela pe producător, și sînt totdeauna în situa-

[6] *Gracchus Babeuf.*

[7] G. Babeuf folosește termenul în sensul vechi — comerțul și industria, în general ramurile neagricole, privite de fiziocrați ca neproducătoare de avuție socială.

[8] În terminologia epocii, industriașii și bancherii.

ția de a-i spune acestuia: muncește mult, mănîncă puțin, sau nu vei avea de lucru și nu vei mînca deloc. Aceasta este legea barbară impusă de capital. Producătorul depinde de acești criminali care înșeală cumpărătorul prin mișcarea misterioasă a prețurilor, făcîndu-le să urce și să coboare prin manevre de culise, cînd invocînd un pretext, cînd altul, simulînd lipsa de pe piață a unui produs de primă necesitate, stocîndu-l fraudulos și în chip periculos pentru societate și împingînd uneori nebunia pînă la a distruge cea mai mare parte a celor necesare pentru a-și menține profiturile.

Comerțul — așa cum se practică el, în învălmășeala de falsuri și nedreptăți care compune societatea noastră de astăzi — nu este, prin urmare, decît o uriașă masă de abuzuri din cele mai criminale. Luat ca un tot, este un abuz monstruos — dar orice abuz trebuie eliminat, așa cum cere dreptatea veșnică. Din această cauză, abolirea comerțului, adică a comerțului ucigător și lacom, este o parte a planului elaborat de Gracchus, care vizează toate genurile de abuzuri. E, totuși, de la sine înțeles și suficient subliniat faptul că noi nu condamnăm la pieire decît comerțul care nu contribuie la bunăstarea agenților săi. În așa fel încît minoritatea care se îngrașă, consumă și nu are altă treabă decît grija poftelor sale nesătule, să nu mai poată înfometa și jupui imensa majoritate, care produce și muncește efectiv. În așa fel încît toți să fie în același timp producători și consumatori, într-o asemenea proporție încît nimeni să nu sufere de foame și epuizare, iar toate necesitățile tuturor să fie pe deplin satisfăcute. Într-o societate nouă, totul trebuie să fie echilibru și compensație — nimic nu trebuie să stea sub semnul puterii, dominației, ierarhiei. Nu trebuie să existe nici sus, nici jos, nici inferiori, nici superiori. Eforturile și intențiile tuturor asociaților (indivizii care compun o societate nu sînt altceva decît asociați) trebuie să fie orientate în mod permanent spre marele scop frățesc, prosperitatea comună, sursă inepuizabilă a bunăstării individuale, pentru veșnicie. A venit timpul ca mulțimea să nu mai fie o turmă tunsă pînă

la piele, sugrumată de alții sau care se sufocă singură. Să terminăm odată cu stăpînii, antropofagii, tiranii, ambițioșii (...), exploatatorii și exploatații. Numai echitate, corectitudine, spirit moral, sinceritate, mereu și peste tot. Fiecare să-și aibă locul și funcția, conștient îndeplinită, din care să poată trăi îndestulat, dar nu mai mult, căci fericirea este dată tuturor și, anume, repartizată în mod egal. Să nu mai existe negustori și traficanți, dacă nu se mulțumesc să fie ceea ce am spus că trebuie să fie, agenți simpli ai repartizării produselor. Cînd toți agenții producției vor lucra pentru depozitele sociale, unde fiecare va depune produsul pe care îl datorează în natură, și cînd cei însărcinați cu distribuirea vor face, nu în propriul interes, ci în interesul tuturor, să ajungă la fiecare cetățean o parte egală din întreaga masă de produse a asociației, în schimbul a ceea ce fiecare a făcut pentru ea, cred că, departe de a fi eliminat, comerțul va fi, dimpotrivă, perfecționat, pentru că va deveni profitabil pentru toată lumea[9]. După părerea mea, aceasta este comerțul adevărat, contrariul traficului fără rușine, credință și lege, o adevărată lepră socială. Transformat conform ideilor noastre, comerțul va ajunge, în sfîrșit, la adevăratul scop al existenței sale, acela de a aduce lumea la viață și de a furniza tuturor cele necesare. De reținut este că, oricare ar fi treburile noastre individuale, dacă nu sîntem copii, bătrîni sau infirmi, vom fi toți agenții acestui fel de comerț, în care totul este tratat din punctul de vedere al unei egalități perfecte, producătorii (adică agricultorii), muncitorii, meșteșugarii, artiștii și savanții, cei care se ocupă cu stocarea, repartizarea și transportul produselor, ca și cei care pregătesc produsele materiale pentru consum. Astfel, orice separație între industrie și comerț se șterge și se realizează unirea dintre toate profesiile ridicate la un același ni-

[9] Modelul depozitelor colective era prezent în epocă prin scrierile lui Morelly și Mably, dar și prin practicile legiferate, de rechiziții și contribuții revoluționare, ale anului II.

vel de prestigiu social. Am fi cu toții producători și participanți la schimb, am fi cu toții legați de o industrie, fie agricolă, fie manufacturieră, fie guvernamentală, fie comercială, am fi cu toții comercianți, în mod egal. E de la sine înțeles că aici nu e vorba decît de comerțul interior. În cazul că asociația nu va fi amenințată, comerțul exterior nu va putea depinde decît de resortul politic, cel puțin atîta vreme cît marele principiu al fraternității universale, devenit unica religie a popoarelor, nu va fi fost în mod general aplicat. Numai atunci națiunile nu vor mai fi ceea ce sînt astăzi, indivizi colectivi îmbibați de prejudecăți și înrăiți de despoți, încarcerați în limite arbitrare și împinși spre războaie contrare intereselor lor și fatale pentru libertatea lor. Cercul umanității se va lărgi și, treptat, frontierele, barierele vamale și guvernele dăunătoare vor dispărea.

Vreți să ucideți industria, vor repeta fără încetare partizanii prăvăliilor prăfuite. Unde văd ei acest lucru? Instituțiile propuse de noi reglementează totul și nu distrug nimic, nu deranjează nimic din ceea ce este, atîta timp cît ceea ce există nu afectează dreptatea. Tot ceea ce astăzi se face, se va face și în noul sistem. Agricultorul va rămîne agricultor, fierarul-fierar, țesătorul-țesător și așa mai departe. Numai că toți cei care depun o activitate vor fi clasificați după genul de muncă. Asociația va fi informată permanent despre ceea ce face fiecare, în așa fel încît să nu se producă nici prea mult, nici prea puțin din același produs. Asociația va determina, pentru fiecare gen de muncă în parte, numărul cetățenilor care trebuie să producă un anume obiect. Totul va fi calculat în raport cu nevoile prezente și de perspectivă, conform creșterii probabile a fiecărei comunități în parte. Toate nevoile reale vor fi cîntărite exact și satisfăcute pe deplin printr-o rapidă circulație în toate direcțiile. Ar pieri oare industria, dacă nu ar mai fi obligată să procedeze orbește, să se aventureze și să se piardă în tot felul de circumstanțe întîmplătoare, fiind dirijată inteligent și stimulată să producă în interesul bunăstării tuturor? Nu. Ceea ce se va

întîmpla va fi că industria își va pierde caracterul privat, din moment ce toate ramurile sale vor produce în folosul marii familii. Orice atelier ar face parte din marele atelier, orice aliment sau altă marfă va intra în marele depozit și va fi înregistrat în ansamblul resurselor republicii. În acest caz, fiecare va ști cu certitudine că dreptul său nu va fi neglijat, iar partea sa nu va fi contestată. Astfel, în loc să fiu obligat să-mi bat capul pentru a găsi o procedură prin care să-mi înșel semenii asupra sarcinii sociale pe care o îndeplinesc (fie mințind asupra valorii intrinseci a acestei sarcini, fie acaparînd o mare cantitate de bunuri sau de mină de lucru), aș putea munci liniștit și cinstit, facînd ceea ce un om trebuie să facă și neamenințînd organizarea socială. Ceea ce aș face nu-ar aduce tot ce-mi trebuie, mie și alor mei, de ce ar trebui să exagerez în vreun fel? Dacă am inventat o mașină sau un procedeu care simplifică și reduce sarcina ce-mi revine, dacă am un secret cu care reușesc să fac mai bine și mai repede orice fel de muncă, nu voi mai fi înspăimîntat la gîndul că-mi vor fi furate, dimpotrivă, mă voi grăbi să le comunic asociației și să le depun în arhive pentru ca niciodată să nu se piardă. Efectele acestei invenții vor fi calculate, ele îmi vor aduce o ușurare, mie și celor care practică meseriile în care invenția respectivă se va aplica, iar această ușurare a muncii nu va conduce la șomaj, ci la un timp liber suplimentar pentru toată lumea. Prin această răspîndire rapidă a oricărei descoperiri, industria va pierde sau va cîștiga?

Va dispare, cu siguranță, concurența, care departe de a urmări perfecționarea produselor, le îngroapă pe cele bine făcute sub un maldăr de gunoaie aruncate pe piață pentru a zăpăci lumea, concurența, care nu obține un preț de vînzare mai mic decît obligînd muncitorul să lucreze de mintuială, prin înfometare și epuizare, ucigîndu-i moralitatea și dîndu-i exemplul lipsei de scrupule: concurența — care nu oferă laurii victoriei decît celui cu punga plină și care duce

la monopol și la retragerea de pe piață a produselor ieftine: concurența — care produce oricum, degeaba, în cantități uriașe, cu riscul de a nu găsi cumpărători și de a risipi o mare cantitate de materii prime utile în alte domenii. Nu, eliminarea concurenței nu va duce la ruina societății și la decădere. Va trebui oare să mă sperii cînd se va anunța inventarea unei mașini, care va suprima în branșa mea un mare număr de locuri de muncă? Nu, de o mie de ori nu, căci eu știu că introducerea în producție a acestei mașini nu va duce la nimic supărător. Pentru asociație, aceasta va însemna, în mod firesc, un timp cîștigat și, deci, o diminuare a efortului colectiv. Brațele înlocuite de mașină vor fi chemate să coopereze în altă parte și nimeni nu va suferi. Existența mea și a tuturor va fi asigurată în mod convenabil, fiind la adăpost de toate vicisitudinile, capriciile, speculațiile și înșelătoriile. În loc să fiu obligat să schimb, ca în trecut, munca mea pe *semne reprezentative*[10] care arareori sînt la nivelul cerințelor zilnice și, adesea, sînt mult sub aceste cerințe, voi putea să schimb rezultatele muncii mele pe obiecte reale și necesare, fiind asigurat că voi avea tot ce-mi trebuie, chiar și atunci cînd nu voi mai putea munci, fie din cauză de boală, fie din cauza bătrîneții. Avînd interesul să fie corectă, societatea își va asuma sarcina de a se îngriji de copii, infirmi și bătrîni. Societatea ar investi în copii, pentru ca aceștia să o slujească la vîrsta maturității, iar față de bătrîni societatea și-ar plăti datoriile, oamenii respectivi fiind utili cu ani în urmă. Cine ar putea rămîne nepăsător în fața garantării dreptului său și al copiilor săi la existență, cine nu s-ar simți stimulat de această perspectivă? Instituțiile de astăzi sînt departe de a oferi certitudini în această privință. Iată de ce, neavînd nici o garanție, neputîndu-ne baza pe nimic precis, sîntem nesăbuiți în poftele noastre. Dacă dorința noastră de avere este atît de acaparantă, este pentru că în această societate a întîmplării,

[10] Bani, aur sau alte valori de schimb.

unde totul este precar, nu există nici o avere atît de mare încît condiții potrivnice să nu o poată spulbera. Nu sîntem niciodată siguri că urmașii noștri, ca și noi înșine, vor fi în afara oricărui risc. Ambițiile noastre vor fi în mod necesar limitate cînd vom ști să ne stăpînim soarta, cînd nu vom mai avea nici o îngrijorare privind viitorul nostru și al tuturor celor care vor vedea lumina zilei după noi (...).

Adversarii noștri mai spun că *agricultura va fi neglijată, ca urmare a necesității sociale de a întemeia numeroase falange cu scopul de a cuceri și garanta independența oamenilor.*

Mi se pare că tu ai răspuns satisfăcător la această obiecție, reamintind că Franța a putut mobiliza un milion și jumătate de oameni, fără ca agricultura țării noastre să fi avut de suferit. Sau, cel puțin, nu a părut să fi suferit în vreun fel. Pentru a afișa o asemenea îngrijorare, trebuie să fii sau răuvoitor, sau ignorant, precum acești parizieni, care nu au cea mai mică idee despre raportul dintre populația de la țară și numărul de brațe de muncă necesare exploatărilor agricole. Oamenii care au cunoștințe pozitive mai accentuate știu că, din cauza utilizării mașinilor agricole și a bunei distribuiri a lucrărilor specifice, așa cum se practică în țările cu culturi mari, în care proprietatea s-a cumulat în puține mîini, vor rămîne de zece ori mai multe brațe de muncă decît sînt necesare pentru a pune pămîntul în valoare. Oricine cunoaște satele de dinaintea Revoluției poate spune ce mulți locuitori zăceau într-o trîndăvie nepăsătoare. Dacă am fi păstrat vechea ordine, nimeni nu se îndoiește că această stare de mizerie lipsită de utilitate ar fi produs efecte încă și mai înspăimîntătoare și mai dezastruoase, în special după lăsarea la vatră a soldaților. Aceștia s-ar fi întors acasă, formînd o uriașă masă de muncitori în căutare de locuri de muncă, pe care nu le-ar fi găsit nicăieri, din cauza concurenței. Deci nu există vreo îngrijorare mai puțin întemeiată decît aceea de a micșora numărul de brațe necesare agriculturii. Chiar dacă am fi obligați să ordonăm efectuarea a

două sau trei rechiziții, pămînturile noastre ar fi în continuare cultivate, iar recoltele, la fel de abundente (...).

Tu știi foarte bine, iar în acest punct ești în perfect acord cu opiniile mele, că în toată perioada regenerării sociale viitoare, orice relații comerciale cu vecinii noștri trebuie suspendate. Chiar și după primele măsuri de regenerare socială, nu vom avea deloc comerț între națiuni. Așa cum spui, noi avem, în mod sigur, tot ceea ce ne trebuie și, de asemenea, știm să fim destul de sobri, destul de moderați în poftele noastre pentru a ne putea dispensa de fleacurile străine. Ele ne-ar readuce gustul trîndăviei și luxului și am fi pierduți din nou. Dacă ar fi autorizat, comerțul internațional ar face imediat să renască schimburile comerciale dintre particulari și, astfel, s-ar resuscita spiritul mercantil. Sigur că nici eu, nici tu nu dorim să ne izolăm, ca niște lupi singuratici, de ceilalți locuitori ai Europei. Sînt chiar de acord ca ei să poată fi admiși pentru a ne admira fericirea viitoare, iar apoi, reîntorși acasă, să se apuce și ei de treabă. Asupra acestei probleme sînt de acord cu tine, deși un mare popor, citat pe drept sau pe nedrept ca exemplu de adîncă înțelepciune, ne-a dat pilda faimosului zid care a protejat un pămînt plin de calități împotriva influențelor nefaste și a cuceritorilor. Nu contest virtuțile chinezilor, dar aș vrea ca noi să facem dovada unei calități pe care ei nu o cunosc — dezinteresarea deplină, dovedită prin exercitarea măreață a fraternității umane. Tocmai fraternitatea, o virtute socială, trebuie să fie oferită privirilor admirative ale popoarelor, dăruindu-le ce avem mai bun și acceptînd să primim de la ele ceea ce ne-ar place să ne ofere.

Este o idee mare cea pe care ai susținut-o, privind transmiterea scînteii din om în om și apoi revolta unei părți a speciei umane sub deviza egalității, dar trebuie să vedem ce se poate și ce nu. Ceea ce tu propui ar fi realizabil, dacă masele ar putea fi îndoctrinate și catehizate suficient timp

pentru a-și putea da seama de scopul pe care îl urmărim. Dar e prea evident că, dacă ai încerca o asemenea acțiune, ai fi arestat de la bun început de către deținătorii actuali ai puterii[11]. Să admitem că tu începi această vastă acțiune, care va trebui să facă loc construcției noului edificiu social, și că ai ajuns să ai partizani numeroși și bine verificați. Ei se hotărăsc ca într-o anumită noapte, la o anumită oră, să realizeze planul demolării universale. Dar ce șoc va fi acțiunea lor pentru oamenii care nu știu nimic și nu sînt pregătiți pentru această formidabilă explozie de energie! Partizanii tăi vor fi priviți ca niște incendiatori, tîlhari, nebuni. Degeaba ai răspîndi manifestul nostru sfînt în mijlocul mulțimii înfricoșate, el nu va fi citit. Cei care de obicei înșeală mulțimea, minoritatea bine exersată în șarlatanie, care a confiscat în propriul său folos izvoarele educației pentru a putea combate adevărul prin sofisme, nu va pierde ocazia de a atița indignarea publicului împotriva luptătorilor tăi. Dușmanii vor arunca anatema asupra acțiunilor tale, iar manifestul destinat să înfățișeze adevăratul sistem social va fi rupt în bucăți. Mulțimea — neluminată, agitată, frămîntată, rătăcită și prea iritată ca să mai raționeze, consternată și speriată (căci nimic nu a avertizat-o asupra celui mai rapid mijloc de a realiza reforma care trebuie să deschidă epoca bunăstării), mulțimea — incapabilă să înțeleagă imediat consecințele fericite și directe ale unei revolte pe față, această mulțime, deci, va servi fără îndoială intereselor dușmanilor egalității. În orbirea sa, mulțimea s-ar năpusti cu furie asupra noastră, iar programul nostru (...) ar fi transmis posterității ca o concepție odioasă, în care

[11] G. Babeuf se manifestă aici ca un adversar al metodelor insurecționale de cucerire a puterii politice pentru realizarea obiectivelor revoluționare. Un an mai tîrziu însă, Babeuf devine ceea ce va rămîne în istoria mișcării muncitorești — partizanul tehnicii conspirative a unui partid format din profesioniști ai revoltei.

extravaganțele delirante s-ar fi amestecat cu premeditarea criminală a unei răsturnări distructive a oricărei ordini raționale și drepte. Am fi în veci disprețuiți, căci bandele de răuvoitori vor fi făcut totul pentru ca niciodată să nu se cunoască, nici măcar să se intuiască, cît de curate au fost intențiile noastre. Ah! dacă am avea șansa de a fi înțeleși de mase, dacă ele ar putea să priceapă dintr-o dată și să simtă că a tolera mereu răul înseamnă a nu realiza niciodată binele, dacă masa s-ar convinge de adevărul că, pentru ca egalitatea să se înfăptuiască definitiv, nu trebuie să rămînă nici o urmă a vechilor abuzuri, atunci s-ar grăbi ea însăși să distrugă arogantele creații ale inegalității. Cel mai bun mijloc de a distruge abuzurile este să le seci izvorul. Fără această acțiune, oricînd ar putea renaște inegalitatea. Biserica cere preoți, palatul cere tirani, castelul — stăpîni, chilia — călugări, cazarma — soldați, celula — arestați, eșafodul și călăul cer victime. A încerca să cureți vechiul regim de represiune, prejudecăți și superstiții, nu înseamnă altceva decît să vrei să risipești rezultatele unei revoluții, înseamnă a dori să o pierzi sau să riști să reizbucnească, înseamnă să-i lași pe cei deposedați prin revoluție să redevină uzurpatori (...). Dacă aș avea o baghetă magică, aș transforma în praf și pulbere tot trecutul și aș face să apară, dintr-o dată, tot ceea ce cere edificarea unei societăți a egalilor. Din nenorocire, o asemenea baghetă magică nu există, iar minoritatea egoiștilor opresori mină cum vrea o majoritate care s-ar considera pierdută dacă nu ar mai avea stăpîni. Dacă nu ar fi imposibil să ieșim din această situație printr-o convérsiune bruscă a spiritelor, eu aș vota pentru aplicarea ideii tale. Dar, dragul meu general, trebuie să ne ferim să alergăm prea repede și să încercăm să cucerim totul printr-un asalt botărîtor. Dacă planul tău ar reuși, am cuceri o victorie decisivă și completă, dar, dimpotrivă, dacă nu ar reuși,

situația ar fi ireparabilă și fatală pentru noi. Fără îndoială, calea pe care o propun nu este eroică, căci ea constă în a atrage de partea noastră o parte cît de mică a populației țării. Dar această cale are un avantaj, acela de a nu compromite nimic. Pe cît e posibil, trebuie să căutăm să prindem rădăcini într-un loc unde populația este deja înclinată să ne privească binevoitor. Odată instalați acolo, nu ne va fi greu să ne răspîndim doctrina. Vom forma prozeliți înflăcărați și numeroși, care vor cere și vor primi cu entuziasm primele încercări de a organiza instituțiile noastre. Treptat, locuitorii teritoriilor învecinate vor veni să ni se alăture. Cercul aderenților se va extinde. (...) Înaintînd treptat, întărindu-ne pe măsură ce vom cîștiga teren, vom putea să organizăm, fără prea multă grabă și cu toată prudența necesară, administrația provizorie, conform legilor egalității. Pentru a nu da greș, problema esențială este aceea de a înțelege bine ce trebuie să facem (...).

Încă un cuvînt, iubitul meu general. Dușmanii dreptății și omenirii, îmbuibați prin abuz, aceste hiene grase și mereu nesătule, domnind peste o imensă parte a societății, vor încerca să convingă mulțimea înfometaților că lucrurile trebuie să rămînă așa cum sînt. Vor striga că noi vrem să aducem societatea la barbarie. Ne vor prezenta ca pe niște vandali, dușmanii științei, artei și industriei. Dar nici artele, nici științele, nici industria nu vor fi amenințate; ba chiar dimpotrivă. Ele vor fi puse în slujba utilității generale, se vor transforma în așa fel încît să poată contribui la satisfacerea necesităților tuturor. Artele, științele și industriile se vor dezvolta și se vor epura, căutînd direcții noi de evoluție. Ele vor fi impregnate cu marile sentimente născute dintr-o mare și fericită asociație omenească. Artele, științele și industriile nu vor mai fi robii unor profitori și se vor putea ridica la înălțimea grandioaselor concepții ale civilizației și fericirii tuturor (...).

MANIFESTUL PLEBEILOR[12]

9 frimaire an IV
(30 noiembrie 1795)

Patrioți! Sînteți, acum, puțin descurajați, aș spune chiar speriați! Credeți că sînteți prea puțini și vă îndoiți de succesul acțiunilor voastre. Dar ați văzut deja, și tot ce vedeți vă spune, că nu mai e timp de dat înapoi. Învingem sau murim! — nu uitați că așa sună jurămîntul nostru. Dușmanii vă împing la luptă. Eu, de asemenea! Alegîndu-vă alte mijloace decît cele la care se așteaptă dușmanii, veți salva, cu un ultim efort, patria. Vă chem deci spre curaj, chiar împotriva voinței voastre. Vă voi obliga să dați piept cu dușmanii noștri comuni.

Oameni liberi! Nu sînt nici imprudent, nici pripit. Nu știți încă unde și cum vreau să ajung. Vă voi arăta limpede drumul meu și ori nu sînteți democrați, ori veți merge împreună cu mine. Sîntem puțini muncitori, e drept. Dar, în curînd, vom avea în mîinile noastre tot ceea ce ne trebuie pentru a învinge. (...)

Patrioți! Pînă acum am făcut totul pentru a vă *convinge* că trebuie să urîți regimul aristocratic, care ne ține în lanțuri, și că trebuie să vă propuneți reînvierea democrației, cucerită deja mai demult. Am procedat așa, pentru că am crezut că venise *ora luptei* dintre voi și viclenii dușmani ai sistemului echitabil. Acum, lupta este inevitabilă! Este exact ceea ce am urmărit. Mi-am spus că bătălia trebuie să înceapă, căci dușmanii nu mai pot ignora, iar noi nu mai putem ascunde *ceea ce vrem cu adevărat*. Nu mai avem gînduri ascunse.

[12] *Manifestul plebeilor* a apărut în *Le Tribun du Peuple*, nr. 35, sub denumirea *Rezumatul Marelui Manifest pentru restabilirea Egalității de fapt. Necesitatea ca toți francezii nefericiți să se retragă la Muntele Sfînt, sau să întemeieze o Vendée plebee*. Este vorba de manifestul invocat în scrisoarea către Germain, conceput după ieșirea din închisoare. Vendée este o regiune la vest de Paris, unde Babeuf vroia să înființeze un falanster.

Am crezut, cred mereu că dacă lăsăm să ne scape acest moment favorabil luptei, multă vreme de acum încolo nu ne vom mai întîlni cu speranța de a recuceri libertatea și fericirea pentru care am făcut atîtea sacrificii (...)[13].

Trebuie să întemeiem instituții care să asigure *fericirea tuturor*, ca și o bunăstare egală coasociaților.

Să ne reamintim cîteva dintre principiile fundamentale expuse în numărul trecut al ziarului[14], în articolul *Despre războiul dintre bogați și săraci*. Asemenea repetări nu-i vor plictisi pe cei interesați.

Am arătat că *egalitatea perfectă* ține de dreptul fundamental, iar pactul social, departe de a încălca acest drept, oferă fiecăruia garanția că va fi respectat. Am arătat că, din momentul adoptării sistemului egalității perfecte, nu mai trebuie să existe instituții care să favorizeze inegalitatea și lăcomia sau să permită ca unora să li se fure necesarul, pentru a-i îmbuiba pe alții. Totuși, în societate s-a ajuns la altceva: au fost introduse convenții absurde, care au cultivat inegalitatea și au permis celor puțini să-i jupoaie pe cei mulți, iar, în anumite perioade, folosind aceste reguli, o minoritate a concentrat în mîinile ei toate bogățiile țării. Pacea — o stare naturală cînd toți sînt fericiți — este în mod necesar tulburată cînd există inegalitate. Iar mulțimea, nemaiputînd trăi, neavînd nimic în proprietate, nu găsește în casta acaparatorilor decît inimi neîndurătoare. Toate acestea au grăbit epoca marilor revoluții, au adus timpurile profețite în cartea Vremurilor și Destinului, cînd răsturnarea completă a sistemului proprietarilor devine inevitabilă, iar revolta sărăcimii împotriva bogaților este o necesitate pe care nimeni nu o poate înfrînge.

---

[13] G. Babeuf condamnă, apoi, ezitările democraților de a combate guvernul, pe care îl privește ca un uzurpator al regalității și un dușman al libertății. Scopul nostru, scrie Babeuf în continuare, nu este acela de a întemeia un nou regim politic, ci un nou *regim social*, bazat pe legile libertății.

[14] *Le Tribun du Peuple*, nr. 34, din 15 *brumaire* an IV (6 octombrie 1795).

Noi am demonstrat că începînd din '89 sîntem în această situație și că din aceste cauze a izbucnit revoluția. Am arătat că, din '89 și, în special, din '94—'95, acumularea nenorocirilor și opresiunii publice a grăbit într-un mod specific revolta memorabilă a poporului împotriva exploatatorilor și opresorilor săi (...).

Cînd unui om îi este foame sau îi lipsesc multe nu-i trebuie o egalitate teoretică. Egalitatea face parte din starea naturală a omului. Repet, egalitatea nu a fost pînă acum un dar al societății. Decît să ajungă într-o societate în care drepturile sale sînt amputate, omul mai bine rămînea în starea primitivă, naturală, căutîndu-și hrana prin păduri sau pe malurile rîurilor și pe țărmul mării (...).

Prima și cea mai periculoasă dintre pretenții, cea mai imorală, este așa-zisul drept de proprietate, în accepțiunea sa de astăzi. Dreptul de proprietate! Dar ce este, de fapt, acest drept? Prin dreptul de proprietate se înțelege capacitatea nelimitată de a dispune de ceea ce ai, după voința? Dacă așa este înțeles acest drept, atunci înseamnă că admitem legea celui mai tare, înseamnă că înșelăm dorințele asociației, că readucem pe oameni în starea sălbăticiei, că provocăm distrugerea corpului politic. Dacă, dimpotrivă, nu acesta este înțelesul noțiunii de proprietate, întreb: care ar fi măsura și limita sa? Căci, oricum, trebuie să fie una. Nu credeți că ar trebui să fie, mereu, moderarea proprietarului? (...)

Democrați, doriți sincer fericirea poporului? Vreți să l liniștiți, să-l legați deplin de cauza revoluției și de instaurarea republicii? Vreți să se termine odată cu neliniștile și agitațiile interne? Atunci, declarați acum că baza constituției republicane a francezilor va fi limitarea dreptului de proprietate. (...)

Revoluția nu trebuie făcută *în spirit*. Nu aici trebuie să obțineți victoria. De multă vreme, din punct de vedere teoretic, revoluția există, și este perfectă, toată Franța o

demonstrează. Revoluția— de care depinde fericirea speciei umane — trebuie, în sfîrșit, realizată pe deplin în *ordinea lucrurilor*. Ce importanță are pentru popor o schimbare de concepție, care nu ar oferi decît o fericire teoretică? Te poți entuziasma, desigur, de schimbarea ideilor: dar aceste beatitudini spirituale nu sînt date decît inimilor instruite și celor care se bucură de toate avantajele averii. Lor le e foarte ușor să se amețească cu ideea de libertate și egalitate. Și poporul a băut cu plăcere prima cupă a libertății și s-a entuziasmat. Dar țineți minte că această beție trece și că, devenit mai calm și mai nefericit ca înainte, poporul nu mai este la discreția unor grupușcule și nu-și poate imagina că a fost jucărioara patimilor, sistemelor și ambițiilor cîtorva indivizi. Situația morală a poporului nu este acum decît un vis frumos, care trebuie pus în practică, iar voi, democrații, nu o veți putea face decît prin *revoluție în ordinea lucrurilor*, după ce ați realizat *revoluția în ordinea spiritului*. (...)

Această revoluție constă oare în *legea agrară*, cum mulți oameni cinstiți o cred? Nu. Revoluția e mult mai mult decît legea agrară. Dacă am susține numai atît, știm căror contraargumente ar trebui să le facem față. Ni se va replica, pe bună dreptate, că legea agrară nu poate dura decît o zi și că, imediat după adoptarea ei, inegalitatea se va reface. Tribunii poporului, cei care ne-au precedat, au avut o imagine mai bună despre adevăratul sistem al fericirii sociale. Ei au simțit că acesta nu ar putea fi construit decît prin instituții capabile să asigure și să mențină nealterată *egalitatea de fapt*.

Egalitatea de fapt nu este o himeră. O încercare practică a făcut marele tribun Licurg. Se știe cum a ajuns el să instituie acest admirabil sistem, în care sarcinile și drepturile sociale erau repartizate în mod egal, necesitățile tuturor erau satisfăcute fără greș și nimeni nu putea deveni mai bogat decît semenii săi.

Toți moraliștii de bună credință au recunoscut validitatea marelui principiu al egalității și au căutat să i se dedice.

După părerea mea, cei care l-au formulat mai limpede au fost oamenii cei mai prestigioși și tribunii cei mai distinși.

Evreul Isus Cristos nu merită decît parțial acest titlu, căci maxima sa (*„iubește-ți aproapele ca pe tine însuți"*) a fost formulată prea neclar. Vorba sa sugerează multe, dar nu spune destul, și anume nu spune că prima dintre legi este aceea că nimeni nu poate cere în mod legitim ca alții să fie mai puțin fericiți ca el.

Jean-Jacques Rousseau a precizat principiul egalității cînd scria: *„pentru ca o societate să fie mai bună, trebuie ca fiecare să fie mai bun"*, dar nimeni nu e destul de bun. După opinia mea, acest scurt pasaj conține esența contractului social. Autorul său l-a făcut cît putea de clar pentru vremea în care a trăit. Oricum, cîteva cuvinte ajung celui care știe să le citească.

Citiți-l pe Diderot, nu vă va lăsa nici un echivoc asupra secretului adevăratului și singurului sistem de sociabilitate întemeiat pe dreptate: *„discutați cît vreți"*, spune el[15], *„despre cea mai bună formă de guvernare, nu veți ajunge la nimic, atîta vreme cît nu veți distruge izvorul lăcomiei și ambiției"*. Nu mai este nevoie de nici un comentariu pentru a explica că, în cea mai bună formă de guvernare, trebuie să existe imposibilitatea de a deveni mai bogați sau mai puternici decît semenii, în așa fel încît, în condițiile în care fiecare va avea parte egală, dreaptă și suficientă, lăcomia și ambiția vor găsi bariere de netrecut.

Robespierre vă va spune și el că temeliile oricărui pact social bazat pe echitate trebuie să fie drepturile primitive sau naturale. Scopul societății, scrie Robespierre în *Declarația drepturilor omului*, este fericirea tuturor, adică, în mod evident, fericirea egală a tuturor indivizilor, care se nasc egali în drepturi și necesități. Și, mai departe, el subliniază

---

[15] Fraza este, de fapt, un rezumat din *Codul naturii*, lucrare redactată de Morelly, dar în epocă se credea că autorul ar fi Diderot.

maxima morală eternă: *„nu fă altuia ce nu vrei să ți se facă"* sau *„fă altuia ce vrei să ți se facă și ție". (...)*

Și nu altul decît Saint-Just[16], dotat cu o raţiune superioară, cînd părea că neagă adevărurile incontestabile, le-a dat o dublă întemeiere, scriind aceste cuvinte remarcabile, adresate vouă, *sans-culottes*[17], mereu oprimaţi: *„Nefericiţii sînt puternicii lumii, ei au dreptul să se adreseze guvernelor, care îi neglijează ca stăpîni." (...)*

Religia *egalităţii pure*, pe care îndrăznim să o propovăduim fraţilor noştri dezbrăcaţi şi înfometaţi, li se va părea, poate, încă nouă, pentru că sîntem atît de îmbătrîniţi în barbarele şi nenumăratele noastre instituţii, încît cu greu putem să ne imaginăm altele mai drepte şi mai simple (...).

Pentru a restabili drepturile omului şi a elimina toate nenorocirile, trebuie oare să ne retragem la *Muntele sacru* sau să organizăm o Vendée plebee? Toţi partizanii *egalităţii* să se pregătească şi să fie atenţi, fiecare să înţeleagă incomparabila frumuseţe a acestei acţiuni. Ce expediţie a fost vreodată mai aptă să înflăcăreze spiritele curajoase decît aceea a poporului lui Israel, eliberat de sclavia egipteană prin trecerea pe pămîntul din Canaan? Zeii libertăţii, să fim convinşi de acest lucru, îl vor binecuvînta pe noul Moise. (...) Cuvîntul divinităţilor republicane se manifestă pur şi simplu sub auspiciile naturii (supremul Dumnezeu) şi prin glasul republicanilor. Ne pare limpede că, în timp ce noi *Joshua* se vor bate într-o zi în cîmpie fără să fie nevoie să oprească mersul soarelui, alţii, luînd locul legiuitorului evreu, vor medita pe *Muntele Plebeilor*. Ei vor scrie, inspiraţi de justiţia eternă, decalogul umanităţii sacre, al *sans-culottismului* şi egalităţii absolute. Apoi, vom afirma, apăraţi de cele

---

[16] În raportul lui Saint-Just către Convenţia din *8 ventôse an. II* (26 februarie 1794).

[17] *Sans-culottes* era denumirea generică pentru populaţia care nu purta îmbrăcămintea de curte *(culottes*, un fel de pantaloni scurţi peste ciorapi). După 1789, această denumire începe să desemneze starea a patra — muncitorii, salariaţii mărunţi etc.

900 000 de săbii și de armele noastre de foc, adevăratul și primul cod al naturii, care nu va mai putea fi încălcat niciodată.

Vom explica acum limpede ce este *fericirea tuturor*, *scopul societății*.

Vom demonstra că omul nu este sortit să se înrăiască pe drumul de la starea naturală la starea socială.

Vom defini proprietatea.

Vom arăta că pămîntul nu este al nimănui și că el aparține tuturor.

Vom demonstra că tot ceea ce un individ acaparează peste nevoile sale firești este un furt social. Vom arăta de asemenea că pretinsul drept de înstrăinare a bunurilor și pămîntului este un atentat infam și ucigător. Vom arăta că transmiterea ereditară a averii este o mare eroare, care izolează membrii asociației și face din fiecare familie o mică republică, care nu poate decît să conspire împotriva marii republici, menținînd astfel inegalitatea.

Vom demonstra că tot ceea ce unui membru al corpului social *îi lipsește* pînă la nivelul satisfacerii nevoilor sale permanente i-a fost furat din proprietatea sa naturală de către acaparatorii bunurilor comune. Și, în aceeași ordine de idei, tot ceea ce un membru al corpului social are *peste nivelul* satisfacerii nevoilor sale permanente este rezultatul unui furt din bunurile coasociaților, care îi lipsește pe alții, mai mulți sau mai puțini, de cota-parte ce ar trebui să le revină din bunurile comune. Nici un raționament, oricît de subtil ar fi, nu poate depăși aceste adevăruri veșnice. *Superioritatea de talent și de îndemînare*[18] nu este decît o himeră și o momeală amăgitoare, care a servit întotdeauna în mod nedrept conspiratorilor împotriva egalității. Iar diferențele de valoare și de apreciere a diferitelor activități nu se bazează

[18] În text, *d'industrie*. Termenul *industrie* desemna, la origine, activități necomerciale și neagricole, presupunînd cunoștințe meșteșugărești și științifice.

decît pe opinia unei minorități, pe care aceasta a știut să o impună tuturor. Astfel, în mod greșit s-a ajuns ca ziua de muncă a celui care produce ceasuri să fie considerată de douăzeci de ori mai valoroasă decît cea a plugarului. Și totuși, cu ajutorul acestei estimații false, cîștigul ceasornicarului este atît de mare încît poate acumula și patrimoniul a douăzeci de plugari, pe care îi expropiază. Proletarii au devenit proletari ca urmare a acelorași combinații între proporțiile dintre activități, toate avînd ca unică bază diferența de valoare stabilită numai prin autoritatea opiniei[19]". Este deci absurdă și injustă pretenția de a recompensa mai bine pe cel care are o sarcină care cere un grad mai mare de inteligență și un consum nervos mai înalt; dar acestea nu reduc cu nimic nevoile stomacului. Nici o logică nu poate pretinde o recompensă depășind nivelul necesităților individuale. Valoarea disproporționată a inteligenței nu este decît o problemă de opinie, și chiar ar fi de analizat dacă valoarea forței naturale și fizice nu depășește pe cea a inteligenței. Oamenii inteligenți au conferit singuri o valoare atît de mare produselor creierelor lor. Dacă regulile jocului ar fi fost stabilite de concurenții lor, cu siguranță că ei ar fi acordat brațelor tot atîta valoare ca și inteligenței și ar fi apreciat că efortul întregului corp face tot atît cît consumul părții gînditoare. Acum însă, în lipsa unei egalități reale, celor mai inteligenți și mai îndemînatici li se acordă un brevet de acaparare, un titlu cu care pot spolia necruțător pe ceilalți. Astfel, s-a distrus în societate echilibrul averilor, căci nimic nu e mai bine demonstrat decît marea noastră formulă: *nu ajungi să ai prea mult fără a face pe alții să nu aibă destul.*

Toate instituțiile noastre civile și toate tranzacțiile reciproce nu sînt decît acte ale unei tîlhării perpetue, autorizată

[19] În economia politică engleză se știa deja că diferențele de preț provin din diferențele de timp de muncă. Ideea preluată de Babeuf are ca temei faptul că toate activitățile necesare societății sînt efectuate de oameni, care au în principiu aceleași necesități de viață.

de legi absurde și barbare, sub protecția cărora nu facem decît să ne furăm unii pe alții. Ca urmare a acestor convenții primordiale, societatea noastră de pungași produce toate felurile de crime și nenorociri împotriva cărora oamenii de bine se unesc în zadar, căci nu le pot învinge, deoarece nu atacă deloc răul de la rădăcină și nu fac decît să aplice paleative scoase din rezervorul ideilor false ale depravării noastre organice.

Din cele spuse mai sus apare limpede că tot ce depășește cota-parte individuală din bunurile societății este furt și uzurpare.

Este, deci, just să fie luată înapoi partea furată.

Chiar și cel care ar putea dovedi că, datorită forțelor sale fizice, este capabil să lucreze cît patru și ar cere să i se acorde retribuția împătrită, nu ar fi decît un conspirator împotriva societății, căci ar deteriora echilibrul social și ar distruge egalitatea atît de prețioasă. Înțelepciunea cere imperios tuturor asociaților să reprime un asemenea element, sau să-l reducă la tăcere, ca să nu poată lucra cît patru și să nu mai ceară decît o singură recompensă.

Singură specia noastră a introdus această nebunie sinucigașă a distincției dintre merite și valoare, și numai ea cunoaște nefericirea și privațiunile. Nu trebuie să existe privațiune față de lucrurile pe care natura le produce și le oferă tuturor, în afara accidentelor naturale inevitabile, iar în acest caz restricțiile trebuie suportate și împărțite în mod egal de toată lumea. Toată producția industriei și inteligenței trebuie să devină, de asemenea, patrimoniul întregii asociații, din momentul în care inventatorii și muncitorii au realizat-o, căci ele nu sînt decît o compensație a invențiilor mai vechi, de care s-au folosit noii inventatori și muncitori în viața lor socială.

Apoi, deoarece cunoștințele acumulate sînt domeniul comun al tuturor, ele trebuie distribuite în mod egal. Un adevăr, prost combătut prin rea-credință, prejudecată sau

iraționalitate, este că repartiția egală a cunoștințelor ar face oamenii aproape egali în capacități și chiar în talente. Cînd este inegală, distribuită numai unei părți a asociației, educația este o monstruozitate: căci, în acest caz, ea devine un instrument în mîinile unei fracțiuni, o armă cu ajutorul cărora unii reușesc să-i păcălească, să-i deposedeze și să-i aservească pe alții, înlănțuindu-i.

Nu există adevăr mai important decît cel pe care l-am citat deja, formulat astfel de un filosof: *discutați cît vreți despre cea mai bună formă de guvernare, nu veți ajunge la nimic, atîta vreme cît nu veți distruge izvorul lăcomiei și ambiției.* Trebuie, deci, ca instituțiile sociale să-i ia fiecărui individ speranța de a deveni vreodată mai bogat, mai puternic, mai deosebit prin cunoștințele sale decît oricare dintre semenii săi. Ca să fim mai exacți, trebuie să ajungem să ne dominăm soarta, adică să facem ca destinul fiecărui coasociat să fie independent de șanse și circumstanțe fericite sau nefericite, *să asigurăm fiecăruia și urmașilor săi, oricît de mulți ar fi, tot ce le este necesar, dar nimic mai mult;* și să închidem orice cale posibilă prin care cineva ar putea obține mai mult decît cota-parte firească din produsele naturii și muncii.

Singurul mijloc pe care îl putem folosi pentru a ajunge aici este de a institui sistemul *administrării comune*, a suprima proprietatea individuală, a repartiza pe fiecare în domeniul de activitate în care se pricepe și a-l obliga să-și depună rezultatele muncii sale în depozitul comun. Trebuie organizată o simplă administrație de distribuire a subzistenței care, înregistrînd toate persoanele și toate produsele, va repartiza individual alimentele și celelalte produse necesare în spiritul celei mai riguroase egalități, aducîndu-le la domiciliul fiecărui cetățean. Acest fel de guvernare a fost demonstrat ca aplicabil prin experiența celor douăsprezece armate franceze, totalizînd un milion două sute de mii de oameni (ceea ce este posibil în mic este posibil și la scară mare) și, mai mult decît atît, este singurul fel de guvernare care poate

aduce fericirea universală, mereu vie și fără imperfecțiuni: *fericirea tuturor, scopul societății.*

Guvernul trebuie să facă să dispară limitările, îngrădirile, zidurile, lacătele porților, disputele, procesele, furturile și asasinatele, toate formele de crime; tribunalele, închisorile, spînzurătorile, pedepsele, disperarea care provoacă aceste calamități; invidia, gelozia, lăcomia, orgoliul, înșelătoria, duplicitatea, toate aceste vicii; și, pe deasupra (ceea ce este fără îndoială esențial), trebuie să ucidă viermele neadormit al neliniștii generale, specifice, continue, care ne roade pe fiecare dintre noi, privind viitorul de mîine, de peste o lună, un an, o viață, viitorul nostru, al copiilor și al copiilor noștri.

Acesta este rezumatul teribilului *Manifest* pe care îl adresăm masei oprimate a poporului francez, ca o primă schiță a ceea ce va urma.

Popor! Trezește-te la o speranță nouă! Încetează cu descurajarea (...) și deschide-te unui viitor fericit! (...) Totul să se amestece, să se confunde, să se lovească reciproc! Totul să se reîntoarcă în haos, iar din haos să se nască o lume nouă și regenerată! *După o mie de ani, să schimbăm aceste legi barbare!*

PHILIPPE BUONARROTI

(1761—1837)

De origine nobilă florentină, hrănit cu ample lecturi raționaliste (Rousseau, Hume, Helvétius), Ph. Buonarroti își termină studiile juridice la Pisa, în 1782. Dar își dă repede seama că avocatura nu era o meserie pentru el. În 1786 poliția îi percheziționează casa și-i confiscă o parte a bibliotecii și unele manuscrise. Un an mai tîrziu, Buonarroti era redactor al unui ziar francez, iar în 1794 devenise deja pensionar al închisorilor, căci cetățenia franceză îi fusese acordată din 1793 și, deci, nu putea fi expulzat pentru activitatea sa revoluționară. La sfîrșitul aceluiași an publică *Conspirația dezvăluită*, lucrare cu adînc caracter revoluționar, care a impresionat mediile de stînga pariziene. Devine comisar al Convenției, după eliberarea din închisoare, și lucrează în această calitate în Corsica și Sardinia.

Încă înainte de a intra în închisoare, Buonarroti aderase la ideile babuviste. În decembrie 1795 mai mulți democrați se reunesc într-un comitet secret, care elaborează principalele idei ale programului comunist. Această comisie a fost strîns legată de Clubul Panthéon, una dintre cele mai puternice societăți politice din Paris. Condamnat la deportare în procesul Babeuf, Buonarroti îi promite acestuia să scrie o istorie corectă a mișcării lor. Această carte, de fapt un adevărat dosar al mișcării babuviste, conținînd o amplă documentație, a apărut la Bruxelles în 1828 și i-a adus lui Buonarroti o nouă celebritate. *Conspirația pentru egalitate sau conspirația lui Babeuf* a fost manualul revoluționar al societăților secrete muncitorești germane, franceze, italiene, rusești, elve-

ține, pînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea. Portretul pe care Buonarroti i-l face lui Babeuf a influențat direct activitatea lui Blanqui, Bakunin, Proudhon, Kropotkin, fiind adesea citat de Karl Marx și V.I. Lenin.

CONSPIRAȚIA PENTRU EGALITATE SAU CONSPIRAȚIA LUI BABEUF

(1828)

Trăsăturile partidelor politice în timpul Revoluției franceze. Printre partidele politice implicate în Revoluția franceză, și care i-au dat aspectul frămîntat binecunoscut, unul trebuie să ne atragă atenția în mod deosebit, datorită devotamentului constant cu care s-a dăruit eliberării reale a omenirii.

În timp ce ambiția, invidia, lăcomia și gustul neînfrînat pentru inovații tîrau oamenii într-o competiție josnică — în care unii luptau pentru a readuce vechea monarhie, alții pentru o dinastie nouă, iar a treia categorie lupta pentru a transfera puterea de la o castă la alta, toți însă avînd drept scop principal cucerirea puterii — în acest timp, deci, s-a format o clasă de cetățeni care, animată de principii foarte diferite de cele de mai sus, dorea, de asemenea, o mare schimbare politică, dar diametral opusă vederilor și patimilor celor interesați în tulburări politice.

Într-adevăr, multe secte politice au vrut să dea Franței noi forme de guvernare, dar puțini oameni au nutrit aspirația de a reforma integral societatea în favoarea maselor populare. De aceea, toți cei care au avut un rol pe scena Revoluției și-au limitat eforturile la încercarea de a înlocui o formă de conducere cu alta, fără a se sinchisi prea mult de soarta celor în numele cărora trebuie să existe orice guvern legitim. Din acest motiv, mulți așa-ziși legislatori au crezut că au

făcut o republică, numai pentru că au condamnat un rege și au înlocuit puterea unuia cu puterea mai multora.

Interesele și principiile divergente au fost cauzele dezbinărilor noastre în timpul Revoluției. În timp ce unii apărau un sistem considerat bun, alții — mult mai mulți — intrau în partidul care le părea cel mai convenabil, din perspectiva averii și dorințelor lor. Cei din prima categorie au rămas fideli drumului ales, ceilalți și-au schimbat partidul, după circumstanțe și interese.

Fiecare grupare politică și-a definit trăsăturile particulare numai în focul evenimentelor, căci multe dintre ele păreau să acționeze în aceeași direcție, atît timp cît au avut dușmani comuni. La fiecare pas pe drumul perfecționărilor revoluționare se forma o nouă clasă de opozanți, interesată în menținerea vechilor stări de lucruri.

Dacă unii aristocrați din Adunarea Constituantă păreau, la începutul Revoluției, a fi legați de popor, ei nu au ezitat să urmeze un drum opus, imediat ce s-a pus problema instituirii adevăratei egalități. Dacă alți aristocrați s-au ridicat împotriva familiei regale, pentru a o înlocui cu o altă dinastie, ei s-au aliniat din nou în tabăra regaliștilor cînd speranța dinastică a dispărut cu totul. Dacă unii preoți au sprijinit încercările de reformare a clerului superior, ei au devenit cei mai pătimași apărători ai fanatismului, imediat ce națiunea a refuzat să întrețină orice fel de cult. Dacă aceia care au vrut să profite de pe urma monarhiei constituționale s-au arătat aparent republicani, ei au intrat în opoziție deschisă față de cei mai înflăcărați apărători ai republicii, imediat ce poporul a cerut ca republica să fie universală.

În mijlocul tulburărilor produse în mod necesar de amestecul atîtor elemente divergente, oameni care, chiar de la începutul Revoluției, au nutrit speranța de a vedea instituit în Franța imperiul adevăratei dreptăți, au folosit ocaziile oferite de o asemenea frămîntare pentru a-și obișnui concetățenii să se gîndească la drepturile lor și să-i facă,

treptat, să dorească eliminarea tuturor instituțiilor opuse libertății.

Patimile utile sau periculoase care au împins Franța în toate direcțiile au fost, pentru a spune așa, reprezentate în adunările care au exercitat puterea supremă după 1789. Acolo s-au dezvoltat și cele bune și cele rele. Acolo s-a auzit primul semnal al fiecărei bătălii de mai tîrziu. Acolo membrii diferitelor grupări politice au produs și au folosit ocaziile favorabile afirmării sistemelor și intereselor lor.

Partidul care a rămas mereu atașat cauzei poporului a văzut, în fiecare etapă a Revoluției, cum s-au desprins de el și cum au dispărut facțiuni care l-au sprijinit, pînă în momentul în care proiectele sale au devenit opuse intereselor particulare ale facțiunilor.

Cîtă vreme a existat monarhie în Franța, partidul republican a părut foarte numeros și — deși de mult timp se sesizaseră diferențe esențiale între grupările republicane — împotriva curții regale s-a ridicat, la 10 august 1792, o mulțime de oameni, mulțime mai tîrziu atît de divizată încît a ajuns chiar să apere cauza regalității. Printre adversarii guvernării regale erau și oameni mînați de invidie și resentimente, și oameni mobilizați de posibilitatea unei viitoare puteri, prin instituirea unei regențe sau prin vreo schimbare dinastică. Totuși, totul lăsa să se întrevadă că majoritatea dorea un guvern republican, chiar dacă divergențele dintre oameni, dintre ideile și interesele lor erau mari.

Ca motive sau pretexte în disensiunile Convenției naționale au funcționat toate sistemele politice și de economie politică. În cadrul Convenției, unii au propovăduit necesitatea ca puterea să fie deținută exclusiv de clasa celor înstăriți. Alții priveau participarea tuturor la conducere ca o condiție esențială a fericirii și păcii sociale durabile. Unii se gîndeau cu nostalgie la bogățiile, luxul și strălucirea Atenei; alții visau la rigoarea, simplitatea și modestia frumoaselor zile ale Spartei. Totuși, nu e potrivit să căutăm izvorul

acestor divergențe de concepție în sistemele politice antice, ci în moravurile și cunoștințele noastre despre dreptul natural[1].

Ceea ce s-a întîmplat în Franța imediat după proclamarea republicii a fost, după părerea mea, explozia veșnicei discordii dintre partizanii unei societăți organizate ierarhic după avere și rang, pe de o parte, și susținătorii sistemului egalității și ai numeroasei clase de muncitori, pe de altă parte.

Sistemul individualismului[2]. Mergînd ceva mai departe, vom găsi sursa dezbinărilor epocii revoluționare în doctrina economică engleză[3] și în operele lui J.-J. Rousseau, Mably și alți gînditori moderni.

Să reamintim că mulți publiciști au arătat că prosperitatea unei națiuni constă în diversificarea nevoilor populației, în multiplicarea producției materiale, într-o uriașă industrie și un comerț neîngrădit, într-o rapidă circulație a monedei și metalelor prețioase, și, în ultimă analiză, în *creșterea continuă și mereu nesatisfăcută a cerințelor populației*[4].

Uneori s-au făcut auzite voci în favoarea concentrării pămînturilor în mîini puține, alteori s-a militat în favoarea multiplicării micilor proprietari. Și, în timp ce unii au considerat mizeria și abrutizarea factorului productiv (omul) ca

---

[1] De la mijlocul secolului al XVII-lea, noțiunea de *drept natural* era opusă dreptului senioral și monarhic. Treptat, noțiunea de drept natural a devenit echivalentă cu dreptul unei societăți egalitare, lipsită de privilegii sociale, „naturală".

[2] În text, *l'égoïsme*.

[3] Prin această denumire înțeleg atît publiciștii și funcționarii care au intenționat să supună unui anumit control industria și comerțul, cît și cei care au militat pentru a le lăsa cît mai libere cu putință *(n.a.)*.

[4] Totdeauna le-a fost greu oamenilor să se înțeleagă în privința unei ordini sociale raționale. Părinții noștri au smuls, fără violență, o parte a averilor feudale prin intermediul comerțului cu obiecte de lux. Sclavii deveneau, astfel, necesari stăpînilor lor, iar puterea acestora slăbea. Deci, un rău care ajuta la înlăturarea altuia a fost luat drept binele suprem, într-o asemenea măsură încît, pentru mulți, libertatea nu este decît dreptul de a acapara *(n.a.)*.

o componentă necesară a opulenței și păcii sociale, alții, cerînd libertate nelimitată pentru industrie și comerț ca un remediu pentru inegalitatea existentă, au deschis, în același timp, calea unei noi corupții și unor noi inegalități.

Din momentul în care bunăstarea și forța unei societăți au fost identificate cu averile cetățenilor, în mod necesar s-a refuzat exercitarea drepturilor politice tuturor celor care, din cauza sărăciei, nu puteau oferi garanții de atașament față de o asemenea ordine socială, considerată foarte bună. În orice astfel de sistem social, majoritatea cetățenilor este continuu supusă unor munci grele și, de fapt, este condamnată să lîncezească în mizerie, ignoranță și sclavie[5].

Sistemul egalității. Rousseau a enumerat drepturile inalienabile ale naturii umane; el a pledat pentru toți oamenii, fără excepție, și a considerat că prosperitatea unei societăți rezidă în bunăstarea fiecăruia dintre membrii săi, iar forța să constă în aderența tuturor la lege. Avuția socială este, pentru Rousseau, munca și cumpătarea cetățenilor, iar libertatea constă în puterea suveranului — care este întregul popor, fiecare cetățean trebuind să aibă o contribuție la existența corpului social, datorită răspîndirii generale a drepturilor și cunoștințelor științifice.

Această ordine socială, care: supune acțiunile și proprietățile particulare voinței poporului; încurajează ocupațiile utile tuturor și le restrînge pe cele destinate exclusiv unei minorități; stimulează spiritul rațional al fiecăruia; înlocuiește egoismul cu dragostea de patrie; face din toți cetățenii o singură și pașnică familie; supune pe fiecare voinței tuturor și pe nimeni celei a cuiva anume; acest sistem social, prin urmare, a fost dintotdeauna obiectivul adevăraților

[5] Mizeria salariaților rezultă din faptul că ei sînt mulți, iar patronii puțini. Ignoranța este, pe de o parte, o necesitate pentru muncitorii epuizați, și o precauție pentru cei care le-au pus jugul pe grumaz. Din mizerie și ignoranță apare sclavia, care se întîlnește oriunde oamenii nu pot sau nu știu să-și folosească voința. Să mai spun că economiștii au găsit, în sfîrșit, leacul pentru numărul mare de salariați. Ei îi sfătuiesc pe muncitori să nu facă atîția copii (...) *(n.a.)*.

oameni înțelepți și a avut mereu apărători iluștri: în antichitate Minos, Platon, Licurg și întemeietorul creștinismului; în vremuri mai apropiate de noi Thomas Morus, Montesquieu[6] și Mably[7].

Ordinea socială dorită de economiști a fost numită *sistemul individualismului* (egoismului)[8] sau al aristocrației, iar ordinea socială descrisă de Rousseau a primit numele de *sistemul egalității*[9].

---

[6] În *Spiritul legilor*, cartea 4, cap. 6 *(n.a.)*.

[7] *Principiile legislației*, *passim*. — Mably consideră *comunitatea bunurilor* ca fiind singura ordine socială conformă cu adevăratul scop al societății — respectiv fericirea durabilă a tuturor membrilor societății. După opinia lui Mably, toate relele sociale decurg din zgîrcenie și ambiție, deci politica ar trebui să se reducă la arta de a stăpîni eficient aceste înclinații dăunătoare. Avariția nu poate fi îngrădită decît prin comunitatea de bunuri, aceasta distruge proprietatea individuală și diminuează, în același timp, tentațiile puterii, fiind astfel o pavăză împotriva ambiției, care trebuie înăbușită și prin moravuri și instituții *(n.a.)*.

[8] Denumirea trebuie înțeleasă în sensul că, în acest sistem, unicul mecanism care stimulează sentimentele cetățenilor și acțiunile lor este interesul pur personal, independent de orice relație cu interesul general, al majorității *(n.a.)*.

[9] *Egalitatea* (baza sociabilității și consolarea celor nefericiți) nu este o himeră decît în ochii oamenilor corupți de patima averii și puterii. Lăsînd deoparte teoria și pasiunile, cine nu recunoaște în sufletul său un egal într-o persoană de același fel cu dînsul, oricare ar fi această persoană? Cine este deci acela care, aflat în aceeași situație, nu resimte un sentiment de compasiune pentru suferințele oricăruia dintre semenii săi? Acest sentiment, produs de experiență chiar din copilărie, e justificat de rațiune, care ne învață că natura a făcut pe oameni egali: dar cum și în ce fel? E important să știm.

Partizanii inegalității sociale pretind că ea este inevitabilă pentru că și-ar trage izvorul din natură, care ar fi introdus inegalitatea între indivizii speciei umane. Ei spun că oamenii diferă în mod natural prin sex, înălțime, culoarea pielii, trăsături, vîrstă, forță și, deci, nu ar putea fi egali nici în putere, nici în bogăție. Decurge că egalitatea socială sau naturală ar fi, deci, o adevărată construcție a rațiunii. Totuși, din existența reală a acestor diferențe se poate trage concluzia că inegalitățile consfințite prin instituții ar fi necesare? Dacă ar fi așa, bogăția și puterea ar trebui să meargă totdeauna mînă în mînă cu măreția și frumusețea; dar mai e pînă atunci. Partizanii inegalității afirmă că între oameni

Eforturile și progresul partidului egalității. Din primele zile ale Revoluției, partizanii egalității, adică ai dreptății, s-au străduit să-i pregătească victoria, opunîndu-se ferm dușmanilor egalității. În Adunarea Constituantă, partizanii egalității au combătut distincția nedreaptă dintre cetățenii activi și cei inactivi, ideea censului monetar pentru Reprezentarea națională, veto-ul regal și legea marțială; ei s-au opus atît regaliștilor declarați, cît și celor ascunși după o

---

există o altă diferență naturală, care generează în mod necesar o inegalitate a cunoștințelor și poziților lor sociale — inegalitatea inteligenței. S-a mers pînă la a se pretinde că se pot recunoaște semnele infailibile ale înclinațiilor și pasiunilor noastre în protuberanțele craniului. [*E corba de frenologie, o teorie inventată în jurul anului 1790, care pretindea că poate schița profilul psiho-cognitiv al unei persoane prin studiul „boselor" sau protuberanțelor craniene (n. ed.)*] Totuși un sentiment ascuns ne avertizează că lucrurile nu au fost așezate astfel de creatorul naturii și că, dacă oamenii obișnuiți nu au aceeași inteligență, diferențele dintre ei sînt în mult mai mică măsură datorate configurațiilor naturale, cît condițiilor în care au trăit. Cîți oameni azi ignoranți ar fi rămas așa, dacă ar fi avut ocazia să se instruiască? Ciobanul cel mai needucat nu cheltuiește oare pentru munca și interesele sale tot atîta finețe de spirit cîtă i-a fost necesară lui Newton pentru a descoperi legile atracției universale? Totul depinde de obiectul spre care se îndreaptă atenția noastră!

De altfel, chiar dacă inegalitatea inteligențelor ar fi fost atît de firească pe cît se afirmă, ar fi imposibil să o indicăm drept sursa inegalităților de avere și putere existente în societate, căci nu e deloc adevărat că bunurile și autoritatea au fost distribuite după înțelepciune și cultură.

Dar despre aceste calități e oare vorba acum? Absolut deloc. Egalitatea firească pe care o avem în vedere este tocmai identitatea necesităților și modurilor de a simți, care se nasc odată cu noi sau se dezvoltă de la primii pași în lume. Nevoia de hrană și de reproducere; dragostea de sine; compasiunea; capacitatea de a simți, gîndi, dori, comunica ideile proprii și de a le înțelege pe cele ale semenilor; capacitatea de a se conduce după reguli; dezgustul față de constrîngere și dragostea pentru libertate, toate acestea există, în aceeași măsură, în fiecare om sănătos și bine clădit. Aceasta este legea naturii, din care decurg aceleași drepturi naturale pentru toți.

Pentru oricine se consideră format din două substanțe de natură diferită *(biologică și spirituală, n. ed.)* este evident că din principiul

mască patriotică; ei au propus impozitul progresiv; ei s-au declarat împotriva reabilitării regelui, după întoarcerea sa forțată de la Varennes: ei au stimulat curajul patrioților, pe punctul de a se stinge după masacrul de pe Champ-de-Mars, și au împiedicat comploturile aristocratice ale celor care cereau republica într-un mod fățarnic; în timpul primei legislaturi, ei au denunțat lăsarea la vatră a militarilor patrioți (...) ei au dezvăluit capcana ascunsă în declarația

---

spiritual apare un nou argument în favoarea egalității naturale. Acest principiu spiritual — care constituie întregul *eu* al omenirii — pur, indivizibil, provine dintr-o aceeași sursă și este în mod necesar prezent în sufletul fiecărui individ al speciei umane.

Este neîndoielnic că inegalitatea puterii fizice nu trebuie, cel puțin în prezent, să împiedice egalitatea naturală. Probabil că tocmai pentru a preîntîmpina orice neajuns din acest punct de vedere s-a recurs la diferite reguli formale. Astfel a luat naștere societatea civilă.

Din lipsă de prevedere s-a căzut într-o nenorocire încă și mai mare decît cea pe care oamenii au încercat să o evite. Egalitatea stabilită de natură și confirmată de rațiune, a fost violată în societate, ca urmare a convențiilor ce erau adoptate pentru a o menține. Unor incoveniente trecătoare, produse de inegalitatea forțelor fizice, le-au fost substituite alte inconveniente, mai grave, permanente și inevitabile, cu ajutorul inegalității convenționale de avere și putere. Astfel, printr-o stranie metamorfoză, cei mai proști, corupți, slabi și mai puțin numeroși au ajuns să supună și să răpească libertatea celor mai tari, mai morali și mai bine instruiți.

Din repartiția inegală a averii și puterii provin toate dezordinile de care se plîng pe bună dreptate nouă zecimi din locuitorii țărilor civilizate. De aici provin toate privațiunile, suferințele, umilințele și sclavia. De aici vine inegalitatea educației, care este invocată, nu fără interes, ca un efect al inegalității capacităților naturale. Instituțiile unei societăți adevărate trebuie să aducă în albia firească averile și puterile individuale și anume, puterea — obligîndu-i pe toți să se supună legii elaborate de toți; averea — făcînd ca fiecare să aibă destul și nimeni să nu aibă prea mult. Iată în ce constă egalitatea de care se vorbește în această carte.

În realitate, așa cum stau lucrurile acum, egalitatea este privită ca o egalitate a averilor, care reprezintă aproape singură, astăzi, întreaga putere, atît pentru cei care conduc, cît și pentru cei conduși *(n.a.)*.

de război trimisă Austriei; au demascat fățărnicia curții regale, crimele miniștrilor, trădările de la Narbonne și mersul ezitant al girondinilor. De fapt, partizanii egalității au păstrat focul sacru al revoluției, împotriva căruia se înverșunaseră cei avuți și puternici cu calomniile și persecuțiile lor.

În special după 10 august 1792, partizanii egalității au nutrit cele mai îndrăznețe speranțe și și-au înmulțit eforturile pentru triumful sublimei lor cauze. La calitățile concepției lui Jean-Jacques Rousseau, ei au adăugat originalitatea aplicării sale într-o societate de douăzeci și cinci de milioane de oameni. După 10 august 1792, lupta dintre partizanii egalității și cei ai ordinii individualiste a devenit mai accentuată și mai directă. Proiectul de a guverna în forme aparent republicane — de fapt, proiectul unui stat asemănător celui monarhic — a fost susținut în mod public. Cei care, în orice criză politică, se tem pentru privilegiile lor, s-au aliat acestui proiect, dar, așa cum aceeași teamă pentru propria situație îi împinsese către regalitate, au acuzat partizanii republicani de a conspira pentru restabilirea curții regale[10].

Triumful partizanilor egalității. Atît de mare era pe atunci numărul și prestigiul partizanilor sinceri ai egalității, încît pumnalul aristocrației nu reușise încă să-i secere; atît de mare era speranța într-o viitoare îmbunătățire a situației și atît de mare era forța celor care, încercînd să ia locul vechilor conducători și disprețuind, de fapt, egalitatea, se făceau apostolii ipocriți ai acesteia, încît partizanii declarați ai ordinii individualismului au fost loviți, învinși și reduși la tăcere. Din această luptă au apărut disensiunile Convenției naționale, înainte de 31 mai 1793, și războiul civil care a urmat acestei memorabile zile.

Din victoria de la 10 august au decurs imediat anumite progrese pentru cauza populară. Cîteva zile după căderea

[10] Deci, ei au fost, de fapt, sincer devotați cauzei regale. Unii se puteau acomoda cu orice regim care le-ar fi garantat păstrarea privilegiilor și puterii (...) *(n.a.)*.

tronului, toți cetățenii au căpătat drepturi politice; fiecare cetățean a fost declarat potențial eligibil în funcțiile publice și a fost recunoscut în mod solemn faptul că nici o constituție nu poate fi impusă poporului fără consimțământul său. De asemenea, căsătoria a fost eliberată de interdicția divorțului, interdicție adesea contrară fericirii și spiritului familiei, moravurilor și libertății. E bine de observat că sporirea sau diminuarea energiei naționale depuse pentru apărarea revoluției au fost legate direct de legile care apărau sau amenințau egalitatea. Clasa muncitoare, atît de nedrept disprețuită, a oferit nenumărate dovezi de devotament și virtute, în timp ce aproape toți ceilalți încercau să se opună regenerării sociale.

Aristocrații în Convenția națională înainte de 31 mai 1793. Fără nici o îndoială, ordinea individualistă sau a aristocrației nu a avut în Convenția națională prea mulți și prea hotăriți apărători[11]. Stau mărturie în acest sens flecărelile violente și scrierile unor Vergniaud, Guadet, Brissot, Gorsas, Condorcet, Lanjuinas, Louvet, Barbaroux și alții ca ei; tranzacțiile lor cu curtea regală; invectivele neîncetate la adresa oricărui partizan al egalității; ura lor împotriva adevăraților conducători ai insurecției din 10 august 1792; legăturile lor cu Narbonne, Dumouriez, Custine și alți generali necredincioși Revoluției; opoziția lor constantă față de legiferarea impozitului progresiv[12], grija lor pentru regele adus în fața tribunalului națiunii; măsurile lor ostile împotriva partizanilor democrației; străduința depusă pentru a-i înfricoșa pe cei avuți și corupți; discordiile alimentate de ei peste tot

---

[11] Aristocrația, sau puterea suverană exercitată de o parte a națiunii asupra întregii națiuni, este un efect incontestabil al inegalității consacrate de ordinea individualistă din societatea civilă *(n.a.)*.

[12] Impozitul progresiv diferă de impozitul proporțional prin faptul că impozitul proporțional, oricît de ridicat ar fi, rămîne un raport constant, în timp ce impozitul progresiv crește odată cu creșterea venitului. Impozitul progresiv împiedică formarea marilor averi și le menajează pe cele mici *(n.a.)*.

în Franța; și, în special, încăpățînarea lor de a încerca să consfințească principiile antipopulare prin legi[13].

În acele momente era, deci, vorba de a da republicii în curs de edificare o constituție, se simțea nevoia generală a unei autorități organizate și era destul de răspîndită ideea că o bună repartizare a puterilor ar fi fost suficientă pentru a asigura poporului binefacerile egalității și libertății după care el tînjea.

Partizanii egalității nu sînt de acord să se ocupe de constituție. Totuși, cei mai clarvăzători partizani ai egalității nu împărtășeau acest mod de a gîndi, în ciuda răspîndirii sale largi. Orice s-ar spune, aristocrații din Convenție erau mai presați să acționeze pentru adoptarea unei constituții decît partizanii egalității, care — deși mult mai puțin numeroși — presimțeau că, în lipsa unei circumstanțe capabile să le înspăimînte adversarii, nu numai că nu ar fi putut obține o reformă a societății civile, dar ar fi fost imposibil chiar să se construiască o organizare socială bazată pe egalitatea drepturilor politice. Această grabă a aristocrației de a adopta o constituție care să asigure egalitatea politică era parte componentă a marii conspirații împotriva drepturilor naturale ale oamenilor, iar sarcina principală a oamenilor de bine era aceea de a-i înlătura principalii susținători[14]. (...)

---

[13] Măsura în care o națiune este liberă decurge din: 1) nivelul egalității în drepturi și îndatoriri pe care îl permit legile; 2) măsura în care cetățenii pot să-și exercite drepturile politice. Proiectul primului comitet însărcinat cu formarea Convenției naționale (comitet în care dominau numeric girondinii) a neglijat complet prima condiție și, punînd un accent deosebit pe cea de-a doua, a lăsat poporul la voia celor bogați, trîndavi și intriganți *(n.a.)*.

[14] Această facțiune a fost numită *girondină*, pentru că avea drept conducători majoritatea deputaților din departamentul Gironde în Adunarea legislativă și în Convenție.

În momentul în care Adunarea constituantă a adoptat prima Declarație a drepturilor omului, aplicarea deschisă și completă a principiilor echității naturale trezea, deja, repulsia celor pierduți într-o cunoaștere eronată sau corupți de viciile civilizației, care se și gîndeau la modali-

Ce este democrația în Franța. Nu trebuie nici un moment să considerăm că revoluționarii francezi ar fi fost legați de același sens al termenului de democrație pe care îl înțelegeau anticii. Nimeni nu s-a gîndit în Franța să cheme poporul întreg să delibereze asupra acțiunilor guvernamentale. Pentru girondini, democrația era acea *ordine politică în care egalitatea și moravurile sănătoase puteau pune poporul în situația de a exercita în mod eficient puterea legislativă.*

Micul grup al partizanilor sinceri ai egalității în Convenția națională. Evenimentele ulterioare au demonstrat, cred,

---

tățile de a eluda aceste principii, chiar dacă păreau să le aprobe. Aici a fost originea tuturor fracțiunilor politice care, în timpul primelor trei Adunări naționale, s-au străduit să împiedice elanul poporului francez spre eliberarea completă și să oprească revoluția la nivelul sistemelor politice pe care le considerau cele mai adecvate tendințelor și doctrinelor lor. Aceste fracțiuni au dăunat libertății într-o măsură mult mai mare decît opoziția deschisă a castelor privilegiate, pentru că girondinii au înșelat poporul printr-un fals limbaj patriotic.

La sfîrșitul lucrărilor Adunării constituante spiritul girondin era predominant, iar partidul rămas fidel cauzei populare ar fi trecut absolut neobservat dacă nu s-ar fi remarcat prin energia protestelor sale. Pașii înapoi și contradicțiile Adunării constituante trebuie puse pe seama spiritului girondin. Din cauza decretării drepturilor inegale, milioane de cetățeni au fost lipsiți de dreptul de a alege și a fi aleși. Împotriva contradicției dintre unilateralitatea legiuitorului și nefericirile poporului a fost propusă o lege sîngeroasă. Legiuitorul s-a încăpățînat — contrar bunului simț și dorinței populare — să depună constituția în mîinile regelui, care tocmai i se declarase deschis adversar, făcînd astfel ca puterea regală să crească, în loc de a fi restrînsă prin constituție. Legiuitorul a făcut să curgă sîngele cetățenilor pe Champ-de-Mars, cînd aceștia au cerut o lege de altă natură. Legiuitorul a obligat poporul să recurgă la violență pentru a obține drepturile pe care un simplu decret i le-ar fi putut oferi în modul cel mai firesc cu putință. Legiuitorul a restrîns dreptul de întrunire și a vrut să înhame pentru totdeauna națiunea la carul aristocrației.

Frica față de popor, resimțită de Adunarea constituantă, i-a inspirat acesteia tot felul de ezitări prin care ea a subminat destul de timid puterea regală în care credea ca o pavăză împotriva curentului democratic, fără să dorească însă ca aceasta să devină prea puternică. Aici își află izvorul incapacitatea Adunării constituante de a profita de gre-

suficient de convingător, că democraţii nu au fost niciodată prea numeroşi în Convenţia naţională (...). Printre bărbaţii care au strălucit în arena revoluţionară au fost şi cei care, de la bun început, s-au pronunţat pentru eliberarea reală a poporului francez. Marat, Maximilien Robespierre şi Saint-Just sînt înscrişi cu litere mari, împreună cu puţini alţii, pe lista glorioasă a apărătorilor egalităţii (...).

Declaraţia drepturilor redactată de Robespierre. Înainte de căderea fracţiunii girondine, Robespierre era convins că Convenţia, dominată de girondini, era incapabilă să adopte

---

şelile curţii regale şi de entuziasmul popular pentru a anihila monarhia sau pentru a o restrînge în limite care i-ar fi putut da aspectul unei adevărate republici.

Acestea au fost motivele neîncrederii ridicate ca un zid în faţa lui Lameth, La Fayette şi alţi cîţiva nobili care au făcut front comun cu membrii marcanţi ai stării a treia. Duşman al acestora a fost şi celebrul Mirabeau, împins de extrema corupţie a moravurilor sale în situaţia de a deveni campionul monarhiei pe care o repudiase.

Dar patima pentru lux, aur, celebritate şi putere nu era apanajul exclusiv al nobilimii. Între nobilime şi imensa clasă a celor ce muncesc se găsea o altă numeroasă clasă de plebei care se distingea prin avere, rafinamentul manierelor, fineţea de spirit, dar şi prin vorbărie, o moralitate dubioasă şi ireligiozitate. Această clasă, disprețuind de asemenea masele populare, se pretindea a fi partea sănătoasă a naţiunii, adăugînd nestatornicia şi invidia viciilor aristocraţiei pe care năzuia să o înlocuiască. Această clasă se compunea în cea mai mare parte din avocaţi, procurori, medici, baucheri, negustori bogaţi, burghezi foarte înstăriţi şi oameni de litere care făceau din ştiinţă un negoţ şi un mijloc de a parveni. Lacomă, înfumurată şi inventivă, această clasă s-a aruncat în primele valuri ale revoluţiei şi a pus să lupte pentru interesele ei mulţimile supuse lor din cauza mizeriei şi lipsei de educaţie. Membrii acestei clase — maeştri ai vieţii publice prin fiecăreală şi prin ştiinţa administraţiei — au ajuns cu ajutorul partizanilor lor în Adunarea legislativă şi în Convenţie, unde au format nucleul fracţiunii girondine.

În general, girondinii respingeau vechiul regim, în toată hidoşenia lui. Dar ei nu doreau, de asemenea, ca noul regim să meargă pînă acolo încît să se confunde cu ceea ce ei numeau „cei de jos", cărora le contestau — profitabil — orice superioritate. Că Franţa ar fi fost guvernată monarhic sau republican — pentru ei nu avea nici o importanţă, cu condiţia să poată rămîne posesorii şi distribuitorii privilegiilor puterii, iar suveranitatea poporului să nu fie, de fapt, decît un cuvînt născocit

legi bune. De altfel, el gîndea că, în situaţia critică din acea vreme, prima sarcină a reprezentanţilor poporului trebuia să fie aceea de a reduce la tăcere numeroşii duşmani care, înăuntru şi în afara republicii, îi ameninţau existenţa. Dar, sesizînd că girondinii erau grăbiţi să consfinţească prin lege principiile aristocratice, el a opus proiectelor lor *Declaraţia drepturilor*, redactată de el însuşi, în care cerinţele poporului apar în toată limpezimea lor. Apropiind doctrinele politice incluse în această *Declaraţie* de discursurile pronunţate în ultimii ani ai vieţii sale şi de puritatea moravurilor sale,

---

cu har pentru a asigura dominarea maselor prin legile elaborate de această clasă.

Din această cauză, în timpul Adunării legislative girondinii au avut un comportament oscilant — cînd s-au opus, cînd au aprobat interesele particulare ale lui Louis al XVI-lea, după cum acesta se ghida după curtea sa sau după sfaturile fracţiunii girondine. Există martori şi documente în care şefii girondini şi-au exprimat părerile proprii atît în negocierile, secrete, cu regalitatea, cît şi în sfaturile cvasi-oficiale pe care i le dădeau, cu scopul de a-i submina puterea. Figuri marcante ale partidului girondin nu au ezitat să-şi exprime, în memoriile lor, ataşamentul faţă de monarhie şi dorinţa resimţită de a o restabili, atunci cînd monarhia dispăruse de pe scena politică.

După părerea mea, este o greşeală grosolană să se creadă că girondinii au fost partizani sinceri şi deschişi ai libertăţii şi republicii. Dacă ar fi fost aşa, s-ar mai fi încăpăţînat oare atît de mult în denigrarea şi combaterea conducerii pariziene din 10 august, conducere căreia i se datorează triumful acestei zile memorabile? S-ar mai fi gîndit ei, în mijlocul luptelor, să limiteze entuziasmul popular, sub pretextul restabilirii ordinii, cînd problema era tocmai de a-l stimula? S-ar mai fi opus ei atît de mult acestor execuţii teribile, dar ireparabile, din 2 şi 3 septembrie, cînd s-au văzut în mod limpede hotărîţi să lichideze Revoluţia? (...)

Nefericit partid girondin! Luptînd împotriva oamenilor sincer devotaţi fericirii poporului, tu i-ai predat, complet lipsiţi de apărare, reacţiunii din 9 termidor. Aplecînd urechea la glasul răzbunării, ai provocat masacrul adevăraţilor republicani. Iar spiritul tău aristocratic a creat constituţia anului III, căreia îi datorăm tirania lui Bonaparte, în bună măsură creată de tine. Alţii pot lăuda elocvenţa girondinilor — dar noi nu le putem aduce elogii, căci sîntem convinşi că prezenţa lor a fost una din cauzele cele mai active ale înăbuşirii revoluţiei, prăbuşirii republicii şi pierderii libertăţii *(n.a.)*.

de devotamentul, curajul, modestia și rarul său dezinteres, sîntem obligați să aducem un omagiu deosebit unei asemenea înțelepciuni și nu putem decît să detestăm perversitatea sau să deplîngem orbirea de neînțeles a celor ce au urzit și au dus la capăt asasinarea sa[15].

Constituția din 1793. Totuși, Constituția din 1793, redactată, ca urmare a insurecției din 31 mai, de către gruparea din Convenție care se numea pe atunci Montaigne, nu răs-

[15] Acest martir al egalității a fost atît de calomniat, încît e de datoria oricărui publicist să-și pună pana în serviciul răzbunării memoriei sale. N-aș putea să o fac mai bine decît transcriind aici proiectul său de *Declarație a drepturilor*. Această remarcabilă scriere aruncă o deplină lumină asupra adevăratului scop urmărit de partizanii egalității, atît de hăituiți de la moartea celebrului gînditor. Vom aprecia în mod deosebit definirea dreptului de proprietate, care nu mai este, pentru Robespierre, unul din drepturile fundamentale, cum devine garantarea dreptului la existență; vom aprecia limitele impuse dreptului de proprietate; instituția impozitului progresiv, contribuția tuturor la elaborarea legii, eliminarea mizeriei, asigurarea educației pentru toți cetățenii; vom admira, de asemenea, includerea dreptului de rezistență la opresiune, dorit ca un obstacol de netrecut în fața arbitrariului agenților publici și chiar a tiraniei legilor.

Declarația drepturilor omului și cetățeanului,
propusă de Maximillien Robespierre

„Reprezentanții poporului francez, reuniți în Convenție națională, recunoscînd că legile societății omenești, care nu decurg din legile eterne ale dreptății, nu sînt decît atentate ale ignoranței și despotismului împotriva umanității; convinși că ignorarea și disprețuirea drepturilor naturale ale omului sînt singurele cauze ale crimelor împotriva omenirii și nenorocirilor acesteia, au hotărît să proclame, printr-o declarație solemnă, drepturile sacre și inalienabile ale omului și cetățeanului, pentru ca, de acum înainte, fiecare, putînd să compare acțiunile guvernului cu scopul oricărei instituții sociale, să nu poată fi niciodată oprimat sau umilit de o tiranie; pentru ca poporul să aibă totdeauna în memorie fundamentele libertății și fericirii sale, magistratul — linia îndatoririlor sale, iar legiuitorul — obiectul activității sale.

În consecință, Convenția națională proclamă, în fața universului și sub privirile legiuitorului etern, următoarea declarație a drepturilor omului și cetățeanului:

pundea pe deplin cerințelor partizanilor umanității. E regretabil că în Constituția din 1793 se regăsesc vechile și exasperantele idei asupra dreptului de proprietate. Dar drepturile politice ale cetățenilor sînt enunțate în mod limpede și sînt ferm garantate, educația pentru toată lumea este prevăzută ca a datorie a societății; schimbările favorabile poporului apar ca ușor de realizat, iar exercitarea suveranității îi este asigurată cum nu fusese niciodată înainte. (...)

Articolul 1 Scopul oricărei organizări politice este respectarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului și stimularea dezvoltării tuturor capacităților sale.

Art. 2 Principalele drepturi ale omului sînt *garantarea dreptului la existență* și *libertatea.*

Art. 3 Aceste drepturi sînt egale pentru toți oamenii, oricare ar fi diferențele dintre ei în ceea ce privește forțele lor fizice și intelectuale.

Egalitatea drepturilor este instituită de natură; societatea nu se poate opune naturii și nu face decît să garanteze aplicarea egalității drepturilor împotriva abuzurilor forței.

Art. 4 Libertatea este puterea omului de a-și exercita în mod nestînjenit toate capacitățile; ea are ca regulă dreptatea, ca limite, drepturile celorlalți, natura ca principiu și legea ca ocrotitor.

Art. 5 Dreptul nelimitat de întrunire și dreptul de exprimare a opiniilor proprii, pe calea presei sau pe orice altă cale, sînt consecințe atît de directe ale principiului libertății omului, încît necesitatea de a le enunța presupune sau prezența, sau amintirea unui despotism recent.

Art. 6 Proprietatea este dreptul fiecărui cetățean de a se bucura și de a dispune liber de *partea de bunuri care îi este garantată prin lege.*

Art. 7 Dreptul de proprietate este limitat, ca toate celelalte, de obligația de a respecta drepturile celorlalți cetățeni.

Art. 8 Drepturile de proprietate nu pot prejudicia nici securitatea, nici libertatea, nici existența, nici proprietatea semenilor noștri.

Art. 9 Orice tranzacție care încalcă acest principiu este, în mod principial, ilicită și imorală.

Art. 10 Societatea este obligată să garanteze subzistența tuturor membrilor săi, fie procurîndu-le locuri de muncă, fie asigurîndu-le mijloace de trai celor care nu pot munci.

Art. 11 Cel care are mai mult decît îi trebuie, are datoria de a-l ajuta pe cel căruia nu-i ajung mijloacele de trai. Legea trebuie să stabilească felul în care această datorie trebuie împlinită.

Art. 12. Cetățenii ale căror venituri nu depășesc ceea ce le este necesar pentru a trăi sînt scutiți de obligația de a contribui la cheltuielile publice; ceilalți trebuie să le suporte *în mod progresiv*, conform mărimii averilor.

Oricum ar fi, nu e mai puțin adevărat că dreptul de a delibera asupra legilor, atribuit poporului, supunerea reprezentanților poporului cerințelor acestuia și aproape unanimitatea în care a fost adoptată Constituția din 1793, au făcut ca aceasta să fie privită, pe bună dreptate, drept cheia de boltă a libertății franceze. (...)

Art. 13 Societatea trebuie să favorizeze pe toate căile dezvoltarea raţiunii publice şi să pună educaţia la îndemîna tuturor.

Art. 14 Poporul este suveran; guvernul este creaţia şi proprietatea sa; funcţionarii publici sînt reprezentanţii poporului. Poporul poate dacă doreşte, să-şi schimbe guvernul şi să-şi revoce reprezentanţii.

Art. 15 Legea este exprimarea liberă şi solemnă a voinţei poporului.

Art. 16 Legea trebuie să fie egală pentru toţi.

Art. 17 Legea nu poate pedepsi decît ceea ce este dăunător societăţii şi nu poate proteja decît ceea ce îi este util.

Art. 18 Orice lege care violează drepturile imprescriptibile ale omului este principial injustă şi tiranică; ea nu este o lege.

Art. 19 În orice stat liber, legea trebuie să apere libertatea publică şi individuală împotriva abuzurilor celor care guvernează.

Orice instituţie care nu porneşte de la axioma că poporul este *bun*, iar omul legii este *coruptibil*, este formal greşită.

Art. 20 Nici o parte a poporului nu poate exercita puterea întregului popor; dar concepţia sa trebuie respectată ca o concepţie a unei părţi a poporului, care contribuie la formarea voinţei generale. Fiecare parte componentă a poporului suveran trebuie să se bucure de dreptul de a-şi exprima voinţa cu o deplină libertate; ea este principial independentă de orice autoritate constituită şi liberă să-şi elaboreze regulile şi să-şi organizeze dezbaterile.

Art. 21 Toţi cetăţenii sînt eligibili în orice funcţie publică, fără altă condiţie în afara celor ale virtuţii şi capacităţilor, fără alt titlu în afara încrederii poporului.

Art.22 Toţi cetăţenii au dreptul egal de a contribui la numirea reprezentanţilor poporului şi la elaborarea legii.

Art. 23 Pentru ca aceşte drepturi să nu fie iluzorii, iar egalitatea să nu devină himerică, societatea trebuie să-şi plătească funcţionarii publici şi să facă în aşa fel încît cetăţenii care trăiesc din munca lor în funcţii publice să poată participa la adunările unde îi cheamă legea, fără a-şi periclita existenţa personală sau cea a familiei lor.

Art. 24 Orice cetăţean trebuie să se supună deplin oamenilor legii şi guvernului, cînd aceştia sînt organe sau executori ai legii.

Art. 25 Dar orice acţiune împotriva libertăţii, siguranţei sau proprietăţii unui om, întreprinsă de oricine ar fi, chiar în numele legii, în afara cazurilor determinate şi în formele prescrise de lege, este nulă şi arbi-

Primele întruniri ale Egalilor. După eliberarea din închisoare, patrioții, și în special Egalii, îngrijorați cu privire la soarta libertății, căutau să se întîlnească și să se unească pentru a ridica o stavilă sigură în fața progreselor noii tiranii. Ei se întîlneau adesea în cafenele, parcuri și piețe: dar, cum totul era învăluit într-o prudență extremă și indispensabilă,

---

trară; însăși respectarea legii interzice supunerea în asemenea situații; la violență se poate răspunde cu violență.

Art. 26 Orice cetățean are dreptul de a prezenta petiții reprezentanților autorității publice. Cei care primesc aceste petiții, trebuie să decidă asupra obiectului petiției, dar nu pot, în nici un fel, să le interzică, să le limiteze și să-i urmărească pe petiționari.

Art. 27 Rezistența în fața opresiunii este consecința celorlalte drepturi ale omului și cetățeanului.

Art. 28 Există represiune în societate cînd un singur membru al corpului social este oprimat. Există opresiune împotriva tuturor membrilor corpului social, cînd societatea este oprimată.

Art. 29 Cînd guvernul violează drepturile poporului, insurecția este, pentru întregul popor și pentru fiecare parte a sa, dreptul cel mai sfînt și datoria sa cea mai imperioasă.

Art. 30 Cînd un cetățean este privat de garanții sociale, el are dreptul de a-și apăra singur toate drepturile.

Art. 31 În cazurile prevăzute de articolele 29 și 30, ultimul rafinament al tiraniei este de a cere rezistenței la opresiune să se supună formelor legale.

Art. 32 Funcțiile publice nu pot fi considerate nici onorifice, nici ca recompense, ci doar ca îndatoriri publice.

Art. 33 Delictele comise de reprezentanții poporului trebuie sever și rapid pedepsite. Nimeni nu are dreptul de a se pretinde mai inviolabil decît ceilalți cetățeni.

Art. 34 Poporul are dreptul de a fi informat asupra tuturor activităților reprezentanților săi; aceștia trebuie să prezinte poporului situația exactă a faptelor și să suporte cu respect judecata poporului.

Art. 35 Oamenii din toate țările sînt frați, iar popoarele trebuie să se ajute reciproc, pe măsura puterilor lor, ca și cetățenii aceluiași stat.

Art. 36 Cel care oprimă o singură națiune devine dușmanul tuturor celorlalte.

Art. 37 Cei care supun un popor, cu scopul de a opri progresul libertății și a anula drepturile omului, trebuie urmăriți peste tot și tratați nu ca dușmani obișnuiți, ci ca asasini și tîlhari răzvrătiți.

Art. 38 Regii, aristocrații, tiranii, oricine ar fi ei, sînt sclavi revoltați împotriva speciei umane — stăpînul lumii, și împotriva legiuitorului universului — natura." *(n.a.)*

analizele generale asupra stărilor de lucruri nu au lăsat să se întrevadă nici un rezultat imediat și sigur în folosul cauzei comune.

La începutul lunii brumar anul IV, Babeuf[16], Darthé, Buonarroti, Jullien de la Drôme și Fontenelle au încercat să creeze un centru de direcționare, în jurul căruia să se poată reuni patrioții pentru a putea acționa coordonat în folosul cauzei comune. Au fost făcute mai multe propuneri în acest sens, la reuniunile ce au avut loc — unii doreau să strângă toți patrioții într-un fel de asociație masonică, supusă

[16] Gracchus Babeuf s-a născut în 1762 la Saint-Quentin, Aisne. Era sensibil, instruit și neobosit, avea o minte pătrunzătoare și dreaptă și scria cu limpezime, patimă și elocvență. Revoluția l-a găsit tinăr, cufundat în studiu, sobru, detestînd tirania și meditînd asupra mijloacelor de eliminare a opresiunii și, mai ales, l-a găsit gata să se dedice de la bun început cauzei libertății.

În primele momente ale Revoluției, Babeuf a scris ca un om liber împotriva regimului feudal și fiscului, ceea ce i-a atras persecuții și i-a adus un mandat de arestare, pe care numai opoziția fermă a lui Marat l-a anulat. Mai tîrziu a fost numit în secretariatul administrației unui district, unde discursurile și scrierile sale populare i-au adus numeroși dușmani, care au avut destulă influență pentru a-l aduce în fața justiției și a-l condamna ca șarlatan. Dar condamnarea pronunțată împotriva sa a fost anulată de Convenție, care l-a reabilitat în mod solemn. Apoi, Babeuf a intrat într-o funcție municipală la Paris, unde a strîns legăturile cu un mare număr de republicani carajoși. După funestele evenimente din 9 termidor, Babeuf a încuviințat un moment indulgența manifestată față de dușmanii Revoluției, dar greșeala sa nu a durat mult, iar cel ce și-a luat frații Gracchus ca model de comportament, nu a întîrziat să înțeleagă că nimic nu semăna mai puțin cu acei iluștri romani ca guvernanții post-termidorieni. Mai măreț decît dacă nu ar fi greșit niciodată, Babeuf și-a mărturisit confuzia, a cerut drepturi pentru popor, i-a demascat pe fățarnici și și-a dus atît de departe pasiunea pentru democrație, încît aristocrații care guvernau Republica nu au ezitat să-l închidă. A fost deținut întîi la Paris și apoi la Arras. Aici l-a cunoscut pe Germain din Narbonne, căpitan de husari, despre care va fi vorba mereu în această carte, și mai mulți republicani din departamentul Pas-de-Calais. Babeuf le-a descris neobosit instituțiile populare, le-a aținat ura împotriva noilor tirani; i-a familiarizat cu ideea unei mari revoluții în regimul de proprietate și i-a convins să formeze o forță armată plebee, pentru a obține ceea ce nu i se părea posibil de obținut pe calea petițiilor. La întoarcerea la închisoarea Plessis,

directivelor conducătorilor ei; alții vroiau ca, printr-un act semnat individual, să se instituie într-un comitet insurecțional. Cum la aceste întruniri nu existau convergența de păreri și nici încrederea necesare pentru a obține un rezultat practic, oamenii nu s-au putut înțelege și, curînd, au încetat să se mai întîlnească.

Totuși, nu s-a renunțat la dublul obiectiv de a reuni patrioții și a răsturna tirania, obiectiv ce rămăsese imperios necesar pentru orice adevărat republican. Așa a avut loc o nouă serie de întruniri, cu scopul de a întemeia o societate populară. La prima ședință, acasă la Bouin, au venit, printre alții, Darthé, Germain, Buonarroti, Massard, Fontenelle, Philip, Jullien de la Drôme, Bertrand, Mittois, Trinchard, Chapelle, Roussillon, Lacombe, Féru, Coulange, Bouin și Bodson. Această primă ședință a fost foarte emoționantă; speranțele, atîta timp înecate în amărăciune, au renăscut; cei prezenți au hotărît să rămînă uniți și să lupte pînă la triumful egalității.

Problema discutată în această întrunire a fost aceea de a judeca dacă nu e preferabil ca, în locul unei singure societăți, să fie înființate mai multe, în toate colțurile Parisului. După o lungă discuție, decizia a fost transferată unei întruniri mai numeroase, care s-a hotărît să fie ținută într-un loc mai puțin expus iscoadelor poliției. Și, într-adevăr, ea a avut

---

după insurecția din prairal anul III, Babeuf era complet absorbit de proiecte asemănătoare, care s-au conturat în cursul frecventelor dezbateri cu unii dintre cetățenii închiși acolo. L-a cunoscut pe Debon, căruia regret că nu-i pot scrie numele adevărat [Bedon, *n. ed.*] care, preocupat toată viața de analiza cauzelor răului public, înțelesese mai bine ca oricine gîndirea profundă a lui Robespierre. În cursul cărții de față se va vedea cum au evoluat ideile lui Babeuf și cum a participat la conspirația căreia îi poartă numele. Acest om extraordinar, dotat cu mari capacități, partizan înflăcărat al dreptății, a rămas sărac și dezinteresat; soț bun, tată afectuos, era adorat de familie. Curajul cu care ataca judecătorii și mai-marii zilei care îi doreau capul, liniștea cu care a așteptat moartea glorioasă provocată de aristocrație, subliniază virtuțile și activitățile patriotice ale acestui martir al egalității *(n.a.)*.

loc într-un mic cabinet situat în grădina vechii mănăstiri Sainte-Geneviève.

Spiritul noului guvern. În timp ce rămăşiţele partidului democratic se străduiau să se constituie într-un corp unitar, guvernul instaurat prin constituţia anului III aşeza bazele sistemului politic pe care avea să-l continue fără încetare. Spiritul partidului constituţional (care a profitat de dezastrul din *9 thermidor*, i-a lovit pe democraţi în *prairial* şi i-a învins *în vendémiaire)* a trecut în comportamentul directorilor executivi. El se reducea la următoarele: *a păstra şi a acumula averile şi puterile; a restrînge, pe de o parte, grupul regaliştilor şi a celor avuţi, iar pe de altă parte, partizanii egalităţii.*

Chiar din momentul instalării lor, cei cinci conducători ai puterii executive au încercat să-i atîţe pe regalişti şi democraţi, cu scopul de a-i combate unii prin alţii, de fiecare dată cînd unii sau alţii ar fi devenit prea puternici.

Guvernul favorizează întrunirile patrioţilor. În epoca în care patrioţii se pregăteau pentru formarea unei asociaţii, guvernul părea a le împărtăşi concepţiile. Dorind încă să-i intimideze pe revoltaţii din *vendémiaire* şi încercînd să-i forţeze, sub ameninţarea cu teroarea, pe cei avuţi să contribuie la măsurile de restabilire a echilibrului financiar zdruncinat al Republicii, Directoratul încuraja, prin intermediul unor agenţi, reuniunile patriotice; dar era în mod evident hotărît să le oprească elanul imediat ce ar fi încercat să se apropie de principiile populare.

Spiritul patrioţilor şi al poporului. Această viclenie nu a scăpat patrioţilor care, văzînd la 13 *vendémiaire* curgînd inutil sîngele poporului, au rămas cu ideea că nimic într-adevăr util nu putea veni din partea noului guvern.

Partidul democratic nu era prea numeros, iar rîndurile patrioţilor erau destul de rare. În plus, democraţii abia îşi reveneau din şocul terorii împotriva lor, aşa că erau gata să se lase încă intimidaţi de cel mai mic semn al unei noi persecuţii. În ceea ce priveşte mulţimea pariziană, înşelată în speranţele sale, năucită de calomniile şi uneltirile ascunse ale re-

galiștilor și străinilor, ca îi părăsise pe democrați și lîncezea într-o profundă indiferență. O parte a poporului ajunsese chiar să acuze revoluția de nenorocirile care se abătuseră asupra lui.

Prudența Egalilor. Cetățenii reuniți în grădina Sainte-Geneviève cunoșteau pericolele la care s-ar fi expus, din cauza duplicității guvernului, cei care ar fi încercat să atace prematur și direct autoritatea care uzurpase drepturile națiunii. Înainte de toate, gîndeau ei, trebuie corectate concepțiile patrioților, în așa fel încît să poată cîștiga din nou încrederea poporului și să-i poată reînnoi acestuia sentimentul drepturilor și forței sale. Pînă atunci, trebuie să ne păstrăm sub protecția constituției și chiar a guvernului, acumulînd forță pentru a-l putea lovi și distruge. S-a hotărît ca noua asociație patriotică și democratică să pornească de la aceste principii. Pentru ca aceste principii să poată fi păstrate și pentru a putea avea în continuare un spirit diriguitor central, propunerea de a deschide mai multe secțiuni ale asociației nu a fost aprobată, căci, chiar dacă ofereau o mai bună protecție împotriva poliției, secțiunile s-ar fi putut îndepărta de la planul central, devenind pradă ușoară în mîinile intriganților și dușmanilor republicii.

S-a mai hotărît ca în rîndurile acestei asociații unice să fie chemați numai oameni deosebiți, cărora să li se recomande prudență, adoptată ca principiu de membrii fondatori.

Întemeierea societății Panthéon. În scurt timp, noua asociație a fost constituită în fosta sală de mese a mănăstirii Sainte-Geneviève, cedată gratuit de patriotul Cardinaux, care locuia într-o parte a acestei clădiri. Cînd sala de mese era ocupată cu alte întruniri, noua societate își ținea ședințele într-o pivniță încăpătoare, unde toată atmosfera, iluminarea insuficientă, murmurul vocilor și mulțimea participanților, stînd jos sau în picioare, sugerau măreția și pericolele activității lor, ca și curajul și prudența ce le erau necesare. Faptul că noua societate își ținea întrunirile în apropiere de Panthéon

a făcut ca ea să primească acest nume. Chiar de la deschiderea lucrărilor noii societăți, patrioții au venit în număr mare, fie chemați, fie din proprie inițiativă; odată cu patrioții au venit și unii cetățeni a căror servilitate față de guvernul existent îi îndemna numai la o acțiune de sprijinire a puterii actuale împotriva regaliștilor.

Organizarea societății Panthéon. Noua societate s-a preocupat în primul rînd de modul său de organizare. Dar atît de mare era prudența sau slăbiciunea unora dintre membri, încît în această direcție au fost întîmpinate dificultăți importante. Încercînd să evite asemănările posibile cu vechile asociații, membrii societății Panthéon au exagerat restricțiile prevăzute de noua constituție pentru dreptul de întrunire. A avea un regulament propriu, președinte, secretari, procese-verbale, formalități de admitere, însemnau pentru membrii noii societăți prea multe asemănări cu jacobinii și, prin urmare, un temei pentru a provoca din partea puterii un nou val de represiuni.

Într-un tîrziu, s-a ajuns la o înțelegere. Societatea a adoptat un regulament care, neadmițînd nici registre, nici procese-verbale, nici alte condiții de intrare decît recomandările din partea a doi membri, făcea imposibilă orice disciplină și deschidea porțile societății unor oameni dubioși care, apoi, i-au pervertit spiritul și au provocat disensiuni periculoase. Un purtător de cuvînt și adjunctul său țineau locul președintelui și secretarului, iar asociația nu avea la dispoziție decît fondurile furnizate prin contribuțiile benevole ale membrilor.

Primele divergențe. În scurt timp, societatea Panthéon număra peste două mii de membri. În condițiile precizate mai sus, nu era nici prudent, nici ușor să fie excluși toți cei care nu meritau, de fapt, să fie primiți printre Egali. A fost necesar să fie admis un mare număr de patrioți cu concepții eronate, și în special cei care doreau să instaureze un sistem democratic prin ascensiunea în funcții publice. Prezența acestor elemente se simțea ușor în mijlocul societății. Egalii se remarcau prin efortul de a lumina poporul și acela de a re-

dica prestigiul teoriei egalității, în timp ce patrioții din '89 se distingeau prin graba cu care încercau să exercite asupra guvernului o influență favorabilă intereselor lor. Linia societății Panthéon a fost dominată cînd de o grupare, cînd de alta, ceea ce explică parcursul uneori contradictoriu al activității sale (...).

Legătura cu poporul. Societatea a constituit o comisie care a fost însărcinată cu elaborarea unui plan și a unui mod lesnicios și rapid de comunicare cu poporul. Au fost tipărite afișe intitulate *Patrioții de la 1789 spun poporului adevărul*, afișe care au atras imediat atenția oamenilor asupra problemelor națiunii, fără a ataca direct guvernul, al cărui spirit de răzbunare era imprudent să fie pus în mișcare. Prima consecință a acestor afișe a fost aceea că a adus în societate un mare număr de oameni ai muncii care, cu speranțele renăscute, au difuzat ideile Egalilor în întreg Parisul.

Legile populare. Cum scopul urmărit de fondatorii societății era acela de a oferi poporului un sprijin ferm și, astfel, de a-i cîștiga încrederea, pentru a putea apoi să lupte pentru cucerirea drepturilor sale, comisia a recomandat societății să ceară adoptarea a două legi îngropate de contrarevoluționari: legea privind distribuirea unui miliard de franci militarilor care au apărat patria și legea, aminată în anul III, privind interzicerea cerșetoriei.

Babeuf din nou proscris. În timp ce societatea Panthéon reînviora, cu menajamente, principiile democratice, în diferite cartiere din Paris se formau și alte societăți animate de aceleași principii. Aristocrații sunau alarma împotriva a ceea ce ei numeau *teroriști*, printre care Babeuf, care dezvăluia cu îndrăzneală, în coloanele ziarului *Tribunul poporului*, crimele celor care conduceau republica, demonstrînd caracterul legitim și întemeiat al constituției din 1793 și neezitînd să numească *proprietatea privată* ca sursă principală a tuturor nenorocirilor sociale. Curajul său i-a adus un nou mandat de arestare, căruia Babeuf i-a putut totuși scăpa, găsind adăpost cu ajutorul cîtorva democrați.

Comitetul se reunește acasă la Amar. În această perioadă, un comitet secret se întrunea acasă la Amar, pe strada Cléry, pentru a pregăti o insurecție împotriva tiraniei care sugruma din ce în ce mai hotărît, cu pumnul său de fier, poporul francez. La început au venit Amar, Darthé, Buonarroti, Massart, Germain, iar apoi comitetului secret i s-au alăturat Debon, Genois, Felix Lepelletier, Clément și Marchand. Toți erau adînc îngrijorați de starea națiunii și păreau împinși de un unic spirit către conjugarea eforturilor în vederea scuturării jugului tiranic. Pentru partizanii libertății și democrației această luptă era literă sfîntă.

Judecarea guvernului anului III. Cei care compuneau comitetul întrunit la Amar considerau în mod unanim că guvernul venit la putere prin constituția anului III era ilegitim ca origine, opresiv în spirit și tiranic în intenții; toți erau de acord că salvarea republicii și salvgardarea libertății presupuneau înlăturarea acestui guvern.

Dar înainte de a se ocupa de mijloacele prin care guvernul putea fi înlăturat, comitetul a stabilit nu numai că fiecare din membrii săi trebuie să fie convins de justețea acțiunii în sine, dar și că este necesar ca toți să aibă o imagine completă asupra ordinii politice ce va trebui instaurată după înlăturarea celei prezente. Comitetul dorea în mod fierbinte fericirea poporului și știa că este contrar intereselor populare să se provoace noi convulsii sociale, al căror rezultat ar fi putut fi promovarea unei noi tiranii pe ruinele celei prezente, crearea a noi privilegii și favorizarea unor ambiții personale.

Comitetul întrunit la Amar a fost în primul rînd o școală politică în care, după ce au fost dezvăluite cauzele care provoacă nenorocirile poporului, s-au precizat principiile noii ordini sociale, care va elibera națiunea și o va apăra împotriva pericolelor de tot felul.

Proprietatea individuală, cauză a sclaviei actuale. Egalii susțineau că masele nu au ajuns la acel nivel de educație și independență necesară exercitării drepturilor politice —

drepturi esențiale pentru cucerirea libertății, fericirii și securității sale. Cele mai evoluate popoare antice au avut sclavi care constituiau o permanentă amenințare și — cu excepția peruvienilor, paraguaienilor și cîtorva populații puțin cunoscute — nici o societate civilă din trecut nu a putut face să dispară această masă de oameni care submina ideea egalității complete. Peste tot mulțimea geme sub biciul unui despot sau al castelor privilegiate. Iar în ceea ce privește națiunea franceză, ea este aservită unei corporații de bogați și îmbogățiți.

Cît despre cauzele acestei stări de lucruri, comitetul întrunit la Amar le găsea în inegalitatea averilor și condițiilor de viață, în ultimă instanță în proprietatea individuală, cu ajutorul căreia cei cu drepturi și averi au jupuit și jupoaie fără contenire mulțimea. Aceasta, epuizată de muncă grele și chinuitoare, rău hrănită, prost îmbrăcată, mizerabil adăpostită, lipsită de bucuriile rezervate numai unora, minată fizic și moral de mizerie, ignoranță, invidie și disperare, privește societatea ca pe un dușman și își pierde pînă și posibilitatea de a avea o patrie.

Istoria Revoluției Franceze venea în sprijinul concepției Comitetului secret. El vedea vechea clasă bogată și nouă clasă îmbogățită ocupate intens cu lupta pentru dominație. Comitetul înțelegea că ambițiile personale mergeau mînă în mînă cu ura față de muncă și lăcomia; că lupta poporului pentru drepturi cetățenești slăbise, pe măsură ce instituțiile favorabile egalității fuseseră lovite și că întreaga politică a aristocraților se rezuma la a sărăci, dîviza, dezgusta, înspăimînta și limita clasa muncitoare, ale căror revendicări le considerau drept cauzele cele mai profunde ale decadenței sociale.

Concluzia acestor observații a fost formulată de comitetul secret astfel: cauza permanentă a sclaviei în care se găsesc toate națiunile constă în inegalitate; atît timp cît va exista inegalitate, exercitarea liberă a drepturilor poporului va rămîne iluzorie pentru această mulțime de oameni, pe care civilizația noastră îi aduce într-o stare subumană.

Obiectivul: a distruge inegalitatea. Acesta a fost principiul de bază al concepției comitetului secret întrunit la Amar. Dar prin ce mijloace poate fi realizat acest obiectiv? Amar, care văzuse cum a procedat Convenția națională pentru a răspunde nevoilor urgente ale patriei (prin instituirea de taxe asupra obiectelor de lux, prin contribuții revoluționare și rechiziții de la bogați) lăuda acest mod de a preleva, spunea el, surplusul care înăbușea canalele prea pline, pentru a-l transfera celor care nu au nici măcar strictul necesar. Alții au propus împărțirea pămînturilor, legi somptuare[17] și impozite progresive.

Deficiențele legilor somptuare și agrare. Debon, Darthé, Félix Lepelletier și Buonarroti erau de altă părere. Ei observaseră că legiuitorii care au recurs la împărțirea pămînturilor și la legile somptuare cu scopul de a diminua ravagiile inegalității, lăsînd astfel repartiția muncilor și bunurilor la discreția lăcomiei și concurenței, nu au opus de fapt decît obstacole slabe unui torent vijelios. Menținerea dreptului de proprietate favorizează concurența și cupiditatea. Acest grup a arătat că rechizițiile, taxele, contribuțiile revoluționare au fost folosite în mod eficient pentru a face față nevoilor urgente de moment și pentru a dejuca planurile necinstite ale bogătașilor. Dar aceste mijloace nu ar putea face parte din structura normală a societății fără a-i amenința existența, căci, în afară de faptul că ar fi imposibil să fie instituite fără a risca să se rechiziționeze și ceea ce este strict necesar anumitor pături ale populației, aceste măsuri ar aduce și inconvenientul grav și ireparabil de a stăvili izvoarele reproducției lărgite, luînd proprietarilor motivele activității lor și lăsîndu-le numai sarcina obligatorie de a produce. În plus, aceste măsuri ar fi în mod evident insuficiente împotriva acumulării subterane și tăcute a numerarului în mîini puține,

[17] Legi somptuare — legi destinate restrîngerii consumului de lux și cheltuielilor neproductive.

rezultat inevitabil al comerțului speculativ care s-ar forma imediat[18].

Egalitatea în drepturi și îndatoriri; scopul final al societății. Legea naturii cere ca producția să depindă de muncă. Prin urmare, munca este, în chip evident, pentru fiecare cetățean, o condiție esențială a pactului social. Și cum fiecare membru al societății își aduce un aport egal (respectiv, totalitatea forțelor și mijloacelor de care dispune), rezultă că îndatoririle, producția fiecăruia și beneficiile trebuie să fie distribuite în mod egal. Aici e locul să remarcăm că scopul societății este acela de a înlătura în mod efectiv consecințele inegalităților naturale dintre oameni. Chiar dacă ar fi adevărat că inegalitatea drepturilor a accentuat progresul îndeletnicirilor într-adevăr utile, această inegalitate trebuie astăzi să dispară, cînd o evoluție continuă a acesteia nu ar mai aduce nimic în plus bunăstării reale a tuturor.

Egalitatea — care s-a impus prin bun-simț fondatorilor tuturor societăților umane — este astăzi cerută insistent de creșterea volumului cunoștințelor și de experiența cotidiană a nenorocirilor mereu produse de inegalitate.

Cei care gîndeau astfel, vedeau în *comunitatea de bunuri și de îndatoriri*, adică în repartizarea egală a drepturilor și sarcinilor, esența și stadiul cel mai înalt al corpului social, singura ordine publică aptă să elimine pentru totdeauna opresiunea, ambițiile și lăcomia și să garanteze tuturor cea mai înaltă bunăstare posibilă. Debon redactase chiar o lucrare în care demonstra ilegitimitatea dreptului de proprietate și arăta ampla serie de nenorociri care îi sînt, în mod

[18] Impozitul progresiv ar fi un mijloc eficient de a împărți pămînturile, de a împiedica acumularea averilor și de a elimina trîndăvia și luxul, dacă ar fi ușor de estimat volumul averilor. Desigur, venitul de pe urma bunurilor imobile ar fi ușor de evaluat. Dar cum pot fi evaluate capitalurile monetare, atît de ușor de ascuns? În orice caz, acest impozit ar fi o cale de progres; el ar lovi răul, fără însă a-i elimina rădăcinile *(n.a.)*.

necesar, urmarea. Amar fu atît de impresionat de acest sistem, încît a devenit pe loc un partizan entuziast al comunității (...).

Astfel, comitetul secret a arătat că legile libertății și egalității nu se vor aplica niciodată într-un mod durabil și eficient, fără o reformă radicală în regimul proprietății. Comitetul a înțeles că patrioții nu vor apărea în ochii mulțimii decît ca niște intriganți interesați, atît timp cît nu vor deveni în mod deschis partizanii unui sistem politic capabil să garanteze avantaje egale pentru toți membrii societății.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CLAUDE-HENRI DE SAINT-SIMON

(1760—1825)

Născut la Paris, la 17 octombrie 1760, într-o familie aristocratică, Saint-Simon a avut o existență agitată, picarescă am putea spune, într-o epocă a marilor schimbări în Franța și Europa. Crescut sub supravegherea filosofului d'Alembert, Saint-Simon devine, la douăzeci de ani, ofițer de carieră. Pleacă în America de Nord, cu un corp expediționar francez și luptă sub ordinele directe ale lui G. Washington. Drumul de întoarcere este plin de peripeții, dar în 1783 este deja la Paris, cu dorința de a ieși din cadrele armatei. Continuă să se instruiască, studiază operele lui Locke, Newton, Condorcet și Descartes, pentru care va păstra toată viața un adevărat sentiment idolatru.

În timpul Revoluției se vădește partizan deplin al măsurilor giroundine: renunță la titlurile și privilegiile feudale, ia numele burghez de Claude-Henri Bonhomme, aprobă egalitatea în fața legii, adunările naționale, luptele împotriva aristocrației. Dar, în același timp, nu ezită să se asocieze cu un bancher cu o moralitate (financiară) dubioasă și să facă, împreună, afaceri dintre cele mai obscure, care îi aduc mari sume de bani. Mai târziu se va justifica, scriind că dorea averea pentru a dispune de fonduri în vederea înființării unei mari instituții industriale și a unei școli de perfecționare științifică. Arestat în 1793, rămâne un an în închisoare, apoi se dedică din ce în ce mai mult studiilor filosofice și sociologice. Prima lucrare publicată de Saint-Simon, *Scrisorile unui locuitor al Genevei către contemporanii săi* (1803), ni-l înfățișează ca un adept, convins de propriul mesianism, al teoriei organizării științifice

a societății. Influența lui Saint-Simon va crește constant după 1815, în timpul celei de-a doua Restaurații, cînd va avea la dispoziție și o revistă, care va forma o serie mare de gînditori sociali, atît în Franța, cît și în străinătate. După 1804, este sortit unei extreme mizerii materiale, dar nu renunță. Scrie în continuare, din ce în ce mai convins de rolul său mesianic și de valoarea ideilor noi pe care le formulează treptat. Iar aceste idei erau, într-adevăr, noi, cel puțin cele referitoare la rolul *tehnocrației*, privită de Saint-Simon ca o pătură decizională decisivă și decisiv decizională într-o societate în care statul, industria, proletarii, nobilimea, monarhia, presa, băncile, magistratura și tehnologia edificau un nou eșichier socio-economic. Nouă era și ideea, curajos exprimată, a unei unități politice a Europei occidentale, bazată pe alianța franco-engleză, unitate politică dispunînd de un parlament propriu, cu sediul indicat de Saint-Simon, la Strasbourg, adică exact unde Piața Comună își are sediul astăzi.

Saint-Simon a format două personalități marcante ale Franței. Augustin Thierry, care va deveni unul dintre cei trei mari istorici ai Restaurației, și Auguste Comte, inventatorul termenului *sociologie*, o figură centrală a pozitivismului, bine interiorizat prin operele mentorului său.

Saint-Simon a murit în 1825, înconjurat de un cerc larg de discipoli, captivați de ideea (din ultima parte a vieții „preotului" lor) de a organiza societatea ca un „sistem industrial", și nu ca un „sistem științific", așa cum considerase în tinerețe. Influența sa a fost considerabilă pînă la Comuna din Paris, perioadă în care ideile sale s-au transferat atît în scrierile socialiștilor (ca teorie a organizării științifice a producției industriale, obținîndu-se un melanj între Saint-Simon și Fourier), cît și în cele ale democraților de centru-dreapta, ajunși lideri ai lumii franceze după 1852, tocmai profesînd o teorie social-economică de inspirație saint-simonistă. După 1871 a urmat o perioadă de umbră pentru opera propriu-zisă, nu și pentru unele dintre ideile sale, iar după 1960 a început să fie recitit ca un adevărat analist al tehnocrației, paneuropenismului și așa-numitei „revoluții tehnico-științifice."

SCRISORILE UNUI LOCUITOR AL GENEVEI CĂTRE CONTEMPORANII SĂI

(1803)

Nu mai sînt tînăr, dar toată viața am observat și am gîndit cu multă intensitate, scopul cercetărilor mele fiind fericirea voastră; am conceput un proiect despre care cred că v-ar putea fi util și pe care vreau să vi-l prezint.

Deschideți o listă de subscripție în fața mormîntului lui Newton; subscrieți toți ce sumă doriți.

Fiecare participant să numească trei matematicieni, trei fizicieni, trei chimiști, trei fiziologi, trei literați, trei pictori, trei muzicieni.

Reînnoiți în fiecare an subscripția și numirile, dar lăsați fiecăruia libertatea nelimitată de a desemna aceleași persoane.

Împărțiți produsul subscripției între cei trei matematicieni, fizicieni etc., care au obținut cele mai multe voturi.

Rugați președintele Societății regale din Londra să primească subscripțiile primului an.

Anul viitor și următorii însărcinați cu această onorabilă funcție persoana care va face cea mai consistentă subscripție.

Cereți celor pe care îi numiți să nu primească nici posturi, nici onoruri, nici bani de la nimeni, dar lăsați pe fiecare să fie stăpînul absolut al forțelor sale.

Oamenii de geniu se vor bucura atunci de o recompensă demnă de ei și de voi; ea îi va plasa în singura poziție care ar putea să le procure mijloacele de a face serviciile de care sînt în stare; această recompensă ar deveni scopul ambiției spiritelor celor mai energice, ceea ce le va îndepărta de la direcțiile periculoase pentru liniștea voastră.

Prin această inițiativă, în sfîrșit, veți oferi premii celor ce muncesc pentru progresul cunoașterii, veți învesti cu un imens prestigiu aceste premii și le veți pune o mare forță pecuniară la dispoziție. (...)

Părerea prietenului meu

M-ați rugat să-mi spun părerea despre proiectul pe care mi l-ați comunicat; o fac cu atît mai multă plăcere cu cît curățenia sufletească a autorului său e vizibilă pentru cititorul atent, cu cît intenția sa e minunată și trebuie să fie primită favorabil de orice ființă sensibilă și rațională; în sfîrșit, autorul dorește fericirea omenirii, lucrează pentru ea, și îl stimez pentru aceasta.

Ideile sale sînt pe cît de noi, pe atît de filantropice; el consideră cu îndreptățire oamenii de geniu ca luminile călăuzitoare ale omenirii, fie guvernanți, fie guvernați; și folosește un principiu bine gîndit de justiție pentru a face oamenii să acționeze în mod colectiv în recompensarea lor. Pe de altă parte, proiectul său e de asemenea bun; omenirea, acționînd *colectiv* pentru a-și recompensa geniile, se va îndepărta de interesele particulare ale unei fracțiuni astăzi privilegiate, ceea ce îi paralizează parțial forțele.

Acest proiect creează locuri mai bune decît cele ce au existat pînă acum; locuri care vor ridica omul de geniu la rangul său adevărat, adică deasupra tuturor celorlalți oameni, chiar și a celor care astăzi sînt investiți cu cea mai mare autoritate; aceste posturi vor stimula geniul, care va avea în sfîrșit recompense demne de nevoia sa de glorie, această pasiune care îl face să suporte fără crîcnire greutățile studiului și ale adevăratei meditații, care dă încăpățînarea necesară pentru a reuși în științe și arte.

La omul de geniu interesul personal e foarte puternic, dar dragostea pentru umanitate este de asemenea capabilă să producă minuni. Cît de minunată e munca pentru binele umanității! Ce scop superior! Omul are vreo altă cale de a se apropia mai mult de divinitate? În această direcție el găsește în sine însuși puteri recompensatoare ale greutăților întîlnite în cale.

Comparînd rangul superior în care omenirea ar plasa omul de geniu cu fotoliul academic, constat că ALESUL OMENIRII se va găsi într-o situație cu mult mai avantajoasă decît academicianul; el se va bucura de cea mai perfectă independență și-și va putea elibera pe de-a întregul energia forțelor sale, fără ca acestea să poată fi oprite de vreo chestiune mărunță; nimic nu va încetini mersul geniului său, nimic nu va împiedica cercetările și fericirea sa; pentru a se menține în postul pe care l-a obținut se va înfierbînta, va observa cu un ochi neliniștit cercetările predecesorilor săi, va dori să le depășească, să abandoneze căile bătătorite pentru a deschide drumuri noi; entuziasmul său va crește treptat și-și va atinge adevărata menire, aceea de a face să progreseze spiritul uman.

Aceasta va fi calea urmată de geniu cînd va fi plasat într-o poziție independentă, în timp ce spiritul academic va continua să meargă în sens opus; spiritul academic va tinde totdeauna să conserve ideile deja admise, privindu-se pe sine ca pe păstrătorul adevărului; dacă și-ar schimba opinia, și-ar submina singur pretinsa infailibilitate. Va prefera să denunțe ereziile și să devină intolerant decît să facă un pas *înapoi* în profitul cunoașterii științifice și al fericirii întregii omeniri. Cu cîtă înverșunare au persecutat academiile oamenii de geniu cînd aceștia le-au combătut ideile! Priviți cum evoluează spiritul academic: veți vedea cît de fudul și de slugarnic a fost, cu cîtă precizie a înăbușit dezbaterile ce ar fi putut lumina oamenii, ori de cîte ori acestea au amenințat propria-i existență; totul vine de la faptul că academicienii sînt numiți pe viață și depind de guvern.

Parcurgeți istoria spiritului uman, veți vedea că aproape toate capodoperele sînt produse de oameni izolați, adesea persecutați. Cînd au fost făcuți academicieni, aproape întotdeauna au moțăit în fotoliile lor, iar cînd au scris, au făcut-o cu frică și spunînd lucruri mărunte. Numai independența poate hrăni iubirea de oameni și dorința de glorie, cele două puternice mobiluri ale omului de geniu. Academicianul fiind sclav, e oare de mirare că nu produce nimic?

Dar oricît de sclav ar fi, el se vede în culmea gloriei, îi e frică de căderea, și iată exact ceea ce îl împiedică să urce.

Dacă revăd istoria academiilor, observ că în Anglia nu au existat niciodată decît două societăți care au avut un oarecare raport cu instituțiile de acest gen, în timp ce acestea sînt cu nemiluita în monarhiile și chiar în statele aflate în stadiul superstiției și ignoranței. Totuși, în care colț al lumii s-au produs mai mulți mari oameni de seamă? Unde s-au descoperit mai multe adevăruri? Unde au fost publicate ele mai curajos și au fost ele adoptate mai repede? Unde au fost recompensați mai generos autorii descoperirilor utile? În această insulă, unde dragostea pentru libertatea fizică și independența în opinii au înlăturat academiile: ca cetățean, englezul are demnitatea ființei sale; ca savant, i-ar fi rușine să se prostitueze pe lîngă cel puternic și să facă parte dintr-o organizație care nu există decît datorită protecției acestuia.

Despoticul Richelieu a întemeiat prima academie în Franța; el a observat că speranța obținerii unor medalii și a fotoliilor academice va stimula scriitorii, că administrația s-ar putea servi de ei pentru a difuza principii consonante cu ideile sale, dominînd astfel opinia publică, și că puterea făcea din academii tot atîtea resorturi ascunse ale despotismului său; astfel, înființarea academiei franceze justifica vederile ministrului dominator; prima academie-mamă a dat naștere la alte o sută, dar eforturile lor nu au putut ridica Franța la nivelul Angliei. Italia clocotește de academii, dar numără foarte puțini savanți: aici se distribuie o mulțime de brevete de tripouri literare, dar oamenii nu sînt nici mai buni, nici mai luminați; dacă ar desființa toate aceste academii, poate că geniul ar avea mai mult loc de manifestare.

Totuși, nu mă pot împiedica să nu fiu de acord că academiile au avut o oarecare utilitate și că, oricît de imperfecte au fost, au dat totuși ceva avantaje științelor și artelor; recunosc, de asemenea, că s-au găsit cîțiva academicieni

care și-au păstrat energia; dar lumea academică este mult prea în urma cercetărilor filosofice actuale pentru a o mai putea păstra mult timp; interesul spiritului uman, mereu mai îndrăzneț, face posibilă abolirea tuturor obstacolelor, de toate felurile, puse de academiile chiar cele mai savante. Omenirea nu trebuie să piardă din vedere că ea trebuie să recompenseze oamenii ce-i servesc drept călăuze și că trebuie să recompenseze colectiv pe aceia care sînt destul de clarvăzători pentru a ilumina întregul pămînt.

Proiectul mă impresionează și dintr-un alt punct de vedere foarte important. Cîte obstacole n-au avut de depășit pînă acum oamenii de geniu! Aproape întotdeauna, la începuturile activității lor, au fost deturnați de la ideile capitale de ocupații ce le-au fost impuse, pentru a-și putea duce traiul. Cîte experiențe și călătorii necesare dezvoltării ideilor lor nu le-au lipsit! De cîte ori nu au fost privați de colaboratorii necesari pentru a da cercetărilor lor întinderea pe care ar fi cerut-o! Cîte concepții fericite abandonate pentru că nu au fost sprijinite, încurajate, recompensate!

Și dacă, în ciuda acestor dificultăți, cîțiva oameni de geniu au ajuns să fie totuși cunoscuți și să obțină o recompensă, ea a fost totdeauna insuficientă pentru a acoperi o parte cît de cît importantă din cheltuielile cercetărilor lor, din cele necesare pentru a încuraja tinerii receptivi și de a le asigura existența cînd nu au avere. Căci, într-adevăr, omul de geniu este singurul capabil să descopere tinerele talente, să le dezvolte și să le acorde sprijinul care le lipsește.

Poziția socială sau recompensa obținută de omul de geniu îi dau aproape mereu funcții de îndeplinit care îl îndepărtează mai mult sau mai puțin de la lucrările sale, îl fixează într-un loc anume și-l împiedică, deci, să călătorească pentru a vedea lucrurile și oamenii ce ar putea deveni prilejurile unor noi descoperiri; inconstanța guvernului de la care primește recompensa îl îngrijorează pentru viitorul

său și îl obligă adesea să facă tot felul de manevre pentru a menține și a se menține în postul său; și, în ciuda tuturor precauțiilor, de multe ori un război sau un deficit financiar oarecare aduc suprimarea sau cel puțin amînarea onorariului ce i se cuvine.

În sfîrșit, omul de geniu, care ar avea nevoie de independență absolută pentru cercetările sale, este totdeauna mai mult sau mai puțin dependent de guvernul care îl plătește; trebuie, deci, să-i adopte spiritul, să se supună formelor și obiceiurilor sale, să gîndească în mod secundar, ca să spunem așa, în loc de a-și dezvolta cu îndrăzneală propria-i imaginație; trebuie să-și chibzuiască mărunt mijloacele de valorificare a ideilor sale și sfîrșește prin a se arăta mult mai puțin decît ceea ce este într-adevăr, decît ceea ce dorește să fie; pe scurt, omul de geniu este obligat să plătească foarte scump meschina recompensă primită.

Cît privește omul de geniu care consimte să primească bunăvoința particulară a unui guvernant sau a oricărui alt individ, situația sa este încă și mai supărătoare, prin degradarea la care este supus.

Dacă examinăm atent ideile care ghidează guvernele în toate compartimentele particulare ale administrației, vom vedea că ele au fost emise, toate, de oameni geniali. Aceștia iluminează, deci, atît guvernanții cît și guvernații.

Sînt de acord că, adesea, descoperirile acestor oameni n-au putut fi utilizate de la bun început; dar, admițînd că descoperirile lor nu sînt utile decît generațiilor viitoare, este oare acesta un argument pentru ca generația lor să nu-i recompenseze deloc, iar omenirea să lase în continuare în suferință sau într-o poziție neconvenabilă oameni pe care se grăbește să-i deifice după dispariția lor?

Dacă în această privință nu vor interveni mari schimbări, ideea că spiritul uman face progrese va deveni falsă. (...) Prietene, ce epocă ar putea fi mai favorabilă pentru a realiza proiectul ce mi l-ați comunicat, decît cea în care geniul, angajat în luptă cu despotismul, cheamă toți filantro-

pii în ajutorul său! În generația care se dezvoltă paralel cu această luptă, numărul automaților este sensibil diminuat; proiectul va fi aprobat de multă lume, domnia științei se apropie; orice om inteligent, care are privirea simultan orientată spre trecut și spre viitor, e convins de aceasta.

Proiectul conține o idee elementară, ce va putea servi drept bază unei organizări generale; astfel, el prezintă umanității o concepție care o va face să urce fără pericole o treaptă mai sus pe scara abstracției[1]. (...)

Să o spunem de-a dreptul: orice om de geniu căruia i se vor da posturi în guvernare, pierde în realitate din prestigiu; căci, pentru a-și îndeplini sarcinile cerute de funcția sa, el va neglija cercetările mai importante pentru omenire; sau, neputînd rezista geniului său, își va neglija îndatoririle cerute de serviciu.

Nu se poate evita această alternativă la fel de cronată pentru omenire, pentru guverne și pentru oamenii de geniu, decît lăsîndu-i pe aceștia în singurul loc indicat de interesul general. Trebuie să rămînă *ei înșiși*, iar omenirea să se pătrundă adînc de acest adevăr, anume că geniile sînt destinate să fie flăcările umanității și nu să fie vîndute unor interese particulare înjositoare, care le-ar deturna de la adevăratele lor funcții.

Numărul oamenilor de geniu nu este atît de mare încît să-i putem lua de la cercetările lor, să-i putem scoate din domeniul lor. Autorul proiectului, știind cît de zgîrcită e natura, nu propune decît vreo douăzeci de locuri pentru întreaga omenire. Dacă pentru a ocupa unul din aceste locuri trebuie neapărat să fii geniu, atunci adesea vor fi locuri libere.

---

[1] Dacă abatele de Saint-Pierre ar fi conceput această organizare și ar fi indicat mijloacele de realizare a sa, ideile sale despre pacea generală nu ar fi fost tratate ca niște reverii. Altă remarcă: acest proiect dă soluția unei probleme care dintotdeauna a fost subiect de cercetare pentru moraliști — cum să punem omul într-o poziție în care interesul personal și interesul general se găsesc orientate mereu în aceeași direcție *(n.a.)*.

Sînt de acord cu alegerea anuală și cu dreptul de realegere; astfel, oamenii posedați de un geniu transcendent sînt aleși pe viață, iar cei care, prin capacitățile lor, se apropie cel mai mult de geniu vor fi stimulați pe cît de mult posibil.

Modul de alegere este conceput în așa fel încît le este imposibil *pasiunilor particulare* să aibă atîta putere, încît să poată domina *interesul general*.

Iată, deci, prietene, primele impresii provocate de lectura proiectului tău.

Acum îți pun două întrebări:

1) Proiectul va fi adoptat?

2) Dacă proiectul este adoptat, va remedia el relele actuale ale umanității, rele despre care prudența mă oprește să vorbesc?

Răspuns

Îți mulțumesc, prietene, pentru tot ce mi-ai spus laudativ la adresa mea, în calitate de autor al proiectului pe care ți l-am comunicat. Maniera viguroasă în care este argumentată aprobarea ta în opinia ce ți-ai dat silința să o redactezi în scris, trebuie să producă un mare efect asupra cititorilor; această observație va calma, sper, neliniștea ce mi-o împărtășești văzînd că proiectul meu nu e deloc adoptat. Eu am adresat acest proiect *direct* omenirii, pentru că o interesează *în mod colectiv*, dar nu m-am lăsat pradă speranței nebunești că-l voi vedea aplicat dintr-o dată; am gîndit totdeauna că succesul depinde de acțiunea mai mult sau mai puțin vie pe care persoanele avînd o mare influență asupra omenirii se străduie să o exercite. Pentru a obține sprijinul lor, cel mai bun mijloc este acela de a lămuri cît mai mult problema; acesta e scopul ce mi-l propun, adresîndu-mă acum diferitelor fracțiuni ale omenirii, pe care o împart în trei

clase: prima, căreia eu și cu tine avem onoarea să-i aparținem, merge sub stindardul progresului spiritului uman; ea e compusă din savanți, artiști și din toți oamenii cu idei liberale. Pe flamura celei de-a doua clase stă scris: nici o *inovație;* toți proprietarii care nu intră în prima clasă sînt legați de doua.

A treia clasă, atașată noțiunii de *egalitate*, include cea mai mare parte a umanității.

Voi spune primei clase: toți cei care m-au ascultat vorbind despre proiectul ce-l prezint omenirii, după o discuție în general destul de scurtă, au sfîrșit prin a mă aproba; toți mi-au spus că îmi urează succes, dar m-au lăsat să le înțeleg teama ca acest proiect să nu reușească.

Judecînd după uniformitatea reacțiilor lor, mi se pare verosimil să presupun că voi găsi toți oamenii, sau cel puțin majoritatea lor, pe aceleași poziții. Dacă acest presentiment se realizează, forța de *inerție* va fi singura care se va opune ideilor mele.

Savanți, artiști și voi toți care folosiți o parte a forțelor voastre pentru progresul cunoașterii științifice, voi constituiți partea din omenire care posedați cea mai mare energie cerebrală, voi sînteți cei mai capabili să primiți o idee nouă, voi sînteți cei mai interesați în succesul subscripției; voi trebuie să înfrîngeți forța inerției. Deci, matematicieni — căci voi sînteți în frunte — începeți primii!

Savanți, artiști, priviți cu un ochi de geniu situația actuală a spiritului uman; veți observa ușor că *sceptrul* opiniei publice se află în mîinile voastre; apucați-l, deci, bine: puteți produce propria voastră fericire și cea a contemporanilor voștri, puteți înlătura relele de care am suferit și pe care le îndurăm încă; subscrieți, prin urmare, cu toții.

Voi ține acum același discurs proprietarilor din cea de-a doua clasă:

Domnilor, în comparație cu nonproprietarii, sînteți foarte puțin numeroși; cum se face, deci, că ei se supun dominației voastre? Aceasta se întîmplă pentru că superioritatea

cunoștințelor voastre vă conferă mijlocul de a vă uni forțele, ceea ce vă atribuie de obicei avantajul într-o luptă care, prin natura lucrurilor, există mereu, în mod necesar, între ei și voi.

Odată acceptat acest principiu, e evident în interesul vostru de a atrage de partea voastră nonproprietarii care prin descoperiri capitale au dat dovada superiorității inteligenței lor; și e, de asemenea, evident că interesul fiind *general* pentru clasa voastră, *fiecare* din membrii săi trebuie să-și aducă contribuția.

Domnilor, am trăit mult timp printre savanți și artiști și pot să vă asigur că vă vor împinge pînă la punctul în care veți fi obligați să faceți sacrificii de orgoliu și de bani pentru a pune conducătorii lor în prima linie de prestigiu a omenirii și de a le furniza mijloacele pecuniare de care au nevoie pentru exploatarea completă a ideilor lor. Aș face o greșeală prin exagerare dacă v-aș lăsa să credeți că am găsit intenția de care vă vorbesc precizată în capetele savanților și artiștilor: nu, domnilor, nu; vă pot chiar spune că ea nu are decît o existență difuză, dar sînt sigur, mulțumită unei lungi serii de observații, de realitatea sa și de influența pe care această idee o exercită asupra tuturor concepțiilor lor.

Cît timp nu veți adopta, domnilor, măsura propusă de mine, veți fi expuși, fiecare în țara sa, unor nenorociri de natura celor ce s-au abătut, în Franța, asupra fracțiunii clasei voastre care se găsea aici.

Pentru a vă convinge de adevărul spuselor mele, va fi suficient să meditați asupra evoluției evenimentelor din această țară de la 1789 încoace. Prima mișcare populară a fost tainic stimulată de savanți și artiști. În momentul în care, datorită succesului său, insurecția a luat un caracter de legitimitate, savanții și artiștii s-au declarat conducători, iar rezistența întîmpinată în direcția ce-o imprimaseră insurecției, aceea de a distruge toate instituțiile care le răneau amorul propriu, i-a împins progresiv către mintea ignoranților și la ruperea tuturor legăturilor ierarhice ce stăvileau

pasiunile impetuoase ale nonproprietarilor; au reușit să facă ce au vrut, toate instituțiile pe care au vrut să le răstoarne au fost în mod necesar eliminate; într-un cuvînt, ei au cîștigat bătălia lor, iar voi o pierdeți pe a voastră. Victoria i-a costat scump pe învingători; dar voi, învinșii, ați suferit încă și mai mult. Cîțiva savanți și artiști, victime ale nesubordonării armatei lor, au fost masacrați de propriii soldați. Sub raport moral, ei au avut de suportat reproșurile voastre, făcute sub o aparență de justificare, respectiv de a fi autorii atrocităților comise contra voastră și a dezordinilor de toate felurile, pe care impulsul barbar al ignoranței le provoca grupului lor.

Cînd răul a ajuns la culme, remediul devine posibil; nu mai opuneați rezistență; savanții și artiștii, luminați prin experiență și recunoscînd superioritatea voastră în cunoașterea științifică asupra nonproprietarilor[2] doreau să vadă reîntorcîndu-se în mîinile voastre partea de putere necesară normalizării vieții sociale. Nonproprietarii îndurară aproape cu toții foametea provocată de măsurile lor extravagante. Erau înfrînți.

Populația Franței, deși adusă, prin forța lucrurilor, la o vie dorință de reîntoarcere la ordine, nu putea fi reorganizată social decît printr-un om de geniu: Bonaparte a încercat, și a reușit.

Am spus mai sus că pierduserăți bătălia; dacă v-a mai rămas vreo îndoială, comparați partea de prestigiu și de bunăstare de care se bucură azi în Franța savanții și artiștii, cu cea de care se bucurau în 1789.

Evitați, domnilor, de a avea conflicte cu acești oameni, căci veți fi înfrînți în toate bătăliile pe care le veți da ocazia să le angajeze cu voi; ați suferi mai mult ca ei în timpul ostilităților, iar pacea vă va fi defavorabilă; conferiți-vă

[2] Provoc cititorul să judece această observație: proprietarii comandă nonproprietarilor nu numai pentru că au proprietăți, ci au proprietăți și comandă pentru că, luați împreună, au superioritatea cunoașterii științifice față de nonproprietari *(n.a.)*.

singuri meritul de a face de bună voie un lucru pe care mai devreme sau mai tîrziu savanții, artiștii și oamenii cu idei liberale, uniți cu nonproprietarii, vi-l vor impune cu forța; subscrieți toți la proiectul meu, e singurul mijloc care vă stă la dispoziție pentru a preveni nenorocirile de care vă văd amenințați.

Pentru că am ajuns aici, să avem curajul de a părăsi domeniul, după ce aruncăm o privire asupra situației politice în partea cea mai luminată a globului.

În Europa, acțiunea guvernelor nu este *in acest moment* stînjenită de nici o opoziție vizibilă din partea guvernaților; dar, dată fiind starea spiritelor în Anglia, Germania, Italia, e ușor de prezis că acest calm nu va fi de lungă durată, dacă precauțiile necesare nu sînt luate la timp; căci, domnilor, nu trebuie să vi se ascundă că criza în care se găsește spiritul uman este comună tuturor popoarelor civilizate și că simptomele observate în Franța, în timpul înspăimîntătoarei sale explozii, sînt în acest moment perceptibile de un observator inteligent în Anglia și chiar și la germani.

Domnilor, adoptînd proiectul pe care vi-l propun, reduceți crizele pe care aceste popoare sînt destinate să le îndure fără ca nici o forță din lume să le poată împiedica, la simple schimbări în guvernare și finanțe și veți evita astfel acea frămîntare generală încercată de francezi; frămîntare în cursul căreia toate raporturile existente între indivizii aceleiași națiuni devin precare, anarhia, cea mai mare dintre nenorociri, își desfășoară liberă ravagiile, pînă la punctul în care starea de mizerie provocată întregii națiuni afectate face să crească, chiar și în sufletul celor mai ignoranți, dorința de a restabili ordinea.

Domnilor, aș da impresia că mă îndoiesc de inteligența voastră dacă aș adăuga noi dovezi celor deja amintite, pentru a vă demonstra că este în interesul vostru să adoptați proiectul ce vi-l propun, din punctul de vedere al nenorocirilor pe care le poate evita.

Prezint acum, cu plăcere, acest proiect într-o perspectivă flatantă pentru orgoliul vostru: considerați-vă ca *organizatori* ai progresului spiritului uman; puteți juca acest rol; dacă, prin subscripție, acordați oamenilor de geniu prestigiu și îndestulare (una din condițiile puse lipsind aleșii de posibilitatea de a ocupa un loc în guvernare) vă asigurați, ca și restul omenirii, împotriva inconvenientului de a fi plasat în mîinile lor o putere activă.

Experiența a demonstrat că în concepțiile noi, puternice și juste, care servesc drept bază descoperirilor, se găsesc, de obicei, în momentul nașterii lor, amestecate idei foarte tarate; totuși, inventatorul respectiv, dacă i-ar sta în putință, ar cere aplicarea concepției noi și imperfecte. Acesta e un caz particular de inconvenient; dar există un altul, absolut general, pe care vi-l voi prezenta. De fiecare dată cînd o descoperire, pentru a putea fi pusă în practică, are nevoie de obiceiuri diferite de cele existente în epoca în care ea apare, avem de a face cu o comoară de care generația contemporană descoperirii respective nu trebuie să se bucure decît prin sentimentul de afecțiune față de generația următoare, destinată să profite de pe urma noii idei.

Sfîrșesc micul discurs ce mi-am permis să vi-l adresez cu următoarele cuvinte:

Domnilor, dacă veți rămîne în cea de-a doua clasă, e pentru că o doriți; căci e la îndemîna voastră să urcați în prima.

Mă adresez acum celei de-a treia clase, a nonproprietarilor: Domnilor, în Anglia există mulți savanți. Englezii instruiți au mai mult respect pentru savanți decît pentru regi; toată lumea știe să citească, să scrie și să socotească în Anglia! Ei, bine! Prieteni, în această țară muncitorii din orașe și chiar cei de la țară mănîncă în fiecare zi carne.

În Rusia, cînd un savant nu este agreat de împărat, i se taie nasul și urechile și e trimis în Siberia. Acolo țăranii sînt la fel de ignoranți ca și caii lor. Ei, bine! Prieteni, țăranii

ruși sînt prost hrăniți, prost îmbrăcați și primesc multe lovituri de ciomag.

Pînă în prezent, cei bogați nu au avut deloc alte ocupații în afară de aceea de a vă guverna: forțați-i să se lumineze și să se instruiască; ei vă pun să munciți cu brațele pentru ei, puneți-le capetele să muncească pentru voi; făceți-le serviciul de a-i scuti de apăsătoarea pacoste a plictisului; ei vă plătesc cu bani, plătiți-i cu considerație: este o monedă mai prețioasă; din fericire, cel mai sărac om mai posedă puțin dintr-însa; cheltuiți cu folos ce aveți la dispoziția voastră și soarta vi se va îmbunătăți repede.

Pentru a vă ușura judecarea sfatului ce vi-l dau, pentru a vă face să pricepeți avantajele ce pot rezulta din punerea în aplicare a proiectului ce-l prezint omenirii, e necesar să intru în cîteva detalii; mă voi limita la cele ce-mi par absolut necesare.

Un savant, prieteni, este un om care prevede; știința oferă mijloacele de a prezice și tocmai de aceea este utilă, iar savanții sînt superiori tuturor celorlalți oameni.

Toate fenomenele cunoscute de noi au fost împărțite în diferite clase: astronomice, fizice, chimice, fiziologice. Orice om care se dedică științelor se leagă mai mult de o anumită parte a acestor fenomene.

Cunoașteți o parte a prezicerilor efectuate de astronomi, știți că ei anunță eclipsele; dar ei mai fac o mulțime de alte predicții care nu vă interesează și de care nu voi vorbi; mă limitez la a vă spune două cuvinte despre folosirea acestor predicții, utilitatea lor fiindu-vă bine cunoscută.

Tocmai datorită predicțiilor astronomilor s-a ajuns la determinarea exactă a pozițiilor diferitelor puncte de pe Pămînt; datorită lor se poate naviga pe mările cele mai întinse. Sînteți familiarizați cu unele dintre predicțiile chimiștilor. Un chimist vă spune că veți produce căldură cu ajutorul unei substanțe, iar cu alta nu veți produce; el vă spune că o cantitate de cenușa provenind de la un arbore de o anumită specie albește rufele mai bine ca o cantitate

de cîteva ori mai mare provenind de la un arbore de altă specie; chimistul vă spune că o substanță, amestecată cu alta, va da un produs care va avea un anume aspect și o anumită proprietate. Fiziologul se ocupă de fenomenele corpului organizat; el vă spune, de pildă, în cazul că sînteți bolnav; aveți cutare senzație astăzi, mîine veți fi în cutare stare fizică.

Să nu credeți că vreau să dau impresia că savanții pot să prevadă orice: nu, în mod sigur, ei nu pot prevedea orice și sînt chiar convins că nu pot prevedea cu precizie decît un număr foarte mic de lucruri: dar, sînteți convinși, exact ca și mine, că savanții, fiecare în domeniul său, sînt oamenii care pot prezice cele mai multe lucruri; iar acesta este un lucru foarte-foarte sigur, pentru că ei nu și-au cîștigat reputația de *savanți* decît prin verificările făcute *predicțiilor* lor; cel puțin astfel se petrec lucrurile astăzi; nu a fost așa dintotdeauna. Aceasta cere să aruncăm o privire asupra evoluției spiritului uman; în ciuda eforturilor ce le voi face pentru a mă exprima limpede, nu sînt perfect sigur că mă veți înțelege de la prima lectură — dar gîndind puțin, vă veți atinge scopul.

Primele fenomene pe care omul le-a observat într-un mod sistematic au fost cele astronomice — un bun argument pentru a începe cu ele este că acestea sînt cele mai simple. La începutul cercetărilor astronomice, omul *amesteca* faptele *observate* cu cele *imaginate* și din acest talmeș-balmeș primitiv el făcea cele mai bune combinații ce-i stăteau în putință pentru a satisface toate cerințele predicției. Treptat, omul s-a eliberat de faptele create de propria-i imaginație și, după multe cercetări, a sfîrșit prin a adopta o anumită cale pentru a perfecționa cunoștințele sale. Astronomii nu au mai *admis* decît faptele constatate de observație; ei au *ales* sistemul care le leagă cel mai bine și, începînd din această epocă nu au mai făcut pași greșiți în știință. Se produce un sistem teoretic nou: ei verifică, înainte de a-l admite, dacă sistematizează mai bine faptele decît cel pe care

deja il adoptaseră. Apare un fapt nou: astronomul se asigură, cu ajutorul *observației*, că acest fapt există.

Epoca de care vorbesc, cea mai memorabilă din cîte prezintă istoria evoluției spiritului uman, este cea în care astronomii i-au alungat pe astrologi din societatea lor. O altă remarcă necesară e aceea că, începînd din această epocă, astronomii au devenit modești, oameni de bun simț, nu au mai încercat să pară că știu ceea ce nu știu, iar voi, la rîndul vostru, ați încetat de a le mai cere impertinent să vă citească destinul în astre.

Fenomenele chimice fiind mai complicate decît cele astronomice, omul nu s-a ocupat de ele decît mai tîrziu. În studiul chimiei oamenii au căzut în greșelile comise și în cazul astronomiei — dar, în final, chimiștii s-au debarasat și ei de alchimiști[3].

Fiziologia se găsește încă în nefericita etapă prin care au trecut deja științele astronomice și chimice — trebuie ca fiziologii să alunge din preajma lor *filosofii*, *moraliștii* și *metafizicienii*, tot așa cum astronomii i-au alungat pe astrologi, iar chimiștii pe alchimiști.

Prieteni, noi sîntem corpuri organizate; tocmai considerînd drept fenomene fiziologice relațiile noastre sociale, am

[3] Nu am intenția să afirm că filosofii, moraliștii și metafizicienii nu au adus nimic fiziologiei; e bine cunoscut că astrologii au fost utili astronomiei, că alchimiștii au făcut o mare parte din descoperirile chimice; și, totuși, toată lumea crede că astronomii au făcut bine separîndu-se de astrologi și chimiștii de alchimiști.

Rămîne ceva de lămurit: orientarea principală a filosofilor, moraliștilor, metafizicienilor este aceea de a studia raporturile dintre fenomenele fizice și cele morale. Cînd reușesc în această direcție, cercetările lor trebuie să se numească și să devină fiziologice; dar ei caută, de asemenea, să lege faptele observate printr-un sistem general; mi s-a demonstrat că aceasta va fi imposibil pînă în momentul în care fiziologia va fi pusă în ordinea pe care o observăm în cazul astronomiei. Aș adăuga că matematicile conțin singurele materiale ce ar putea fi folosite în construcția unui sistem general, și dacă e imposibil să se întreprindă calculul fenomenelor complexe, nu cred că trebuie, din acest motiv, să se renunțe la speranța de a unifica ideile de bază ale ramurilor fizicii la ideea atracției universale *(n.a.)*

conceput cu proiectul pe care vi-l prezint și tocmai prin considerațiile izvorîte din sistemul pe care eu îl folosesc pentru a sistematiza faptele fiziologice, vă voi demonstra calitatea proiectului meu.

Un fapt constatat printr-o lungă serie de observații este că fiecare om resimte cu o intensitate mai mare sau mai mică dorința de a-i domina pe toți ceilalți[4]. Un lucru clar pentru rațiune este că orice om neizolat se găsește în situație *activă sau pasivă de dominație* în raport cu alții, iar eu vă oblig să folosiți o mică parte a dominației pe care o exercitați asupra oamenilor bogați. Dar, înainte de a merge mai departe, trebuie să analizez împreună cu voi un lucru care vă necăjește mult. Voi spuneți: „Sîntem de zece, douăzeci, de o sută de ori mai numeroși decît proprietarii și totuși proprietarii exercită asupra noastră o dominație cu mult mai importantă decît cea pe care o exercităm noi asupra lor." Cred, prieteni, că sînteți contrariați; dar remarcați că proprietarii, deși inferiori ca număr, posedă mai multe cunoștințe decît voi și că, pentru binele general, dominația trebuie să fie repartizată proporțional cu inteligența [cunoașterea]. Priviți ce s-a întîmplat în Franța în vremea cînd tovarășii voștri au dominat: a apărut foametea[5].

Să revenim la proiectul pe care vi-l propun. Acceptîndu-l și aplicîndu-l, veți pune în mod permanent în mîinile a douăzeci și unu de oameni, dotați cu multă inteligență și cunoștințe, cele două mari mijloace de dominație: prestigiul și banii. Va urma, dintr-o mie de motive, că științele vor face progrese rapide. Se știe că, cu fiecare pas înainte făcut de știință, studiul ei devine mai ușor; astfel cei care, ca și voi, nu pot consacra decît puțin timp propriei educații, vor pu-

---

[4] Două drumuri pot duce pe cineva la o poziție de superioritate: unul dintre ele împletește interesul general cu cel comun; scopul meu este de a-l ameliora pe acesta și de a semăna cîteva obstacole pe cel de-al doilea *(n.a.)*.

[5] În timpul Revoluției franceze. Ca majoritatea utopiștilor, și Saint-Simon o judecă negativ.

tea învăța mai multe și, devenind mai instruiți, vor face să scadă partea de dominație exercitată asupra lor de cei bogați. Nu veți întîrzia, prieteni, să înregistrați frumoase rezultate; dar nu vreau să vă răpesc timpul vorbindu-vă despre ceea ce ați găsi pe un drum pe care nu v-ați decis încă să apucați; să vorbim despre ceea ce există acum, sub ochii noștri.

Țineți la mare cinste, respectiv cedați cu bună știință o parte a dominației asupra voastră unor oameni care fac lucruri pe care le considerați utile pentru voi; o greșeală ce o împărtășiți cu umanitatea întreagă este că nu ați trasat o linie de demarcație suficient de clară între lucrurile de utilitate momentană și cele de utilitate durabilă, între cele de interes local și cele de interes general, între cele care procură avantaje unei părți a omenirii în detrimentul celorlalte și cele care fac să crească bunăstarea întregii omeniri. În sfîrșit, nu ați remarcat bine că nu există decît un singur interes comun tuturor oamenilor, acela al progresului științei.

Primarul satului vostru vă procură un avantaj față de satele vecine; sînteți încîntat de el, îl apreciați, locuitorii orașelor își manifestă în același fel dorința de a-și exercita superioritatea asupra orașelor din împrejurimi; provinciile rivalizează între ele, iar între națiuni există (din interesele lor individuale) lupte, numite războaie.[6]

---

[6] Moraliștii se contrazic cînd neagă dreptul omului la egoism și, simultan, aprobă patriotismul; căci patriotismul nu este altceva decît egoismul național; iar acest egoism provoacă în fiecare națiune aceleași nedreptăți ca și egoismul personal între indivizi. Părerile sînt încă împărțite în materie; deși discuția durează de la începutul lumii, soluția problemei constă în a deschide un drum pe care să se împletească interesul general și cel particular. Conservarea corpurilor organizate ține de egoism; orice efort depus pentru a *combina* interesele oamenilor sînt tentative în direcția cea bună; întreaga parte a raționamentelor moraliștilor care depășesc îmbinarea intereselor tinzînd să distrugă egoismul, prezintă o serie de erori. *Moraliștii iau adesea cuvintele drept lucruri.* Prima generație a omenirii a fost și cea mai egoistă pentru că indivizii nu-și împleteau încă în mod reciproc interesele *(n.a.)*.

În eforturile tuturor acestor fracțiuni ale omenirii, care este partea care are o legătură *directă* cu binele general? E o parte foarte mică, într-adevăr, și nu e de mirare, căci umanitatea nu a luat încă nici o măsură pentru a acorda *în mod colectiv* recompense celor care reușesc să elaboreze lucrări de utilitate generală. Pentru a reuni, pe cît posibil într-un singur mănunchi, toate forțele acționînd în direcții atît de variate și adesea contrare; pentru a le aduce pe cît posibil în singura direcție care ar putea ameliora destinul omenirii, nu cred că s-ar putea găsi un mijloc mai bun decît cel pe care îl propun eu. Destul însă, pentru moment, despre savanți; să vorbim despre artiști.

Duminica, arta cuvîntului are farmec pentru voi; vă place să citiți o carte bună, să priviți tablouri frumoase și sculpturi reușite sau, chiar, să ascultați o muzică în stare să vă rețină atenția. Pentru a vorbi sau a scrie într-o formă amuzantă, pentru a crea un tablou sau o sculptură plăcută, pentru a compune o muzică interesantă, trebuie să se muncească mult. Nu e foarte drept, prieteni, să recompensați artiștii, care vă umplu timpul dintre treburi cu desfătările cele mai capabile să vă dezvolte inteligența, educînd nuanțele cele mai delicate ale senzațiilor voastre?

Subscrieți cu toții, prieteni, oricît de puțini bani ați depune, sînteți atît de mulți încît suma totală să fie considerabilă; de altfel prestigiul cu care ar fi investiți cei numiți de voi le-ar da o forță incalculabilă. Veți vedea cum cei bogați se vor strădui să se distingă în științe și arte, dacă acest drum îi va duce *la cel mai înalt grad de prestigiu*. De n-ați reuși decît să-i abateți de la certurile provocate între ei de lene, certuri avînd ca obiect ce parte dintre voi trebuie să cadă sub dominația lor și în care vă amestecă mereu — voi fiind întotdeauna păcăliții — și tot ar fi deja mult.

Dacă îmi admiteți proiectul, va mai fi o problemă care vă va încurca: modul de alegere a persoanelor. Vă voi spune, prieteni, cum voi face eu. Voi întreba pe toți matemati-

cienii pe care îi cunosc, care sînt, după părerea lor, cei mai buni trei dintre ei, și voi numi acele trei persoane care au avut cele mai multe voturi primite printre cei consultați. La fel pentru fizicieni etc.

După ce am împărțit omenirea în trei fracțiuni și am prezentat fiecăreia motivele ce-mi par potrivite pentru ele ca să adopte proiectul, vreau acum, prieteni, să mă adresez contemporanilor mei în mod colectiv, pentru a le prezenta reflexiile mele despre revoluția franceză. Suprimarea privilegiilor de naștere a cerut eforturi care au rupt legăturile organizării vechi, nemaiexistînd nici un obstacol pentru reorganizarea socială. Dar chemarea către toți membrii societății de a îndeplini funcțiile rămase a fost fără succes. Independent de atrocitățile îngrozitoare pe care aplicarea principiului egalității le-a provocat, datorită faptului foarte natural că a dat puterea ignoranților, revoluția a sfîrșit prin a crea o formă de guvernare absolut impracticabilă, pentru că guvernații, *plătiți cu scopul de a admite neproprietarii*, erau atît de mulți, încît munca guvernaților abia putea să-i hrănească, ceea ce a dus la un rezultat absolut opus dorinței celei mai constante a nonproprietarilor, cea de a plăti impozite mai mici.

Iată o idee care mi se pare justă. Nevoile primare ale vieții sînt cele mai imperioase; nonproprietarii nu pot să și le satisfacă decît incomplet. Un fiziolog vede limpede că dorința cea mai constantă trebuie să fie cea a scăderii impozitului, sau creșterea salariului, ceea ce e același lucru.

Cred că toate clasele societății s-ar simți bine în această organizare: puterea spirituală — în mîinile savanților; puterea temporală — în mîinile proprietarilor; puterea de a numi în funcțiile de mari conducători ai omenirii — în mîinile tuturor; drept salarii pentru guvernanți — prestigiul.

Pe mîine, prietene, cred că ajunge pentru astăzi.

E o vedenie? Nu e oare decît un simplu vis? Nu știu, dar sînt sigur că am resimțit sentimentele ce vi le voi împărtăși mai jos.

Noaptea trecută am auzit aceste cuvinte: „Roma va renunța la pretenția de a fi capitala bisericii mele; papa, cardinalii, episcopii și preoții vor înceta să vorbească în numele meu. Omul se va rușina de impietatea comisă, însărcinînd asemenea nesocotiți de a mă reprezenta. I-am interzis lui Adam să facă distincția dintre bine și rău — nu m-a ascultat; l-am alungat din paradis, dar le-am lăsat urmașilor săi un mijloc de a-mi mai potoli furia: să muncească pentru a se perfecționa în cunoașterea binelui și răului și le voi îmbunătăți soarta; veni-va ziua cînd voi face din pămînt un paradis.

Toți cei care au întemeiat religii au primit de la mine puterea, dar nu au înțeles bine instrucțiunile ce le-am dat; au crezut toți că le-am încredințat divina mea știință; amorul propriu i-a condus la trasarea unei linii de demarcație între bine și rău în acțiunile cele mai mărunte ale vieții omului, dar au neglijat partea cea mai importantă a misiunii lor, aceea de a întemeia un așezămînt care să facă inteligența umană să parcurgă drumul cel mai scurt pentru a se apropia, pe cît posibil, de divina mea prevedere; cu toții au uitat să prevină slujitorii altarelor mele că le voi retrage puterea de a vorbi în numele meu cînd vor înceta să fie mai instruiți decît turmele pe care le păstoresc și cînd se vor lăsa dominați de puterea temporală.

Află că l-am pus pe *Newton* alături de mine, că i-am încredințat direcția cunoașterii și conducerea locuitorilor tuturor planetelor.

Adunarea celor douăzeci și unu de aleși ai umanității va lua numele de *Consiliul lui Newton*, care mă va reprezenta pe Pămînt. El va împărți omenirea în patru diviziuni nu-

mite: engleză, franceză, germană, italiană. Fiecare diviziune va avea un consiliu identic cu consiliul central. Orice om, oriunde ar locui pe glob, se va atașa uneia dintre aceste diviziuni și va subscrie pentru consiliul central și pentru diviziunea respectivă a acestuia.

Femeile vor fi admise, ele putînd fi alese.

Fidelii, după moarte, vor fi tratați după cum au bineme-ritat în timpul vieții.

Membrii consiliului divizionar nu vor intra în funcție decît după ce vor fi primit autorizarea consiliului central. Acesta nu va admite pe cei pe care îi judecă insuficient pregătiți în domeniul în care au fost aleși.

Locuitorii unei părți a globului, oricare ar fi situația și dimensiunea acesteia, vor putea oricînd să se declare secțiune a uneia dintre diviziuni și deci să aleagă un *Consiliu particular al lui Newton*. Membrii acestui consiliu nu vor putea intra în funcție decît după ce primesc autorizarea consiliului divizionar. Fiecare dintre consiliile divizionare va fi reprezentat în consiliul central. Fiecare consiliu de secțiune va fi reprezentat pe lîngă consiliul său divizionar. Aceste reprezentări vor fi compuse din șapte membri, cîte unul pentru fiecare specialitate.

În toate consiliile *matematicianul* care va obține cele mai multe voturi va fi președinte.

Toate consiliile vor fi împărțite în două grupe: prima va fi compusă din patru specialități[7], a doua din ultimele trei.[8] Cînd a doua grupă se va reuni separat, ea va fi prezidată de *literatul* care va obține cele mai multe voturi.

Fiecare consiliu va construi un templu conținînd un mausoleu în onoarea lui Newton. Acest templu va fi împărțit în două: o parte va conține mausoleul și va fi împodobită prin toate mijloacele pe care le vor putea crea artiștii; cealaltă va fi construită și decorată în așa fel încît să dea o idee

[7] Matematica, fizica, chimia, fiziologia.
[8] Literatura, pictura, muzica.

despre eternitatea hărăzită celor ce vor contribui la progresul științelor și artelor.

Prima diviziune va întreține cultul *interior* al mausoleului.

A doua diviziune se va ocupa de cultul *exterior* — o va face într-un mod spectaculos, maiestuos și strălucitor. Toate serviciile importante aduse umanității, toate acțiunile care vor fi foarte utile propagării credinței, vor fi glorificate. Consiliul întrunit va determina onorurile ce vor fi acordate, de la caz la caz.

Orice fidel care va locui la cel puțin cîteva ore depărtare de un templu va cobori o dată pe an în mausoleul lui Newton printr-o poartă special destinată acestui scop. Copiii vor fi aduși aici de părinții lor cît mai curînd posibil după naștere. Orice persoană care nu va executa acest ordin va fi privită de fideli ca dușmană a credinței. Dacă Newton consideră că, pentru a-mi împlini intențiile, este necesar ca să transporte pe o altă planetă muritorul coborît în mausoleul său, o va face.

În împrejurimile templului vor fi construite laboratoare, ateliere și un liceu; tot luxul va fi rezervat templului; laboratoarele, atelierele, liceul, locuințele membrilor consiliului și cele destinate să primească reprezentanții celorlalte consilii vor fi construite și decorate într-un mod simplu. Biblioteca nu va conține niciodată mai mult de cinci sute de volume.

În fiecare an, fiecare membru al consiliului va numi cinci persoane și anume: 1) un adjunct cu drept de participare la ședințe și vot deliberativ în absența membrului care îl numește; 2) un ministru al cultelor care oficiază la marile ceremonii, ales dintre primii cinci sute de subscriptori în ordinea sumelor; 3) o persoană ce s-a făcut utilă progresului științelor și artelor prin cercetările sale; 4) o persoană care a făcut aplicații utile ale științelor și artelor; 5) o persoană aleasă

după criterii de afecțiune. Aceste numiri nu vor fi valabile decît după ce au fost admise de majoritatea consiliului; ele se vor relua în fiecare an, iar persoanele alese într-un an vor mai putea fi realese.

Președintele fiecărui consiliu va numi un păzitor al teritoriului sfînt al templului și dependințelor sale. Paznicul va fi însărcinat cu poliția, cu trezoreria și cu administrarea cheltuielilor, totul sub ordinele consiliului. El va fi ales din primii o sută de subscriptori; va avea drept de participare la ședințele consiliului iar numirea sa va trebui aprobată de majoritatea membrilor acestuia. Vor fi stabilite simboluri distinctive pentru membrii consiliului și pentru persoanele numite de aceștia. Aceste simboluri vor fi vizibile sau ascunse, după dorința celor în drept să le poarte.

Un om investit cu o mare putere va fi fondatorul acestei religii[9]; ca recompensă va avea dreptul să intre în toate consiliile și de a le prezida; va păstra acest drept toată viața și, după dispariția lui, va fi înhumat în mormîntul lui Newton.

Toți oamenii vor munci; ei se vor privi ca muncitori atașați unui atelier, ale cărui lucrări au drept scop de a apropia inteligența umană de divina mea prevedere. *Consiliul central al lui Newton* va conduce lucrările; el va depune toate eforturile pentru a se înțelege bine efectele gravitației universale: este singura lege căreia i-am supus universul.

Consiliul central va avea dreptul de a spori sau diminua numărul consiliilor divizionare. În momentul în care vor fi efectuate alegerile pentru consiliul central și consiliile divizionare flagelul războiului va părăsi Europa pentru a nu mai apărea niciodată (...)."

Dorm.

Cînd m-am trezit, tot ce-ați citit mai sus era foarte clar gravat în memoria mea.

---

[9] Adică Saint-Simon.

Dumnezeu mi-a vorbit — un om ar fi putut oare inventa o religie superioară tuturor celor ce au existat vreodată? Ar trebui să presupunem că niciuna dintre acestea nu a fost instituită de divinitate; priviți cît e de clar preceptul în religia ce mi-a fost relevată, priviți cu cîtă grijă e proiectată realizarea ei. Obligația impusă fiecăruia este de a da mereu forțelor sale personale o direcție utilă umanității; brațele celui sărac vor continua să-l hrănească pe cel bogat, dar acesta primește ordinul de a-și pune creierul la contribuție, iar dacă nu e apt de muncă intelectuală, va fi obligat să presteze o muncă fizică; căci Newton nu lasă, în mod sigur, pe această planetă atît de apropiată de Soare muncitori inutili în atelierele lor. (...)

INTRODUCERE ÎN CERCETĂRILE ȘTIINȚIFICE ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

(1808)

O concepție nouă este un frumos capital pentru cel care a produs-o, pentru prietenii și concetățenii săi, pentru contemporani, de fapt pentru întreaga omenire. N-aș trebui să dăm numele de „autor" decît scriitorului ale cărui opere conțin dezvoltarea unei concepții noi.

Inventatorii în știință au păstrat aproape întotdeauna secretul descoperirilor lor, pînă cînd le-au apărut cărțile respective. Nu mi se pare a fi soluția cea mai bună. Scopul meu este de a-mi asocia contemporanii, în special compatrioții, la lucrările mele. Presimt că nu voi putea să redactez cartea, a cărei schiță o prezint aici, înainte de zece ani.

Anunțînd dinainte ideile pe care vreau să le includ în acea carte sper să aduc compatrioților mei o bucurie de care altfel am fi lipsiți. Calea pe care o adopt mi se pare utilă pentru știință. Dacă se găsesc persoane mai capabile decît mine să ducă lucrarea la bun sfîrșit, îmi vor fi recunoscătoare de a fi dat publicității ideile mele și de a le fi pus astfel ceva materiale la dispoziție. Iar dacă eu am fost destinat prin Marea Ordine a lucrurilor să fac totuși lucrarea, voi cîștiga mult în limpezime și în conținut prin obiecțiile și discuțiile din jurul schiței de față.

Am un respect profund pentru memoria lui Bacon, Descartes, Locke și Newton, admir spiritul metodic ce ni-l înfățișează dezvoltarea concepțiilor lor, dar regret că acești autori nu ne-au lăsat și o colecție de idei disparate. Adesea legînd împreună un mare număr de idei, se alterează puritatea primitivă a fiecăreia dintre ele. Ar trebui folosite două mijloace pentru a face cunoscută în cel mai scurt timp o nouă serie de idei: ele ar trebui prezentate și legate, asamblate, dar și detașate, separate, în așa fel încît să poată fi discutate ca un tot și pe părți.

Cunoașterea omenească a cîștigat în întindere și în profunzime. Există astăzi cu mult mai mulți oameni decît în trecut în stare să înțeleagă ideile noi; autorul care produce idei importante și noi este cu mult mai puțin avansat față de cititorii săi în comparație cu raportul dintre scriitorii celebri ai antichității și cititorii acestora. Mi se pare că un autor ar da dovadă de un fel de pedanterie dacă nu ar conversa niciodată cu cititorul său, păstrînd mereu atitudinea unui profesor care dă lecții. Scriind, senzația mea este mai curînd aceea că prezint un subiect de dezbatere decît o lecție.

Revoluțiile științifice urmează îndeaproape revoluțiile politice. Newton a descoperit legea gravitației universale puțin după moartea lui Carol I Stuart. Presimt și prevăd că va avea loc în curînd o mare revoluție științifică.

Am conceput un proiect a cărui realizare va acoperi de glorie națiunea franceză. Rivala sa va fi forțată să recu-

noască faptul că Franța merită titlul de mare națiune și că ea e demnă de a mărșălui sub ordinele marelui Napoleon.

Descartes a smuls sceptrul lumii din mîinile imaginației și l-a depus în mîinile rațiunii. El a spus: „Dați-mi materie și mișcare și vă voi face o lume". Descartes a îndrăznit să încerce explicarea mecanismului Universului. Sistemul turbioanelor este admirabil, considerîndu-l din punctul de vedere pe care trebuie să ne plasăm pentru a-l analiza. Acest sistem a avut meritul incalculabil de a fi prima schiță generală pură a mecanismului universal. Nici o idee teologică nu intra în elementele sale.

Newton nu trebuie plasat înaintea lui Descartes; el nu trebuie pus nici chiar în aceeași linie, căci Newton nu a ieșit deloc din teritoriul științific descoperit de marele om pe care francezii au fericirea de a-l enumera printre înaintașii lor.

Există două feluri de cercetări științifice: *a studia faptele* și *a gîndi faptele*, adică a perfecționa teoriile. Tocmai de perfecționarea teoriei științifice s-a preocupat cu precădere Descartes. Știința a urmat, dincolo de limitele sale naturale, direcția pe care i-a imprimat-o Descartes. Înainte rătăcea prin labirintul metafizicii, neglijînd total cercetarea directă a faptelor, pînă cînd au apărut Locke și Newton.

Locke și Newton au deschis o nouă cale; ei au căutat fapte și au găsit fapte capitale. Unul a descoperit legea gravitației, celălalt legea perfectibilității spiritului uman.

Știința a devenit newto-lockistă. De aproape un secol ea urmează direcția pe care acești doi oameni i-au oferit-o. Ea se ocupă de cercetarea faptelor și neglijează teoriile.

Pentru progresul științei, pentru fericirea omenirii, pentru gloria națiunii franceze, Institutul Franței va trebui să lucreze la perfecționarea teoriei, va trebui să revină la direcția Descartes.

Aș vrea să folosesc o comparație pentru a se putea înțelege mai bine ideea mea. Descartes, ajuns în noul teritoriu științific pe care l-a descoperit, s-a instalat de la bun început pe muntele cel mai înalt. Aici a rămas toată viața, examinînd

țara științei despre care ne-a dat o imagine generală. Locke și Newton au coborît de pe munte și au parcurs toată viața cîmpiile întinse ale faptelor. La sfîrșitul carierei lor s-au reîntors pe culmile generalității, dar deja nu mai aveau privirea atît de ageră pentru a descoperi ansamblul teritoriului din care fiecare parcursese numai jumătate.

De un secol încoace, știința a parcurs țara faptelor în toate direcțiile. E vremea să ne plasăm din nou pe un punct de vedere general. Aceasta se poate face prin unificarea hărților particulare elaborate de o sută de ani încoace. Avem deci materialele necesare pentru a elabora harta generală.

Sistemul schițat de Descartes trebuie organizat în secret; altfel ar apare inconvenientul de a face pe ignoranți părtași la această muncă, la care n-ar putea fi deloc folosiți. Rog persoanele care vor primi exemplare din Cartea mea să nu le facă cunoscute decît oamenilor cu o educație aleasă și un caracter sigur. Nu pun Cartea mea în vînzare; nu o voi anunța în presă: îmi iau astfel toate precauțiile care depind de mine pentru a evita neplăcerile ce ar putea rezulta dintr-o publicitate prematură. (...)

[*Bacon și Descartes*]. În primii ani ai secolului al XVII-lea, oamenii au început să gîndească asupra mecanismului inteligenței lor, bazîndu-și raționamentele pe observații. Bacon a început să scrie în aceste circumstanțe. El a făcut să înceapă, prin cercetările sale, ultima mare epocă a istoriei științei, întrezărind adevărata metodă. S-a preocupat, cu precădere, de marile operații ale inteligenței, știind să separe demersul analitic de cel sintetic. A pus această observație abstractă la îndemîna celor mai obișnuite spirite, cu ajutorul ingenioaselor comparații pe care le-a folosit.

Bacon a adoptat demersul sintetic, plasîndu-se pe punctul de vedere științific general și privind știința ca o totalitate. El a clasificat sistemtic masa cunoștințelor achiziționate deja. A dezvoltat, după propria-i expresie, un „nou organ" al inteligenței noastre. În sfîrșit, Bacon a văzut și a

prezentat succint două idei, și anume: — că ar trebui să organizăm un nou sistem științific; — că ar trebui să procedăm sintetic în organizarea acestui sistem.

Descartes a început să scrie la puțin timp după Bacon. El a urmat drumul deschis de acest novator în filosofia generală. Descartes a clarificat sintezele lui Bacon, i-a perfecționat proiectul, mergînd pe calea sintetică. A creat sistemul turbioanelor, concepție sublimă, căreia îi datorăm avîntul științelor pozitive.

Descartes a organizat insurecția științifică. El a trasat linia de demarcație între științele antice și cele moderne. A ridicat steagul sub care s-au unit fizicienii pentru a ataca teologii. Și tot Descartes a instituit celebrul principiu — omul nu trebuie să creadă decît în lucrurile recunoscute de știință și confirmate de experiență — principiu care a subminat superstițiile și a schimbat fața morală a planetei noastre.

Descartes a început prin a demonstra că știința acumulată pînă la el nu avea decît o valoare de materie primă, a dat acestei demonstrații titlul modest de îndoială științifică și a înfățișat apoi, cu energie, atitudinea curajoasă a spiritului său : „Dați-mi, a spus, materia și mișcarea, voi face o lume".

Avînd tot atîta iscusință cîtă forță, Descartes a știut să se pună la adăpost de persecuțiile clerului fără a împiedica mersul gîndirii sale, fără a-și stînjeni misiunea. A declarat formal că recunoaște existența divinității, dar nu a acordat nici un rol ideilor revelate, nu s-a supus nici uneia dintre ele. Le-a privit doar ca fulgurații științifice produse de oameni de geniu într-o epocă în care umanitatea era încă în ignoranță, în copilărie.

Școala științifică a urmat, pînă spre sfîrșitul secolului al XVII-lea, impulsul dat de Bacon și Descartes. Rezumînd lucrările sale în timpul acestui secol, găsim că:

1. ea a pus în evidență defectele esențiale ale vechiului sistem, care nu era altul decît sistemul religios;

2. ea a construit o primă bază pentru edificarea unui nou sistem.

[*Revoluția științifică*] Sistemului turbioanelor îi datorăm avîntul științelor fizice și preponderenței lor asupra disciplinelor teologice. Cît de frumos, de clar, de satisfăcător ar fi fost sistemul conceput de Descartes dacă ar fi cunoscut legea gravitației! Cu cîtă energie a înfățișat acest filosof independența concepțiilor sale! Cu cîtă înțelepciune și-a dirijat Descartes cercetările! El a simțit că filosofia se împarte în două secțiuni la fel de importante: fizica corpurilor brute și fizica corpurilor organizate. A conchis că ideile primului ordin nu pot să se elaboreze decît într-un creier îmbogățit de cunoștințele acumulate în ambele direcții. A studiat deci anatomia, zoologia, patologia, igiena, toate părțile fiziologiei. *Tratatul* său *despre om* este o lucrare mai profundă decît oricare din cele anterior scrise pe această temă.

Egiptenii au adorat astrele, fluviile, munții, anumite plante, cîteva animale. Ei au încredințat acelor ființe care li s-au părut a avea mai multă influență asupra evenimentelor grija de a guverna lumea. Aceste ființe au fost pentru ei cauzele prime. La greci, Homer zeifica fiecare calitate morală. Olimpul era un consiliu suprem însărcinat, de asemenea, cu grija guvernării. Socrate a conceput ideea de a încredința unei singure ființe puterile Olimpului. El declară că există un Dumnezeu și că acesta guvernează totul; în ansamblu și în detaliu. În sfîrșit, Descartes a spus: „Dumnezeu a creat universul. El l-a supus unei legi imuabile". Descartes a exclus orice idee de revelație, orice credință oarbă. El a stimulat oamenii în a se instrui și nu a condamnat decît leneșii întru știință. Astfel în știința generală spiritul uman a început prin a crede în existența unui mare număr de cauze independente. Apoi, el a adoptat ideea mai multor cauze, considerate ca fracțiuni ale unui întreg: rațiunea. S-a ridicat, în continuare, la ideea unei inteligențe universale și unice: Dumnezeu. În sfîrșit, a simțit că relațiile dintre Dumnezeu

și univers fiind incomprehensibile și indiferente (indiferente pentru că Dumnezeu prevăzînd tot ce se va întîmpla nu poate schimba nimic din ordinea stabilită de el însuși) spiritul uman trebuia să se aplece asupra cercetării faptelor și să considere faptul cel mai general pe care l-ar descoperi drept cauză unică a tuturor fenomenelor.

Fiecare din perfecționările ideii generale a început prin a lua înfățișarea filosofică. A căpătat, apoi, caracter științific și, în sfîrșit, a îmbrăcat forma religioasă. Astfel, devenită superstiție, ideea generală s-a degradat.

Puțin timp după ce Cicero a spus, se pare, că nu poate concepe cum doi îngeri s-ar putea privi fără să izbucnească în rîs, deismul a înlocuit păgînismul. Ideea de unitate divină a fost pur filosofică în capul inventatorului său. Platon și Aristotel au început să-i dea o formă științifică, caracter care s-a accentuat din ce în ce mai mult, pînă la constituirea religiei creștine.

Spuneam că Descartes a pus raționamentul și observația în locul credinței, întemeind sistemul de idei pe această bază. Dar, pentru a organiza acest sistem, i-au lipsit faptele. Vreau să spun că nu a găsit în nici un fel acel fapt general căutat. De la Descartes, cei mai importanți savanți au fost Locke și Newton. Ei au adunat materiale excelente, dar nu au știut să le folosească.

Modificarea ideii generale, la perfecționarea căreia spiritul uman lucrează în prezent, a fost introdusă de Bacon, în ale cărui opere ea are un caracter pur filosofic. Descartes a început să-i dea un caracter științific. Locke și Newton au găsit, cum am spus mai sus, mijloacele de a-i imprima acest caracter într-un mod veșnic. Condițiile sînt, deci, favorabile pentru organizarea unui nou sistem.

Marile idei, marile revoluții științifice sînt rezultatul marilor frămîntări morale. Marii oameni se formează în crizele morale cele mai adînci. Spiritul uman era încă agitat din cauza frămîntării provocate de Luther, cînd Descartes și-a organizat sistemul. Abia se sfîrșise furtuna revoluționară în

Anglia cînd au apărut Locke și Newton. Ce rezultat științific extraordinar trebuie așteptat oare de la tulburarea provocată de Revoluția Franceză?

[*Condorcet*]. Orice autor este influențat de condițiile politice în care trăiește. Clerul a împiedicat libera creștere a gîndirii lui Locke: partizanii francezi ai nivelării au exagerat ideile lui Condorcet privind libertatea.

Condorcet își scria opera cînd tulburarea revoluționară ajunsese la apogeu. El a devenit șef de partid, a fost partizanul trecerii Franței la guvernarea republicană și al forțării tuturor celorlalte popoare să adopte o organizare socială din care puterile regale și sacerdotale să fie excluse. A susținut această idee cu pana, în timp ce membrii partidului său o susțineau cu lovituri de tun.

Condițiile generale în care Condorcet se găsea și cele specifice în care s-a plasat singur i-au înfierbîntat capul. Nu a avut timp să cîntărească în liniște faptele, să le observe înlănțuirea și să deducă metodic consecințele premiselor sale. Nu a examinat deloc, în cursul muncii sale, care ar fi cea mai bună concepție, ci și-a folosit toate forțele pentru a o susține pe cea pe care o adoptase deja. Iar frumoasa sa teorie — „a recapitula drumul spiritului uman și a sfîrși prin a expune conjecturile privind evoluția viitoare" — a fost redusă, în practică, la o diatribă contra regilor și a preoților.

Să recitim cartea de istorie. Vom găsi că numărul marilor cuceritori este egal cu cel al filosofilor. De o parte Cirus, Alexandru, Cezar, Mahomet, Charlemagne, de cealaltă Socrate, Platon, Aristotel, Bacon și Descartes. Dacă și-ar fi centrat atenția asupra recapitulării evoluției spiritului uman Condorcet ar fi conchis în mod necesar că: 1) pentru a se distinge în cariera speculativă sau în cea activă[10], dificultățile sînt egale; 2) pentru a avea succes în fiecare dintre aceste cariere, capacitățile și calitățile necesare sînt diferite,

[10] În activitatea științifică („speculativă") și în cea practică („activă").

chiar se exclud reciproc. Condorcet s-ar fi retras atunci din treburile guvernării, s-ar fi închis într-o cameră de lucru și și-ar fi folosit, într-un mod util pentru fericirea lui și a omenirii, capacitățile primite de la Natură. Astfel, nu și-ar fi degradat deloc ideea folosind-o într-o operă de circumstanță, ci ar fi pus-o la temelia teoriei generale a fizicii corpurilor organizate.

[*Enciclopediștii*] Există o lege căreia i se supun și savanții, ca toți ceilalți oameni. *Orice om, orice grup de oameni, de orice fel ar fi, tind să-și sporească puterea.* Militarul cu sabia, diplomatul cu vicleniile, geometrul cu compasul, chimistul cu eprubetele, fiziologul cu prafurile sale, toți se străduie să ajungă la conducere, urcînd pe căi diferite spre piscul unde se găsește ființa fantastică atotputernică pe care fiecare om foarte organizat vrea să o înlocuiască.

Cercetările avînd drept obiect direct progresul științei le clasific drept principale. Eforturile noii școli de a îmbunătăți existența socială le consider cercetări din grupa a doua.

Să reamintim marea luptă dusă împotriva vechii învățături și victoria strălucitoare a savanților novatori în detrimentul clerului, apărător al sistemului vechi, acesta fiind conceput de omenire în epoca celei mai mari vigori a imaginației, dar și a celei mai mari slăbiciuni în raționament.[11]

Spre mijlocul secolului al XVIII-lea, Diderot și d'Alembert au făcut apel la partizanii ideilor lui Bacon, Descartes, Locke și Newton, i-au unificat și s-au pus în fruntea acestei armate de fizicieni pentru a ataca teologii.

Să aruncăm o privire asupra stărilor de lucruri în momentul publicării discursului preliminar al *Enciclopediei*. Să facem un nou examen al drumului științific urmat de la Bacon, judecînd dintr-un alt punct de vedere faptele recapitulate pînă aici. Ne-am limitat pînă acum la a consemna progresele

[11] Saint-Simon numește „vechea" școală activitatea științifică nedesprinsă încă de teologie, deci pînă la Bacon și Newton.

științei. Să considerăm acum succesele obținute de savanții care au muncit la organizarea noului sistem.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, Bacon a provocat o insurecție a intelectualilor laici împotriva corpului științific existent, adică împotriva clerului. Bacon a pus o piatră pe noul drum al științei, iar fizicienii i s-au alăturat.

La începutul secolului al XVII-lea, Descartes, dînd o organizare provizorie sistemului fizicii, a oferit o călăuză de care s-au servit toți cei care s-au născut după el. Puțin după dispariția lui Descartes, Ludovic al XIV-lea a înființat o academie de științe, compusă numai din fizicieni și geometri. Chiar de la început, academia a asediat pozițiile teologilor. Principiile sistemului teologic îmi apar ca niște ziduri de apărare în spatele cărora s-au refugiat clericii, iar pe fizicieni îi văd ca pe o armată asediatoare căutînd o breșă în zid. Diderot și d'Alembert îmi apar ca generali ai armatei asediatoare.

Lăsînd deoparte metaforele, e cert că de la Bacon încoace prestigiul fizicienilor a crescut continuu, iar cel al teologilor a scăzut mereu. Dar este la fel de sigur că în 1750, epoca de care vorbesc, clerul se bucura încă de un mare prestigiu și de imense averi. Sorbona era singura tribună științifică constituită, clerul fiind însărcinat cu educația politică. Mi-aș atinge scopul dacă aș arăta foarte exact mijloacele folosite de fizicieni pentru a anula puterea și bogăția clerului: căci, așa cum am spus-o de la începutul acestei expuneri generale, a doua grupă a lucrărilor științifice se compune din cercetările noii școli pentru a îmbunătăți existența socială.

Perioada istorică de la Bacon pînă în zilele noastre e frumoasă; dar faptele petrecute sînt complicate. Ar trebui să avem o mare capacitate de judecare și de acțiune pentru a da seamă, într-un mod satisfăcător și diferențiat, de lucrările de demolare ale vechiului sistem și de eforturile pentru edificarea celui nou. Îmi imaginez vechiul sistem ca pe o biserică avînd o clopotniță. Fizicienii au început prin a de-

mola clopotnița. Dar în 1750 întreaga parte inferioară a vechiului sistem era încă intactă. Partea de jos era locuită de mulțime și tocmai aici a coborît clerul, continuînd să-și exercite dominația asupra vulgului. Exact aici au lucrat fizicienii sub conducerea lui Diderot și d'Alembert.

Cred că enciclopediștii au muncit mult mai eficient la demolarea vechiului sistem decît la construcția celui nou.

[*Cele două căi ale spiritului*] Mai multe persoane mi-au reproșat că distincția dintre cele două căi ale spiritului — calea *a priori* și calea *a posteriori* — nu e nici clară, nici utilă. Voi arăta că această distincție este și limpede, și necesară.

Fontenelle spune: „Descartes și Newton, genii de primă mărime, au urmat căi foarte diferite. Primul, grăbit, a vrut să meargă la surse, să stăpînească principiile prin cîteva idei clare și fundamentale, pentru a nu mai avea decît să coboare la fenomenele naturii și la consecințele generale. Celălalt, mai timid sau mai modest, și-a început drumul prin a examina fenomenele, pentru a se ridica la principiile necunoscute, hotărît să le admită așa cum le-ar determina curgerea logicii. Unul pleacă de la ceea ce înțelege bine pentru a găsi cauza a ceea ce vede, celălalt pleacă de la ceea ce vede pentru a-și găsi temeiul, fie clar, fie obscur. Principiile evidente ale primului nu-l conduc totdeauna la fenomene, așa cum sînt ele. Fenomenele nu-l conduc pe celălalt la principii suficient de evidente. Obstacolele care au blocat, pe ambele căi, oamenii de știință nu sînt caracteristici ale spiritului lor, ci ale spiritului uman."

Fontenelle a sesizat foarte bine și a expus limpede diferența dintre metodele folosite de Descartes și Newton. El a prezentat într-o manieră vie observația că unul a luat drept punct de plecare scopul celuilalt. Fontenelle nu era decît un

literator: nu a putut, deci, să se ridice la înălțimea punctului de vedere de unde se poate înțelege înlănțuirea marilor concepții care au îmbogățit treptat cunoașterea. El nu a sesizat că spiritul uman cînd generalizează, cînd particularizează. Altfel, ar fi spus: „Descartes a generalizat: întîiul geniu care a apărut după el trebuia să particularizeze. Nu trebuie să ne mirăm că Newton a particularizat. Newton trecînd în particular, noi ar fi trebuit să generalizăm. Primul om de geniu care va apare va generaliza".

Va rămîne veșnic faptul că Fontenelle a recunoscut existența a două căi științifice și că el a constatat viabilitatea lor. Acum, domnilor critici, dați fiecăreia un nume. Dați-le un nume, căci este singurul mijloc pentru a le separa și nu veți găsi că e prea rău dacă numesc prima cale *a priori*, iar pe cea de-a doua *a posteriori*.

Socrate a mers pe drumul *a posteriori* pentru a trece de la credința în mai mulți zei sau în mai multe cauze la ideea unei singure cauze. Toți filosofii deiști de la el încoace au urmat calea *a priori*, pentru că au plecat de la ideea unui singur Dumnezeu sau a unei cauze unice pentru a ajunge, prin cauze secundare, la examinarea faptelor. Dacă voi izbuti, cum trag speranță, să demonstrez că gravitația universală este singura cauză a tuturor fenomenelor fizice și morale, școala va merge pe calea *a priori*, pentru că toți membrii săi vor pleca de la credința în gravitația universală și vor examina astfel fenomenele studiate.

[*Rolul lui Socrate*] Istoria a fost pînă acum rău împărțită: diferitele diviziuni succesive admise de școală au periodizat timpul într-un mod foarte inegal, iar epocile alese pentru a determina aceste diviziuni nu au ținut seamă de seria generală a dezvoltării inteligenței umane.

Totdeauna au fost luate în considerare evenimente secundare sau locale. Istoricii și-au fixat pînă acum atenția asupra faptelor politice, religioase sau militare, renunțînd la un punct de vedere mai general. Condorcet este primul care a întreprins o istorie a spiritului uman, dar l-a fascinat excesiv iubirea filantropică pe care a sesizat-o aici. Ceea ce a schițat el nu este o istorie, ci mai degrabă un roman. Condorcet nu a văzut lumea așa cum este, ci cum ar fi vrut el să fie.

Pînă în vremea lui Socrate nici unul din cele patru triburi coborîte din podișul Tartariei nu dobîndise vreo superioritate asupra celorlalte. Fiecare făcuse progrese aproape identice, pe cont propriu, ridicîndu-se singur la concepția divinității, fără să o formuleze prea limpede. Socrate este primul care i-a dat acestei idei un caracter unitar. El este primul care a spus că trebuie să considerăm ideea de Dumnezeu ca pe un instrument al calculului științific. A fost, deci, fondatorul științei generale. Pînă la Socrate ideile nu au fost decît adunate, el este primul care a început să le lege sistematic.

De la Socrate pînă astăzi cercetările științifice s-au desfășurat fără întrerupere: secolele al VII—XII-lea, numite de obicei Evul mediu, nu au fost deloc epoci ale unei barbarii generale; anumite popoare pe care le numim de obicei barbare au fost foarte civilizate, defrișînd cîmpul științific pe care îl cultivăm noi azi.

Spuneam, deci, că Socrate a fost primul care s-a ridicat la o perspectivă suficient de generală; în mod evident lucrările sale au dat semnalul epocii care separă istoria veche de istoria modernă.

Istoria se împarte, deci, în două epoci: de la apariția speciei umane la Socrate — *istoria veche;* de la Socrate pînă astăzi — istoria modernă. (...)

REORGANIZAREA SOCIETĂȚII EUROPENE SAU NECESITATEA ȘI MIJLOACELE DE A UNI POPOARELE EUROPEI ÎNTR-UN SINGUR CORP POLITIC, PĂSTRÎNDU-I FIECĂRUIA INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ

(1814)

Progresele spiritului uman, revoluțiile intervenite în cunoștințele noastre imprimă fiecărui secol un caracter particular. Secolul al XVI-lea a fost marcat de teologi sau, mai exact, aceasta a fost tendința intelectuală, ca aproape toți cei care scriau să se ocupe de probleme teologice. În secolul al XVII-lea, artele au înflorit și au văzut lumina zilei capodoperele literaturii moderne. Scriitorii ultimului secol au fost filosofi, ei au remarcat că marile instituții sociale erau bazate pe prejudecăți și superstiții și au făcut să se prăbușească superstițiile și puterile care emanau din ele. A fost secolul revoluțiilor și al criticii.

Care va fi caracterul secolului nostru — al XIX-lea? Pînă în prezent nu se vădește a fi nici unul. Se va tîrî oare el pe urmele secolului precedent, iar scriitorii săi nu vor fi altceva decît ecouri ai ultimilor filosofi? Nu cred; mersul spiritului uman, această nevoie de instituții generale, care se face simțită atît de imperios prin convulsiunile Europei, totul îmi spune că studierea marilor probleme politice va fi scopul cercetărilor timpului nostru.

Filosofia secolului trecut a fost revoluționară, cea a secolului al XIX-lea trebuie să fie organizatoare.

Deficiențele instituțiilor duc la distrugerea oricărei societăți; vechile instituții prelungesc ignoranța și prejudecățile timpului în care au fost înființate. Vom fi deci obligați să alegem între barbarie și prostie? Scriitori ai veacului al XIX-lea, numai vouă vă revine sarcina de a ne scoate din această tristă alternativă!

Ordinea socială a fost răsturnată, pentru că nu mai corespundea nivelului cunoștințelor științifice. Voi trebuie să creați o nouă ordine, mai bună. Corpul politic a fost dizol-

vat, voi trebuie să-l reconstituiți. O asemenea muncă e dificilă, fără îndoială, dar nu vă depășește forțele; voi domniți asupra opiniei, iar opinia domnește asupra lumii.

Susținut de speranța de a fi util, îndrăznesc să încerc să deschid drumul; iar, în acest prim eseu, încerc o privire asupra situației Europei și a mijloacelor de a o reorganiza.

Pentru a fi important, un monarh trebuie să protejeze științele și artele. Această frază, de atîtea ori repetată, este expresia vagă a unui adevăr care nu a fost încă perceput. O acțiune importantă asupra lumii au exercitat numai acei regi care, lăsîndu-se prinși de mișcarea vremii lor, au mers în direcția trasată de scrierile contemporanilor lor. Nu trebuie să spun de ce, se vede ușor. Charles al V-lea și Henric al VII-lea erau teologi și protejau teologia și, în mod sigur, domniile lor au fost mai frumoase decît cea a galantului și spiritualului Francisc Întîiul. Ludovic al XIV-lea strălucea printre regii vremii sale, iar Ludovic al XV-lea a devenit protectorul literelor și al celor ce le cultivau în întreaga Europă. Secolul al XVIII-lea nu înregistrează decît două nume ilustre printre suverani, Caterina și marele Frederic, iar aceste nume sînt ale unor prieteni ai filosofilor și protectori ai filosofiei. Ce regi vor susține, de bună voie, cercetările secolului nostru? Dacă măcar două capete încoronate, pe care inteligențele popoarelor guvernate le desemnează ca protectoare a ceea ce este bun și nobil, ar catadicsi să-și amintească faptul că, grăbind cursul cunoașterii, un rege lucrează pentru propria-i mărire, ce ușor s-ar împlini această reorganizare a Europei, care e scopul eforturilor noastre!

Către parlamentele Franței și Angliei

Înainte de sfîrșitul secolului al XV-lea, toate națiunile Europei formau un singur corp politic, netulburat în sînea lui, înarmat contra dușmanilor constituției și independenței sale.

Religia umană, practicată de la un capăt la altul al Europei, constituia legătura pasivă a societății europene, clerul roman fiindu-i legătura activă. Răspîndită peste tot și nedepinzînd decît de sine însăși, compatriotă cu toți, dar avînd propriul guvern și legi proprii, religia romană era voința care însuflețea acest mare corp și-l impulsiona în acțiune.

Conducerea clerului era, la fel ca la toate celelalte popoare europene, o aristocrație ierarhică. Un teritoriu independent de orice dominație temporală, prea mare pentru a fi ușor cucerit, prea mic pentru ca stăpînii lui să devină cuceritori, era sediul conducătorilor și al clerului. Prin puterea lor, pe care opinia publică o ridica dincolo de puterea regilor, puneau o frînă ambițiilor naționale, prin politica lor echilibrau balanța Europei, salutară pe atunci și devenită atît de funestă de cînd un singur popor a preluat-o.

Astfel, curtea Romei domnea asupra celorlalte curți, cum acestea domneau peste popoare, încît Europa era o mare aristocrație împărțită în multe aristocrații mai mici, toate izvorînd din una, toate supuse unei aceleiași influențe, acelorași judecăți, acelorași restricții.

Dar orice instituție fondată pe opinie nu poate dura mai mult decît aceasta. Luther, subminînd acel vechi respect ce făcea forța clerului, a dezorganizat Europa. Jumătate din europeni s-a eliberat de lanțurile papalității, adică a rupt singura legătură politică cu marea societate. Pacea westphalică stabilea o nouă ordine a lucrurilor, printr-o operație politică care invoca echilibrul puterilor. Europa a fost împărțită în două confederații, dorite egale. Însemna, de fapt, a crea și a menține constituțional războiul — căci două linii de forță egale sînt necesar rivale și nu există rivalitate fără război.

De atunci, fiecare putere n-a avut altă ocupație decît de a-și dezvolta forța militară. În loc de o biată mină de soldați mobilizați pentru scurt timp și repede concediați, peste tot au apărut armate formidabile, mereu în stare de război,

aproape mereu active. De la Pacea westphalică încoace, războiul a fost starea obișnuită a Europei.

Pe această dezordine, numită și astăzi încă baza sistemului politic, și-a ridicat Anglia măreția. Mai abilă decît popoarele continentului, ea a intuit ce era de fapt acest echilibru și, printr-o dublă mișcare, ea a întors situația în beneficiul său și în detrimentul altora. Separată de continent prin mare, ea a încetat să mai aibă ceva în comun cu acesta, creîndu-și propria religie și o guvernare diferită de cele europene. Și-a fondat constituția nu pe prejudecăți și cutume, ci pe ceea ce este dintotdeauna și peste tot, pe ceea ce trebuie să fie baza oricărei constituții: libertatea și fericirea poporului. Închisă în sine printr-o organizare sănătoasă și puternică, Anglia s-a transpus în întregime în afară pentru a exercita o mare acțiune. Scopul politicii sale externe a fost dobîndirea dominației universale. La ea acasă a favorizat navigația, comerțul și industria și le-a împiedicat la alții. Domnii arbitrare apăsau Europa, ea le-a susținut cu toată puterea și și-a rezervat numai pentru sine libertatea și roadele acesteia. Aurul, armele, politica — a făcut totul pentru a menține acest pretins echilibru care, distrugîndu-i pe unii cu ajutorul altora în Europa, o lăsa liberă să facă orice, nepedepsită.

Dintr-un dublu sistem politic a reieșit colosul puterii engleze, care amenință să invadeze lumea: liberă și fericită în interior, dură și despotică în exterior, Anglia, de un secol încoace, se joacă cu Europa întreagă, mișcînd-o după pofta ei.

O asemenea stare de lucruri este prea monstruoasă pentru a putea dura. E în interesul Europei să se elibereze de o tiranie care o apasă, e în interesul Angliei să nu aștepte ca Europa înarmată să se elibereze ea însăși.

Să nu ne înșelăm singuri. Aici nu e vorba de acele relee pe care le înlături prin negocieri secrete, prin mici operații de cabinet. Nu există tihnă sau bunăstare pentru Europa atît timp cît o relație politică nu va lega Anglia de continent. Europa a fost, în trecut, o societate confederativă unită

prin instituții anume, supuse unei conducceri generale, care era față de popoare ceea ce guvernele naționale sînt față de indivizi: o asemenea situație este singura care ar putea să repare totul.

Sigur că nu pretind să scoatem de la naftalină acea veche organizare a Europei care ne obosește încă cu resturile sale inutile; secolul al XIX-lea este prea departe de secolul al XIII-lea. O constituție, puternică prin sine însăși, sprijinită pe principii extrase din natura lucrurilor și independentă de credințele care trec și de opiniile la modă: iată ce convine Europei, iată ce propun astăzi.

La fel cum revoluțiile — cînd sînt provocate de progresele cunoștințelor științifice — aduc imperiilor totdeauna o ordine mai bună, tot așa criza politică, care a distrus marele corp european, pregătește Europei o organizare mai bună. Aceasta nu se poate face brusc, dintr-o dată. Trebuie mai mult de o zi pentru ca instituțiile îmbătrînite să fie integral distruse și să fie create altele mai bune. Unele n-ar trebui să dispară, celelalte să apară, decît lent și prin mișcări imperceptibile.

Poporul englez, pe care poziția insulară l-a făcut mai navigator decît altele, și deci mai liber de prejudecăți și obiceiuri natale, a făcut primul pas, respingînd guvernarea feudală și înlocuind-o cu o instituție nouă. Rămășițele pe jumătate distruse ale vechii organizări europene rămîneau însă peste tot; guvernele păstrau formele inițiale, deși puțin modificate în anumite locuri; puterea bisericii, necunoscută în nord, nu mai era în sud decît un instrument de supunere pentru popoare și de despotism pentru regi. Totuși, spiritul uman n-a rămas deloc inactiv, cunoștințele s-au extins și au împlinit peste tot ruina vechilor instituții: s-au corectat abuzurile, s-au îndreptat greșelile, dar nimic nou nu apărea. Pentru a-și desăvîrși opera, spiritul novator trebuia sprijinit de o forță politică, dar ea nu se găsea decît în Anglia și, deci, nu putea lupta contra forțelor întregului continent, acesta

sprijinind ceea ce rămăsese din regimul arbitrar și din autoritatea papală.

Astăzi, cînd Franța se poate alătura Angliei pentru a ajuta principiile liberale, nu mai rămîne decît ca ele să-și unească forțele și să le pună în acțiune pentru reorganizarea Europei. Această uniune este posibilă pentru că Franța este la fel de liberă ca și Anglia. Această uniune este necesară pentru că numai ea poate asigura liniștea celor două țări și salvarea de relele care le amenință. Această uniune poate schimba fața Europei, căci Anglia și Franța unite sînt mai puternice decît restul Europei.

Tot ceea ce poate face cel ce scrie este să arate ce e util; împlinirea îi aparține celui care are puterea în mîinile sale.

Domnilor[12], numai domniile voastre pot grăbi această revoluție a Europei, începută de atîta vreme, care trebuie să se termine numai prin forța lucrurilor, dar căreia încetineala i-ar fi fatală. Nu este numai interesul prestigiului dv., care vă invită la acțiune, ci ceva mai puternic încă vă îndeamnă: tihna și bunăstarea popoarelor pe care le guvernați. Dacă Franța și Anglia vor continua să fie rivale, s-ar naște cele mai mari nenorociri, atît pentru ele, cît și pentru Europa; dacă își unesc interesele, cum au aceleași principii politice, prin asemănările dintre guvernele lor, ele vor fi liniștite și fericite, iar Europa va putea spera pacea. Națiunea engleză nu mai are nimic de făcut pentru libertatea și măreția ei. Libertatea generală, acțiunea generală — iată ce trebuie să-și dorească, iată ce trebuie să caute această națiune; dar dacă ea persistă în despotismul său, dacă nu renunță la politica dușmănoasă față de orice prosperitate străină... se știe cum a pedepsit Europa o ambiție mai puțin tiranică.

[*Necesitatea unor instituții comune*] Europa este într-o situație violentă, toți o știu, toți o spun; dar care este de fapt această stare? A fost dintotdeauna? Poate ea să dispară?

---

[12] Saint-Simon se adresează parlamentarilor din Franța și Anglia.

întrebări fără răspuns încă. În Europa există legături politice și sociale. Deci trebuie, prin mijloace corespunzătoare, să fie asigurată soliditatea ambelor tipuri de relații. Oricărei reuniuni de oameni sau de popoare îi sînt necesare instituții comune și o organizare unitară; în caz contrar, totul se decide prin forță.

A dori ca Europa să dobîndească pacea prin tratate și congrese, înseamnă a dori ca un corp social să se mențină prin convenții și acorduri: în ambele cazuri trebuie o forță activă care să unească voințele, să concerteze mișcările, să stabilizeze interesele comune și angajamentele reciproce.

Afișăm un superb dispreț față de secolele numite Evul mediu, în care vedem o epocă a barbariei stupide, a ignoranței grosolane, a superstițiilor prostești, uitînd că a fost singura epocă în care sistemul politic al Europei s-a bazat pe o organizare generală, adevăratul său temei. Nu afirmăm că papii nu au fost avizi de putere, încurcă-lume, despoți, mai ocupați să-și satisfacă ambiția lor decît să mulțumească regii; că popii nu se amestecau deloc în certurile regale și nu abrutizau popoarele, pentru a le supune în chip și mai nemilos. Dar toate aceste nenorociri, triste roade ale unui ev al neștiinței, nu pot anula ceea ce această instituție avea mai bun: atît cît a existat ea, au fost puține și încă de mică importanță popoare în Europa.[13] Abia înlăturase Luther, prin revoluția sa, puterea politică a clerului, că a și conceput Carol Quintul un proiect de dominație universală, ceea ce au încercat, după el, și Filip al II-lea, și Ludovic al XIV-lea, și Napoleon, și poporul englez; imediat au izbucnit războaiele religioase, care au generat și războiul de treizeci de ani, cel mai lung dintre toate.

În ciuda atîtor exemple frapante, prejudecata despre Evul Mediu a fost în așa fel perpetuată, încît cele mai mari

[13] Cruciadele, avînd drept scop politic să-i oprească pe sarazinii porniți să cucerească Europa, au fost războaie ale confederației europene în ansamblu contra dușmanilor libertății sale *(n.a.)*.

talente nu au putut lupta împotriva ei. Toată lumea consideră că sistemul politic al Europei începe în secolul al XVI-lea și că Pacea westphalică a fost baza lui. Și, totuși, ar fi suficient să examinăm ce s-a întîmplat de atunci încoace pentru a înțelege că echilibrul puterilor este combinația cea mai eronată din cîte se puteau face, căci, deși pacea îi este scopul, nu a produs decît războaie, și încă ce războaie!

Numai doi oameni au văzut răul și i-au intuit soluția: Henric al IV-lea și abatele de Saint-Pierre; dar primul a murit înainte ca proiectul său să poată fi împlinit și apoi el a fost uitat, iar al doilea, fiindcă a promis ceea ce n-a putut realiza, a fost considerat un vizionar. Bineînțeles însă că nu e o utopie ideea de a uni popoarele europene printr-o constituție politică, din moment ce timp de șase secole o asemenea stare de fapt a existat în trecut, iar în vremea aceea războaiele au fost mai puțin frecvente și mai puțin îngrozitoare. La aceasta se reduce proiectul abatelui de Saint-Pierre, dezbrăcat de gigantica punere în scenă care l-a făcut ridicol: el a sperat să creeze impracticabila sa pace eternă printr-un guvern confederativ comun tuturor națiunilor europene. Această idee, himerică, imperfectă și greșită prin chiar natura sa, este, totuși, cea mai bună concepție născocită din secolul al XV-lea încoace. Așa se întîmplă uneori: nu ajungi la bine decît prin îndelungi încercări multe fără rezultat, și arareori cel ce gîndește primul o idee corectă să știe să-i dea claritatea și precizia pe care le capătă cu timpul.

[*Necesitatea unui sistem nou*] Orice organizație politică, ca și orice organizare socială, au principii fundamentale, care le formează esența și fără de care nu pot nici să reziste nici să-și producă efectele așteptate. Abatele de Saint-Pierre nu cunoștea aceste principii, pe care se sprijinea de fapt și organizarea papală. Ele sînt patru.

1) Orice organizație politică instituită pentru a uni diferite popoare, păstrîndu-le independența națională, trebuie să fie *sistematic omogenă*, adică toate instituțiile sale trebuie

să fie consecințe ale unei concepții unice; deci, la toate nivelele, guvernarea trebuie să fie asemănătoare;

2) Guvernul general trebuie să fie în întregime independent de guvernele naționale;

3) Cei care compun guvernul general trebuie să fie îndemnați, prin poziția lor, să aibă o perspectivă generală, ocupîndu-se, cu prioritate, de interesele generale;

4) Membrii guvernului general trebuie să dispună de o putere în sine, independentă de orice altceva; această forță este opinia publică.

Organizarea papală era bazată pe aceste principii și tocmai acest lucru a făcut ca ea să fie utilă: dar neștiința vremii nu i-a permis să le utilizeze corect și aceasta este exact ceea ce a fost greșit. În primul rînd, guvernului general și guvernelor naționale li se aplica constituția feudală, structural greșită, căci este integral în favoarea guvernanților și în defavoarea guvernaților. Apoi papii uzau adesea de puterea lor și de cea a regilor, prea absolută dealtfel, cu scopul de a tulbura Europa, în loc de a o liniști. Și, în sfîrșit, opinia care făcea forța guvernării papale era întinată de superstiții, de unde decurgea că, pentru a-și menține puterea, clerul trebuia să cultive ignoranța și să împiedice progresul cunoașterii științifice.

Acestea fiind spuse, nu mai e decît un pas de făcut pentru a ajunge la cea mai bună constituție posibilă a unei societăți de popoare. E suficient să adăugăm principiilor stabilite mai sus trei condiții, și anume trebuie ca:

1) să fie aplicată guvernului general și celor naționale cea mai bună constituție posibilă;

2) membrii guvernului general să fie constrînși, prin forța lucrurilor, să lucreze pentru binele comun — această condiție e cuprinsă în prima;

3) puterea lor asupra opiniei să fie bazată pe raporturi nestînjenite, valabile oricînd și oriunde. (...)

[*Constituția Parlamentului european*] Am analizat vechea organizare a Europei, i-am cîntărit avantajele și defectele

și am arătat care sînt mijloacele prin care s-ar putea păstra primele și elimina celelalte. Am demonstrat, apoi, că dacă există o altă formă de guvernare bună prin ea însăși, aceasta nu e alta decît constituția parlamentară. Tragem deci următoarea concluzie: în vechea organizare, peste tot unde se pune în locul formei ierarhice feudale guvernarea parlamentară, prin această simplă schimbare se obține o organizare mai bună, dar nu trecătoare, căci calitatea ei nu rezultă din vreo simplă stare a spiritului uman schimbătoare cu timpul, ci din natura lucrurilor veșnice. Rezumînd cele spuse pînă acum, *Europa va avea cea mai bună organizare posibilă dacă toate națiunile, guvernate fiind de parlamente, vor recunoaște supremația unui parlament general, plasat deasupra celor naționale și investit cu puterea de a judeca diferendele lor.*

Nu voi spune nimic despre parlamentele naționale: se știe din experiență care ar trebui să le fie forma; voi spune numai cum poate fi alcătuit parlamentul general al Europei.

Orice om născut într-o anumită țară, cetățean al unui anumit stat, capătă totdeauna prin educație, prin relații sociale, prin exemplele pe care le are la dispoziție, anumite obiceiuri mai mult sau mai puțin profunde de a extinde punctul său de vedere dincolo de bunăstarea personală și de a corela propriul interes cu interesul social. Din acest obicei întărit și transformat în sentiment rezultă tendința de a-și generaliza interesele, adică de a lua în considerare interesul comun; această înclinație, care slăbește uneori dar care nu se anulează niciodată, se numește *patriotism*.

În orice guvernare națională bună, patriotismul fiecărui individ se preschimbă în spirit sau voință de corp, căci atributul necesar unei bune guvernări este ca interesul guvernării să fie, de asemenea, interesul națiunii. Tocmai această voință de corp este sufletul guvernării, care unește națiunile, concertează mișcările, îndreptîndu-le spre același scop, cu aceeași motivație. Faptul este valabil și în cazul guvernării europene și a celor naționale, acestea neputînd acționa fără o voință comună. Or, această voință de corp care, într-un

guvern național, se naște din patriotismul național, în guvernul european nu poate izvorî decît dintr-o mare generalitate a perspectivelor, dintr-un sentiment mai întins, ce poate fi numit patriotismul european. Aceasta este o instituție care formează oameni, spunea Montesquieu; astfel înclinația care scoate patriotismul din cadrele patrici, obiceiul de a se raporta la interesele Europei în loc de interesele naționale, vor fi pentru cei care trebuie să formeze parlamentul european un rod necesar. Dar oamenii fac instituțiile, iar o instituție nu poate să trăiască dacă nu găsește oameni formați dinainte sau cel puțin pregătiți să fie formați. Este deci o necesitate de a nu admite în camera Parlamentului european, adică în una din cele două puteri active ale constituției europene, decît oameni care, prin relații multiple, obiceiuri mai puțin locale sau lucrări de utilitate mai largă decît cea națională, sînt mai capabili de a ajunge mai repede la această generalitate de perspective care trebuie să fie spiritul de corp, la acest interes general, care trebuie să fie interesul parlamentului european. Comercianți, savanți, magistrați și administratori, numai ei trebuie chemați să compună camera deputaților europeni. Într-adevăr, tot ce e interes comun în societatea europeană poate fi raportat la științe, arte, legislație, comerț, administrație și industrie.

La fiecare milion de oameni care știu să scrie și să citească în Europa, s-ar putea trimite în Camera Comunelor a marelui Parlament european cîte un comerciant, un savant, un administrator și un magistrat. Astfel, presupunînd că în Europa sînt șaizeci de milioane de oameni care știu să scrie și să citească, camera va avea, în total, două sute patruzeci de membri. Alegerea fiecărui deputat se va face de către corporația profesională din care face parte. Un mandat va dura zece ani.

[*Atribuțiile parlamentului european*] Orice problemă de interes general a societății europene va fi adusă în fața parlamentului, examinată și rezolvată de el. El va fi singurul

judecător al contestațiilor împotriva guvernelor. Dacă o parte oarecare a populației europene va dori să se constituie într-o națiune în sine sau să intre sub jurisdicția altui guvern decît cel actual, parlamentul european va decide. Or, el nu va decide în interesul guvernelor, ci în cel al popoarelor, avînd mereu ca scop cea mai bună organizare posibilă a Confederației europene.

Parlamentul european va avea în proprietate și suveranitate exclusivă un oraș și teritoriul său.

Parlamentul european va avea puterea să impună Confederației orice impozit pe care îl va considera necesar.

Toate întreprinderile de utilitate generală pentru societatea europeană vor fi conduse de marele parlament: de exemplu, va lega prin canale Dunărea de Rin, Rinul de Baltica etc.

Fără activitate externă, nu e liniște internă. Cel mai sigur mijloc de a menține pacea în Confederație va fi acela de a o orienta mereu spre exterior și de a o ocupa în interior cu mari lucrări publice, de a popula globul cu europeni; (...) de a face planeta locuibilă și navigabilă precum Europa; prin aceste activități, Parlamentul european va ocupa mereu pe europeni și-i va ține în formă.

În întreaga Europă, instrucția publică va fi pusă sub conducerea și supravegherea marelui parlament.

Un cod moral, atît național cît și individual, va fi redactat prin grija marelui parlament, pentru a fi învățat în toată Europa. Aici se va arăta că principiile pe care se sprijină Confederația europeană sînt cele mai bune, mai solide, singurele capabile să facă societatea fericită, pe cît îi permit natura umană și stadiul cunoștințelor științifice să fie.

Marele parlament va permite deplina libertate de conștiință și exercitarea liberă a tuturor credințelor, dar le va reprima pe cele contrare marelui cod moral.

Astfel, între popoarele europene vor exista acele elemente ce fac temelia și liantul oricărei asociații politice: instituții comune, uniunea intereselor, relațiile perfecte, comunitate morală și de instrucție publică.

[*Confederația franco-engleză*] Oamenii pot să ignore multă vreme necesitatea, dar odată și odată tot își dau seama de ea. Francezii au adoptat constituția engleză; exemplul îl vor urma alte popoare europene, pe măsură ce se vor lămuri suficient care îi sînt avantajele. Exact în momentul în care popoarele europene vor fi guvernate de parlamente naționale, se va putea edifica fără piedici Parlamentul european. Rațiunile sînt atît de evidente, încît nu merită să mai insistăm. Dar această epocă este încă departe de noi și mai avem de suportat în Europa războaie îngrozitoare și revoluții multiple, pînă să ajungem acolo.

Ce e de făcut, pentru a îndepărta Europa de noile nenorociri, rezultate neplăcute ale organizării sale actuale? Să recurgem la artă și să găsim într-un timp scurt mijloacele de a distruge cauza ce le provoacă. Reiau ce am mai spus.

În momentul în care popoarele Europei vor trăi în regim parlamentar, crearea Parlamentului european nu va întîmpina dificultăți. Decurge că Parlamentul european va putea fi creat cînd populația europeană supusă guvernării reprezentative va fi superioară că număr celei care va rămîne aservită guvernărilor arbitrare. Dar aceasta nu este alta decît starea actuală a lucrurilor: englezii și francezii sînt incontestabil superiori în forță restului Europei și ambele popoare au forme de guvernare parlamentare. Prin forța politică a englezilor și francezilor înțeleg superioritatea lor diplomatică și mijloacele de corupție pe care bogăția lor le pune la dispoziție pentru ca încercările lor să aibă succes. Este deci posibil să începem imediat reorganizarea Europei.

Dacă englezii și francezii se asociază și creează un parlament comun; dacă scopul lor este să extindă asociația, atrăgînd și alte popoare: dacă, deci, guvernul anglo-francez favorizează partizanii constituției reprezentative la toate popoarele, susținînd crearea de parlamente în actualele monarhii absolute, ale căror popoare, cînd vor avea un guvern reprezentativ, se vor putea uni și vor trimite deputați

în parlamentul comun — atunci organizarea Europei se va împlini fără piedici, fără catastrofe, fără revoluții politice. (...)

[*Revoluția germană*] O mare agitație se face simțită astăzi în Germania. Ideile libertății încolțesc în toate mințile. Totul arată că se pregătește o revoluție. Amintirea revoluțiilor engleză și franceză, mai recentă, sperie națiunea germană. Ea nu îndrăznește să se gîndească că este destinată atîtor nenorociri, sperînd că o va salva caracterul său. Se înșeală. Caracterul național, oricare ar fi el, e neputincios în fața forței lucrurilor și tocmai acesta acționează aici. Nu există schimbare în ordinea socială fără schimbare în proprietate. Entuziasmul pentru binele public poate, la început, să provoace sacrificiile cerute de schimbare — aceasta este prima etapă a oricărei revoluții. Dar pocăința și refuzul vin repede — iată a doua etapă. Rezistența proprietarilor nu poate fi învinsă dacă nonproprietarii nu sînt înarmați: de aici, război civil, masacre. Cine poate izbăvi o națiune de aceste dezastre?

Nimeni, în afara unei protecții externe, care ar favoriza partizanii noii ordini sociale și ar potoli proprietarii oponenți. Nenorocirile revoluției engleze erau inevitabile, căci nici o forță în Europa nu putea sprijini crearea unei guvernări libere. Franța putea fi salvată de Anglia, dar aceasta i-a refuzat ajutorul. Departe de a stinge focul, Anglia l-a aținat. Franța a fost inundată de sînge. Ce-au fost Anglia și Franța, e astăzi Germania — aceleași nenorociri o amenință, aceleași ajutoare o pot salva. Mai mult chiar, o circumstanță proprie Germaniei ar trebui să amplifice violența revoluției sale: ea are mai multe de făcut decît Anglia și Franța. Nu numai că trebuie să-și schimbe constituția, ea trebuie să și unifice, sub un guvern unic, o mulțime de guverne diferite. Germania divizată este la discreția oricui, numai unită ar putea deveni puternică.

Prima operă a parlamentului anglo-francez ar trebui să fie accelerarea reorganizării Germaniei, făcîndu-i revoluția

mai puțin lungă și mai puțin îngrozitoare. Prin populația sa — aproape jumătate din cea a Europei —, prin poziția sa centrală și prin caracterul său nobil și generos, națiunea germană este destinată să joace primul rol în Europa, imediat ce va fi intrat sub un guvern liber.

Cînd societatea anglo-franceză va fi unită cu Germania; cînd parlamentul comun al celor trei țări va fi stabilit, reorganizarea Europei va deveni mai ușoară; căci germanii, care vor fi chemați să facă parte din guvernul comun, vor aduce acea puritate morală, acea noblețe a sentimentelor ce le sînt caracteristice, ridicînd pînă la nivelul lor, prin puterea exemplului, englezii și francezii mai individualiști și mai puțin detașați de interesele proprii, datorită ocupațiilor lor comerciale. Atunci principiile parlamentului vor fi mai liberale, activitatea sa mai dezinteresată, politica sa mai favorabilă celorlalte națiuni.

[*Spre epoca de aur*] În această scriere am vrut să arăt că numai crearea unui sistem politic convenabil actualului stadiu al cunoștințelor științifice și întemeierea unei puteri generale, investită cu o forță capabilă să reprime ambițiile mulțimilor și popoarelor, ar putea să dureze în Europa o ordine liniștită și stabilă. Sub acest aspect, planul propus de mine nu joacă decît un rol secundar căci, acceptat sau respins, aș face oricum ceea ce am început să fac, dacă un alt plan va fi admis.

Din acest punct de vedere, planul meu este partea cea mai importantă a cărții de față. Sîntem de acord de multă vreme că bazele sistemului politic sînt distruse și că este necesar un alt sistem. Totuși, spiritele educate de oboseala revoluțiilor și războaielor să asimileze avid orice mijloc care aduce ordinea și tihna, n-au scos pe nimeni din vechea rutină. S-a mers mereu pe vechile principii, ca și cum nu s-ar putea altele, mai bune. S-au combinat în mii de feluri elementele vechiului sistem, dar nimic nou nu a apărut. Planul de organizare politică propus de mine este primul avînd într-adevăr un caracter nou și general.

Ar fi fost de dorit, fără îndoială, ca proiectul de reorganizare a societății europene să fi fost conceput de unul din suveranii cei mai puternici, sau cel puțin de un om de stat versat în afaceri și celebru prin talentul său politic. Susținut de o mare putere sau de un mare renume, acest proiect ar fi cucerit mai repede lumea. Dar sărăcia inteligenței umane nu permitea lucrurilor să decurgă astfel. Cei care, în acțiunea lor zilnică, erau constrînși prin firea lucrurilor să raționeze prin raportare la vechiul sistem, menținîndu-l în lipsa altuia mai bun, ar fi putut oare merge în două direcții contrare? Ar fi putut oare să fie mereu atenți la vechiul sistem și să gîndească unul nou, în același timp?

După mari eforturi și cercetări, ani adoptat punctul de vedere comun popoarelor europene. Este singura perspectivă din care se pot cuprinde și nenorocirile care ne amenință, și mijloacele de a le evita. Să se ridice și guvernanții la aceeași perspectivă și vor vedea ceea ce am văzut eu! Disensiunile opiniei publice vin din faptul că fiecare adoptă un punct de vedere prea limitat, neîndrăznind să se îndepărteze de o limită dată. Pentru spiritele înguste nu există decît un singur mijloc de a gîndi, o singură perspectivă din care văd mereu același aspect al lucrurilor. Dacă oamenii avînd aceeași noblețe a sentimentelor, aceeași fermitate a judecății, aceeași dragoste pentru binele comun, același atașament față de conducere, au totuși opinii atît de contradictorii, este pentru că fiecare are propriul său punct de vedere și nu vrea să-l abandoneze. Să se ridice, să se plaseze acolo unde m-am oprit și eu, și toate părerile se vor contopi în una singură! (...) Va veni fără îndoială o vreme cînd toate popoarele europene vor simți necesitatea de a-și coordona interesele naționale adoptînd interesul general. Atunci nenorocirile vor începe să dispară, tulburările să se liniștească, războaiele să se stingă. Spre această epocă tindem mereu, acesta este cursul spiritului uman. Dar ce e oare mai demn pentru înțelepciunea omului, să se tîrască sau să alerge?

Imaginația poeților a așezat vîrsta de aur în leagănul speciei umane, alături de ignoranța și grosolănia începuturilor. Acea epocă trebuia numită, de fapt, vîrsta de fier. Vîrsta de aur a speciei umane nu e în trecutul nostru, ci în viitor, ea stă în perfecționarea ordinii sociale părinții noștri n-au cunoscut-o, copiii noștri o vor trăi. Iar noi trebuie să le deschidem drumul.

CATEHISMUL INDUSTRIAȘILOR

(1823)

Î. Ce este un industriaș?

R. Un industriaș este un om care produce sau pune la îndemîna diferiților membri ai societății unul sau mai multe mijloace materiale pentru satisfacerea nevoilor sau gusturilor lor fizice; astfel, un agricultor care seamănă grîu, care crește păsări și animale este un industriaș; un rotar, un potcovar, un tîmplar, un lăcătuș sînt industriași ca și cei care produc încălțăminte, pălării, pînzeturi, stofe, cașmiruri; un negustor, un cărăuș, un marinar care face serviciu pe navele comerciale sînt, de asemenea, industriași. Toți industriașii la un loc se ocupă cu producerea și punerea la dispoziția tuturor membrilor societății a tuturor mijloacelor materiale destinate satisfacerii nevoilor sau gusturilor lor fizice, și formează trei mari clase, care se numesc: agricultorii, fabricanții și comercianții.

Î. Ce rang trebuie să ocupe industriașii în societate?

R. Clasa industrială trebuie să ocupe primul rang, pentru că ea este cea mai importantă; ea se poate lipsi de toate celelalte, pe cînd nici una din celelalte clase nu se poate lipsi de ea; ea subzistă prin propriile sale forțe și activități. Cele-

lalte clase trebuie să muncească pentru ea, fiindcă sînt create pentru aceasta și fiindcă ea le întreține în viață; pe scurt, totul existînd prin industrie, totul trebuie făcut pentru ea.

Î. Ce rang ocupă industriașii în societate?

R. Clasa industrială este pe ultima poziție în organizarea socială actuală. De asemenea, ordinea socială acordă mai multă stimă și putere ocupațiilor secundare și chiar trîndăviei, decît ocupațiilor celor mai importante și de o utilitate mai directă.

Î. De ce clasa industrială, care trebuie să ocupe primul rang, este situată la urmă? De ce cei care de fapt sînt cei dintîi sînt clasați cei din urmă?

R. Vom explica aceasta în cursul acestui catehism.

Î. Cum vor putea industriașii să treacă din rangul inferior în care se află, în rangul superior pe care trebuie să-l ocupe?

R. Vom expune în acest catehism în ce sens trebuie să acționeze ei pentru a-și ameliora existența lor socială.

Î. Deci, ce fel de lucrare este aceasta? Pe scurt, ce scop vă propuneți prin acest catehism?

R. Ne propunem să arătăm industriașilor mijloacele prin care își pot mări cît mai mult bunăstarea; ne propunem să le facem cunoscute mijloacele generale de care se pot servi pentru a-și mări importanța socială.

Î. Cum veți încerca să atingeți acest scop?

R. Pe de o parte, vom înfățișa industriașilor adevărata lor situație socială; le vom arăta că ea este cu totul inferioară și, prin urmare, foarte departe de ceea ce ar trebui să fie, căci ei constituie clasa cea mai capabilă și cea mai utilă societății.

Pe de altă parte, le vom indica drumul pe care trebuie să-l urmeze pentru a ajunge la primul rang social, din punctul de vedere al stimei și puterii.

Î. Veți predica, deci, în acest catehism răzvrătirea și revolta? Căci clasele care se află acum investite cu puterea și stima publică nu sînt deloc dispuse, în mod evident, să renunțe de bună voie la avantajele de care se bucură.

R. Departe de a predica răzvrătirea și revolta, voi arăta singurul mijloc de a împiedica actele de violență care ar putea amenința societatea și de care cu greu am putea scăpa dacă puterea industrială ar continua să rămînă pasivă în mijlocul taberelor care își dispută puterea. Liniștea publică nu va putea fi asigurată atît timp cît industriașii cei mai de seamă nu vor fi însărcinați să administreze averea publică.

Î. Explicați-ne; spuneți-ne de ce liniștea publică ar fi amenințată dacă industriașii cei mai importanți nu vor fi însărcinați să administreze averea publică?

R. Motivul este foarte simplu: tendința politică generală a imensei majorități a societății este ca ea să fie guvernată cu cît mai multă economie posibilă, să fie guvernată cît mai puțin, și anume de oamenii cei mai capabili și în așa fel, încît să se asigure întru totul liniștea publică. Dar singurul mijloc de a satisface, sub diferite aspecte, dorințele majorității, constă în a însărcina pe industriașii cei mai importanți să aibă grijă de averea publică; căci aceștia sînt cei mai interesați în menținerea liniștii, în economii la cheltuielile publice; ei sînt, de asemenea, interesați în limitarea arbitrariului; în sfîrșit, dintre toți membrii societății, ei sînt aceia care au dat dovadă de cea mai mare capacitate în administrarea pozitivă, succesele pe care le-au obținut în întreprinderile lor private dovedind capacitatea lor în această direcție.

În starea actuală a lucrurilor, liniștea publică e amenințată din cauză că purtarea guvernului este direct opusă intențiilor celor mai favorabile ale națiunii. Ceea ce dorește

națiunea, mai mult decît orice, este să fie condusă cît mai puțin costisitor cu putință, dar niciodată guvernul său nu a costat-o atît de scump ca azi; o costă mai mult decît înainte de revoluție. Înaintea revoluției, națiunea era împărțită în trei clase, respectiv: nobilii, burghezii și industriașii. Nobilii guvernau, burghezii și industriașii plăteau.

Astăzi națiunea nu mai este împărțită decît în două clase: burghezii, care au făcut revoluția conducînd-o în interesul lor, care au desființat privilegiul exclusiv al nobililor de a exploata averea publică; ei au reușit să fie admiși în clasa guvernanților, așa că acum industriașii trebuie să plătească și pe nobili, și pe burghezi. Înaintea revoluției, națiunea plătea dări în valoare de 500 de milioane de franci; astăzi, ea plătește un miliard, iar acest miliard nu ajunge, căci guvernul face adesea împrumuturi considerabile.

Liniștea publică va fi din ce în ce mai amenințată, căci sarcinile vor crește mereu. Singurul mijloc de a împiedica revoluția care ar putea veni constă în a însărcina pe industriașii cei mai importanți cu conducerea administrării averii publice; respectiv, cu grija alcătuirii bugetului.

Î. Ceea ce ne-ați spus pînă acum este foarte interesant și de cea mai mare importanță; dar nu ne lămurește tocmai asupra problemei pe care dorim să o cunoaștem. Punctul pe care vă rugăm să-l clarificați e acesta: este oare posibil să se ia din mîinile nobililor, militarilor, juriștilor și rentierilor, pe scurt, din mîinile claselor neindustriale, administrarea generală a intereselor bănești, fără să se facă uz de mijloace violente?

R. Mijloacele violente sînt bune pentru a răsturna, pentru a distruge; numai pentru atît sînt bune. Mijloacele pașnice sînt singurele care pot fi utilizate pentru a construi și a realiza ceva; într-un cuvînt, pentru a da naștere unor constituții serioase. Actul investirii celor mai importanți industriași cu conducerea supremă a afacerilor pecuniare ale

națiunii este însă un act de construcție; este cel mai important aranjament politic care ar putea fi admis; această măsură ar putea servi drept bază oricărui nou edificiu social, ea va pune capăt revoluției și va pune națiunea la adăpost de orice nouă frămîntare. Industriașii cei mai importanți vor îndeplini fără plată slujba alcătuirii bugetului, iar de aici va rezulta că această îndeletnicire va fi foarte puțin dorită. Industriașii care vor elabora bugetul își vor propune ca scop economia în administrarea afacerilor publice; astfel, ei nu vor acorda funcționarilor decît retribuții foarte modeste. Posturile nefiind căutate, numărul lor va fi considerabil micșorat, în așa fel încît și numărul pretendenților se va reduce și el. Astfel, se va edifica o nouă ordine în care un mare număr de locuri vor fi ocupate fără plată, căci bogătașii trîndavi nu vor găsi un alt mijloc de a dobîndi stima oamenilor.

Cînd se studiază caracterul industriașilor și atitudinea pe care au avut-o în timpul revoluției, se observă că ei sînt, prin natura lor, pașnici. Revoluția nu a fost făcută de industriași, ci de burghezi, adică de militarii care nu erau nobili, juriștii proveniți din oameni de rînd și rentierii neprivilegiați. Chiar și azi, industriașii nu joacă decît un rol secundar în partidele politice existente și nu au nici opinii proprii, nici un partid politic în sine. Ei dau mai multă atenție stîngii decît dreptei, pentru că pretențiile burghezilor sînt mai puțin opuse ideilor de egalitate decît cele ale nobililor. Dar industriașii nu se lasă tîriți de ideile liberalilor; mai mult decît orice, ei doresc liniște. Conducătorii liberalilor, înăuntrul și în afara Camerei, sînt generali, juriști și rentieri. Nobilii și burghezii doresc să preia administrarea averii publice pentru a o exploata în folosul lor. Dimpotrivă, principalii industriași ar dori să fie însărcinați cu aceste probleme pentru a face cît mai multă economie posibilă.

Industriașii simt că ei sînt cei mai apți pentru a conduce interesele bănești ale națiunii, dar nu fac publică această idee, de teamă să nu tulbure liniștea; ei așteaptă cu răbdare

să se formeze o opinie publică în privința aceasta și ca o doctrină cu adevărat specială să-i cheme la cîrma afacerilor.

Din cele spuse pînă acum rezultă că mijloacele pașnice, adică mijloacele de dezbatere, de demonstrație și de convingere, vor fi singurele pe care industriașii le vor întrebuința sau le vor sprijini pentru a lua conducerea averii publice din mîinile nobililor, militarilor, juriștilor, rentierilor și funcționarilor publici pentru a o da celor mai importanți dintre ei.

Î. Admitem, deocamdată, că industriașii nu vor căuta să întrebuințeze violența pentru a lua din mîinile nobililor și burghezilor conducerea intereselor bănești ale societății, pentru a o da celor mai importanți dintre ei; dar din intențiile pașnice ale industriașilor nu rezultă că această clasă socială nu e capabilă să ocupe primele ranguri; deci, vă rugăm să ne spuneți care sînt mijloacele de care dispun industriașii pentru a provoca în societate acea schimbare radicală de care e vorba.

R. Industriașii au o pondere de 24/25 părți din națiune, ei au deci superioritatea sub raportul forței fizice.

Ei sînt cei care produc toate bogățiile, după cum posedă și puterea financiară.

Ei au superioritatea inteligenței, căci acțiunile lor sînt acelea care contribuie cel mai mult la prosperitatea publică.

În sfîrșit, pentru că ei sînt cei mai capabili să administreze corect interesele pecuniare ale națiunii, morala omenească, ca și cea divină, hărăzesc pe cei mai importanți dintre ei conducerii finanțelor.

Industriașii sînt, deci, investiți cu toate mijloacele necesare; ei posedă mijloace irezistibile pentru a provoca acea tranziție în organismul social care să-i transforme din clasa guvernaților în clasă guvernanților.

Î. Unirea face puterea; din cauză că industriașii nu sînt uniți, ei sînt dominați de nobili, de militari, de juriști, de

rentieri și de funcționarii publici. Nu încape îndoială că, dacă ar fi uniți, superioritatea lor ar fi de așa natură încît i-ar investi dintr-o dată cu conducerea supremă a afacerilor publice; e neîndoielnic că ei nu ar fi siliți să uzeze de violență pentru a face să li se recunoască superioritatea asupra tuturor celorlalte clase, pentru că fiecare în parte, și chiar luate împreună, sînt prea mărunte ca posibilități față de industriași pentru a încerca să-i înfrunte. Nu există însă prin natura lucrurilor un obstacol radical în fața unirii industriașilor? Ar fi de crezut un asemenea lucru căci, cu tot interesul pe care îl au industriașii de a se uni, chiar de la nașterea societății ei s-au lăsat necontenit dominați de clasele neindustriale.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITARĂ

CHARLES FOURIER

(1772—1837)

Un spirit ciudat, greu clasificabil, a fost Charles Fourier, unanim recunoscut ca unul dintre creatorii socialismului utopic francez. Născut la Besançon la 7 aprilie 1772, într-o familie de negustori bogați, Ch. Fourier a beneficiat de o bună educație la același liceu unde, treizeci de ani mai tîrziu, va fi înscris și P.-J. Proudhon; apoi intră în activitatea comercială și, astfel, are prilejul unor lungi și frecvente călătorii. Ajunge și în Elveția, unde începuseră deja să apară primele asociații agricole și meșteșugărești bazate pe principiul proporționalității (capitalului, muncii și cunoștințelor). Mult timp a trăit la Lyon, orașul celei mai expansive industrii, al unui negoț intens și al celor mai sîngeroase tulburări din epoca postnapoleoniană.

Structura personalității sale (descrisă perfect la începutul secolului al XX-lea de Ch. Gide, unul dintre cei mai avizați comentatori în materie) și-a pus amprenta asupra modului de redactare și structurii lucrărilor lui Ch. Fourier. Deși absolvent al colegiului, Fourier nu a mai studiat sistematic și și-a cules informațiile din surse întîmplătoare. Avea, astfel, o imagine foarte personală asupra istoriei politice, evenimențiale și intelectuale, nu lipsită de sugestii creative și de interpretări originale. Profund orientat spre ceea ce astăzi am denumi *analiza sociologică* — apelînd frecvent la explicații sociale pentru fenomene economice, politice și estetice — Ch. Fourier a creat o operă dificilă la lectură, dar șocantă și adesea premonitorie. Pînă în jurul anului 1848, a avut numeroși adepți, dar, treptat, efectul ideilor fourieriste s-a atenuat ca sistem, păstrîndu-se însă, în bună măsură, sub formă de elemente constitutive ale ideologiilor reformiste, cooperatiste și sindicale.

Ideea fundamentală a concepției fourieriste constă în organizarea unor *falanstere*, unități autogestionate de producție și de viață, bazate pe concentrarea teritorială a activităților. În interiorul falansterului, unitățile de muncă *(„seriile pasionale")* respectă principiul pasiunii și talentului pentru un anumit gen de activitate, Fourier fiind astfel unul dintre primii gînditori care au încercat să suprime caracterul coercitiv al muncii salariate, ideea care va preocupa atît de mult sociologia americană a anilor '20—'40 ai secolului nostru. Falansterele sînt, de fapt, asociații libere ale unor persoane care își păstrează dreptul deplin la autodeterminare, rămînînd, în continuare, proprietare ale capitalurilor inițiale, dispunînd de libertatea de a-și alege munca (prin participarea la *„bursă")* și avînd posibilitatea de a-și dezvolta cunoștințele (prin utilizarea timpului liber — foarte consistent și esențial în sistemul imaginat de Ch. Fourier). Falansterele — armonios structurate, și cu elemente rămase proverbiale, ca de exemplu libertatea cuplurilor, izolarea copiilor de părinți și creșterea lor în comun — au exercitat o mare putere de atracție asupra celor care, cu un capital minim sau lipsiți complet de capital, au emigrat în număr mare în tot cursul secolului al XIX-lea în Statele Unite ale Americii, Canada, America de Sud.

Felul în care Fourier expune ideile sale este adesea greoi și alambicat, iar, din acest motiv, în ultimele decenii s-a preferat să fie editat sub forma unor grupaje tematice, așa cum am procedat și noi, folosind cu precădere extrasele publicate de H. Bourgin în 1903 *(Fourier — Le socialisme sociétaire)*, singurul care a respectat structura operelor complete ale lui Ch. Fourier și a folosit manuscrisele nepublicate.

CRITICA UNEI SOCIETĂȚI BOLNAVE

Problemele și soluțiile politice

Compilînd ideile predecesorilor, lumea modernă a preluat și prejudecățile lor, în special pe cea mai ridicolă dintre ele: întemeierea binelui social pe activitatea puterii guvernamentale. Nici civilizațiile străvechi și nici cele moderne nu au

imaginat vreo acțiune în acest sens care să nu aibă la bază inițiativa guvernelor. Oare nu știu ele că administrația civilizată, oricare ar fi forma ei de organizare, așează binele său propriu înaintea binelui poporului? Unde au dus acele teorii, care pretindeau limitarea puterii executive? La ce au servit precizarea responsabilităților ministeriale, contraponderarea sferelor de autoritate și alte formule lipsite de sens? Aplicarea acestor viziuni științifice nu a făcut decît să ne convingă că restabilirea inevitabilă și rapidă a abuzurilor, care s-a încercat să fie înlăturate, își are ordinea în însăși natura mecanismului civilizației. Civilizația fiind o plagă socială pentru omenire, viciile îi sînt tot atît de necesare ca și virusul pentru întreținerea unei boli. Reformele noastre, încredințate grijii guvernelor, nu duc decît la înrădăcinarea abuzurilor. După atîtea frămîntări, vă treziți subjugați de ele și cu convingerea unei aserviri față de care sînteți total neputincioși.

Prin ce fatalitate oare științele moderne, care au atins o perfecțiune măreață în domeniul fizicii și artelor, nu au putut depăși stadiul pigmeu pe tărîmul politicii? Niciodată geniul civilizat nu a creat ceva pentru fericirea maselor, nici măcar în perioadele de maximă înflorire: în Atena antică, la fel ca și în Parisul de astăzi, cerșetorul de la porțile palatelor constituie dovada nulității înțelepciunii voastre politice și a infirmării, de către natură, a teoriilor voastre politice. Nu ați fost în stare să duceți civilizația nici pînă la jumătate din reformele de care era în stare. Ați fi putut cel puțin să mascați, dacă extirparea nu e posibilă, viciile care o degradează. Ați fi putut să-i dați o spoială de strălucire și unitate în raport cu care situația ei actuală ar fi părut o stare de ruină. Dar în ceea ce privește politica, nu știți decît să priviți către trecut. Vă lăudați că ați reușit să evitați răul, înainte de a ști ce este binele. La fel ca un puști de patru ani care se crede puternic, numai pentru că a doborît pe unul de trei ani, vă considerați atoateștiutori, fiindcă ați pus la adăpost societățile voastre de acele orori care înjosesc starea barbară

mai mult decît cea actuală. Dar cît de departe aţi mers pe calea realizării binelui, din moment ce tîlhăria şi cerşetoria, venalitatea şi delapidările domnesc la nesfîrşit în această dezgustătoare civilizaţie?

În ce fel ar fi putut oare *Politica* să-i servească pe oameni? Sarcina sa era să combată două vicii fundamentale: 1) sărăcia, care-i chinuie pe indivizi; 2) revoluţiile, care ameninţă şi distrug imperiile.

1) *Sărăcia.* Ce potrivit este pactul vostru social pentru garantarea plăcerilor celor bogaţi şi a impunităţii lor faţă de crimele săvîrşite! Şi ce neputincios este el, cînd e vorba să asigure subzistenţa, munca şi ocrotirea săracilor contra celor care îi spoliază! Ce măsuri a luat oare Politica pentru a garanta omului de rînd drepturile sale naturale? Şi cînd spun *drepturi naturale*, nu mă gîndesc deloc la himerele cunoscute sub numele de *libertate şi egalitate.* Săracul nu are aspiraţii atît de înalte: el nu vrea să fie egalul celui bogat — s-ar mulţumi numai să poată mînca la masa valeţilor săi. Poporul este mult mai rezonabil decît s-ar putea crede: el admite supunerea, inegalitatea, servitudinile, cu condiţia să i se ofere sprijin cînd vicisitudinile sau perfidia socială îl împiedică să-şi exercite meseria, îl supun foametei, oprobiului şi disperării. Tocmai în aceste situaţii el se simte abandonat de politică. Ce a făcut ea pentru a-i asigura, în momentele grele, dacă nu un ajutor, măcar acea posibilitate de a munci, de care depinde însăşi subzistenţa sa? Între oamenii de rînd, şi chiar în categoriile mai elevate, abundă acei nenorociţi care caută zadarnic de lucru, în timp ce semenii lor trăiesc în huzur şi în abundenţă, fără nici o grijă. Oare de ce îşi bate joc *Politica* de aceşti nefericiţi, acordîndu-le dreptul de a fi stăpîni pe soarta lor, cînd ei revendică doar dreptul de a fi slugi, dreptul de a munci pentru plăcerea celor trîndavi?

Săracii, veţi spune, îşi răscumpără păcatele de tinereţe. Dar cu ce s-au făcut vinovaţi milioanele de copii care suferă

de foame? Cît despre părinții lor, cei mai mulți s-au nenorocit din exces de corectitudine și de încredere, căci aceștia sînt singurii pe care *Civilizația* îi ruinează. Alții au sărăcit în urma revoluțiilor pe care le-au ațițat filosofii. Dar chiar dacă săracii ar putea fi făcuți răspunzători pentru lipsa lor de prevedere, este oare just ca *Politica* să-i lase în voia soartei și să nu le ofere măcar un loc de muncă corespunzător? Oare natura îi interzice sălbaticului să vîneze pentru motivul că, după cîteva zile de inactivitate, acesta și-a epuizat rezervele de hrană? Oare religia întoarce spatele păcătosului care a rămas nepedepsit? Nu, natura și religia uită toate greșelile omului în momentul în care acesta se întoarce în sînul lor; numai *Politica* rămîne surdă în fața nenorociților care o imploră. (...)

Dacă *Politica* nu i-a putut salva pe cei striviți de regulile pactului social, a reușit ea oare să salveze imperiile? Să o întrebăm acum despre revoluțiile ale căror victime sînt masele populare. Aici se manifestă simptomele infirmității noastre sociale. Năruirea, în focul revoluțiilor, a minunățiilor pe care le-ați înfăptuit este semnul fragilității operelor voastre și a felului în care nesocotiți natura.

(*Manuscrise* vol. I, p. 220–223)

Problemele și soluțiile științei

A existat oare vreun alt secol în care savanților să li se potrivească mai bine întrebarea: *cît știm?* Cu toții au căzut pradă unei greșeli comode: în cadrul fiecărei științe în parte, ei au neglijat problema sa fundamentală, aceea care constituie pivotul științei respective în ansamblul său. Să exemplificăm.

Dacă se ocupă de *Economia producției*, savanții nu acordă atenție *asociației*, care este baza oricărei activități economice.

Dacă se ocupă de *Politică*, ei nu stabilesc nimic în legătură cu *impozitul asupra populației*, de a cărui judicioasă determinare depinde bunăstarea poporului.

Dacă se ocupă de *Administrație*, ei uită să se gîndească la mijloacele necesare înfăptuirii *Unității administrative a lumii*, în lipsa căreia nu poate exista nici o ordine stabilă, nici o garanție pentru soarta imperiilor.

Dacă se ocupă de *Industrie*, ei nu încearcă să caute mijloace pentru suprimarea *înșelătoriei*, *acaparării* și *speculei*, care reprezintă o spoliere a producătorilor și consumatorilor, precum și un obstacol în calea circulației bunurilor.

Dacă se ocupă de *Morală*, ei uită să recunoască și să ceară *Drepturile sexului slab*, a cărei opresiune atacă dreptatea în chiar fundamentele sale.

Dacă se ocupă de *Drepturile omului*, ei nu postulează principiul *Dreptului la muncă*, pe care Civilizația nu îl admite, deși absența sa face inutile celelalte drepturi.

Dacă se ocupă de *Metafizică*, ei neglijează studiul sistematic al raporturilor dintre *Divinitate și Om* și a modalităților prin care divinul ni se poate revela.

Prin urmare, gînditorii au ciudatul obicei de a uita problemele fundamentale ale fiecărei științe; este vorba, însă, de o *neglijență metodică*, de vreme ce ea se manifestă, întotdeauna, în legătură cu chestiunile primordiale. Eu aș putea să indic cauza acestei neîndeminări, dar e mai bine să încerce ei înșiși să o afle, dacă sînt într-adevăr atît de abili în mînuirea metodelor analitice pe cît pretind.

(Teoria celor patru mișcări, p. 287—289)

Din păcate este prea adevărat. Două milenii și jumătate de existență a științelor politice și morale nu au contribuit cu nimic la fericirea umanității. Ele nu au făcut decît să sporească răutatea umană datorită perfecționării științelor

reformatoare. Științele nu au fost în stare decît să perpetueze sărăcia și perfidia și să reproducă aceleași plăgi sub forme diferite. După atîtea sterpe încercări de a ameliora ordinea socială, filosofilor nu le rămîne decît confuzia și disperarea. Problema binelui public reprezintă un obstacol de netrecut pentru ei, căci simplul fapt al existenței sărăcilor care umplu orașele noastre nu demonstrează, oare, că revărsarea luminilor filosofiei nu a fost decît un torent de tenebre?

Cu toate acestea, manifestările unei frămîntări generale ne atestă că specia umană nu a ajuns încă acolo unde *Natura* vrea să o conducă, iar acest fapt pare să prevestească un anume eveniment excepțional, care va schimba soarta noastră. Națiunile, extenuate de atîtea nenorociri, se agață cu aviditate de orice himeră politică sau religioasă care le dă o speranță cît de mică de bunăstare. Ele seamănă cu un bolnav disperat, care așteaptă, speră, crede într-o vindecare miraculoasă. S-ar părea că *Natura* șoptește la urechea omului că îi este rezervată o fericire la care el nu a aflat încă cum se poate ajunge, și îi promite că se va produce o descoperire minunată care va risipi tenebrele *Civilizației*.

Oricîtă paradă ar face de progresele sale, *Rațiunea* nu a făcut nimic pentru fericirea omului, atît timp cît nu i-a putut înlesni bunăstarea socială, pe care el o dorește din toată inima. Iar eu înțeleg prin *bunăstare socială* o avuție gradată, astfel încît oamenii mai puțin bogați să fie puși la adăpost de nevoi și să li se asigure cel puțin acea condiție pe care o numim *mediocritate burgheză*. Dacă nu se poate contesta faptul că, pentru *Omul social*, bogățiile constituie prima sursă de satisfacție după sănătate, apare clar că această *Rațiune* nu a știut să ne facă accesibilă îndestularea gradată și că teoriile sale bombastice nu conțin decît o vorbărie cu totul inutilă, iar marea descoperire pe care o prevestesc acum va fi o nouă rușine pentru *Rațiune* și pentru teoriile politice și morale, dacă nu ne vor furniza și altceva

decît știință pur și simplu, deci dacă nu ne vor fi utile pentru procurarea avuțiilor, de care avem nevoie mai mult decît de știință.

(*Teoria celor patru mișcări*, p. 21, 23—24)

Detașați de aceste doctrine ale apatiei morale și ale imobilismului social, romanticii noștri se găseau în fața unei misiuni captivante, aceea de a descoperi secretul destinelor fericite, de a smulge naturii planurile sale misterioase și de a lua cu asalt această comoară pe care clasicii nu au fost în stare decît să o asedieze la nesfîrșit.

Nepregătiți pentru această operă îndrăzneață, așa-zișii noștri romantici nu au fost decît niște soldați de paradă, care și-au prostituat imaginația cu fleacuri, chiar dacă au avut unele momente de inspirație, ca J.-J. Rousseau atunci cînd spunea despre lumea civilizată: „*Aceștia nu sînt oameni; s-a petrecut o răsturnare a cărei cauză rămîne ascunsă*". Bine gîndit; dar în locul adoptării unei atitudini pasive, ar fi trebuit să se acționeze, să se caute o stare socială diferită de civilizație, atît de nedemnă nu numai pentru divinitate, dar și pentru om.

Nu s-a întreprins nimic; Rousseau, ca toți ceilalți romantici, a fost un imobilist; el nu și-a propus altceva decît izolarea speciei umane între zidurile civilizației, între iluziile stupide ale unui pact social bazat pe foame și baionete. Acestea sînt cele două temelii ale *Civilizației:* dacă masele nu ar fi înfometate, ele nu ar munci; dacă nu ar fi ținute în frîu cu ajutorul călăilor și al spînzurătorilor, ele ar răsturna de îndată ordinea socială.

Această stare de lucruri rușinoasă pentru umanitate ar fi trebuit să stimuleze spiritele cu adevărat romantice; dar romanticilor noștri le-a lipsit punctul de sprijin care se numește spirit religios, încredere în providență. Neinvestind

nici o speranță, romantismului nostru politic i-a lipsit geniul necesar pentru a putea întrevedea soluția intențiilor și planurilor sale generoase de armonie societară.

Am arătat greșelile romanticilor. Captivați de ficțiunile sau de sofismele libertății, ei s-au crezut scutiți de nevoia inovațiilor utile; nici măcar nu au fost conștienți de adevărata lor menire: înaintarea spre bine pe calea frumosului. Cu toții au rămas atît de departe de acest scop, încît nu se știe încă nici ce este binele, nici ce este frumosul, nici în ce constă fericirea acestei lumi, cu atît mai puțin a celeilalte.

Socrate și Platon, ale căror opinii despre lumea cealaltă au fost de curînd reîntinerite de un literat al zilelor noastre, intenționează să ne rezerve, acolo, sus, *plăceri pure, abstracte* și *imateriale*, să ne aducă la starea de *simplism* sau de *suflet pur*. Însă rezolvarea problemelor noastre nu vine de aici.

Cît despre trecerea noastră prin această lume de jos, constatînd, după 3000 de ani luminoși, triumful tuturor perfidiilor și violențelor sociale, cum au putut oare spiritele romantice să admită că această ordine infamă este pe măsura intențiilor providenței, pe măsura naturii omului? Mai pătrunzători și mai pătrunși de credință, ei ar fi trebuit să gîndească altfel: „existența unei asemenea orori nu poate constitui scopul unei înțelepciuni superioare; ea ar fi preferat să nu creeze această lume, dacă ar fi prevăzut acest haos de nelegiuiri." Prin urmare, nouă, oamenilor, ni s-a rezervat un alt destin, numai că nu știm cum să ajungem la el. Trebuie, deci, să încercăm noi metode științifice, să explorăm științe pe care le-am neglijat, într-un cuvînt, să căutăm, așa cum ne spune cunoscutul îndemn: *quaerite et invenietis*.

Dacă luăm omenirea în ansamblu și tradițiile sale, observăm cît farmec are această căutare, care atestă existența unei fericiri pierdute; numeroase documente sacre și profane ne invită să-i dăm de urmă. În ce a constat acel *eden* al societății primitive? Într-un regim al seriilor pasionale, descoperit prin instinct și practicat circumstanțial la o vîrstă tînără a omenirii. În aceste condiții, cum arată Rousseau, „toate

lucrurile erau bune, ieşind din mîna celor care le-au făcut; toate degenerară apoi în mîinile omului". Geniul nostru va trebui să redescopere căile acestei fericiri primordiale şi să le aplice marii industrii.

Iată, deci, misiunea pe care voi, scriitorii romantici, trebuia să o îndepliniţi; ea este de acum realizată. Publicînd un tratat despre *Atracţia întemeiată pe pasiune*, şi fiind sigur că voi fi hărţuit cu răutăţi, am fost nevoit să îl disimulez sub un alt nume, să îl împopoţonez cu fardurile mercantile ale secolului, să mă adresez cupidităţii şi nu sufletului, şi, astfel, am vorbit despre *Atracţie* sub numele de *Asociaţie domestică*[1]. Orice altă formulă ar fi inspirat neîncredere unui eventual fondator sau acţionar. De aceea am considerat că cel mai romantic dintre subiecte trebuie mereu însoţit de calculele cele mai riguroase.

Acest act de prudenţă a furnizat filosofilor un nou prilej de critică: ei au folosit aceste calcule justificative pentru a acuza teoria mea de obscuritate şi pentru a incita la ignorarea sa. Aceste personaje viclene au riscat o acuzaţie de obscuritate, care nu îi compromite în nici un fel, cu atît mai mult cu cît ei nu o justifică deloc; dar ei nu se vor hazarda să mă acuze de eroare, căci ar fi nevoiţi să respingă un punct sau altul al doctrinei. În mod cert nu ar prea străluci în această tentativă: ar trebui să respingă mai întîi teoria newtoniană, a cărei contraparte şi aplicaţie este teoria mea.

Onorabili savanţi, renunţaţi în acest moment decisiv la spiritul vostru suspicios şi pronunţaţi-vă deschis asupra fondului noii ştiinţe. Chiar dacă în faţa ei ar sta nenumărate sarcini, aceasta nu i-ar putea diminua vocaţia divină şi calitatea de garant al mîntuirii omenirii, de vreme ce are ca temei *Atracţia*, acest mijlocitor divin al armoniei sociale, asemănător revelaţiei, care este oracolul divin al lucrurilor.

---

[1] *Atracţia* este principiul fundamental al noii societăţi fourieriste. Pe baza ei se constituie *asociaţia* şi diferitele tipuri de *serii pasionale*.

Chiar dacă această descoperire nu ar avea decît un merit de circumstanță, acela de a vindeca rănile revelațiilor facilitînd achitarea imediată a datoriilor franceze și engleze — de 23 și, respectiv, 20 de miliarde — nesocotirea unei asemeni binefaceri providențiale, trimisă celor două națiuni la momentul oportun, ar constitui un motiv de culpabilitate suficient de întemeiat.

Eu fac apel la prestigiul științei, nu la interesele mărunte. Oare o descoperire care deschide calea armoniei universale și inițierii în toate misterele naturii nu trebuie să unească în jurul său pe toți oamenii capabili de idei mari? Căci asta trebuie să-i caracterizeze pe romantici și pe adevărații adepți ai filosofiei luminilor. Aceia dintre ei care vor ezita în fața unei fericiri universale nu pot fi decît spirite vulgare, apostați ai geniului social.

Corifei ai științei, voi, cei care nu ați putut evita această greșeală, înțelegeți că prima personalitate marcantă care se va alătura *Asociației* va atrage după ea restul lumii. Este poate nevoie să vă amintesc ceea ce s-a mai spus deja: Roma l-a născut pe Augustin, maestru al religiei, Parisul trebuie să nască un Augustin al gîndirii sociale.

O știință nouă are nevoie de sprijinul unui nume respectat: omul de rînd, de atîtea ori înșelat și, de aceea, neîncrezător, nu își însușește adevărul decît dacă el îi apare sub auspiciile unui lider de opinie. Fac apel la marii publiciști din toate colțurile lumii și, în special, la romanticii celebri ca Byron și Walter Scott. Poate oare exista misiune mai nobilă pentru un iubitor de frumos decît aceea de a converti rapid lumea întreagă la principiile naturii și armoniei universale, conștient fiind că o asemenea realizare măreață poate fi înfăptuită la capătul unei încercări de numai două luni, cu mijloace care sînt deja pregătite în Anglia? Dacă atîtă măreție nu va seduce nici un scriitor, înseamnă că în civilizația noastră nu mai există nici un romantic. *Exoriare aliquis.*

(*Teoria unității universale*, vol. I, p. 181—187.)

Economia politică este cea mai nouă dintre științe, dar le depășește pe toate, încă de pe acum. Ea a fost foarte timidă pînă în prezent și a bătut în retragere în fața *Comerțului*, cu care ar fi trebuit să se măsoare. Atunci cînd Antrepozitul Federal al *Asociației* va face să dispară pînă și numele de *Comerț*, ne vom mira de această timiditate, care face ca întreaga economie politică să se prosterneze la picioarele negustorilor.

La început, *Economia Politică* a comis mari erori: dealtfel, o fatalitate comună tuturor științelor le face să plătească tribut greșelii timp de cîteva secole. Astronomia, cea mai venerabilă dintre ele, a rătăcit timp de mii de ani printre viziuni de tot felul, pînă în ziua cînd Copernic i-a deschis calea adevărului. Nu e de mirare că mezina sa, *Economia Politică*, a plătit și ea acest tribut obișnuit. Doar perseverarea într-o eroare constituie o crimă, nu și eroarea în sine. Cei care și-au pierdut infailibilitatea, așa cum s-a întîmplat cu papii de odinioară, au devenit obiect de batjocură. Cum ar putea filosofii, în secolul al XVIII-lea, să mai nutrească pretenția infailibilității lor? Descoperiri importante înnoiesc din timp în timp fața cîtorva științe. Hazardul, care se joacă cu luminile spiritului uman, poate să ofere cele mai frumoase descoperiri unor ignoranți, cîteodată chiar unor copii, așa cum s-a întîmplat cu cei doi puști din Hiddelburg, care au inventat luneta și telescopul jucîndu-se cu lentile, devenind astfel călăuzele astronomiei. Oricînd poate apărea un adevăr simplu care să lumineze întreaga știință, indicînd economiștilor ieșirea din labirintul în care s-au rătăcit. Ce motiv de fericire pentru ei! Cea mai frumoasă zi pentru o știință și pentru cei care i se dedică este aceea în care o descoperire neașteptată le deschide calea celebrității, dar mai ales a adevărului, fără de care orice celebritate nu este decît un fum trecător. Ce a rămas din reputația lui Ptolemeu și a altor astronomi? Nimic, în schimb cea a lui Copernic dăi-

nuie. Ce s-a ales din viziunile antice asupra mișcării? Toate sistemele, de la acela al lui Aristotel la cel al lui Descartes au sucombat; au rămas *Natura* și *Atracția*.

Eh! Ce știință nu are secolele ei de eroare pe care le deplînge mai apoi? Ciți botaniști n-au pierdut mii de ani pînă să ajungă la adevărurile cele mai simple, cum este sistemul sexual al lui Linné? Așa se face că unii savanți dintre cei mai respectabili nu sînt altceva decît victime ilustre, destinate neantului și uitării generațiilor viitoare, pînă în momentul în care *Adevărul* binevoiește să le vină în ajutor și să-i inițieze în tainele sale.

Din acest punct de vedere, economiștii se vor fi bucurat de o situație privilegiată: nu au rămas mai mult de un secol în captivitatea labirintului în care alte științe au pierdut mii de ani (și eu, care îi ajut să se elibereze din această captivitate, nu am oare dreptul la recunoștința lor?).

Voi indica acum erorile unor gînditori care nu mai sînt în viață, ale căror sisteme au precedat știința veritabilă, și cărora le sînt într-un anumit fel îndatorat, căci imensele lor erori m-au ajutat să-mi dau seama de confuzia generală și m-au încurajat să continui cercetări pe care nu le bănuiam încununate de succes. Erorile economiștilor pot fi clasificate în două grupe: erori cabalistice și erori dogmatice.

1. *Erorile cabalistice.* Nu voi insista prea mult asupra acestora. Nu doresc atît să le critic, cît să le menționez, căci ele țin de anumite slăbiciuni omenești generale, așa că intenționez mai mult să le justific decît să le condamn.

Cînd a luat naștere *Economia Politică*, în epoca modernă, comerțul era puternic și privit cu respect. Olandezii adunaseră deja tone de aur și posedau secretul speculării prețurilor înainte de a auzi vorbindu-se de economiști: pe scurt, *Comerțul* era un gigant și *Economia Politică* un pigmeu. Cînd a început confruntarea lor, porturile erau deja ticsite de armatori bogați, iar capitalele erau pline de bancheri, intimi ai miniștrilor și amfitrioni ai corpului diplomatic. Comerțul nu mai putea fi disprețuit ca în antichitate;

casele de bani sînt tot ce poate fi mai respectabil în epoca *Civilizației*, mai cu seamă în secolul nostru.

În aceste condiții, *Economia Politică* a apărut într-o postură umilă la începutul confruntării sale cu *Comerțul*, cu atît mai mult cu cît promotorii săi nu se puteau prevala nici de bogăție, nici de o doctrină elaborată. Totul trebuia creat: în antichitate, *Comerțul* nu fusese atacat decît cu jumătăți de măsură, care nu puteau constitui, în nici un caz, teorii solide. În consecință, minunata antichitate a trebuit să fie lăsată deoparte iar bieții economiști, lipsiți de orice sprijin, au fost nevoiți să adopte teorii modeste și timide, așa cum se întîmplă de obicei cînd cîțiva savanți necunoscuți, pentru a-și face intrarea în lume, trebuie să se confrunte cu Cresușii timpului.

Deznodămîntul unei asemenea dispute era previzibil. *Economia* nu a fost în stare să opună decît o umbră de rezistență. Meritul îi revine lui Quesnai[2], șeful școlii franceze, care a susținut teze ce tindeau să subordoneze *Comerțul* intereselor *Agriculturii*. Dar cabala engleză, care era vîndută *Comerțului*, a reușit să se impună, folosindu-se de anumite intrigi religioase. Cît despre filosofie, care începuse să intre în conflict cu instanțele sacerdotale, ea avea nevoie să-și consolideze pozițiile. De aceea, a considerat că este mai prudent să se alăture caselor de bani și să sprijine *Comerțul*, care începuse să joace un rol foarte important. Așa că economiștii, împinși și de invidie, s-au înhămat la carul *Comerțului* și l-au proclamat infailibil, întocmai cum erau considerați papii de altădată. Ei decretară că negoțul nu prejudiciază niciodată binele public și, prin urmare, el trebuie să se bucure de libertate absolută. Toate teoriile au fost puse de acord prin acest paradox. Celebrițățile nu-și mai cruțau forțele în proslăvirea traficanților. Raynal, Voltaire și ciracii lor, toți cei ce erau marcanți în filosofie, au fost văzuți închinîndu-se aurului, deși îl disprețuiau pe as-

---

[2] Ortografia lui Ch. Fourier. Corect: Quesnay.

cuns; căci atunci cînd Voltaire dedica *Zaïre* unui negustor londonez, copleșindu-l cu complimente fade, el era tot atît de puțin sincer ca și în dedicația *Mahomed*-ului său către papa Benedict. De altfel, Voltaire era bine inițiat în șiretenii mercantile, de vreme ce excela în păcălirea librarilor. Știa deci bine ce fel de prețuire trebuie acordată artei negoțului: era conștient că acesta se întovărășește cu obscurantismul, că pretutindeni afișează dispreț față de științe și arte, că își bate joc chiar și de tămîierile unor literați și că le ridiculizează ca pe niște nerozii absolut inutile, de vreme ce nu-i ajută pe autori să-și umple buzunarele. Însă nevoia de a întări partidul filosofic a dus la acceptarea oricăror recruți, și comercianții fură ridicați în slăvi, fiindcă ei formau o clasă deja puternică, dar încă neangajată, gata să se alăture primului care ar fi știut să o atragă de partea sa. Iluzia și spiritul de partid, împreună, înfăptuiră această mezalianță. De altfel, toate aparențele erau în favoarea *Comerțului:* enormitatea și rapiditatea înjghebării averilor mercantile, dar și niște ifose de „înaltă speculație". Mulți au fost sincer convinși că era vorba de o știință.

Spre dezvinovățirea filosofilor, trebuie să admitem că în acea vreme *Comerțul* nu era atît de pervertit ca astăzi. Mai puțin numeroși și reușind să obțină profituri foarte ușoare, comercianții nu deprinseseră încă acea cutezanță a dedesubturilor și pungășiilor care degradează activitatea lor, în prezent. Că aceasta e pe deplin adevărat se vede și din stupefacția vechilor negustori în fața șiretlicurilor ce se folosesc astăzi, precum și din părerea lor unanimă că negoțul a devenit o capcană, o junglă în comparație cu atmosfera de încredere ce domnea înainte de Revoluție. Să adăugăm și faptul că monopolul englez nu era încă dominant, Franța reușind să-i reziste în oarecare măsură și să-și mențină un monopol considerabil, alături de aliații săi. Iată de ce filosofii francezi nu s-au alarmat deloc în fața unui abuz care

se arăta profitabil pentru țara lor. Toate concurau pentru scuzarea acestei mezalianțe a filosofiei. Coalizîndu-se cu comerțul, ca proceda la fel ca și tinerele aristocrate care se căsătoresc cu un om de rînd, pentru că îl consideră cinstit; în acea epocă era într-adevăr imposibil să se prevadă cît de mari erau relele și nenorocirile pe care *Comerțul* și monopolul le vor dezlănțui asupra secolului al XIX-lea.

Pînă la urmă spiritul mercantil și-a dezvăluit caracterul său profund nefast. Masca a căzut, monopolul și perfidia au rămas, iar filosofia nu-și mai poate face nici o iluzie asupra infamiei acestui șarpe cu care a stat alături. Trebuie, deci, să o rupă brusc cu el și să intre pe tărîmul *Adevărului*, care nu are nici cea mai mică înclinație spre spiritul mercantil. O nouă descoperire tocmai a reușit să alunge *Comerțul* din sînul *Civilizației*. Dacă este scuzabil faptul că a fost susținut atît timp cît existau anumite îndoieli asupra perversității sale, ar fi odios să se încerce absolvirea lui astăzi, cînd *Adevărul* a reușit să-l demaște și să-l sorteasă oprobiului.

Erorile dogmatice. Acestea merită un examen mai amplu. Antrenați de intrigile pe care le-am arătat și ispitiți să constituie o nouă sectă, economiștii au abordat politica comercială în calitate de curtezani și nu în calitate de filosofi, ceea ce a făcut posibilă apariția acelei teze de neiertat, care admite libertatea opțiunilor operațiunilor comerciale: „*laissez faire les marchands*“, dați frîu liber tuturor intrigilor lor, care nu au alt scop decît specula, acapararea, camăta și toate celelalte mașinațiuni prin care ei se aruncă în acțiuni nebunești și falimentare. Comerțul nu este altceva decît un pirat industrial care, fără să-și mărturisească vocația, a acaparat gestiunea produsului social, tiranizează și jefuiește producătorii și consumatorii, între care se află așezat. Fără îndoială, în toate acestea el pune în joc anumite capitaluri, dar și piratul folosește banii, corabia, soldații și cunoștințele sale pentru a distruge. Pînă acum politica comer-

cială nu ne-a învățat decît să capitulăm în fața acestor piraţi, așa cum unele puteri au procedat cu algerienii, trimiţîndu-le cadouri în fiecare an. *Sînt lăsaţi să acţioneze*, sînt îmbunaţi, pentru că nu se dorește distrugerea lor; dar aceasta dovedește o anume nulitate politică, iar negustorii, algerienii, beduinii și toţi ceilalţi piraţi nici nu doresc altceva decît să fie lăsaţi să acţioneze.

În mod paradoxal, teza absurdă a liberului schimb a întrunit adeziunea tuturor partidelor, chiar și a sectei franceze, ale cărei principii erau în contradicţie cu o asemenea idee mercantilistă; căci, considerînd comerţul ca o activitate parazită și *Agricultura* ca singura sursă de avuţie socială, din doctrina lui Quesnai rezultă că primului ar trebui să i se limiteze beneficiile abuzive și să i se impună anumite garanţii față de cea din urmă, el nefiind decît un simplu agent al acesteia. Astfel arată esenţa concepţiei lui Quesnai și aici ar fi trebuit să se ajungă, dacă el și discipolii săi ar fi fost consecvenţi cu ei înșiși. Nu-mi dau seama ce uneltire anume i-a putut tempera și paraliza: ei s-au mărginit să speculeze în termeni savanţi propriul sistem, fără să încerce nimic pentru transpunerea sa în practică. Plecînd de la un principiu just, acela al supremaţiei *Agriculturii*, în cele din urmă, ei au conchis, într-o manieră ridicolă, că și *Comerţului* trebuie să i se acorde întreaga libertate. Exact cum ai spune: ofiţerii sînt superiorii, dar trebuie ca soldaţii să poată face tot ce le place, fără a ţine seama de ordinele acestora. Iată unde duce concepţia sectei franceze. Este, poate, mai rezonabilă calea engleză, căci, considerînd în mod eronat *Comerţul* ca fiind productiv, el este plasat la același nivel cu *Agricultura*, așa că pare justificat să i se acorde o libertate deplină. Este, în orice caz, mai scuzabilă susţinerea ingenioasă a unui sofism decît abandonarea lașă a adevărului, așa cum au făcut francezii.

(Manuscrise, vol. III, p. 81—88.)

Adepții imobilismului constituie o categorie tot atît de ridicolă ca și cea a paseiștilor. Evoluției sociale îi repugnă însă stagnarea: ea tinde spre progres și are o nevoie vitală de dinamism. Imobilismul corupe nevoia de progres, cum se poate vedea la chinezi (...). Menirea noastră însă este progresul. Fiecare epocă socială trebuie să avanseze către următoarea, care îi este superioară: intenția naturii este ca barbaria să se transforme, treptat, în *Civilizație*, ca aceasta să tindă spre garantism, iar garantismul către asocierea simplă ș.a.m.d.[3] La fel stau lucrurile și cu fazele; trebuie ca prima să tindă spre cea de-a doua, aceasta spre a treia și apoi spre a patra. Dacă o societate lîncezește prea mult timp în aceeași epocă sau fază, apare corupția, așa cum se întîmplă cu o apă stătută.

Ne aflăm numai de un secol în faza a treia a civilizației, dar în acest timp scurt lucrurile au evoluat foarte repede, datorită progresului colosal al industriei. Astfel că ea și-a depășit de pe acum limitele sale naturale. Avem la dispoziție prea multe materiale pentru un eșafodaj atît de puțin evoluat: neputîndu-li-se găsi o folosință naturală, ia naștere o supraîncărcare și o tulburare a mecanismului social, ducînd astfel la corupția sa. La rîndul său, aceasta dezvoltă numeroase caractere dăunătoare, simptome ale delăsării, efecte ale disproporției care domnește între mijloacele noastre industriale și stadiul neevoluat al societății care le utilizează. Avem prea multe industrii pentru o civilizație atît de puțin dezvoltată, aflată doar în cea de-a treia fază a sa. Ea este supusă unor presiuni ce o împing să treacă în faza următoare, dacă nu mai departe. De aici iau naștere manifestările de exuberanță și deteriorare, dintre care voi enumera în continuare numai pe cele mai frapante. Ca o replică la

[3] Epoci ale evoluției civilizației; după Ch. Fourier, fiecare epocă are patru faze.

mersul progresului, voi semnala efectele unei degenerări evidente, deși de dată mai recentă.

1. *Centralizare politică.* Capitalele, transformate în adevărate vîrtejuri care absorb toate resursele, incită pe cei bogați să se apuce de speculă și contribuie la disprețuirea tot mai adîncă a agriculturii.

2. *Progresele fiscalității*, a sistemelor de a stoarce bani, a faliментului indirect — arta de a devora viitorul. În 1788, Necker nu știa de unde să facă rost de 50 de milioane, pentru a-și acoperi deficitul anual; astăzi se știe bine cum să se procure nu 50, ci 500 de milioane, la un buget ca cel din 1788.

3. *Consolidarea monopolului maritim*[4], care era ținut în frîu în 1788, iar astăzi este dominant, nelăsînd europenilor nici o șansă de a redeveni puteri maritime rivale.

4. *Prejudicierea proprietății*, care a degenerat într-un obicei curent, datorită diferitelor pretexte de revoluționare de care s-au servit toate partidele. Franța confiscă — Spania și Portugalia o imită și această metodă se va extinde, căci în ziua de azi numai dezordinea poate să progreseze. Este un angrenaj care duce la barbarie.

5. *Decăderea corpurilor intermediare*, a adunărilor provinciale, a parlamentelor și corporațiilor care puteau pune stavilă puterii. Tocmai datorită diminuării puterii lor s-a putut pompa anual suma de 500 de milioane de acolo de unde Necker nu putea scoate decît 50.

6. *Spolierea orașelor*, în mod grosolan compensată prin concesiuni care obosesc industria, demobilizează populația urbană, provoacă tot felul de fraude mercantile și otrăvesc comerțul, pe cale legală.

7. *Depravarea juridică*, refuzul indirect de a face dreptate celor săraci, creșterea numărului de litigii datorită subdivizării proprietății, complicarea legislației care devine tot mai neputincioasă: ea nu se sinchisește cînd un furnizor își

[4] Este vorba de monopolul maritim absolut englez.

însușește fraudulos, după propria sa mărturie; 76 de milioane, dar devine inflexibilă și condamnă la moarte pe săracul Elissando pentru furtul unei verze.

8. *Instabilitatea instituțiilor*, care duce la slăbirea lor și la subminarea acestora prin lipsa absolută a oricăror metode juste în toate domeniile administrației. Nu se poate face nici măcar o împărțire teritorială echilibrată după anumite criterii generale, căci această operație nu este astăzi supusă nici unei reguli.

9. *Iminența schismei*. Partizanii galicanismului[5] sprijiniți de concepțiile lui Saint-Louis și Bossuet, nu vor întârzia să producă o schismă, ceea ce ar duce la războaie civile.

10. *Lupte interne*, discordiile atițate de eșecul *Politicii* sociale, ce nu poate găsi mijloace de conciliere.

11. *Moștenirea răului*, obiceiul de a perpetua viciile care au caracterizat politica partidului care a pierdut puterea, cum ar fi loteriile, jocurile publice și alte mijloace odioase ale fiscalității.

12. *Nerușinarea politicii*, josnicia puterilor creștine în raporturile cu musulmanii și pirații, acceptarea lor pasivă în a plăti tribut piraților, ca și sprijinul acordat comerțului cu sclavi.

13. *Progresul spiritului mercantil:* specula, erijată în putere ce nesocotește legile, se răspândește asupra tuturor fructelor industriei, își împarte autoritatea cu puterile guvernamentale și duce la extinderea nebuniei jocului.

14. *Favorizarea comerțului, în ciuda deprecierii sale:* Marsilia construiește vase pentru capturarea creștinilor, cu care umple venele Africii; Nantes are fabrici care produc instrumente de tortură pentru negri și practică negoțul cu

---

[5] Partizanii teoriei conform căreia francii au acaparat puterea economică și politică a galilor. În fapt, galicanismul este o doctrină având drept obiect apărarea privilegiilor și libertăților de care dispunea Biserica franceză față de Sfîntul Scaun. Saint-Simon folosește termenul în sensul arătat.

acestea în ciuda legilor existente; alte orașe adoptă cutuma engleză a temnițelor cu regim de muncă silnică, unde oamenii lucrează șaisprezece ore pe zi, cu pauze de un minut; cu cît caracterul nefast al comerțului se accentuează, cu atît comerțul este mai favorizat.

15. *Scandaluri industriale:* răspîndirea falsurilor tolerate, marea frecvență a crizelor de supraproducție care duc la deprecierea mărfurilor, abandonarea recoltelor pe cîmp, pentru că se obțin profituri mai mari din vînzarea unor mijloace de depozitare și transport (de exemplu, butoaiele de vin), oprirea caritații publice prin impuneri asupra donatorilor.

16. *Răspîndirea negoțului cu oameni:* se permite extinderea acestui obicei, chiar și în țări unde nu exista pînă acum, cum ar fi pașalîcul Egiptului, fără a i se opune altceva decît nerozii diplomatice.

17. *Moravuri ca pe vremea lui Tiberiu:* spionaj universalizat de la general la soldat, delațiuni secrete, răspîndirea vizibilă a ipocriziei, josniciilor și viciilor inerente spiritului de partid.

18. *Adoptarea jacobinismului:* partidele care l-au combătut au ajuns să-și însușească toate tacticile sale; arta de a manipula conspirații și rafinarea calomniilor au devenit generale, astfel că au dispărut și ultimele norme de noblețe pe care le mai păstra lumea modernă.

19. *Nobilimea vandală:* în 1788, nobilimea înclina către ideea unei ameliorări judicioase. Astăzi, ea a decăzut în barbarie și nu se mai gîndește decît la distrugerea industriei, pe care o denigrează în timpul campaniilor electorale.

20. *Naumahii literare*[6]. Savanții și literații arborează și ei stindardul vandalismului, se sfîșie între ei spre amuzamentul unui public căruia i-au inoculat gustul detractării calomnioase, și nu se unesc decît pentru a submina descoperirile utile și a bloca răspîndirea luminilor spiritului. Ei-

[6] *Naumahie* — la romani, spectacolul unei lupte navale.

bertățile noastre electorale au produs un trio de noi virtuți: o nobilime vandală, o burghezie calomnioasă și savanți trași pe calapodul criticii înveninate.

21. *Tactici distructive* sau cu efect accelerator, care dublează calamitățile războaielor și provoacă reapariția obiceiurilor barbare: vendette, gherile, cadre de rezervă pentru armate, înarmarea femeilor și a copiilor.

22. *Tendințe ce vor duce lumea în infern*, cum ar fi conscripțiile și mobilizările deja încetățenite în Prusia și tot mai răspîndite în Rusia (..), metodă care, odată introdusă în cîteva imperii, le va obliga pe toate celelalte să le adopte, din rațiuni de securitate.

23. *Inițierea barbarilor în tactica militară.* Este cel mai sigur mijloc de a întări pirateria practicată de populațiile Africii de nord și de a institui, în curînd, pe cea a turcilor, care vor obliga toate puterile să plătească taxe la trecerea prin Dardanele.

24. *Împătrirea ciumei:* nu cunoșteam decît ciuma vechiului Orient, acum însă trebuie să-i adăugăm *febra galbenă*, încă și mai rea, *tifosul*, care face enorme ravagii și *cholera morbus*, deja ajuns din Bengal la Alep. Un nou cadril, ce ilustrează o perfecțiune crescîndă.

(Lumea nouă, p. 418—421.)

Mizeria și inegalitatea

Nenorocirile lucrătorilor manuali. Răul apăsător. 1. Apăsarea impozitelor: insistența agenților fiscali care smulg săracului puținii bani strînși cu atîta trudă pentru întreținerea nefericitei sale familii. 2. Nevoia de a-și periclita sănătatea, de care depinde subzistența sa și a copiilor săi, datorită muncilor istovitoare și insalubre.

Răul direct. 3. Consecința mizeriei: suferința împărtășită, sau facultatea de a resimți privațiunile familiei, care se adaugă celor proprii. 4. Apariția unor noi necazuri, care dublează suferința, în momentul în care săracul credea că a scăpat

de asprimea nenorocului. 5. Nejusta stigmatizare: oprobriul și defăimarea care însoțesc omul sărac, tocmai datorită condiției sale și care se expune cu atît mai mult disprețului cu cît este mai supus nevoii.

Răul indirect. 6. Prezența celor neocoliți de bogăție și pe care întîmplarea, intriga sau crima îi îndestulează pe zi ce trece, spre disperarea lucrătorilor cinstiți, a căror probitate e ruinată de lipsuri. 7. Sărăcirea relativă prin sporirea luxului care, oferind celor bogați noi mijloace de a se abandona plăcerilor, duce la multiplicarea proporțională a suferințelor maselor lipsite de strictul necesar. 8. Frustrarea săracului de posibilitățile de izbăvire pe care legea i le acordă, precum acțiunile juridice și altele, dar la care nu are acces, din lipsă de mijloace financiare.

Răul secundar. 9. Capcana socială, sau pericolul de a fi înșelat de către concetățeni la fiecare pas, de a nu întîlni decît grupuri de escroci sau dușmani deghizați. 10. Anticiparea sărăciei, sau teama de a rămîne fără lucru, în timp ce la animal sau sălbatic exercițiul activității este liber. 11. Deriziunea științei, sau sprijinul iluzoriu oferit de șarlatanii literari care promit ușurarea necazurilor dar, în realitate, coplesesc poporul cu noi calamități. 12. Strîmbătatea sancțiunii morale sau persecuția pe care omul și-o atrage prin păstrarea virtuții căci, pentru a nu fi puși în adevărata lor lumină, dușmanii săi pervertiți recurg la calomnie, întotdeauna primită bine în lumea civilizată.

Puncte esențiale. Aversiunea față de activitatea productivă și privarea de prerogativul animalelor (castori, albine etc.) care sînt atracție față de activitate, devenită supliciu pentru omul civilizat.

Trădarea naturii sau martirizarea atracției; ghimpele numeroaselor dorințe pe care omul civilizat nu și le poate satisface, în timp ce natura înculcă animalului doar pasiunile adecvate pentru orientarea sa, oferindu-i totodată și posibilitatea de a le satisface.

Tranziții. Întoarcere posibilă în trecut, amintirea numeroaselor mizerii îndurate, încă amenințătoare.

Suferință anticipată, sau facultatea de a întrevedea creșterea lipsurilor fără nici un fel de șansă pozitivă, într-un viitor îndepărtat sau la bătrînețe.

(Teoria unității universale, vol. III, p. 191–193.)

Alte nenorociri ale lucrătorilor. Lucrătorul este copleșit de o nefericire de natură ideală cînd se întîmplă ca unul din cei asemenea lui, favorizați de o moștenire neprevăzută, de un cîștig de loterie etc., să reușească să scape de mizerie; aceste excepții ale destinului înăcresc și mai mult viața celor mereu lipsiți de cele necesare.

1. El suportă singur corvezile de la care bogatul este exceptat dar, dimpotrivă, este singurul privat de drepturi naturale (vînătoare, pescuit etc.) de care se bucură cel bogat.

2. El este supus intrigilor celui care îl angajează, este afectat unor sarcini cu care nu este deprins, ceea ce îi multiplică greutățile.

3. El contractează maladii, datorită excesele la care este obligat și datorită muncilor periculoase.

4. Lipsit de toate cele necesare în caz de boală, singurul lui adăpost este spitalul unde zace în plictis alături de muribunzi, și unde adesea nici măcar nu este primit.

5. El este pus în situația să-și vadă uneltele, care constituie un sprijin în munca sa, confiscate, e arestat de poliție, rigoare de la care cel bogat face excepție de drept sau de fapt.

6. El își vede nevasta și fata, dacă sînt frumoase, atrase inevitabil pe calea prostituției de vecinul bogat, care dispune de aur.

7. El este privat de protecția tribunalelor: nici un fel de dreptate pentru cel sărac; el nu are mijloace pentru a fi sfătuit sau pentru a reclama; și dacă o face, va eșua contra unui adversar bogat care îl poate tîrî din instanță în instanță.

În sfîrșit, cel mai adesea fructele străduaniei sale aparțin unui stăpîn și nu lui însuși.

Iată, în locul unei vieți depline, o furtună de nenorociri și persecuții pentru poporul muncitor, efect inevitabil al evoluției subversive a civilizației, care produce opusul binelui societal în toate sensurile.

(Teoria unității universale, vol. III, p. 555—556.)

Industria

Cît despre opera *Civilizației* din care vom ieși curînd, voi demonstra că este un flagel trecător, afectînd vîrstele tinere ale oricărei lumi; o referință temporară, așa cum este dentiția la copil; că ea s-a prelungit cu două mii trei sute de ani datorită orgoliului filosofilor, care au disprețuit orice fel de studii asupra *Asociației* și *Atracției;* în fine, că societățile sălbatice, patriarhale, barbare și civilizate nu sînt decît trepte ducînd spre o ordine socială superioară, *Ordinea seriilor progresive*, care încununează destinul creator al omului; pînă în acest stadiu, orice efort pe care l-ar întreprinde conducătorii luminați pentru a anula suferința maselor este sortit eșecului.

Prin urmare, voi filosofi, în zadar ați îngrămădit unul peste altul tomuri fără număr în căutarea fericirii, atîta timp cît nu este extirpată sursa tuturor relelor sociale: *incoerența producției*, aflată exact la antipodul voinței divine. Vă plîngeți că natura vă refuză cunoașterea legilor sale, dar dacă nu ați putut să le descoperiți pînă acum, de ce întîrziați să admiteți insuficiența metodelor voastre și nu căutați altele noi? Sau natura nu dorește fericirea oamenilor, sau metodele voastre sînt reprobate de natură, de vreme ce nu i-ați putut smulge secretul pe care îl căutați.

(Teoria celor patru mișcări, p. 24—25.)

Paraziții domestici. 1. Trei sferturi din femeile care locuiesc la oraș și jumătate din cele de la țară, datorită activităților în cadrul gospodăriilor; de aceea, din punct de vedere economic, ziua lor de muncă este estimată la o cincime din cea a bărbatului.

2. Trei sferturi din numărul copiilor, cu totul inutili la orașe și destul de puțin utili la țară, datorită neîndemînării lor.

3. Trei sferturi din gospodării, a căror muncă nu este decît efectul sofisticării bucătăriei, și jumătate din valeții de curte și de lux, deveniți necesari ca urmare a fărîmițării producției, ar deveni inutili în cadrul *Asociației.*

Aceste trei categorii afectate treburilor gospodărești formează o categorie distinctă de paraziți. Situația lor se va schimba în cadrul noii ordini societare, prin intermediul unei repartizări judicioase, a folosirii adecvate a sexelor și serviciilor, care va reduce la o pătrime, sau chiar la o cincime numărul brațelor folosite astăzi de gospodăriile complicate și fărîmițate.

Paraziții sociali. 4. Armatele de mare și de uscat, care sustrag de la muncă tinerimea cea mai robustă, consumînd și cea mai mare parte din cheltuielile publice, contribuie la depravarea acestor tineri, obligîndu-i să afecteze unei funcții parazite exact acei ani în care ei ar trebui să se formeze pentru muncă, față de care orice fel de atracție dispare în timpul stagiului militar.

Armata, această îngrămădire de oameni și mașini, este folosită pentru a nu produce nimic, așteptînd doar ocazia pentru a distruge. Despre funcția de distrugere vom vorbi mai tîrziu. Aici avem în vedere armata doar sub aspectul stagnării.

5. Mulțimea de oameni afectată fiscalității: în Franța numai vama utilizează 24.000 de oameni; lor li se adaugă celelalte armate de împuterniciți, paznici de plantații, de

vînătoare etc. într-un cuvînt toate administrațiile complicate, cum sînt finanțele, ce vor deveni inutile într-un sistem de organizare în care fiecare falangă va plăti toate impozitele la o dată fixă și pe baza unui simplu aviz al ministrului.

6. În mod sigur, jumătate din fabricanți, socotiți utili, dar care sînt relativ improductivi datorită proastei calități a obiectelor pe care le produc; în situația unei îmbunătățiri generale, s-ar reduce la jumătate pierderile pentru fabricarea și folosirea acestor obiecte, ba chiar la două treimi în cazul produselor destinate statului, pe care toți se întrec să-l înșele.

7. Nouă zecimi din negustori și agenți comercianți, căci, în noua ordine societară, acest gen de serviciu va putea fi efectuat cu numai o zecime din agenții fiscali folosiți în organizarea actuală.

8. Două treimi din personalul deservind transporturile pe apă și pe uscat, în mod nejustificat considerați a face parte din sfera comerțului, și care adaugă neajunsurilor sistemului complicat de transport existent pe acela al nesiguranței, în special pe mare, unde nepriceperea și imprudența lor produc naufragii.

Tot în această categorie trebuie inclusă și contrabanda, adesea numărul contrabandiștilor întrecînd de zece ori numărul de agenți necesari livrării directe a unei mărfi. Se cunosc cazuri în care baloturile de stofă expediate de la Dover spre Calais au trecut mai întîi prin Hamburg, Frankfurt și Paris, făcînd 500 de lege în loc de 7, totul din necesitățile acestui comerț din ce în ce mai „perfect".

Paraziții secundari. 9. *Șomerii*, șomerii accidentali și cei necunoscuți, persoanele inactive fie pentru că nu au de lucru, fie pentru că preferă odihna. Dar ei nu ar face astfel dacă munca lor ar fi atrăgătoare; așa, dimpotrivă, ei caută să dubleze perioada de odihnă în raport cu prevederile legale, sărbătorind *sfîntul luni*, cel mai ruinător dintre toți sfinții, căci i se dedică 52 de zile pe an în orașele industriale.

Să mai adăugăm și sărbătorile breslelor, revoluțiile, carnavalurile, patronajele, căsătoriile și atîtea altele, în timpul cărora nimeni nu va mai dori să nu lucreze într-o ordine socială în care întrunirile pentru muncă vor fi mai agreabile decît balurile și festivitățile din societatea civilizată actuală.

Cînd vorbim de șomaj, trebuie să avem în vedere și alte situații de oprire a lucrului. Dacă maistrul se îndepărtează, muncitorii nu mai lucrează; dacă trece cineva străin, toți sînt interesați și privesc, sprijiniți în cazma, pentru ca să mai treacă timpul. Și uite așa de 40—50 de ori pe zi, irosindu-se destule minute. Săptămîna de lucru se reduce de fapt la patru zile pline. Cît șomaj produce lipsa unei munci atrăgătoare!

10. *Sofiștii* și înaintea lor controversiștii (legiuitorii); cei care îi citesc și se lasă antrenați de aceștia în intrigi partizane și cabale neproductive. Trebuie adăugat că aceste controverse sterile, care creează confuzie asupra oricărui subiect, produc, de asemenea, agitații politice și distrag de la munca productivă.

Lista controversiștilor și sofiștilor s-ar extinde mult peste ceea ce ne-am putea imagina dacă am aminti fie numai jurisprudența, care pare a fi un sofism scuzabil; să ne imaginăm o ordine societară care nu dă naștere decît la a douăzecea parte din litigiile actuale, și care posedă mijloace de soluționare a lor tot atît de expeditive pe cît sînt de complicate cele actuale; ar rezulta că sînt paraziți nouăsprezece din douăzeci de avocați, pledanți, martori etc. Și cîți alți paraziți ai sofismului mai sînt, începînd chiar cu economiștii care, deși denunță categoriile parazite, poartă și ei stindardul acestora!

11. *Trîndavii*, care trăiesc fără să facă nimic; li se adaugă valeții lor și toate categoriile de persoane care îi servesc. Sînt neproductivi toți cei care îi servesc pe neproductivi.

Prizonierii sînt o categorie a lenei forțate; cu atît mai mult bolnavii. Printre cei născuți în armonia viitoare, nu vom întîlni nici a zecea parte din bolnavii din societatea

civilizată. Deși boala este un rău inevitabil, ea este susceptibilă de corecții și reduceri enorme. Din zece bolnavi, nouă sînt persoane transferate în munci nepotrivite, ca urmare a efectelor regimului civilizat. Nouă persoane care, în ordinea societară, ar fi sănătoase: așa ceva nu poate să displacă medicilor.

12. *Scizioniștii*, oameni aflați în război deschis cu munca, legile, obiceiurile și moravurile: lumea loteriilor și a caselor de jocuri, veritabile otrăvuri sociale, aventurierii, femeile publice, vagabonzii, cerșetorii, borfașii, hoții și alte categorii de scizioniști al căror număr tinde să descrească mai lent ca niciodată și pentru suprimarea cărora e nevoie de funcționari și ei neproductivi.

Clasele esențiale. Agenții de distrugere pozitivă, cei care organizează foametea și ciuma; sau își aduc contribuția la războaie. Regimul civilizat acordă cea mai înaltă protecție agenților foametei și ciumei, îndrăgește speculanții și încurajează orice fel de inovație care duce la sporirea ravagiilor produse de război (...)

(Notă. În tabloul schițat mai sus, militarii figurează de două ori: aici, sub aspectul participării la război, și la punctul 4, sub aspectul rolului lor neproductiv. Nu este vorba de o dublă citare, ci de două roluri diferite, care cer o tratare distinctă.)

Agenții de creație negativă: am arătat deja că sînt extrem de numeroși; că cea mai mare parte a lucrărilor, cum sînt zidurile de împrejmuire, sînt relativ improductive; altele sînt puțin durabile, datorită unor erori de interpretare sau de construcție: edificii care se prăbușesc, drumuri și poduri ce trebuie deplasate și refăcute. Altele produc dezastre, în mod indirect: o sută de muncitori care taie bine o pădure par să facă o treabă utilă, în realitate ei pregătesc ruina țării, acțiunea în sine fiind mai dăunătoare decît ravagiile războaielor, care sînt mai repede înlăturate. Alte pagube sînt consecințele economismului: de pildă, apariția unei

noi mode poate transforma în cerşetori douăzeci de mii de muncitori, creînd noi surse de dezordini sociale.

(Teoria unităţii universale, vol. III, p. 174—179.)

Agricultura

Separarea masivă a culturilor este singura metodă care are o anumită legătură cu metodele grosolane de lucru utilizate în societatea civilizată: de o parte fructele, de cealaltă florile; aici numai păşuni, dincolo numai culturi; pretutindeni, aceste metode duc la formarea unor mase de oameni dezrădăcinaţi, culturile lor, ca şi sistemul social în genere, se găsesc într-o stare de incoerenţă universală şi de exces metodic.

Pe de altă parte, fiecare doreşte să-şi asigure cele necesare consumului din producţie proprie, astfel că ajunge să practice douăzeci de culturi diferite pe terenul său care, datorită calităţilor solului, ar fi indicat numai pentru trei culturi. Un ţăran va cultiva, de-a valma, grîu şi viţă, varză şi gulii, cînepă şi cartofi, pe un teren bun numai pentru grîu; un sat întreg va semăna grîu numai într-un ogor îndepărtat şi greu de supravegheat, în timp ce ar fi fost mai convenabil să combine acolo mai multe culturi.

În societatea civilizată, busola după care se orientează distribuirea culturilor, asolamentele, epocile de strîngere a recoltei este riscul furtului. Spuneţi unui agricultor: aici ai semănat grîu, însă terenul mi se pare mai bun pentru o livadă. El vă va răspunde: e drept, dar nu pot supraveghea lotul şi aş risca să fiu furat. Reproşaţi-i că a recoltat via prea devreme, că a cules fructele înainte de maturitate, că n-a făcut trei culesuri succesive: vă va da acelaşi răspuns.

(Teoria unităţii universale, vol. III, p. 481—482.)

Ce este comerțul? Este o minciună însoțită de toată suita sa: faliment, speculă, cămătă și alte genuri de înșelătorii. Filosofia modernă trece cu buretele peste toate aceste scandaluri: să vedem care sînt cauzele unei asemenea impudori; să aplicăm conduitei acestor savanți metodele analitice pe care ei vor să le aplice peste tot.

Cînd s-au hotărît să proslăvească *Comerțul*, ei nu au luat în considerare decît greutatea aurului, mărimea și rapiditatea averilor mercantile, independența atașată acestei activități, care este cea mai liberă și mai favorabilă împlinirilor ambiției, aerul de înaltă speculație afișat de autorii acestor josnice manevre pe care, de altfel, le-ar stăpîni ușor și cei mai greoi dintre oameni, după cîteva săptămini de ucenicie (dacă ar fi instruiți în asemenea operații, dar în lumea comerțului așa ceva nu se întîmplă); în fine, fastul speculanților și acaparatorilor, care rivalizează cu mai-marii din stat.

Toată această strălucire i-a uimit pe savanți, obligați la atît de multă muncă și la numeroase intrigi pentru a cîștiga cîteva monede sau pentru a obține o anumită protecție degradantă. Ei au fost zăpăciți, dezorientați în fața acestor comercianți aflați în grațiile lui Plutus. Mai întîi, au ezitat între lingușire și critică; pînă la urmă, sunetul aurului a înclinat balanța; ei au devenit pentru totdeauna valeții umili ai comercianților și admiratorii științei mercantile, pe care înainte o desconsiderau. Și cum să nu-i admiri pe acești speculanți care, cum spune Boileau, „cunoscînd un singur secret: cinci și cu patru fac nouă; nouă fără doi fac șapte", reușesc cu o asemenea înaltă știință să-și construiască un palat în orașul unde veniseră doar în saboți! În toate capitalele, ei duc o viață de splendori, în timp ce marii savanți sînt prigoniți de mizerie. Filosoful, admis în salonul unui asemenea speculant,

este așezat la masă între un om de curte și un ambasador. În asemenea situații, poți să nu-i preamărești pe acești sfinți ai zilei?

Căci, în *Civilizație*, nu-ți poți deschide drumul cu ajutorul adevărului: și iată-i pe acești filosofi nutrind o ură secretă față de *Comerț*, dar îngenunchează în fața vițelului de aur și neîndrăznind să scrie o pagină fără a ridica în slăvi nemăsurarea *Comerțului* și *Comerțul* nemăsurat.

Ei ar fi avut totul de cîștigat dacă ar fi atacat *Comerțul;* și-ar fi putut recîștiga considerația, denunțînd tîlhăriile *Comerțului*, pe care îl disprețuiesc în secret, așa cum și acesta îi disprețuiește pe ei.

Analiza acestei ticăloșii va demonstra că negustorii nu constituie, în cadrul *Ordinii sociale*, decît o bandă de pirați, un cîrd de vulturi, care devorează producția agricolă și manufacturieră, aservind întreg corpul social. Comercianții ignoră caracterul nefast al profesiei lor; și, chiar dacă ar fi conștienți de acesta, putem oare să-i blamăm pe spoliatorii *Civilizației*, cînd, de fapt, această societate nu este decît un joc între escroci și cei înșelați de aceștia?

(Teoria celor patru mișcări, p. 339—341)

Două volume nu ar fi suficiente pentru analiza trăsăturilor caracteristice comerțului, chiar dacă s-ar neglija detaliile practice, cum ar fi tipurile de înșelătorii specifice fiecărei meserii și cărora Bacon dorea să li se întocmească monografii detaliate. Astăzi ar fi mult de lucru la întocmirea acestor tablouri: s-ar ajunge la o lucrare mai vastă decît *Enciclopedia*, într-atît perfecționarea comerțului a multiplicat și rafinat escrocheriile. În cele ce urmează, nu am propus decît o imagine asupra trăsăturilor principale; voi încerca să amintesc numai o duzină din cele mai frapante, denunțînd atît

perfidia științei, care le trece sub tăcere, cît și regimul care dă naștere unor asemenea infamii.

Specula	Salariu descrescător
Acaparare	Lipsuri artificiale
Faliment	Stare sanitară proastă
Cămătă	Prețăluire arbitrară
Parazitism	Falsul legalizat
Egoism	Monedă neunificată

Între aceste trăsături sînt poate cîteva mai greu de înțeles, dar există cel puțin șase care vor fi clare pentru toată lumea, astfel încît ne putem întreba cum se face că știința denumită *economism*, care tratează problemele comerțului, nu ne-a dat nici un capitol asupra acestor aspecte și asupra atîtor altele?

Să analizăm cîteva trăsături angrenate, care se generează reciproc:

Sustragerea capitalurilor, abundența depresivă

Capitalurile se scurg către clasa neproductivă. Bancherii și comercianții se plîng, adesea, că nu știu ce să facă cu fondurile de care dispun. Ei au acces la credite cu dobîndă de 3%, în timp ce cultivatorii nu găsesc nici cu 6%. Aceștia sînt obligați să trateze cu oameni de afaceri care împrumută cu 5% nominal, dar dobînzile reale ajung la 16-17%, datorită taxelor accesorii și indirecte. Toate mijloacele financiare sînt concentrate în mîinile comerțului, adevărat vampir care pompează sîngele corpului productiv și forțează clasa producătorilor să se dea pe mîna cămătarului. În consecință, anii de abundență devin o adevărată calamitate pentru agricultură: în 1816, recolta proastă a dat semnalul înglodării în datorii a agricultorului. Abundența din anul următor a dus la ruina sa, obligîndu-l să-și vîndă repede recolta sub valoarea sa reală, pentru a-și achita creditorii. Astfel, mecanismul care sus-

trage toate capitalurile pentru a le concentra în mîinile comerțului lasă agricultura sufocată de bunuri pentru care nu are asigurată nici vînzarea, nici consumul, acesta din urmă fiind deformat în așa măsură, încît clasa producătoare nu poate să participe la realizarea sa. De aceea, proprietarii și cultivatorii au ajuns să dorească molima, grindina sau înghețul, așa cum s-a întîmplat în vara anului 1828, cînd în toate țările cultivatoare de viță de vie toți se temeau de o recoltă prea bună, de o *abundență depresivă*.

Nu sînt oare suficiente aceste monstruozități politice pentru a demonstra că sistemul actual al comerțului reprezintă *o lume pe dos*, ca și întreg mecanismul civilizației? Dar atît timp cît trăsăturile sale nu sînt analizate, cum să te orientezi în acest labirint? Avem din belșug fabricanți de sisteme comerciale care dovedesc un talent deosebit în glorificarea hidrei mercantile; cînd vom fi în posesia rezultatelor unei analize obiective a sistemului comercial înșelător, vom fi surprinși că am putut fi atît timp induși în eroare de această dezordine pe care instinctul ne-o denunță în secret, căci comerțul este urît de toate celelalte clase.

De fapt, în starea extremă în care s-a ajuns, este suficient să deschizi bine ochii; caracterul nefast al comerțului a ajuns într-un asemenea stadiu, încît ești obligat să dorești monopolul general, ca mijloc de prevenire împotriva comerțului. În condițiile unei regii naționale nu s-ar falsifica atît, bunurile furnizate fiind cele naturale, pe cînd astăzi este imposibil să obții ceva natural din comerț. În toate cafenelele Parisului nu găsești o căpățînă de zahăr neamestecată cu sfeclă, o ceașcă de lapte curat sau un rachiu nefalsificat. Dezordinea și vexațiunile au ajuns la culme și nu va mai trece mult timp pînă cînd comerțului nu i se va aplica o pedeapsă exemplară. În curînd, anarhia înșelătoriei va fi înlocuită de *monopolul preventiv:* este o soluție radicală, spre care mergea în secret și Napoleon, și la care va trebui să se recurgă, dacă nu se va

găsi un alt corectiv. Căci popoarele, extenuate de extorcările comerciale, ar privi cu simpatie ducerea la eşafod a acestor vampiri care sînt negustorii.

(Lumea nouă, p. 394—396.)

Crimele Comerţului

Nu voi încerca să definesc fiecare din cele 32 de crime ale *Comerţului*. Mă voi opri doar asupra a trei dintre ele, pentru a evidenţia faptul că analiza mecanismului comercial este o ramură de studiu absolut nouă, care a fost omisă în toate detaliile sale de către economişti.

1. *Evaluarea arbitrară*. Cînd proprietarul sau producătorul unei mărfi o pune în vînzare, nu există nici o garanţie asupra aprecierii juste a valorii ce i se atribuie. Orice producător, dacă vreţi să cumpăraţi de la el, vă va spune că grîul şi vinul său sînt de bună calitate; şi, totuşi, există pe piaţă grîu şi vin prost, care nu satisfac dorinţele consumatorilor. Dacă adevărul ar guverna relaţiile comerciale, orice obiect pus în vînzare ar trebui să fie supus unei evaluări anterioare, prin care s-ar specifica defectele şi calităţile sale, astfel încît cumpărătorul să fie pe deplin lămurit asupra folosinţei sale, asupra clasei, gradului de calitate şi valorii pe care marfa respectivă le are în comparaţie cu altele din aceeaşi specie. Toate aceste informaţii, atît de importante pentru consumator, sînt lăsate la discreţia vînzătorului, care nu va scăpa ocazia să exagereze meritele şi să atenueze defectele mărfurilor sale. El se amăgeşte în legătură cu ceea ce posedă, la fel ca şi un tată asupra calităţilor copiilor săi. Aceasta dă naştere obiceiului incomod de a se tîrgui, adică de a ezita, contesta, aprecia, o sumedenie de demersuri parazite care sînt alimentate de neîncredere. Ele ar lipsi cu totul dacă ar exista o garanţie a adevărului în evaluarea gradelor, calităţilor şi valorilor. De aceea, prima problemă ce trebuie rezol-

vată pentru a putea pune *Comerțul* sub semnul adevărului este introducerea unei evaluări intermediare, a cărei justețe să fie garantată. Nu este o problemă ușoară, și în nici un caz operația pe care o presupune nu poate fi prima dintre cele ce vor fi puse în aplicare, deși problema, în sine, este prima în ordinea priorităților. Trebuie avut în vedere că nici vînzătorul, nici cumpărătorul nu trebuie să aprecieze ei înșiși marfa respectivă: amîndoi sînt suspecți de parțialitate sau, cel puțin, de posibilitatea de a se autoamăgi. În societatea civilizată, metoda constă în a lăsa evaluarea pe seama negocierilor dintre vînzător și cumpărător, ceea ce duce tocmai la aceste două surse de eroare care nu pot duce decît la greșeli.

2. *Salariul descrescător:* obiceiul este de a reduce cît mai mult salariul muncitorului, astfel că succesul manufacturilor are la bază sărăcia și mizeria lucrătorilor. Nu există oameni mai săraci ca muncitorii folosiți în manufacturile pariziene, indiene sau chineze. Este un efect cu totul specific mecanismului civilizației: pentru ca producția să prospere, trebuie ca producătorul să ajungă într-o stare de mizerie extremă.

Salariul descrescător derivă din regula evaluării arbitrare, impusă de comerț: fixarea prețului muncii fără intermediari, exact ca și în cazul oricărui produs, de unde apare tendința fabricantului de a fixa salarii cît mai mici pentru muncitorii pe care îi folosește. Într-o societate a bunăstării, un mecanism total opus celui existent tinde să ridice prețul muncii și să diminueze extenuarea muncitorului, efectele concurenței dintre doi fabricanți ducînd, în primul rînd, la ameliorarea soartei acestor meșteșugari, rezultat de neconceput în cadrul actualei ordini sociale.

Un efect ciudat al salariului descrescător este acela că toți cei care produc inovații economice devin dușmani ai umanității!

3. *Moneda individuală* sau polițele. Fără îndoială, acestea constituie una dintre cele mai minunate invenții ale lumii moderne, la fel ca și contabilitatea în dublă partidă. Dar,

datorită îndemînării *Comerțului* de a perverti tot ce atinge, de aici a rezultat un obicei monstruos: moneda individuală. În virtutea principiului absolut „*laissez faire les marchands*", orice escroc poate inunda piața cu poliţele sale, reducîndu-le astfel valoarea și plătind creditorilor săi numai o treime din valoarea lor nominală.

Începînd cu cea de-a șasea epocă istorică (garantismul), în care se instaurează garanții reciproce de încredere în toate relațiile sociale, nimeni nu poate emite poliţe fără a fi înregistrate și ipotecate. În aceste condiții, ele devin o monedă preferabilă numerarului din trei puncte de vedere: furtul, pierderea și greutatea. Poliţa înregistrată și ipotecată nu prezintă nici unul dintre aceste inconveniente. Nu are greutate; nu poate fi furată, datorită faptului că este semnată și girată oficial; nu este grevată de riscurile incendiului sau pierderii, de vreme ce este înregistrată și transcriptibilă. În cadrul ordinii sociale actuale însă, unde orice infam poate emite poliţe fără nici o garanție, această splendidă invenție devine un abuz, monstruos în cel mai înalt grad.

(Manuscrise, vol. III, p. 37—44.)

Spolierea corpului social de către parazitismul comercial

Într-un secol care a împins economia pînă la cele mai mici detalii, de pildă înlocuirea cafelei cu extract de cicoare, a zahărului cu extract de gulii, toate felurile de economii nu duc decît la supraimbogățirea negustorilor și la prejudicierea cumpărătorilor, care nu-și pot procura bunuri de calitate cu nici un preț. Prin urmare, într-un secol atît de zgîrcit, cum de nu s-a putut sesiza faptul că principala economie trebuie să fie *economia brațelor de muncă*, a agenților de prisos, pe care îi afectăm fără măsura unor funcții neproductive, precum *Comerțul?*

Am observat că în practică folosim în mod frecvent o sută de persoane pentru o activitate în care nu ar fi necesari decît două sau trei, dacă *Asociația* ar funcționa; începînd cu cea de-a șaptea epocă istorică, vor fi suficienți douăzeci de oameni pentru a aproviziona piața unui oraș, pe care o deservesc astăzi o mie de țărani. Sub aspectul mecanismului industrial, sîntem la fel de înapoiați ca și popoarele care nu cunosc utilizarea morilor și care pun cincizeci de oameni să macine o cantitate de grîu ce ar putea fi prelucrată de o singură piatră de moară. Inutilitatea lucrătorilor este peste tot frapantă, ajungîndu-se la depășirea de patru ori a necesarului de mînă de lucru în toate activitățile comerciale.

De cînd *Filosofia* a început să-și manifeste dragostea față de negoț, comercianții au început să se înmulțească rapid, pînă și la sate. Capii de familii renunță să mai cultive pămîntul și se apucă de traficul ambulant cu lucruri de ocazie; chiar și atunci cînd nu au nimic altceva să vîndă decît un vițel, vor pierde zile întregi hoinărind prin hale și piețe. Mai ales în țările cultivatoare de viță de vie s-a dezvoltat această practică inutilă; pretutindeni, *libera concurență* a făcut să crească la infinit numărul negustorilor și agenților comerciali. La Paris și în alte cîteva orașe mari există pînă la trei mii de băcani, în vreme ce numai trei sute ar fi suficienți pentru o aprovizionare normală. La fel în orașele mici: prin fiecare tîrgușor trec astăzi, în cursul unui an, o sută de agenți comerciali și o sută de negustori ambulanți, în timp ce în 1788 nu treceau poate nici zece, și cu toate acestea nu lipseau nici alimentele, nici îmbrăcămintea, la prețuri moderate.

Multiplicarea numărului și concurența care apar în aceste condiții îi împing pe negustori la cele mai nesăbuite acțiuni, ruinătoare pentru *Corpul Social;* căci orice agent de prisos, precum călugării de odinioară, este un spoliator al societății, de vreme ce consumă fără să producă nimic. Este arhicunoscut faptul că, dacă s-ar întoarce la cultura pămîntului, cei cinci sute de mii de călugări ai Spaniei ar putea asigura mijloace de subzistență pentru două milioane de oameni. La

fel și cu negustorii de prisos, al căror număr este incalculabil. Și cînd veți cunoaște metoda comercială care se va folosi în cea de-a șasea epocă socială, veți fi convinși că se poate face comerț cu numai un sfert din agenții existenți în prezent, și că numai în Franța sînt un milion de locuitori sustrași de la munca agricolă și industrială datorită inflației de agenți pe care o produce *libera concurență*. Prin urmare, numai în cazul Franței avem de-a face cu o pierdere de mijloace de subzistență pentru patru milioane de oameni, ca urmare a unei erori a economiștilor.

(*Teoria celor patru mișcări*, p. 373—375.)

Spolierea corpului social prin acaparare

Acapararea este cea mai odioasă dintre crimele comerciale, căci aduce prejudicii mai ales părții slabe a industriei. Dacă survine o penurie de anumite bunuri, acaparatorii stau la pîndă pentru a agrava situația, pentru a pune mîna pe cele existente și a le sustrage circulației: prin manevre care exagerează penuria și răspîndirea unor zvonuri ce vor fi infirmate mai tîrziu, ei reușesc să dubleze sau chiar să tripleze prețurile. Ei au asupra corpului industrial efectul unei bande de călăi care ar pătrunde pe un cîmp de luptă pentru a agrava rănile celor căzuți. Cu toate acestea, ei și-au găsit lăudători în rîndurile acelei categorii de savanți care se numesc economiști; nimic nu este mai respectat astăzi decît acapararea și specula, care se ascund sub formula elegantă de *joc la bursă*, căci este indecent să spui lucrurilor pe nume.

Un efect de-a dreptul bizar al *Ordinii civilizate* este că dacă sînt reprimate direct clasele dăunătoare cum sînt cele ale acaparatorilor, atunci răul se extinde, bunurile devin și mai rare, așa cum s-a putut constata în timpul revoluției, sub regimul Terorii. De aici au tras filosofii faimoasa

concluzie: „*laissez faire les marchands*". Ce remediu poate fi mai folositor unui rău decît întreținerea lui, pe motiv că nu i se cunoaște antidotul?! Trebuia cercetat pînă ce s-ar fi descoperit o soluție, trebuiau condamnate afacerile lor murdare și nu admirate; trebuia stimulată căutarea unui mijloc capabil să le reprime, mijloc ce nu poate fi decît concurența societară.

(*Teoria celor patru mișcări*, p. 354—356.)

Feudalitatea comercială

Voi furniza încă o dovadă din care reise ignoranța generală asupra mecanismelor *Civilizației*; o desprind din calamitățile neprevăzute care ne lovesc generație după generație. Cea mai mare a fost aceea a cluburilor sau masoneriilor afiliate, despre care nu se știa nimic în 1789, în pofida savantelor analize efectuate asupra *Civilizației*. În cursul timpului, apar una după alta alte calamități pe care filosofii nu pot în nici un chip să le prevadă: de pildă, *feudalitatea comercială*, care n-ar fi cu nimic mai puțin odioasă ca tirania cluburilor. Ea ar constitui rezultatul influenței tot mai mari pe care spiritul comercial o dobîndește asupra sistemului social; dezvoltarea sa ar produce noi și teribile fenomene, pe care *civilizații* sînt departe de a le prevedea. Această profeție nu trebuie să ne inspăimînte; dimpotrivă, ea trebuie să fie un motiv de satisfacție, căci cu ajutorul *Teorici Mișcării Sociale* vom dobîndi mijloacele de a preveni și stăpîni toate furtunile politice.

(*Teoria celor patru mișcări*, p. 91—92.)

Extremele se ating, și cu cît se extinde anarhia comercială, cu atît tindem mai mult spre universalizarea privilegiului, care constituie extrema opusă primeia. Destinul *Civi-*

lizației este de a oscila perpetuu între extreme, fără a putea să intre pe făgașul rezonabil al căii de mijloc.

Datorită mai multor circumstanțe particulare, negustorii au tendința de a se corporatiza, de a se organiza în companii feudale, în monopoluri afiliate care, pe baza acordului cu marii proprietari, îi aduce pe ceilalți la o vasalitate comercială. Micul producător ar fi astfel obligat, indirect, să dispună de recolta sa în funcție de interesele monopoliștilor; el devine un agent exploatator în folosul coaliției mercantile. Prin urmare, asistăm la apariția unei feudalități de tip opus, fondată pe ligi comerciale și nu pe ligi nobiliare.

Totul ducea la acest deznodămînt. Spiritul speculei i-a cucerit pe cei mari. Vechea nobilime, deposedată și ruinată, este atrasă de divertismentul pe care i-l oferă intrigile negoțului. Descendenții vechilor cavaleri excelează în cunoașterea repertoriului de prețuri și a traficului de bursă, la fel cum strămoșii lor excelau în turniruri. Opinia publică se prosternează în fața celor numiți *oameni de afaceri*, care împart autoritatea cu miniștrii și inventează mereu noi mijloace pentru a lua în stăpînire, prin arendă, diferite ramuri ale industriei. Sub influența acestora și fără voia sa, puterea guvernamentală tinde să controleze tot mai mult comerțul, pînă la a-l supune unei arende universale; căci toate promisiunile ispititoare în legătură cu garantarea libertății comerțului seamănă cu jurămintele faimoșilor noștri republicani care, urînd regalitatea, nu visează decît să urce pe tron.

Așadar, ne îndreptăm cu pași mari către *Feudalitatea comercială*, cea de-a patra fază a civilizației. Savanții noștri, obișnuiți să privească cu respect tot ce se întîmplă în numele și pentru binele comerțului, ar privi cu seninătate această nouă ordine, în slujba căreia s-ar pune cu bucurie. Începutul ar fi frumos, dar sfîrșitul ar fi *civilizația industrială*, aservirea tuturor cetățenilor față de uneltirile monopolului asociat.

(*Teoria celor patru mișcări*, p. 395—397.)

Providența și Atracția

Să examinăm acum eroarea care constă în a lăsa funcțiile legislative la discreția slabei rațiuni umane. Ce motive ar fi avut providența să renunțe la îndeplinirea acestor funcții, cînd i-ar fi fost atît de ușor să ne dea un cod de conduită întemeiat pe atracție? Ce motive ar fi avut să ni-l refuze? Există șase opinii în legătură cu aceasta:

1. sau *nu a știut* să întocmească un cod social al actracției justiției, adevărului; în acest caz providența este nedreaptă, creînd o nevoie pentru care nu există mijloace de satisfacere, în timp ce animalelor le-a asigurat coduri sociale atrăgătoare și reglative pentru relațiile lor reciproce;

2. sau *nu a vrut* să ne dea acest cod și, în acest caz, e vorba de o persecuție premeditată; astfel ne-a abandonat capriciilor unor nevoi pe care nu le putem ține în frîu, căci nici unul din codurile noastre nu poate extirpa flagelurile limbice;[7]

3. sau *a știut dar nu a vrut;* în acest caz putînd să facă bine dar preferînd domnia răului, providența devine un instrument diavolesc;

4. sau *a vrut, dar nu a știut;* în acest caz providența e incapabilă să ne dirijeze, cunoscînd și dorind un bine pe care nu îl poate înfăptui și pe care noi cu atît mai puțin îl putem realiza;

5. sau *nici nu a știut, nici nu a vrut;* în acest caz providența este mai prejos de diavol, care este nelegiuit dar nu și prost;

---

[7] În limbajul lui Fourier limburile *(lymbes)* sînt perioadele nesocietare care preced garantismul: sălbăticia, patriarhatul, barbaria și civilizația.

6. sau *a știut și a crut;* în acest caz codul există și providența trebuie să ni-l reveleze, căci la ce ar servi un cod care ar rămîne necunoscut celor cărora le este destinat?

Cînd, după 2500 de ani de erori, apare o descoperire care ne trasmite această revelație, ne inițiază în cunoașterea codului social providențial și a regulilor prevăzute pentru activitatea noastră, ce ne rămîne de făcut decît să ne rușinăm de falsele cunoștințe de care am făcut atîta caz și să experimentăm într-un mic orășel acest cod, ce va fi contestat numai de sofiștii amenințați în falsele teorii pe care le propovăduiesc!

(Teoria unității universale, col. II, p. 252–253.)

Voi prezenta acum ceea ce poate fi luat drept o schiță sau un sumar al tuturor prevederilor preliminare. Substanța lor este dată de următoarele patru teze:

1. *Necesitatea unui mecanism productiv reglat de providență.* Creațiile acestea nu sînt întîmplătoare și nu sînt lipsite de un anumit plan; totul este geometric distribuit în ele. Prin urmare, înainte de a crea pasiunile umane, cea mai importantă operă a sa, providența a fost nevoită să prevadă efectele acestora, să le asigure un scop și un mecanism demn de știința sa. Acest mecanism este necesarmente legat de activitatea productivă, de vreme ce am fost plasați deasupra celorlalte regnuri.

2. *Atracția este o proprietate inerentă acestui mecanism.* Dacă nu ar exista *atracția*, providența ar cădea: a) *în duplicitate*, fondînd activitatea noastră pe constrîngere, în timp ce activitatea animalelor (castori, albine, furnici etc.) este bazată pe atracție; b) *în contradicție*, prin aceea că, în lipsa atracției față de activitățile pe care le pretinde de la noi, ne-ar plasa cu bună știință într-o situație de împotrivire față de sine însăși.

3. *Necesitatea unui proiect întemeiat pe atracția pasională*, care e recunoscută de la Newton încoace ca interpret și agent

al providenței. Prin urmare, acesteia trebuie să i ne adresăm pentru a descoperi intențiile divine asupra mecanismului productiv.

4. *Împletirea atracției față de muncă cu adevărul*, căci nu se poate presupune că providența ar admite minciuna ca resort dominant. Or, în momentul în care adevărul se va alia cu atracția față de muncă, pasiunile noastre ar înceta să ne fie dușmani, ca astăzi, devenindu-ne prieteni apropiați, care ne vor ajuta să ajungem la bunăstare pe calea practicării adevărului.

(*Teoria unității universale*, *vol. I*, completare la *Cuvînt înainte*, p. 105—106.)

Pasiunile

Dacă încercăm să comparăm nenumăratele noastre dorințe cu puținele mijloace prin care ni le putem satisface, s-ar părea că providența a acționat fără nici un discernămînt înzestrîndu-ne cu pasiuni atît de avide de plăceri, pasiuni ce par create anume pentru a ne sîcîi prin excitarea sutelor de dorințe, imposibil de satisfăcut mai mult decît în proporție de o zecime în cadrul *Ordinii civilizate*.

Pe baza acestor considerente, moraliștii noștri încearcă să corijeze opera divină prin reprimarea unor pasiuni pe care nu știu să le satisfacă și pe care de altfel ei nici nu le cunosc; căci, din cele douăsprezece pasiuni care compun resorturile principale ale sufletului, ei nu au știință decît despre nouă; mai mult, în legătură cu principalele patru pasiuni nu au cunoștințe decît cu totul imperfecte.

Aceste nouă pasiuni deja cunoscute se compun din cele cinci *pofte ale simțurilor*, care subjugă într-o măsură mai mare sau mai mică fiecare individ, și cele patru *nevoi simple ale sufletului*, respectiv: grupul *Prieteniei*, grupul *Dragostei*,

grupul *Paternității* sau *Familia*, grupul *Ambiției* sau *Corporația*.

Intenția moraliștilor este de a deturna aceste nouă pasiuni de la împlinirea lor naturală. Timp de două mii de ani, ei au tot încercat să modereze și chiar să schimbe cele cinci chemări ale simțurilor, să ne convingă că aurul și diamantele nu au nici o valoare, că zahărul și mirodeniile sînt demne de dispreț, că bordeiele sînt preferabile palatelor regale. Dorind să stingă pasiunile senzuale, ei nu au neglijat însă nici pasiunile sufletului. De cîte ori nu s-au ridicat împotriva *Ambiției?* Dacă ar fi să le dai ascultare, nu ar trebui să-ți dorești decît locuri de muncă mediocre; dacă o anumită activitate este remunerată cu o sută de mii de livre, nu trebuie să accepți decît zece mii, pentru a fi pe placul moralei. Concepția lor asupra *Dragostei* este și mai ridicolă. Aici ei vor să instaureze domnia constanței și a fidelității, atît de incompatibile cu tendințele naturii, și atît de obositoare pentru ambele sexe, încît nici unul dintre ele nu le respectă dacă se bucură de libertate deplină.

Toate aceste mofturi filosofice, care mai sînt denumite și *datorii morale*, nu au nici o legătură cu natura. Datoria este instituită de om; *Atracția*, de către divinitate. Or, dacă vrem să cunoaștem intențiile acesteia, trebuie să studiem *Atracția*, ale cărei accepțiuni diferă de la o perioadă la alta și de la o regiune la alta, pe cînd natura pasiunilor a fost și va rămîne invariabilă la toate popoarele.

(*Teoria celor patru mișcări*, p. 105—107.)

Despre nimic nu se cunosc mai puține lucruri ca despre pasiuni. Pentru a le clasifica exact, trebuie să folosim modelul trunchiului cu ramuri primare, secundare, terțiare etc.; această analiză duce la următoarele imagini:

Ca *trunchi*, apare o singură pasiune: *unitarismul*, tendința spre unitate;

Ca ramuri primare apar trei pasiuni: înclinația spre *lux*, înclinația spre *grupuri* și înclinația spre *serii;*

Ca ramuri secundare, apar douăsprezece pasiuni: cinci senzitive, patru afective și trei distributive.

Cele patru pasiuni afective tinzînd spre formarea grupurilor de prietenie, dragoste, ambiție și de familie (sau de consanguinitate) sînt destul de cunoscute. Cu toate acestea, asupra lor nu se fac nici analize, nici paralele, nici clasificări.

Cele trei pasiuni pe care le numim distributive sînt necunoscute sau considerate vicii, fără a se intui cît sînt de prețioase. Ele au proprietatea de a forma și de a dirija seriile de grupuri, resortul principal al armoniei societare. Dat fiind faptul că aceste serii nu se pot forma în ordinea civilizată, cele trei pasiuni distributive nu-și găsesc nici o întrebuințare în cadrul acesteia, fiindu-i dăunătoare și provocînd numai dezordine. Să le definim:

Pasiunea *cabalistică*, sau spiritul partizan, este o înflăcărare speculativă. Este pasiunea intrigii, foarte aprinsă la curteni, ambițioși, comercianți, lumea galantă etc. *Spiritul cabalistic* amestecă întotdeauna pasiunile cu calculul: totul este calculat la intrigant, pînă și cele mai mici gesturi sau chiar priviri. El acționează gîndit și cu rapiditate. Această pasiune este deci o înflăcărare rațională.

Pasiunea *compozită* sau înflăcărarea oarbă este opusul precedentei; este vorba de un entuziasm care exclude rațiunea, de o antrenare a simțurilor și a sufletului: stare de excitare, de orbire, de fericire care ia naștere din împletirea a două plăceri, una a simțurilor și cealaltă a sufletului. Domeniul său predilect este iubirea, însă se poate exercita și asupra altor pasiuni, cu o intensitate mai redusă.

Pasiunea *alternanței* sau a *papionajului*[8] este nevoia de varietate, de situații contrastante, de schimbări de cadru

[8] Fourier numește această pasiune „*papillonnaire*" (de la *papillon* = fluture) sugerînd alternanța, nevoia de schimbare și diversitate care stă și la baza sistemului de organizare a muncii în falanster.

și incidente noi, în general de noutate, prin care se creează iluziile și se stimulează, în același timp, simțurile și sufletul. Această nevoie se face moderat simțită din oră în oră și în mod acut la interval de două ore. Dacă nu este satisfăcută, omul este apăsat de plictiseală și lipsă de interes. Din punctul de vedere al mecanicii sociale, pasiunea alternanței deține rangul cel mai înalt în comparație cu toate celelalte. Ea este agentul tranziției universale. Pe eliberarea sa se bazează acel gen de fericire atribuit sibariților parizieni: *arta de a trăi puțin dar bine*, varietatea și înlănțuirea plăcerilor, rapiditatea evoluției.

Aceste trei pasiuni tind către unul și același scop: să formeze seriile de grupuri, să le gradeze, contrasteze, rivalizeze, angreneze. Voi explica mai tîrziu felul în care intervine fiecare dintre ele și felul în care aceste pretinse vicii devin, cînd sînt aplicate seriilor, mijloacele de realizare a unui triplu rezultat: muncă atractivă, relații bazate pe adevăr și armonie socială spontană.

(Teoria unității universale, vol. I, p. 143—146.)

Drepturile naturale

În mod cert, sălbaticul este mai avansat ca noi în exercitarea libertății, căci el se ridică la *compusul divergent*, adică posedarea celor șapte drepturi destinate numai omului. Prin urmare, el se află mai presus de noi, căci imensa majoritate a ambelor sexe este privată de acest avantaj.

Întrucît ordinea civilizată ne interzice accesul la toate sau la aproape toate aceste șapte drepturi, ea ne este datoare cu o despăgubire echivalentă. Și, în primul rînd, e vorba de un minimum necesar în ceea ce privește hrana, îmbrăcămintea și adăpostul, corespunzător celor trei clase: inferioară, mijlocie și superioară. Ar fi vorba, deci, de trei tipuri de minim pentru săracii din fiecare clasă; aceasta nu ar însemna, însă, că s-a făcut ceva pentru libertatea individuală. Căci și acum oamenii sînt hrăniți, îmbrăcați și adăpostiți în azilele pentru

săraci, dar acolo ei sînt prizonieri şi nefericiţi. Alte condiţii trebuie îndeplinite pentru obţinerea libertăţii. În primul rînd, garantarea pentru fiecare individ a *exerciţiului* sau a *echivalentului* celor şapte drepturi din care se compune libertatea, asigurarea elanului activ al pasiunilor sale. Publiciştii noştri despăgubesc omul civilizat pentru pierderea celor şapte drepturi prin garantarea cîtorva himere şi fanfaronade, precum orgoliul frumosului titlu de om liber şi fericirea de a trăi într-un regim constituţional. Aceste neghiobii, care nici măcar nu pot fi considerate iluzii, nu au cum să satisfacă un salariat care doreşte să mănînce după pofta inimii, să trăiască în veselie şi nepăsare, pescuind, vînînd, urzind intrigi şi punînd la cale furturi ca sălbaticul.

Ordinea societară garantează oamenilor aceste şapte drepturi, în mod direct sau în echivalent *consimţit;* de exemplu, pentru a-i despăgubi în legătură cu dreptul de a fura, ea asigură maselor bună-stărea de care au nevoie, încît plebeul nu doreşte să-şi mai rişte onoarea furînd ceea ce el poate obţine prin alte mijloace, sau pierzînd în ochii opiniei publice mai mult decît ar cîştiga printr-o pungăşie care nu ar putea fi ţinută în secret în această nouă ordine, atît timp cît copiii sînt crescuţi în sentimentul cinstei şi se bucură plenar de toate comodităţile vieţii; aşadar, oamenii nu se vor mai gîndi să fure ceva care li se asigură din abundenţă.

Deşi îl priveaza pe om de cele şapte drepturi naturale, civilizaţia nu îi oferă nici un echivalent consimţit. Întrebaţi un muncitor amărît, fără slujbă şi fără pîine, încolţit de creditor şi de jandarm, dacă nu ar prefera să se bucure de dreptul de a vîna şi a pescui, de a avea animale şi livezi, la fel ca şi sălbaticul? Nu va ezita să opteze pentru condiţia acestuia. Ce i se oferă în schimb? Fericirea de a trăi într-o ordine constituţională. Flămîndul nu se poate mulţumi să citească constituţia, în loc să mănînce; a-i oferi o asemenea compensaţie constituie o insultă la adresa mizeriei sale. El s-ar considera fericit dacă s-ar putea bucura de libertatea celor şapte drep-

turi, precum sălbaticul. Ordinea civilizată nu îi oferă această libertate.

Ca teză generală: *în societățile mai avansate, libertatea este iluzorie sau dezastruoasă dacă i se dă numai o întrebuințare simplă.*

(Teoria unității universale, vol. II, p. 169—170.)

Dreptul la muncă

Sfînta scriptură ne povestește că Dumnezeu a condamnat pe primul om, împreună cu toți urmașii săi, să muncească din greu. El nu i-a pedepsit pe oameni prin privarea de munca de care depinde subzistența sa. Sîntem deci îndreptățiți să cerem *Filosofiei* și *Civilizației*, în numele drepturilor omului, să nu ne mai frusteze de resursa instituită prin chiar pedeapsa divină și să ne garanteze măcar dreptul la acel gen de muncă pentru care am fost pregătiți.

Munca este un drept cumulativ, rezultat din cele patru drepturi cardinale: *vînătoarea*, *pescuitul*, *culesul* și *păşunatul*. Prin urmare, munca este un drept hipercardinal, conținînd toate cele patru domenii de activitate la exercitarea cărora avem dreptul natural.

Nu vom avea compensația acestor patru drepturi cardinale decît în cadrul unei ordini sociale în care săracul va putea să spună concetățenilor săi: „Eu m-am născut pe această bucată de pămînt, cer să pot participa la toate activitățile ce se desfășoară aici și să mi se garanteze condițiile pentru a mă putea bucura de rezultatele muncii mele; cer să mi se pună la dispoziție instrumentele necesare pentru această muncă și mijloacele de subzistență de trebuință, ca o compensație pentru dreptul de a fura pe care îl am de la natură." Orice individ trăitor în societatea *Armonici*, indiferent de gradul de mizerie în care se află, va avea

dreptul să țină acest discurs comunității în care s-a născut și cererea sa va fi bine primită.

Numai cu acest preț omenirea se va bucura cu adevărat de drepturile sale; însă în societatea actuală nu e oare o insultă la adresa celui sărac dacă i se asigură dreptul la suveranitate, în timp ce el nu cere decît dreptul de a munci pentru plăcerile celor trîndavi?

Am pierdut secole întregi cu discuții sterile asupra drepturilor omului, fără să-l recunoaștem pe cel esențial, dreptul la muncă, în absența căruia celelalte nu înseamnă nimic. Ce rușine pentru popoarele care se cred îndemînatice în politica socială! Oare nu sîntem îndreptățiți să insistăm asupra unei greșeli atît de umilitoare, cu scopul de a provoca spiritul uman să studieze mecanismul societar, singurul care va putea reda omului toate drepturile sale naturale căci, așa cum am văzut, *Civilizația* nu poate nici să admită, nici să recunoască dreptul său fundamental, adică dreptul la muncă?

(Teoria unității universale, vol. II, p. 178—180.)

SISTEMUL SOCIETAR

Regimul social

Asociația Trebuie să stabilim mai întîi ce ține de adevărata natură a omului: *Asociația* sau fărămițarea muncii sale? Despre această problemă, experiența ne arată că: 1) omul trece subit de la apatie la interes și emulația sa se dublează în momentul în care devine proprietar asociat; acest lucru apare limpede în comerț; 2) înclinațiile sale spre răzvrătire se preschimbă în atașament față de ordine, cînd devine proprietar, lucru lesne de observat la un agitator. Devenit

proprietarul unui hotel, el nu va mai dori nici insurecția, nici drepturi imprescriptibile. La fel se întîmplă cînd un salariat ajunge fermier sau proprietar al unui atelier: el devine imediat un apărător al ordinii.

De aici rezultă că pentru a trezi în masa populației sentimentul emulației în muncă și atașamentul față de ordine, trebuie inventat un regim social în care toți oamenii, inclusiv cei mai săraci, să devină *asociați* și *proprietari*. Iată ce învățăminte se pot desprinde asupra naturii activității umane, dacă aceasta este *observată* și nu *imaginată*, cum se face adesea.

(*Teoria unității universale, vol. I*, p. 199.)

Coproprietatea societară În cadrul muncii asociate, săracul, poate să participe la una din acțiuni, care este subdivizată în părți foarte mici. El predă autorității economiile sale, oricît ar fi de modeste, și se înscrie cu a zecea mia parte dintr-o acțiune. În acest fel el devine proprietar, în mic, al întregului canton, putînd să spună *palatele noastre*, *magazinele noastre*, *vistieria noastră*, și să participe la beneficii.

(*Teoria unității universale, vol. I*, p. 199.)

Fiecare Falangă plătește, dacă i se cere, acțiunile unui individ la prețul ultimului inventar și cu remunerarea cuvenită pentru perioada scursă din anul respectiv. Astfel, o persoană care a participat cu o sută de milioane își poate dobîndi imediat averea, fără nici un fel de scăzămînt. În plus, ea primește cota-parte din dobîndă sau dividendele curente ale anului respectiv, așa cum ar primi pentru orice alt titlu de proprietate negociabil.

Dacă se întîmplă ca o Falangă să nu dispună imediat de fondurile necesare pentru a rambursa un număr foarte mare

de acțiuni ale unui proprietar, Congresul provincial va plăti echivalentul acestor acțiuni, care vor rămîne în păstrarea sa. Ele vor constitui valori mai sigure decît numerarul sau proprietățile imobiliare de azi, căci în societatea civilizată numerarul poate fi furat și nu produce nimic prin sine însuși, fără a fi investit în ceva. În societatea *Armoniei*, o acțiune teritorială produce mult și nu prezintă nici un risc. Ea nu prezintă incovenientele care apar în caz de furt, pierdere sau ardere, căci titlul de proprietate este înscris în trei registre, dintre care două sînt depozitate la sediul Falangăi, în clădiri separate, iar al treilea se află în păstrare la unul din Congresele provinciale învecinate. Transmiterea acțiunii nefiind posibilă decît cu adeziunea titularului înregistrat, nu există nici un risc de șarlatanie, pierdere, incendiu, cutremur; un asemenea cataclism nu va putea distruge mai multe registre, plasate în locuri diferite.

Prin urmare, în această nouă ordine, capitalul este complet mobil, deși este plasat, cu dobînzi consistente, în proprietăți teritoriale, pe care nici o posibilă fraudă sau răsturnare revoluționară nu le va putea compromite. Rezultă că, în societatea *Armoniei*, noțiunile de *proprietar* și *capitalist* devin sinonime.

Această mobilitate a capitalurilor constituie punctul în care eșuează cu totul economiștii civilizației. Astăzi apar atîtea riscuri în conservarea unui capital mobil, încît englezii preferă să-l depună în bănci, fără a primi nici o dobîndă și cu riscul de faliment, fie și numai pentru simplul avantaj că este rambursat la cerere. Un capital mobil ar mai putea fi conservat pe piețele comerciale și bancare, culegînd zilnic informații în legătură cu solvabilitatea debitorilor; de îndată însă ce numărul informațiilor se împuținează, acest capital se poate compromite ca urmare a unor falimente, indiferent de abilitatea posesorului său.

În nici un caz o Falangă nu poate ajunge în situația de faliment, văzînd bunurile sale confiscate. Întregul ținut este

solidar contra ravagiilor provocate de natură, dealtfel sensibil reduse după 5—6 ani de la instaurarea regimului *Armoniei*, care va duce și la o ameliorare climatică. Numărul incendiilor frauduloase se va reduce datorită reglementărilor judicioase introduse de această nouă ordine.

Pentru minori nu va exista nici un risc să-și piardă capitalul sau să fie în vreun fel lezați în legătură cu gestiunea acestuia și cu veniturile sale. Dacă moștenesc acțiuni provenind de la diverse Falange, ele sînt înscrise în registrele acestora, aduc dividende identice cu ale celorlalți membri și nu pot intra în posesia altei persoane sub nici un pretext pînă după majorat, cînd ei pot să dispună singuri de ele.

Desigur, o Falangă poate înregistra pierderi financiare într-unul din domeniile sale de activitate, de pildă cînd inaugurează o fabrică nouă. În prealabil însă, toți acționarii sînt încunoștințați asupra riscurilor pe care le-ar putea prezenta o asemenea activitate care iese din cercul operațiunilor sale obișnuite și cunoscute. Acționarul este liber să participe cu acțiunile sale sau să refuze, dacă tentativa respectivă nu îi inspiră încredere. În acest caz, el se mulțumește cu șansele de cîștig oferite de operațiunile curente, și va primi integral beneficiile oferite de acestea, chiar dacă s-ar întîmpla ca Falanga să cîștige mai puțin datorită insuccesului unor activități noi în care s-a angajat.

O Falangă însă, condusă de un Areopag de experți, de Patriarhii săi și ajutată de cantoanele învecinate, nu poate fi victima unor imprudențe, așa cum se întîmplă cu întreprinzătorii individuali. Și chiar dacă o anumită activitate productivă prezintă, prin însăși natura sa, un grad oarecare de risc, cum este cazul deschiderii unei mine, se are în vedere divizarea acestuia între cît mai multe Falange, asigurarea etc. Cît despre posibilitatea unor escrocherii, în societatea *Armoniei* nu va exista nici un risc de acest gen.

(Teoria unității universale, vol. III, p. 451—453.)

Inegalitatea Împletirea extremelor inegalității constituie o caracteristică ce trebuie contrapusă himerelor filosofice. Căci orice umbră de egalitate și egalizare a averilor ar împiedica manifestările de generozitate. Dacă nici unul dintre societari nu ar poseda o avere mare, nimeni nu ar fi dispus să cedeze surplusul său copiilor sau aspiranților săraci. Concurența, născută din nevoia presantă de cîștig, ar da naștere la cupiditate și conflicte, sufocînd orice germene de generozitate.

Dar dacă grupul include societari bogați, aceștia vor fi destul de satisfăcuți de dividendele considerabile primite în raport cu capitalurile cu care participă ca acționari; prin urmare, ei vor deveni generoși în legătură cu partea ce li se prelevă pentru constituirea dividendelor celorlalți.

Un *armonian* bogat se consideră suficient răsplătit pentru o muncă *atrăgătoare* atunci cînd este înconjurat de sectari devotați și fideli sprijinitori ai pasiunii sale. El va regreta că buna-cuviință îi dictează să nu accepte decît un sector redus în care să-și desfășoare activitatea.

Prin urmare, este foarte important ca o Falangă să fie constituită din persoane cît se poate de inegale sub aspectul avérii sau al altor factori. O Falangă în care aceste inegalități vor fi cel mai bine gradate, va putea instaura *Armonia* cea mai deplină în domeniul repartiției și al celorlalte relații.

Urmează că egalizarea averilor, recomandată cu atîta insistență de sofiști, constituie măsura cea mai contrară naturii umane. Dimpotrivă, inegalitatea extremă, bogăția colosală a unora și lipsa averii la ceilalți este unul dintre cele mai puternice resorturi ale *Armoniei*, bineînțeles în condițiile introducerii unui minim garantat, fundament al bunei înțelegeri în regim societar.

(Teoria unității universale, vol. IV, p. 510—511.)

Grupuri sociale Armonizarea caracterelor şi a celorlalte facultăţi are la origine o dublă sursă: *identităţile* şi *contrastele*. Ordinea societară va folosi permanent aceste două pîrghii, simultan sau alternativ.

Grupurile obişnuite sau armonice, acelea la care, în limbaj muzical, dominanta este conformă cu tonica, trebuie să îndeplinească următoarele trei condiţii:

1) asociere spontană, fără nici o constrîngere sau angajament în afara celor autoimpuse de buna-cuviinţă;

2) pasiune oarbă pentru o anumită activitate productivă sau plăceri împărtăşite de toţi membrii grupului;

3) devotament fără margini faţă de interesele grupului; acceptarea unor sacrificii în scopul susţinerii pasiunii comune.

Acest devotament trebuie să domnească chiar şi în grupul familial, singurul viciat de imuabilitatea unor legături de ordin material; în societatea *Armonici*, va trebui ca această legătură forţată, de sînge, să capete atributul *spontaneităţii*, care izvorăşte din resorturile afectivităţii; acest devotament trebuie să fie pasional, deopotrivă la consanguini şi la adoptivi.

(Teoria unităţii universale, vol. III, p. 350—351.)

REGIMUL ECONOMIC

Producţia

Organizarea muncii şi regimul societar Regimul societar reprezintă arta de a asocia 100, 200, 300 de familii cu averi inegale, constituite din toate genurile de capital (numerar, pămînt etc.), transformat în acţiuni negociabile, remunerat cu dividende proporţionale, familii care prestează, combinat, ambele tipuri de activitate productivă: agricolă şi manufacturieră.

Legăturile de tip societar nu pot apărea decît pe baza utilizării unui procedeu denumit *serii contrastate*, care, asociind pasiunile și munca, interesele colective și individuale, duce la crearea *atracției față de muncă*, baza muncii productive și a metamorfozării acesteia în plăcere.

Sistemul actual de exploatare agricolă, fărîmițat și subdivizat la nivelul familiilor, inspiră agricultorilor rezistență față de orice tentativă de ameliorare. În aceste condiții, *binele nu poate face decît un pas înainte, în timp ce răul face zece.* Defrișarea munților, epuizarea surselor, degradarea pădurilor și a climatului, toate aceste rele se răspîndesc; ameliorările nu pot fi întîlnite decît în scrierile academice.

Lipsa de pricepere a cultivatorului este atît de mare, încît țăranul de prin împrejurimile Parisului, de pildă, nu știe nici să cultive nici să recolteze cartoful, deși acestei culturi i-au fost dedicate numeroase tratate. Din patru coșuri de cartofi cumpărate pe pieței Parisului, trei nu pot fi consumate, deoarece cartofii sînt amari, acri sau viscoși, chiar imediat după ce au fost culeși.

Oamenii simt nevoia unui regim care să-i determine pe agricultori să țină seama de învățătura agronomilor și care să facă posibilă o unitate de acțiune. În urmă cu doi ani se vorbea de ferme experimentale; nu a fost nimic altceva decît un avorton politic. Ceea ce se impune cu adevărat este să se acționeze asupra pasiunilor și muncii în același timp, și să se găsească mijloacele prin care interesul personal al cultivatorului și interesul colectiv să coincidă, în detaliu și în orice moment. Atingerea acestui țel este rezervată numai mecanismului societar bazat pe *serii contrastate.*

(*Teoria unității universale, vol. I*, p. VII—VIII.)

Serii și grupuri Vom consacra cîteva rînduri unor noțiuni elementare ale *Asociației*, cum ar fi *seria de grupuri* sau *seria pasională.* Aceasta este o ligă formată din mai multe grupuri,

fiecare din ele fiind constituit în jurul unei *pasiuni-specie*, aparţinînd unei *pasiuni-gen*. Douăzeci de grupuri care cultivă douăzeci de soiuri de trandafiri formează o serie de cultivatori de trandafiri sub aspectul genului şi grupuri de cultivatori de trandafiri albi, galbeni etc., sub aspectul speciilor. Acesta este principiul folosit în *Asociaţie*. Oare numai spiritele sofisticate pot pricepe această simplă distribuţie, constînd din grupuri şi serii de grupuri, răspîndită în întreaga natură şi sesizată deja de naturalişti în tratatele lor?

O serie acţionînd izolat nu poate realiza un acord al pasiunilor; ea nu ar putea obţine decît acordul pe care îl presupune mecanica materială: diviziunea muncii, perfecţionarea detaliilor, aşa cum se întîmplă în marile ateliere actuale, unde diferite grupuri sînt afectate unor funcţiuni specifice; pe această cale se poate obţine doar un succes material.

Pentru a atinge *succesul pasional* sau acordul cerut de mecanica pasiunilor, este nevoie de angrenarea unei mase de serii, minimum 50—60 şi maximum 500; apoi, este nevoie ca timpul de participare la activitatea fiecăreia dintre ele să fie destul de redus, astfel încît societarii să poată frecventa cît mai multe serii, între 50 şi 100 dacă este posibil, corelate una cu alta; aceasta este o condiţie *sine qua non*.

Pentru satisfacerea acestei cerinţe, trebuie mizat pe utilizarea abilă a numărului. Dacă pentru o singură activitate îi sînt necesare unui grădinar 50 de ore, folosiţi 50 de oameni în locul acestuia. Ei nu vor afecta decît o oră acestei activităţi, în 50 de ore putînd să îndeplinească 50 de funcţiuni în locul uneia singure. Pe angrenarea unor funcţiuni variate se sprijină întregul mecanism al seriilor pasionale şi pe această bază apar excelentele sale efecte în ceea ce priveşte acordul între pasiuni. E oare ceva neobişnuit în această doctrină care este, de fapt, una a respectării plăcerii?

(Teoria unităţii universale, vol. I, p. 142—143.)

Într-o Falangă experimentală, numărul funcțiilor distincte se va putea ridica la 50 de genuri și 12 serii; ea nu va fi dispusă să se încurce cu restul civilizației, să se lase înșelată de muncitorii de la oraș ori de cîte ori va trebui bătut un cui. Pentru a se asigura din acest punct de vedere, ea va angaja instructori pentru toate genurile de activități domestice, cum ar fi prelucrarea lemnului, metalelor, pieilor, stofelor etc. Pe baza acestor genuri, vor putea fi stabilite următoarele serii:

A. Lemn: tîmplari, dulgheri;
B. *Idem:* dogari, împletitori de coșuri;
C. Piele: cizmari, mănușari, croitori în piele;
D. Mixt: șelari, lucrători de lăzi;
E. Fier: lăcătuși, lucrători de pinteni, potcovari;
F. Mixt: carosieri, rotari, lucrători de unelte ascuțite;
G. Ornamente: modiste, lucrătoare de broderii, pasmanterie;
H. Stofe: croitori, cusătorese, lenjerese, corsetiere;
I. Metale: cazangii, sobari, tinichigii, lampagii, turnători;
J. Mixt: lucrători de cuțite, archebuzieri;
K. Mixt: ceasornicari, bijutieri, aurari;
L. Pînză: lenjerese, țesătoare;

Rămîn diverse activități care sînt greu de clasificat în serii, datorită slabelor asemănări între ele: pălărier, tapițer, lucrător de pene ornamentale, peruchier, legător, blănar, tipograf, umbrelar, vitrinier, optician etc.

(*Lumea nouă*, p. 148—149.)

Condițiile de muncă Prima cerință care trebuie satisfăcută pentru a transforma munca într-o activitate atractivă este constituirea unor serii de grupuri subordonate jocului celor trei pasiuni distributive, astfel încît să ia naștere:

— grupuri rivale prin intermediul pasiunii cabalistice sau a înflăcărării raționale care dau naștere la dezacord

între grupurile învecinate, cu condiția ca scala pe care sînt ordonate aceste grupuri să fie continuă, adică formată din funcții și preferințe de varietăți foarte apropiate;

— grupuri exaltate prin intermediul pasiunii compozite sau a înflăcărării oarbe, care se ivește din incitarea simțurilor și a sufletului, numai atunci cînd plăcerile simțurilor și ale sufletului se împletesc și se susțin reciproc;

— grupuri angrenate prin intermediul pasiunii alternanței sau a *papionajului*, care este suportul celorlalte două și le menține treze pe intervale scurte, prin oferte periodice de noi satisfacții, înainte de a se ajunge la saţietate și plictiseală.

Insistăm asupra importanței *papionajului*, actualmente cel mai repudiat; asupra unor ședințe scurte și variate, principiu respins de întreaga producție civilizată. Să examinăm efectele sale pe plan material și pe plan pasional.

Pe plan material, el asigură echilibrul sanitar: dacă individul exercită timp de douăsprezece ore o activitate uniformă care nu îi solicită succesiv toate părțile corpului și ale spiritului, sănătatea sa va fi cu siguranță afectată. Lezarea sănătății apare deopotrivă și în cazul unei activități non-manuale prelungite, cum este munca de birou.

Lucrurile se agravează cînd o muncă activă sau inactivă se prelungește luni și ani în șir. De aceea, nu e de mirare că în anumite țări o optime din populația muncitoare suferă de hernii. Fabricile de produse chimice, de sticle și chiar cele de stofe comit adevărate asasinate în rîndul muncitorilor, prin simplul fapt al duratei mari a lucrului. Acest fenomen ar dispare cu totul dacă s-ar lucra în ședințe de două ore, de două-trei ori pe săptămînă.

O serie, fie ea compusă numai din treizeci de persoane, care folosește aceste ședințe scurte de lucru, poate oferi membrilor săi ocazia de a participa la activitățile a o sută de alte serii, stabilind cu acestea legături de prietenie sau de interese. Acest angrenaj este absolut necesar pentru a atinge două obiective principale: 1) repartiția echitabilă

a celor trei tipuri de dividende: (remunerarea capitalului, a muncii și a talentului); 2) armonizarea perfectă a intereselor pe baza dorinței de cîștig, care constituie astăzi sursa cea mai frecventă de discordii.

Așadar, folosindu-ne de pasiunea alternanței, cea hulită de filosofi, vom putea rezolva toate problemele în fața cărora ei au eșuat. Cît vor regreta faptul că nu au luat în considerare ședințele scurte de lucru și efectele pe care acestea le produc!

Trebuie să fii un dușman al naturii, cum sînt moraliștii, sau al evidenței, ca să poți nega această nevoie de varietate care domină pînă și chestiunile materiale. Orice prelungire a unei plăceri devine abuzivă, tocește simțurile, uzează plăcerea însăși; o masă care durează patru ore se va transforma într-un exces, o operă de patru ore nu va fi savurată de spectatori. Exigențele sufletului în ceea ce privește varietatea nu sînt mai mici decît cele ale corpului: de aceea, inimile celor mai mulți dintre bărbați și femei sînt supuse nevoii de varietate.

(Lumea nouă, p. 74—76.)

Serviciile domestice Vom aborda în continuare subiectul cel mai important al *Armoniei* domestice, respectiv acordul pasional dintre servitori și stăpîni, arta de a stimula devotamentul reciproc între cele două clase. Este oare o artă inaccesibilă civilizației? Sau, mai bine spus, nu cumva este ea umilitoare, pentru că vizează un acord între inegali, și încă între stăpîni și valeții lor? Vom vedea cum această unitate domestică, cu totul impracticabilă în regimul actual, se poate realiza în cadrul *Asociației*, numai pe baza pasiunilor și fără nici o abilitate politică.

Nimic nu este mai opus *Armoniei* decît starea actuală a claselor de servitori și salariați. Reducînd această masă de săraci la o stare vecină sclaviei, civilizația impune constrîn-

geri chiar şi celor care îi conduc. Astfel, bogaţii nu îndrăznesc să se dedice în mod deschis plăcerilor în anii în care poporul suferă de mizerie. Bogatul este şi el supus unor servituţi individuale sau colective. Cutare persoană opulentă se întîmplă să devină sclavul propriilor săi valeţi. În societatea *Armoniei*, aceştia se bucură de o independenţă totală, cu toate că bogaţii sînt serviţi cu un devotament ce nu-şi află corespondentul în societatea civilizată. Să vedem cum se realizează acest acord.

În cadrul unei Falange, serviciul domestic este asigurat ca orice altă funcţie, de către serii, ele afectînd cîte un grup fiecărei varietăţi de muncă. Pe durata practicării acestor servicii, ele vor fi denumite serii de paji. De regulă îi numim paji pe cei care servesc regii; cu atît mai mult merită acest titlu cei care servesc o Falangă, căci ea reprezintă încarnarea spiritului providenţial, întrucît are ca temei cele douăsprezece pasiuni armonizate prin intermediul *Atracţiei pasionale*, *Exactităţii matematice* şi *Unităţii acţiunii*.

Aşadar, a servi în mod colectiv Falanga constituie un serviciu adus providenţei. Aceasta e semnificaţia pe care o are serviciul domestic în societatea *Armoniei*. Dacă acest domeniu de activitate ar fi depreciat, ca în prezent, echilibrul pasional ar fi imposibil de realizat. Acestei înnobilări ideale a serviciului domestic i se adaugă o înnobilare reală datorită suprimării dependenţei individuale şi, deci, a degradării pe care o presupune subordonarea unui om faţă de capriciile altuia.

(*Teoria unităţii universale*, *vol. III*, p. 526–527.)

Bursa În fiecare zi, pe la amiază, toate grupurile răspîndite pe cîmp sau în ateliere se adună la sediul Falangei pentru a asista la Bursă şi a lua apoi masa. Fiecare e liber să ia masa cînd doreşte, chiar şi la şapte seara, ca la Paris. Cel care ar proceda în felul acesta s-ar lipsi de compania

celor apropiați și s-ar plictisi. Pentru acest motiv bogați și săraci vor servi masa între orele 13—13,30, cu destulă regularitate. Bursa va începe cu o oră mai devreme. Intervalul pînă la începerea mesei este folosit pentru negocieri și, cum oricărui individ, bogat sau sărac, bărbat, femeie sau copil, îi place să-și spună părerea asupra ansamblului de grupuri din care va face parte, toți vor participa la negocierile Bursei, acestea constituind o activitate plăcută și recreativă.

În fiecare zi se negociază cel puțin 1 000 de asemenea formații de grupuri, aproximativ 600 pentru a doua zi, 300 pentru zilele următoare și 100 pentru serviciile exterioare în colaborare cu Falangele vecine.

Dacă avem în vedere că pentru a definitiva numai unul din cele o mie de ansambluri de grupuri este nevoie să fie consultate și solicitate treizeci de persoane înainte de a obține o majoritate absolută, ne putem ușor imagina că în fiecare zi la Bursa unei Falange au loc mai multe negocieri decît la Bursa din Paris, în ciuda faptului că aceasta are 700 000 de locuitori, în timp ce o Falangă nu numără mai mulți de 1 000—1 200.

Dacă negocierile ar fi verbale, ca în cadrul *Civilizației*, ar fi imposibil ca în intervalul scurt al unei ore să se fixeze atîtea formații, să fie conciliate atîtea interese între persoane care au proiecte pentru fiecare oră din zilele următoare. Prin urmare, este nevoie de o metodă rapidă prin care convocarea și argumentarea să nu mai fie indispensabile, așa cum calculul nu mai este indispensabil cînd lucrezi cu logaritmi. Vom prezenta această metodă, chiar dacă expunerea sa este puțin mai lungă, scopul său fiind acela de a putea conduce în masă negocierile, fără să fie nevoie de constituirea unor grupuri separate. Vom vedea că este posibil ca o persoană să asiste la 30 de negocieri în același timp.

În fiecare falangă există o clasă de ofițeri avînd calitatea de negociatori atestați și care sînt însărcinați de grupuri

și secte diferite să le reprezinte interesele. Negociatorii și negociatoarele sînt, în același timp, reprezentanții unor falange vecine (...).

Negociatorii atestați sînt aleși dintre persoanele cele mai înclinate spre intrigă. Tocmai pentru a putea îndeplini aceste funcții, natura a creat anumite caractere care se infiltrează peste tot, pot să aranjeze o căsătorie, o petrecere etc., oferindu-și gratuit serviciile pentru a apăra interesele altora, deci oameni care cunosc pe toată lumea, știu tot despre toate și se bagă peste tot. Asemenea persoane vor fi prețioase în ordinea combinată. Ele vor fi cele mai potrivite pentru funcțiile de negociatori, foarte profitabile și foarte utile. În ordinea falansteriană, ei vor avea ajutoare, care îi vor informa despre tot ceea ce se întîmplă înăuntrul și în afara falansterului.

Sala Bursei va fi înconjurată de vreo douăzeci de birouri unde vor lucra negociatorii și negociatoarele. Fiecare dintre ei administrează afacerile a cincizeci de grupe și a cîtorva falange vecine. În centrul sălii este biroul directorului Bursei.

În fața fiecărui birou este un mic spațiu închis prin balustrade, în spatele cărora se află cîțiva ofițeri care negociază. De aici, acești ofițeri discută cu publicul care, plimbîndu-se în jurul sălii, trece prin fața fiecărui birou. Uneori, un ajutor al ofițerului care negociază pleacă pentru a discuta cu alți negociatori.

Cînd un ofițer vrea să înceapă o negociere pentru o grupă, o sectă, o falangă, o administrație, emblema acestora este ridicată deasupra biroului său, pe un postament pe care se pot pune șapte sau opt asemenea embleme, după numărul negocierilor pe care le are de condus. Un ajutor așezat pe o bancă pune deasupra emblemei diferite semne care explică propunerile făcute și variațiile intervenite. Pentru aceasta trebuie să se creeze un limbaj specific, ca și pentru marinari, telegrafiști, surdomuți etc.

Fiecare persoană, cunoscînd bine acest limbaj și emblemele grupurilor și sectelor de care este legat, poate observa imediat ce intră în sală care din grupurile lui negociază și în ce stadiu se află negocierile. Plimbîndu-se de-a lungul birourilor, fiecare poate să-și dea avizul ofițerilor respectivi. Într-un tur de sală se pot da treizeci de asemenea avize sau refuzuri și astfel oricine poate urmări simultan un mare număr de negocieri. (...)

(*Manuscrise, vol. I*, p. 103—105.)

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

FÉLICITÉ ROBERT DE LAMENNAIS

(1782—1854)

O evoluție intelectuală tipică pentru publicistica de stînga a primei jumătăți a secolului al XIX-lea a avut F.R. de Lamennais, probabil unul dintre cei mai cunoscuți reformiști de pînă la Revoluția din 1848. Aristocrat și ultramontan (conservator monarhist) în anii primei tinereți, Lamennais (un nume „democratizat", provenit din nobiliarul La Mennais) abandonează religia și cariera de preot și se convertește la concepția revoluționară. Propus ca apărător al acuzaților în procesul insurecționalilor din 1834 (a cărui istorie o va scrie), Lamennais este recuzat de justiție, avertizată de capacitatea polemică și de profunzimea spiritului critic a celui care so va întîlni și el cu tribunalul și închisoarea cîțiva ani mai tîrziu. În 1834 apare lucrarea *Paroles d'un croyant (Cuvintele unui credincios*, tradusă în limba română în 1848), carte care a cunoscut în șase ani aproape o sută de ediții în toată Europa. Lamennais, fostul preot, devine astfel o figură cunoscută a lumii revoluționare europene: F. Liszt îi dedică *Anii de pribegie*, *Lyon I*, *Imnul muncii*; cartea sa este condamnată de papalitate prin enciclica *Singulari nos*, ceea ce, fără îndoială, i-a facilitat succesul de excepție.

Dotat cu un evident spirit de sinteză, cu o solidă cultură umanistă, Lamennais a contribuit în mod esențial la constituirea imensului tablou critic al societății capitaliste prin disocieri care prevestesc implicarea mai profundă a teoriei socialiste în economia politică, fapt ușor de sesizat și din textul pe care îl reproducem în continuare. Dar, în ceea ce privește soluțiile propuse, Lamennais rămîne un reformist, considerînd

că eliminarea mizeriei sociale, a exploatării și segregării politice se pot realiza prin modificări aduse legii electorale și structurii parlamentare a societății.

DESPRE SCLAVIA MODERNĂ

(1839)

La antici, poporul nu exista. Ceea ce noi numim „popor" erau sclavii. Ei munceau, ei cultivau pămîntul, ei îngrijeau casa, ei practicau artele mecanice, uneori și artele liberale[1] și anume cele mai importante, ca medicina de exemplu. Om al cetății și singurul cu acest titlu investit cu funcții publice, era numai omul liber, care guverna, administra, judeca sau — eliberat de orice altă grijă în afara celor domestice — trăia în trîndăvie, fie din veniturile sale, fie din cele de stat, căci statul antic hrănea cetățenii incapabili să-și cîștige singuri existența. Astfel, omul liber avea sau putea avea o proprietate, nu depindea decît de legi, participa de drept și de fapt la suveranitatea cetății — acestea erau caracteristicile sale. Dimpotrivă, sclavul, care era obiect de vînzare și cumpărare, era, de fapt, un animal de povară, aflat în proprietatea stăpînului său, depindea de bunul plac al acestuia, neputînd avea în posesie nici un instrument, lipsit cum era, potrivit legii pe atunci peste tot acceptată, de nume și personalitate. De unde pînă în zilele noastre expresia de *om fără nume*, vestigiu după atîta vreme ușor de recunoscut al sclaviei antice.

Abolirea sclaviei nu va avea loc decît cu mare încetineală, printr-un progres aproape imperceptibil și nu trebuie să

[1] Unii romani aveau printre sclavii lor specialiști în gramatică, poeți, oameni de litere, cum am spune astăzi. Terențiu, de exemplu, era sclav (n.a.).

se creadă că a fost vreodată completă, chiar în civilizația creștină cea mai avansată. Se va vedea ușor aceasta cînd vom vorbi despre epoca noastră.

Primul pas către eliberare nu a fost decît o ușoară modificare a regimului supunerii. Într-adevăr, șerbul — și o bună parte a Europei este încă plină de șerbi — nu se deosebea de sclavul antic decît printr-o ceva mai mică dependență personală. Căsătoria religioasă ușura întemeierea unei familii și aceasta era deja mult, căci vreme îndelungată plebeii s-au luptat cu Roma pentru a-și cuceri acest drept[2]. Deși șerbul era legat de pămînt și aparținea — el și familia sa — feudalului, totuși avea dreptul la un firav început de proprietate, ceea ce ameliora oarecum starea sa, în paralel cu influența benefică exercitată de schimbarea moravurilor generale și a ideilor care alimentau aceste moravuri. Dacă personalitatea omului nu era încă respectată, cel puțin îi era recunoscută. Sclavia devenea deci, zi după zi, o contradicție. Această schimbare, aproape imperceptibilă, conținea în sine întreg viitorul omenirii.

La început, șerbia se aplica chiar și locuitorilor orașelor[3] unde se aglomera populația meșteșugarilor și negustorilor. Faptul că era nevoie de această populație, de profitul pe care clasele privilegiate îl extrăgeau din munca sa, de mijloacele pe care averile acestei populații (averi greu de însușit fără a le seca izvorul) le furnizau claselor privilegiate, ca să-și poată apăra cu orice preț imunitățile atît de mult dorite, toate acestea au schimbat încetul cu încetul condiția șerbilor urbani, ajungîndu-se la epoca luptei dîrze și glorioase pentru eliberarea municipalităților. Căci libertatea trebuie cucerită, ea nu e niciodată acordată de bunăvoie și este de remarcat că, peste tot, ea a fost obținută ca urmare a efor-

---

[2] *Connubium, jus connubii*, dreptul de a avea o familie (lat.).

[3] În această imagine generală nu luăm în considerare anumite situații particulare, create de amestecul societății antice și a celei medievale. *(n.a.)*.

turilor meşteşugarilor, gata totdeauna să o ceară şi să-şi dea viaţa pentru ea.

Această revoluţie, căci a fost o revoluţie şi cu mult mai importantă decît s-ar fi putut bănui atunci, a generat direct starea a treia. Relaţiile reciproce dintre diferitele clase schimbîndu-se, cuvîntul „popor" şi-a schimbat, de asemenea, semnificaţia. Pînă atunci, aproape fără excepţie, popor însemna iobag. Aşezat ca o temelie inertă-la cel mai de jos nivel al societăţii, iobagul ducea toate poverile. Lipsit de orice drept, el nu vedea deasupra lui decît stăpîni, iar toate îndatoririle sale se puteau rezuma în expresia „datorie absolută, supunere oarbă". Singură religia îl ridica oarecum, dar într-o altă lume, şi numai datorită ei, numai datorită creştinismului, a putut rezista iobagul acestei mlaştini înjositoare. Căci creştinismul îl considera drept copilul Domnului, fratele lui Isus, egal în ordinea naturii şi a spiritului cu opresorii săi, iar această contradicţie dintre credinţa religioasă şi faptul social conducea obligatoriu fie la schimbarea faptului social, fie la abolirea credinţei religioase.

După formarea comunelor independente, care a dat naştere burgheziei, pe măsură ce şerbia dispărea printr-un lent proces de eliberare, în sînul societăţii feudale s-a format o nouă stratificare socială[1]. Naţiunea s-a împărţit în nobili şi oameni de rînd, iar această distincţie continua să reamintească, prin starea de fapt, sub forme diferite, de sclavia antică, modificată într-o oarecare măsură, dar nu şi distrusă.

Într-adevăr, caracterul fundamental al sclaviei — supunere pe de o parte, dominaţie pe de alta — se menţinea într-o formă limpede în esenţa organizării sociale. Chiar dacă poporului i se recunoşteau cîteva drepturi, decurgînd mai degrabă dintr-o toleranţă tacită şi din concesii oricînd revocabile, decît din legi exprese, drepturi dealtfel mereu violate în practică, fără nici o pedeapsă, totuşi poporului îi erau negate cele mai multe dintre ele. Condiţia poporului

[1] În text, *classification*.

era atît de umilă încît, pentru a o explica, se apela firesc la ideea existenței a două rase, atît de delimitate încît nu ar fi putut fi amestecate fără a comite un fel de profanare.

Un ambasador venețian la curtea lui Francisc al II-lea[5] descria structura Franței în vremea sa și vorbea de existența a trei ordine, ultima pe scara socială fiind *starea de popor sau starea a treia*. Despre nobilime el spunea: „prin cuvîntul *nobil* se înțeleg cei care sînt liberi și care nu plătesc nici un fel de dări regelui"[6]. Dacă trăsătura distinctivă a stării nobiliare era de *a fi liberă*, cea a stării a treia era de *a nu fi liberă*.

Ce era, deci, poporul? În caietele provinciei casei de Anjou, prezentate adunării Stărilor generale convocată de Orléans în 1560, după vii reclamații privind abuzurile, furturile și asupririle primelor două stări[7] se poate citi: „Rămîne starea a treia, care nu are nici o pată. Ea susține războaiele; în timp de pace, ea susține regele, lucrează pămîntul, furnizează toate cele necesare vieții. Totuși, tocmai ea este adînc apăsată de taxe și plăți insuportabile."[8]

În 1614, sub Ludovic al XIII-lea, zis cel Drept (1601—1643) actele autentice ale Stărilor generale constată aceleași fapte. Cînd starea a treia a îndrăznit să spună că toate stările sînt *frați*, nobilimea i-a răspuns: „Nu există nici o frăție... diferența dintre stări este cea dintre stăpîni și valeți". (...) În ciuda unor progrese incontestabile în alte privințe, ce se poate schimba astăzi din tabloul de mai sus? Poporul geme sub aceeași povară, susține războaiele, întreține regele, lucrează pămîntul, valorifică tot ce îi poate da acesta, menține viața și societatea. Iar recompensa — care este? Sudoa-

---

[5] Francisc al II-lea, rege al Franței, 1544—1560 *(n. ed.)*.

[6] Cuvîntul lui Michel Soriano, ambasadorul Veneției la prezentarea scrisorilor de acreditare pe lîngă tronul Franței *(n.a.)*.

[7] Nobilimea și clerul *(n. ed.)*.

[8] Régnier, sieur de la Planche în *Histoire de l'état de la France, tant de la république que de la religion sous le règne de François II (n.a.)*

re, teamă, goliciune, foame cît e în viaţă, un loc la groapa comună mai apoi.

A devenit o concepţie obişnuită ideea necesităţii unui drept nou, bazat pe egalitatea naturală; cine doreşte combaterea acestei idei trebuie să apeleze la echivocuri, ipocrizii şi nenumărate suciturі obscure; nimeni nu ar îndrăzni să o combată deschis. Dar acest fapt atît de important pentru raţiunea publică, acest drept nou, ridicat la rangul unei dogme religioase şi care ar putea fi numit de pe acum chiar conştiinţa popoarelor creştine, a rămas în stadiul de simplă idee, de sentiment pur şi simplu, căci nu are nici o influenţă asupra faptelor sociale, nu a primit nici o aplicaţie practică mai largă. În realitatea concretă sîntem încă tributari soluţiei păgîne a problemei sociale, adică sclaviei antice, atenuată şi mascată sub alte nume şi alte forme.

Esenţa sclaviei este, într-adevăr, cum am văzut deja, distrugerea personalităţii umane, adică a libertăţii sau suveranităţii naturale a omului — distrugerea a ceea ce face din el o fiinţă morală, responsabilă în actele sale, capabilă de virtute. Adus la stadiul animalic, şi chiar mai jos, începînd de a mai fi o fiinţă cu personalitate, sclavul este aruncat dincolo de marginile dreptului omenesc, deci dincolo de orice drept şi îndatorire omenească. Neştiindu-se cum să mai fie numiţi şi trataţi, sclavilor li se spune că sînt *res*, lucruri, obiecte — iată ce a ajuns cea mai nobilă creaţie a providenţei. Pentru că sclavia este distrugerea personalităţii, libertăţii, suveranităţii individuale (toate acestea sînt noţiuni sinonime), ea nu poate fi întîlnită decît în societate. Omul izolat nu depinde decît de sine, nu există nici o piedică în calea libertăţii sale; în limitele puterii sale, ceea ce vrea, el poate să facă. Or, în societate, există trei genuri de raporturi reciproce generale între oameni: raporturi individuale (domestice sau economice), raporturi civile şi raporturi politice. Acestea sînt, de fapt, şi trei sfere distincte în care sclavia poate fi introdusă şi în care omul poate fi deposedat, în grade diferite, de suveranitatea, libertatea sau personalitatea sa.

Să analizăm din aceste trei puncte de vedere starea poporului la națiunile moderne și în Franța în special; să judecăm de cîtă libertate reală se bucură în ordinea individuală, domestică sau economică, în ordinea civilă și în cea politică.

În ceea ce privește ordinea individuală, domestică sau economică, înțelegem prin popor proletariatul, adică cei care, neavînd nimic, trăiesc numai din munca lor. Nu are importanță felul muncii — există proletari de toate condițiile și de toate profesiile. Numai că cea mai mare parte a lor trăiește de pe urma unei munci fizice. Cînd îi considerăm abstract, proletarii au, fără îndoială, un imens avantaj asupra sclavului antic: ei își aparțin de drept. Pot să dispună de ei înșiși cum vor, cum pot, pot să acționeze sau nu, într-un cuvînt, li se recunoaște dreptul la voință, iar această calitate este garantată prin lege. Dar dacă voința lor este scutită de constrîngerea directă, ea este supusă, de obicei, unui alt gen de constrîngere, și anume constrîngerii morale, adesea absolută.

Într-adevăr, am spus că proletarul trăiește din munca sa și nu ar putea trăi dacă nu ar munci. Echivalentul proletarului este salariul sau retribuția acordată de capitalist în schimbul muncii. Necesitatea de a trăi face deci proletarul dependent de capitalist, supunîndu-i-l implacabil; punga unuia este viața celuilalt. Dacă punga se închide și muncitorul nu-și mai primește salariul, atunci acesta fie moare, fie apelează la mila publică, altă servitudine încă mai umilitoare, și mai adîncă; dealtfel, legea pedepsește cerșetoria ca pe un delict. S-ar putea imagina o dependență mai profundă decît aceasta, bazată pe dreptul absolut de viață și de moarte?

În al doilea rînd, proletarul depinde de capitalist în ceea ce privește mărimea salariului. Nu că nu ar putea lupta pentru un salariu mai bun; dar, pe de o parte, legislația, cel puțin așa cum o interpretează și o aplică tribunalele, favorizează de obicei capitalul în detrimentul muncii, iar pe de

altă parte, capitalistul poate totdeauna să aştepte, în timp ce muncitorul nu poate, deci capitalistul devine stăpînul condiţiilor contractului reciproc şi el stabileşte de fapt singur (dacă excludem concurenţa dintre capitaliştii înşişi) salariul sau preţul muncii.

Capitalistul şi proletarul sînt, deci, unul faţă de altul, în realitate, aproape în aceleaşi relaţii ca şi stăpînul şi sclavul în societăţile antice; chiar şi expresia a rămas — se spune „stăpîn şi muncitor", şi se spune bine.

Ce era sclavul în faţa stăpînului său? Un instrument de muncă, o parte, şi anume cea mai preţioasă, a proprietăţii sale. Dreptul uzual dădea sclavului caracterul de obiect posedat, iar constrîngerea fizică îl determina să se supună. Lanţurile şi bîta erau uneltele acestui monstruos drept al omului asupra omului.

Ce este astăzi proletarul în faţa capitalistului? Un instrument de muncă. Eliberat prin dreptul actual, deci virtual liber ca persoană, proletarul nu este, e adevărat, o proprietate ce poate fi cumpărată sau vîndută de cel care îl foloseşte. Dar această libertate nu este decît fictivă. Corpul nu e sclav, dar voinţa este înrobită. Cine ar putea să spună că e o voinţă reală cea care nu are de ales decît între un sfîrşit inevitabil şi înspăimîntător şi acceptarea unei legi impuse? Lanţurile şi bîta sclavului modern sînt foamea.

Desigur, nu negăm progresul moral sau perfecţionarea unui drept nou, iar aceste progrese sînt importante pentru că, stimulînd demnitatea umană şi afirmînd principiul fertil al egalităţii naturale, ele pregătesc un alt progres: mai devreme sau mai tîrziu, va avea loc faptul social care îi corespunde în mod logic. Dar, în prezent, condiţia proletarului, deşi este din punct de vedere moral superioară, în ceea ce priveşte viaţa fizică rămîne adesea sub nivelul sclavului. Căci sclavul avea cel puţin hrana şi veşmintele, un acoperiş, îngrijiri în caz de boală asigurate, datorită interesului stăpînului de a-l avea viu şi sănătos; acelaşi interes nu îl

lăsa doborît de o muncă excesivă. În vreme ce proletarului i se pot pune în spate sarcinile cele mai epuizante, iar ziua de mîine tot nu îi este asigurată. Dacă suferă, cui îi pasă? Dacă moare, cine știe? Vine altul. Cu cît oamenii sînt mai storși, cu atît foamea îi împinge pe alții spre muncă!

Iată, deci, soarta săracului: a depinde total de cel care îl folosește; a trăi atît timp cît își poate folosi brațele, atîta timp cît bogatul poate trage un profit de pe urma muncii sale; a dispare cînd nu are de lucru sau cînd salariul nu-i ajunge. Este aceasta, da sau nu, sclavie? Sînt uimit că unii, privind numai la aspectul material al lucrurilor, separînd prezentul de viitor, n-au ajuns să regrete, în vremea civilizației noastre, multlăudata sclavia antică.

Aflat dincolo de dreptul familiei și al dreptului natural, în mod firesc sclavul era și în afara dreptului civil. Legile care îl protejau pe cetățean se opreau în fața lanțurilor sclavului sau se schimbau în legi opresive. Unica lege care îl privea era bunul plac al stăpînului. Astăzi poporul — subiect al acelorași legi, în ordinea civilă, ca și bogatul — are dreptul la aceeași protecție. Dar o obține într-adevăr? Egalitatea cerută de lege există de fapt? Iată problema.

Nu e necesar un lung studiu pentru a recunoaște că cerința generală a egalității nu este decît o pură ficțiune, concepută pentru a satisface, vreau să spun pentru a înșela, conștiința publică. Dimpotrivă, o mulțime de legi actuale izvorăsc dintr-un evident principiu de inegalitate. Elaborate de privilegiați, ele au ca scop apărarea intereselor lor, în detrimentul interesului poporului, adică al interesului aproape general. Cîte legi de monopol nu există oare! Cui servesc ele? Pe cine favorizează? Sînt în interesul tuturor sau numai al unora, care stabilesc tarifele vamale, natura și amploarea prohibițiilor? Dările și impozitele de tot soiul — cine le plătește, dacă nu poporul, în cea mai mare parte? El duce povara societății, alții culeg beneficiile. Și nu am terminat tabloul detaliat al stării unui popor dintr-o țară

peste tot renumită pentru civilizația, spiritul liberal, moravurile sale îngăduitoare și umanitarismul său.

În raport cu împărțirea dreptății, ordinea civilă prezintă încă o șocantă inegalitate, care merge adesea pînă la opresiune. Astfel, în ceea ce privește persoanele, cîtă duritate față de cei din popor! Cîtă blîndețe pentru cei bogați! La cel mai mic semn de delict, proletarul e luat de la munca din care își hrănește familia; pentru el nu există regula cauționării — cine să o plătească? E aruncat în pușcărie, fără nici o grijă nici pentru părinți, nici pentru nevastă și copii. Aici, în închisoare, în mijlocul a ceea ce o societate coruptă are mai imund și mai pervers, proletarul socotește dureros zilele ce-l mai despart de cei dragi, își imaginează lacrimile, suferințele și spaimele lor. (...) Ce le pasă însă de asta celor care fac legile și celor care le aplică?

Discutăm aici despre ordinea individuală. În politică e cu totul altceva. S-a stabilit mai întîi de drept că anumite personaje, situate deasupra legilor prin naștere sau titluri, nu sînt niciodată supuse unei jurisdicții, oricare le-ar fi faptele; aceste personaje nu pot fi pedepsite, în așa fel încît în caz de delict egal unul scapă, dar ceilalți sînt aspru pedepsiți. Inegalitatea nu se oprește însă aici. Să examinăm și cealaltă față a problemei.

Izbucnește o răscoală sau se întîmplă ca puterea să aibă nevoie, pentru a-și face uitată existența sa învechită, să răstoarne parlamentul și țara printr-o conspirație de circumstanță; în acest caz nenorocire proletarilor! Sub pretextul cel mai neînsemnat sau fără nici unul, așa, ca măsură preventivă, proletarii sînt luați din atelierele lor și aruncați în închisori îmbîcsite și întunecate, unde forțele lor slăbesc rapid din cauza hranei insuficiente și a turturilor fizice și morale, savant combinate. (...)

Astfel, foamea pune proletarul în dependență absolută față de capitalist. Nici o garanție de libertate individuală pentru proletar, nici o cale de apărare împotriva nedreptății și opresiunii; nici un mijloc de a transmite familiei rămă-

ştiele unei agoniseli dobîndite cu sudoarea frunţii, iar cînd bolile şi bătrîneţea i-au măcinat forţele, nici un colţişor de pămînt sub soare pentru a se odihni în pace. Cere puţină pîine unui trecător — închisoarea; epuizat de sărăcie, doarme noaptea pe marginea drumului — închisoarea.

Întreb încă o dată, aceasta este, da sau nu, sclavie? Şi cine nu ar prefera sclavia antică în locul celei de azi? În acel caz, am văzut, o caracteristică era excluderea de la orice drept al cetăţii, de la orice cuvînt în administrarea treburilor publice şi în guvernare, de la orice participare la suveranitatea colectivă; şi nu putea fi altfel, de vreme ce suveranitatea colectivă, produs al asocierii, în care fiecare îşi aduce dreptul său şi îl păstrează sub garanţia reciprocă a tuturor, emană din iniţiala suveranitate de sine, din libertate, din personalitate. De aceea a nega una înseamnă, logic, a o nega şi pe cealaltă, atît în practică, cît şi în teorie. Fără suveranitate colectivă nu există libertate individuală, fără libertate individuală nu există libertate colectivă. Sînt doi termeni care se implică şi se presupun reciproc. Avem astăzi demonstraţia la îndemînă. Pe măsură ce se înmulţesc atentatele contra libertăţii, pe măsură ce ne scufundăm în servitudine, arbitrariul renaşte odată cu renaşterea doctrinelor care restabilesc dreptul bazat pe forţa materială sau pe abstracţii de natură mistico-filosofică, care, de fapt, se bazează pe forţa materială. Se încearcă, deci, în mii de feluri, directe şi indirecte, să se submineze teoria salvatoare şi din fericire nepieritoare a suveranităţii poporului (...).

Poporul este oare suveran de fapt? Dacă nu este, el nu participă la guvernarea treburilor publice, la gestiunea intereselor lor directe, deci este sclav din punct de vedere politic. Iar un popor aflat în sclavie din ce se compune? Nu numai din proletari, adică din oameni lipsiţi de orice proprietate, ci dintr-o întreagă naţiune, cu excepţia a două sute de mii de privilegiaţi, sub stăpînirea cărora zac treizeci şi trei de milioane de francezi, adevăraţi şerbi ai acestor vremuri. Căci stăpînii şi seniorii — adică acei care plătesc mai mult

de 200 fr. impozit — sînt singurii care au dreptul să participe la elaborarea legilor și dispun de proletari, de persoana, libertatea, bunurile lor după voie și, bineînțeles, după propriul interes. La o jumătate de secol de lupte împotriva tiraniei regale și feudale, după atîtea eforturi și sacrificii, după atîtea bătălii pentru eliberarea omenirii de apăsarea unui jug insuportabil, iată unde am ajuns.

Popor, trezește-te! Sclavi, ridicați-vă, rupeți-vă lanțurile! Nu mai acceptați să vi se înjosească numele de om! Vreți ca într-o bună zi copiii voștri, înlănțuiți cu propriile voastre lanțuri, să vă arunce în față: „părinții noștri au fost mai lași decît sclavii romani, căci printre ei nu găsim nici un Spartacus"?

Va apărea cu siguranță un nou Spartacus, și nu numai unul; altfel ce-am putea face decît să aruncăm un pumn de țărînă peste această blestemată și măcinată generație?

Dar Spartacus cel de azi nu se va retrage în păduri și în munți pentru a-și aduna o ceată de răzbunători înarmați. Ar însemna să se urmărească printr-o forță materială un scop nesigur. Spartacus, conducătorul sclavilor moderni, îi va înarma cu dreptul lor, cu dreptul lor recunoscut, și astfel vor triumfa. Oricît de mizerabil a fost făcută legea, nu au putut-o face atît de rea încît să închidă porțița oricărei reclamații. Cererile voastre vor apărea nenumărate, unanime, mereu mai expresive și mai poruncitoare, stîrnind în sufletul opresorilor temeri serioase și tulburîndu-le siguranța, căci opresorii știu că vor fi învinși în ziua cînd opinia și dorința majorității se vor pronunța, fără rezerve, ca o voință națională.

După optsprezece secole de creștinism, trăim încă în sistemul barbar. În numele Celui de sus s-au proclamat egalitatea, libertatea, fraternitatea omenească; și totuși, peste tot e inegalitate, șerbie: peste tot, fratele leagă pe fratele său cu lanțurile sclaviei; peste tot, poporul geme sub o asuprire înrăită: peste tot, spectrul lui Cain ia locul figurii mărețe și blînde a Fiului.

Fraților, această profundă dezordine, această revoltă nedreaptă împotriva Providenței, această insolentă și criminală încălcare a dreptului vital al omenirii trebuie să ia sfîrșit. Nu veți mai suferi dacă nu veți contribui la suferința voastră. Interesul, datoria — totul vă îndeamnă să împliniți sfînta operă de regenerare socială.

Dar cum se va face aceasta? Pe ce cale se va putea ajunge la obiectivul propus? Grea problemă, care se impune a fi examinată atent, căci orice neînțelegere ar fi mortală.

În primul rînd, trebuie să se știe și să nu se uite niciodată că, într-o epocă dată, nu se poate realiza decît ceea ce e bine gîndit, ceea ce a devenit încetul cu încetul, obiectul așteptării și voinței generale. Nu uitați că orice reformă care tinde la o răsturnare radicală a regulilor existente, a ideilor, obiceiurilor, moravurilor, credințelor juste sau nu ale maselor, eșuează fără greș. Nimic nu e mai fragil decît sistemele teoretice construite exclusiv rațional, în special dacă ele pretind o rigiditate absolută. Nu uitați că teoriile contestate, poate greșit, de cei mai mulți, speculațiile economice și filosofice sînt inaplicabile, cel puțin deocamdată. Aceste sisteme speculative au ca efect de a speria și de a opri din acțiune cei mai potriviți oameni, a căror contribuție ar putea fi foarte utilă, adesea indispensabilă.

Există o anumită limită general determinată între ceea ce se poate face la un moment dat și ceea ce se încearcă degeaba. Posibilul de astăzi nu e posibilul de mîine. Nu putem face abstracție de timp și de ceea ce el aduce. Pentru a reuși trebuie să ne plasăm la scara lucrurilor omenești, căci ele singure constituie forța reală (...).

În natură, totul are loc progresiv, printr-o dezvoltare continuă, gradată, iar această lege este fără excepție. Nici o forță violentă nu poate face să crească într-o secundă un fir de iarbă; nici o violență nu poate grăbi creșterea societății. Violența este respinsă instinctiv de către mase. Ele o resping în primul rînd din cauza efectelor sale imediate: tul-

burările și distrugerile; masele văd în violență un semn de slăbiciune morală și de uneltiri ascunse. Căci, sau se dorește ceea ce vrea majoritatea poporului, și atunci nimic nu rezistă puterii sale, sau se dorește ceea ce poporul nu vrea, și atunci violența ia forma unei gîndiri tiranice.

Reformarea societății nu e posibilă decît respectînd două condiții indispensabile: un devotament complet și dezinteresat pentru cauza comună și un sentiment profund al dreptății de dragul dreptății. Fără acestea, fiecare, gîndind numai la sine însuși, se izolează și se închide în egoismul său; fără acestea, interesul personal îngust și nemilos, radical incompatibil cu spiritul de sacrificiu, înăbușă în suflete sentimentele generoase, deciziile ferme și sfinte, separă, înjosește și împinge omul pe panta poftelor brutale. Omul pe care nimic nu-l ridică deasupra sinelui său este șerb prin natură.

Din cele trei forme ale sclaviei moderne, sclavia domestică, civilă și politică, prima este cel mai greu de îndurat, pentru că se identifică cu suferințele de fiecare zi, de fiecare oră, suferințe fizice și suferințe morale, nevoi ale corpului și ale spiritului; căci spiritul are el însuși nevoi, cu atît mai imperioase, cu cît decurg din ceea ce are mai intim și mai elevat natura noastră. Și cum să satisfacem oare aceste nevoi, hăituiți cum sîntem de o muncă necontenită pentru a ne duce viața? Ce mijloace avem pentru a obține educația care ne-ar face munca mai eficientă și care ar revărsa asupra vieții noastre de astăzi — atît de fărîmițată și de grea — farmecul științei și al artei?.

Ceea ce doriți voi, proletarii, în primul rînd, e ca această mare dezordine, această șocantă inegalitate în distribuirea celor bune și celor rele, poverilor și beneficiilor sociale, această nedreaptă opresiune a celei mai utile și mai numeroase clase să dispară, iar omul muncii să-și aibă partea dreaptă din avantajele asocierii tuturor. Ceea ce vreți voi este ca săracul să iasă din situația nefericită în care se află și să-și smulgă lanțurile, să înceteze de a mai fi simplu instrument

de muncă, un simplu obiect al exploatării. Iar aceste dorințe sînt întru totul raționale. Orice efort care nu ar duce aici ar fi inutil; orice reformă care nu ar ajunge la o schimbare fundamentală a stării prezente ar fi măruntă și vană.

Dar cum să vă puteți schimba condiția? Va trebui să vă înțelegeți, să cooperați, să vă asociați, va trebui să acționați. Însă ce libertate de asociere și de acțiune într-adevăr reală, eficace, vi s-a lăsat? Nu se suportă ideea ca printr-o acțiune comună să încercați să obțineți o creștere a salariului; aceasta apare ca o coaliție, iar legea pedepsește coalițiile cu amendă și închisoare.

Clasa privilegiaților vă învăluie în plasa ei, vă prinde în lanțuri. Puterea e totdeauna gata să protejeze privilegiul și să vă aplice rigorile sale arbitrare, la cel mai mic semn de revoltă și cu pretextele cele mai fragile. Vă separă unul de altul și vă țin în grajdurile în care trăiți, la fel ca și animalele din menajerii.

Vi se permite oare să vă întîlniți pentru a vă corela interesele? Izolat, ce poate face fiecare dintre voi? La cea mai slabă bănuială că nutriți gînduri de eliberare, asupritorii voștri se alertează: în jurul vostru se întind capcane, vi se supraveghează pașii, sînteți provocați, spionați, bîrfiți și, curînd, ca măsură preventivă, sînteți trimiși să mai reflectați între o bucată de pîine neagră și o cană cu apă despre riscul ca sclavul modern să tulbure somnul stăpînilor săi.

Astfel, victime ale legilor și ale puterii absolute pe care și-au arogat-o asupra voastră, nu veți ajunge la nimic dacă această putere rămîne aceeași, dacă legislația nu se modifică, dacă sclavi fiind în ordinea relațiilor individuale de care depinde viața, veți continua să fiți astfel și în ordinea civilă.

Or, ce puteți face pe acest plan contra puterii și a legii, pentru a rezista uneia și a o modifica pe cealaltă? Nimic, evident. Priviți, căutați peste tot; vă veți găsi în fața neputinței voastre. Pentru a modifica legea e neapărat necesar să participi la elaborarea ei; pentru a reglementa exercițiul

puterii și a opri abuzurile, trebuie să ai drept de control asupra ei, adică dreptul efectiv de conducere.

Dar nu vi s-a lăsat la dispoziție decît o supunere oarbă față de o lege făcută fără voi și adesea împotriva voastră, fiind și la cheremul celor care aplică această lege. Cine se gîndește astăzi să aplece urechea la nevoile și plîngerile voastre, cînd e vorba de probleme care vă interesează? S-ar rîde de cel care ar propune să fiți consultați; ar fi tratat ca un prost-crescut, dacă nu i s-ar pune, chiar, în spate gînduri periculoase. Pasivi și neluați în seamă, voi sînteți într-un stat ceea ce e în grajd animalul domestic. Noaptea faceți soldați, ziua la jug — aceasta e legea pentru voi. Și, repet, voi nu puteți nici să o schimbați, nici să o modificați. Sclavia în ordinea civilă este, deci, o consecință imediată a sclaviei în ordinea politică.

Trebuie deci să înțelegeți că șerbia, mizeria și tot ce e legat de ele vor fi veșnice, atît timp cît nu veți ajunge să vă eliberați politic și să ieșiți din starea inferioară la care vor să vă mențină, cît timp nu vă veți cuceri dreptul în cetate, deplinătatea personalității voastre ca oameni. Și veți ajunge aici, fără îndoială, dacă vreți cu adevărat, dacă nimic nu vă va abate din drum și dacă veți urmări acest scop cu o perseverență neiertătoare.

Situația voastră și interesul vostru sînt cele ale întregii națiuni, chiar și a celor aproape două sute de mii de privilegiați, din care cea mai mare parte, impresionată de inegalitatea nedreaptă consfințită de lege, tinde spre restabilirea dreptului egal. Nu numai că această contradicție dintre lege și principiul legii le rănește conștiința și rațiunea, dar ei văd în privilegiul electoral sămînța unei aristocrații, mai rea decît cea veche; în sistemul censitar, care reglementează drepturile și măsoară capacitățile după mărimea pungii, care calculează în bani probitatea și inteligența, văd o stupizenie nedreaptă și sursa unei corupții care nu va întîrzia să devină fatală și al cărei progres este cu atît mai rapid și mai amenințător cu cît puterea — în loc să se teamă —

caută să întărească corupţia pe toate căile şi să-şi bazeze existenţa pe ea. Ei cred că menţinerea ordinii publice şi siguranţa zilei de mîine vor fi grav compromise, dacă se va continua să se elimine din societatea politică, din cetate, treizeci şi trei de milioane de francezi, care, astfel, nu au de fapt patrie (căci nu există de fapt patrie decît pentru cetăţean, pentru membrul cetăţii) şi vor încerca, deci, să-şi creeze una. Şi nu vor încerca oricum.

Alegătorii de care vorbeam, privilegiaţi involuntar, nu cred nici ei în veşnicia sclaviei promovată de cîţiva încăpăţînaţi orbiţi de rele pasiuni; ei nu cred, de asemenea, că brutalitatea sprijinită temporar de forţa materială poate să triumfe mereu — iar prin aceste idei, o parte a privilegiaţilor se alătură poporului.

Prin urmare, peste tot, pornindu-se de la ideile deja amintite, trebuie să se alcătuiască petiţii pline de semnături în sprijinul reformei electorale. Din toate colţurile Franţei aceste petiţii se îndreaptă spre Cameră şi sună acolo ca o puternică voce a poporului. Chiar şi cei mai nepăsători vor apleca urechea, cei mai adormiţi vor tresări, iar cei mînaţi de dorinţe perverse, pătrunşi de presentimentul inevitabilului viitor, îşi vor spune: *ne-a trecut vremea!*

Nu vă temeţi de obstacole. Aveţi de partea voastră dreptatea, iar dreptatea învinge totdeauna. Aveţi încredere în forţa ei, în forţa voastră, iar această încredere vă va salva.

Încă nu s-a negat deschis suveranitatea voastră, adică suveranitatea naţională. (...) Or, această suveranitate inalienabilă, nepieritoare, fiind unanim recunoscută, pe ce bază vi s-ar putea contesta exercitarea ei? Ar însemna să se admită şi să se respingă simultan acelaşi lucru; ar fi să se spună poporului: „eşti suveran, e adevărat, suveran de drept, dar de acest drept, care îţi aparţine, sîntem de acord că îţi aparţine, nu te vei folosi decît atît cît ne va place nouă să o permitem."

Cine ar putea folosi un asemenea limbaj? Cine s-ar putea erija în judecător independent și absolut al solicitărilor voastre? Deputații? Dar ce sînt ei, dacă nu delegații sau mandatarii voștri? Dacă nu sînt delegații voștri, și numai atît, ce sînt ei de fapt? Dacă nu provin din rîndurile voastre, de unde vin ei? Care e originea lor și de cine depinde misiunea lor? Să ni se explice clar toate acestea.

Funcția lor este de a vă reprezenta, datoria lor este de a ține seamă de dorințele și voința voastră, pentru a le transpune în legi conform procedurilor obișnuite; în caz contrar, ei ar fi stăpînii voștri, adevărați suverani, iar suveranitatea voastră s-ar transforma într-o completă subordonare. Cînd, deci, le înfățișați direct voința voastră într-o formă legală, ei nu au nici măcar nevoie de deliberări, ci trebuie să se supună necondiționat. Dacă nu procedează astfel, Parlamentul rămîne o organizație fără principii, o guvernare fără rațiune, arbitrară, de fapt tirania cîtorva sau a unuia singur.

Oricît de evident ar fi dreptul vostru, pot, și trebuie, prevăzute încercările de a-l anula; trebuie să fiți pregătiți pentru eventualitatea unei rebeliuni a mandatarilor poporului împotriva poporului. Totul e posibil, totul s-a mai întîmplat.

Ce trebuie făcut, în acest caz?

În acest caz, delegatul neloial a distrus singur mandatul încredințat și se găsește în fața națiunii și nu alături de ea. Remarcați că spun *națiune* și nu numai o fracțiune, o minoritate a ei. În această ipoteză, deputatul nu-și mai bazează puterea pe națiune și, deci, e ilegitim. Acțiunile sale sînt nule și nu obligă pe nimeni în nici un fel. Vom avea atunci suspendarea guvernului, vid de putere, iar națiunea, obligată să se apere, va acționa singură din instinct, pentru a se conserva.

Odată constatată opoziția dintre națiune și reprezentanții ei — de fapt aceștia au încetat de a se mai numi astfel — fără nici o violență (cine și-ar dori-o?), națiunea își va exercita ea însăși suveranitatea pînă atunci delegată și

va protesta, pe calea refuzului de a plăti impozitele, împotriva puterii rebele.

Popor, iată deci dreptul și datoria ta! Dreptul tău, căci cine altul poate dispune fără tine de ceea ce îți aparține, de a-ți impune sarcini la care nu ai consimțit și nici nu poți consimți, de a te împărți după bunul plac, adică dreptul de a te ține mereu în sclavia politică? E de datoria ta, căci prima îndatorire este de a fi și a rămîne om, de a respinge sclavia care, lipsind de personalitate orice ființă inteligentă, o aduce sub nivelul animalului.

Nu poate fi contestat dreptul de a nu plăti impozite unui guvern aflat în război deschis cu întreaga națiune, căci națiunea este singurul adevăr, suveranul legitim. Cine oare s-ar putea pretinde deasupra națiunii pentru a-i impune o altă voință voinței sale, pentru a-i vorbi ca un stăpîn? Cine i-ar putea oare spune: supune-te legii mele absolute, fără nici o discuție?

Sau puterea recunoaște suveranitatea națiunii — și atunci trebuie să respecte ceea ce vrea națiunea — sau o neagă, iar națiunea poate și trebuie atunci să-și apere suveranitatea, adică voința sa, împotriva atacurilor puterii.

În principiu, deci, este incontestabil dreptul de a accepta și de a refuza plata impozitului. Acest drept a fost recunoscut în Anglia sub Charles I[9], în Franța în timpul Restaurației, iar astăzi este recunoscut chiar și în Spania. E, în același timp, o propoziție de bun simț și o necesitate absolută în anumite circumstanțe.

Dar, s-ar putea riposta, violența se poate împotrivi dreptului.

E adevărat, orice crimă este posibilă.

În acest caz, nu ar mai fi vorba de o dispută rațională, ci de un raport de forțe, iar puterea care a pus astfel chestiunea într-un acces de iresponsabilitate, va suporta, pe bună dreptate, consecințele acestui act, oricare ar fi ele. Exem-

[9] Charles I Stuart, rege al Angliei, 1600—1649.

plele nu ne lipsesc, toate ne arată ce reprezintă forța puterii în comparație cu forța poporului. Să fim deci liniștiți din acest punct de vedere. Oricum, dincolo de orice raport de forțe și de orice problemă de drept, se ridică marele imperativ al datoriei, care vă va susține în lupta de care atîrnă soarta voastră și a lumii viitoare. Acest imperativ duce la unirea tuturor, căci el face ca toți să fie într-unul și unul în toți. Fără unire, ce-ați putea face? Ce-ați putea reuși?

Datoria oferă statornicia care duce la victorie, ea e neschimbată, mereu egală cu sine, nu slăbește niciodată astăzi, mîine, în fiecare zi. Interesul personal și dreptul fiecăruia mai pot fi modificate, dar nu și dreptul și interesul fraților noștri.

Datoria ne obligă să ne exprimăm voința, dar ea nu este supusă voinței. Ea se impune cu puterea unui comandament superior, divin chiar. Datoria este o religie.

Nimic nu se face durabil, nimic nu se face măreț decît în virtutea datoriei; orice altceva, relativ la individ, care nu trece de limitele acestuia, este trecător și firav, ca și individul.

Aruncați o privire în trecut, parcurgeți istoria popoarelor dispărute: ar fi ridicat ele vreuna din acele opere a căror amintire se prelungește în timp, care influențează generațiile una după alta, dacă, dintr-un imbold pornind din profunzimile conștiinței, nu s-ar fi simțit irezistibil îndrumate către un scop spre care erau destinate să tindă? Dacă nu s-ar fi ignorat fiecare pe sine însăși și nu s-ar fi unit pentru o cauză comună, indiferentă la orice altceva, capabilă de orice sacrificiu și de un devotament total? Primii romani trăiau și mureau pentru viața veșnică; primii creștini trăiau și mureau pentru omenire. Dacă fiecare s-ar fi gîndit numai la sine, ce-ar fi devenit Roma? Ce-ar fi devenit omenirea?

Orice dorințe sau gînduri ale individului izolat se reduc la satisfacții vulgare sau la nevoia de liniște. Individul vrea să fie lăsat în pace și să trăiască ușor. El închide ușa casei

ca să nu fie deranjat şi ca să nu audă gemetele celor dezbrăcaţi şi flămînzi, ca să nu vadă mizeria şi suferinţa. O societate compusă din asemenea oameni nu are nici o soluţie, nici un viitor, în afara unei degenerări inevitabile.

Datoria este legea vieţii, care ajută orice fiinţă inteligentă să se păstreze, să se dezvolte şi să-şi atingă obiectivele. Fie deci ca datoria să vegheze şi să fertilizeze mereu acţiunea voastră. Uitaţi-vă propriul interes şi gîndiţi-vă numai la cel al fraţilor voştri! Fiecare dintre voi trebuie să poată spune: „am muncit pentru ei; am dorit să înlătur relele şi să aduc binele; am făcut tot ceea ce Providenţa ne-a cerut să facem; am trăit, deci, nu pentru mine, ci pentru semenii mei." (...)

Să rezumăm: sclavia antică, modificată numai în formă, şi anume în detrimentul sclavului, există încă în societăţile moderne, chiar şi în cele mai avansate; dar ea e în contradicţie cu ideea şi sentimentul unui drept definitiv înscris în raţiunea publică şi în conştiinţa universală. Această contradicţie dintre dreptul care tinde să transforme faptele pentru a le aduce la nivelul său şi faptele înseşi, care rezistă transformării, este cauza reală a nenorocirii, tulburării, îngrijorării subterane şi războiului intern care marchează astăzi lumea. Şerb în ordinea domestică, civilă şi politică, poporul este astăzi condus de dorinţa de a se elibera, cu scopul de a-şi asigura viaţa printr-o mai bună organizare a muncii şi o echitabilă repartiţie a rezultatelor acesteia, pentru a se ridica din nou la demnitatea de om şi a-şi cuceri drepturile de cetăţean simplu. Marea revoluţie care se împlineşte sub ochii noştri nu are alt motiv şi alt scop, şi nimic nu o va opri, pînă cînd nu-şi va fi împlinit menirea (...). Dar pentru ca dreptatea să triumfe mai repede şi cu minimum de sacrificii şi suferinţe, poporul trebuie să-şi asigure unitatea morală, prin dăruirea fiecăruia, printr-un complet sacrificiu de sine, care este, de fapt, rădăcina însăşi a datoriei şi a desăvîrşirii sale.

Apoi, trebuie înțeles că pentru a te elibera în ordinea domestică trebuie să fii liber în ordinea civilă, ceea ce înseamnă că trebuie să fii liber în ordinea politică. Liber din punct de vedere politic, poporul își va cîștiga ușor celelalte libertăți, va participa la elaborarea legilor și la exercitarea suveranității sale complete, contribuind, astfel, la ameliorarea vieții economice și civile pe cît este ea posibilă în actualele condiții.

Or, problema politică își are cheia în cea a reformei electorale, a unei reforme largi, complete, care să nu se bazeze nici pe principiul nedemn și corupt al censului, nici pe criterii arbitrare, nici pe nătînge pălăvrăgeli despre capacități înnăscute, ci pe însuși dreptul intrinsec al omului și cetățeanului; atunci, nimeni nu va mai fi deposedat de libertatea sa esențială și de partea care îi revine din suveranitatea națională; numai atunci, sclavia modernă va fi într-adevăr abolită.

Nu stă în puterea nimănui să poată opri venirea acestei zile a dreptății și a păcii (...), dar depinde de noi să o grăbim. Fie ca eforturile noastre să fie unanime, fie ca nimic să nu ne poată opri, nimic să nu ne poată descuraja, nici opoziția cîtorva, nici inerția altora, și curînd se va face lumină, iar soarele așteptat de omenire și chemat cu toată speranța va alunga ceturile viitorului!

BCU IASI VCENTINA

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PRIMA ÎNTRUNIRE COMUNISTĂ

La 1 iulie 1840, în ciuda interdicției poliției pariziene, a avut loc la Belleville o întrunire cu vădit și declarat caracter comunist. Au participat peste 1 200 de persoane, printre care personalități de opoziție binecunoscute, majoritatea fiind însă activiști politici voluntari care lucrau direct cu publicul. Întrunirea a fost strict comunistă, chiar și socialiștii, fourieriștii, saint-simoniștii au fost excluși. Președintele adunării a fost Jean-Jacques Pillot, deja recunoscut ca organizator politic comunist. La sfîrșitul lunii noiembrie 1840 a fost publicată o dare de seamă a alocuțiunilor participanților, într-o broșură cu titlul *Prima întrunire comunistă. 1 iulie 1840, sub conducerea unui comitet de redacție: J.-J. Pillot, Th. Dézamy, Dutilloy, Hombert.* Despre Louis-Charles Dutilloy se știe numai că avea 25 de ani în 1840 și că era republican babuvist, membru al asociațiilor secrete blanquiste. Despre Hombert se știe că era un activ membru al societății blanquiste, deci adept al trecerii violente la societatea comunistă prin lupta unei elite bine antrenate. Se pare că scopul întrunirii a fost acela de a se încerca un recensămînt al activiștilor comuniști în vederea alcătuirii unui partid politic propriu-zis.

Această întrunire marchează de fapt trecerea comuniștilor de la lupta secretă, în societăți închise, care fuseseră oarecum dezorganizate în deceniul anterior prin intervenția polițiilor occidentale coordonate,

la o afirmare deschisă a principiilor și doctrinei lor. Din acest punct de vedere, întrunirea de la Belleville deschide o nouă epocă în mișcare comunistă.

ÎNTRUNIREA DE LA BELLEVILLE

(1840)

De la aristocrații de la *Quotidienne*[1] pînă la radicalii de la *Journal du peuple*[2] toți conservatorii sînt în fierbere: *a început o nouă epocă a lumii.*

La Belleville s-a întîmplat ceva care a avut deja un larg ecou și ale cărui rezultate sînt incalculabile, o faptă care în cronica istoriei va domina toate celelalte de pînă acum. În timpul unei întruniri simple și modeste, în ciuda a tot felul de intrigi urzite de anumite grupuscule cu aparente culori democratice ce păreau a merge alături de noi și pe care vrem să le considerăm doar rătăcite, *Școala Egalitară*[3] a ridicat, în aclamațiile repetate și mai mult decît entuziaste ale întregii asistențe, gloriosul drapel al comunității sociale[4]. De la bun început acest steag a fost înălțat atît de sus încît nu-i este dat nici unui partid, nici oricărei alte puteri să-i poată întuneca strălucirea de acum înainte.

O mie două sute de cetățeni au asistat la această reuniune, în care a domnit tot timpul ordinea cea mai perfectă, fapt subliniat și de presă.

---

[1] *La Quotidienne* — ziar conservator și monarhist parizian.

[2] *Le Journal du peuple* — ziar republican socialist.

[3] Autodenumire a grupului comunist pentru a se distinge de școala falansteriană-fourieristă și cea simonistă și pentru a sublinia continuitatea cu mișcarea lui Babeuf.

[4] *Comunitatea socială* — formulă tranzitorie, desemnînd comunitatea de bunuri, absența proprietății private și un regim republican.

Porțile sălii s-au deschis la ora șase după-amiază. Doi asesori, cetățenii Pillot și Hombert, au îndeplinit provizoriu funcțiile de președinte. Cincizeci de comisari aleși *ad-hoc* sînt la posturile lor pentru a primi invitații. Numere lipite pe pereții sălii indică locurile secțiunilor. Alți comisari sînt însărcinați cu alte funcții, în special cele referitoare la corectarea omisiunilor posibile și la situațiile neprevăzute. Toți s-au achitat perfect de sarcinile lor; dar e bine să spunem că buna comportare a cetățenilor a fost comparabilă cu zelul comisarilor și astfel s-au putut transforma în activități atrăgătoare funcții considerate incomode.

După ce oaspeții s-au așezat pe locurile lor și au fost formate secțiunile, cetățeanul Pillot, unul dintre cei doi asesori numiți de comisie pentru a-l secunda pe viitorul președinte, a deschis ședința. Imediat s-a așternut cea mai deplină liniște.

Cetățeanul Pillot a rostit următoarele cuvinte:

Cetățeni,

Ne-am adunat aici cu scopul de a ridica un drapel care va trebui să atragă privirile întregului univers. Vom gîndi împreună și vom face cunoscute lumii gîndurile profunde care au fost, de multă vreme, singurele preocupări ale fiecăruia dintre noi în liniștea singurătății. Principiile afirmate aici promit omenirii o fericire la care, fără îndoială, nu ar îndrăzni să aspire această omenire care este de mult obișnuită cu spectacolul josniciilor; tocmai ea, care de secole nu cunoaște decît varietatea suferințelor și prăbușirile disperării.

Cetățeni, măreția operei noastre, uriașele consecințe ce le va avea pentru noi, înaltele învățături ce trebuie să le ofere lumii, totul ne dictează conduita pe care trebuie să o adoptăm în aceste condiții. Demnitatea omului capabil să

se bucure de drepturile sale, dulcea libertate inspirată de sentimentele unei fraternităţi sincere — iată cele două calităţi principale care nu trebuie nici un moment să lipsească dintre noi.

Comisia care a pregătit această întrunire frăţească nu a avut în vedere decît afirmarea sublimelor noastre principii. Atitudinea voastră minunată arătată de la începutul întrunirii noastre este o dovadă sigură că aţi înţeles gîndirea comisiei pregătitoare şi că răspundeţi chemării sale, într-o manieră demnă de voi şi de ea. Este singura recompensă pe care şi-o poate dori.

*

* *

După această cuvîntare, cetăţeanul Pillot informează întrunirea despre decizia comisiei de organizare privitoare la conducerea lucrărilor. Decizia prevede că alegerea preşedintelui depinde de ansamblul adunării, membrii comisiei căzînd de acord să nu candideze la preşedinţie. Cetăţeanul Pillot explică motivele deciziei comisiei şi arată importanţa sa, modul în care a fost luată, spiritul care trebuie să domnească în adunare. Se procedează la alegerea pe loc a preşedintelui definitiv. În ciuda explicaţiilor, au fost propuşi ca preşedinţi numai comisari organizatori ai întrunirii, dar biroul comisiei a insistat şi a propus el însuşi candidaţi care au fost aleşi în unanimitate; însă aceşti candidaţi s-au scuzat, spunînd că nu sînt pregătiţi, afirmîndu-şi însă identitatea de opinii cu comisia organizatoare; în sfîrşit, biroul l-a propus pe domnul Lesseré. Votul secţiunilor s-a desfăşurat în cea mai mare ordine; la vot au participat în jur de trei sute de cetăţeni care şi-au făcut cunoscută opinia prin ridicare în picioare; candidatul Lesseré este ales. Dar şi el a crezut că trebuie să se abţină, arătînd că nu a putut să aibă o cunoaştere exactă a operaţiilor pregătitoare ale întrunirii. Pe tot parcursul acestor dezbateri adunarea nu a încetat să solicite ca unul din membrii comisiei să fie însărcinat cu funcţia de preşedinte, dar comisia a rămas la decizia sa iniţială. Presat, din nou,

să numească un comisar ca președinte, iar orele fiind înaintate, biroul a declarat că președinția rămîne vacantă, iar asesorii o vor suplini. Un fapt remarcabil este că principiul egalității a domnit în tot cursul dezbaterilor; toată lumea a fost atît de convinsă că se afla printre frați, încît nu s-a întîmplat ca de obicei, adică să se facă din onoarea de a prezida o chestiune majoră, cu toate că membrii adunării nu au contenit de a manifesta o fierbinte simpatie față de înclinațiile riguros comuniste ale întrunirii. Masa frugală odată terminată, cetățeanul Pillot, unul dintre asesori, ține din nou o cuvîntare plină de demnitate și impregnată de sentimentele egalitare care însuflețesc adunarea. Sînt chemați pe rînd și în ordine cetățenii ale căror toasturi fuseseră acceptate de o comisie special creată în acest scop. Reproducem mai jos cît mai exact și mai complet toasturile rostite.

Cetățeanul Jourdain — ofițer al gărzii naționale. Cerem abolirea pedepsei cu moartea!

Ne adresăm acelui principiu de guvernare care este atît de omenos și de puternic prin originea sa încît poate face poporul să înțeleagă că sîngele, oricum ar fi vărsat, cere totdeauna sînge! Ne adresăm acelei puteri suverane care va ști să șteargă din codul vechii societăți această veche și inumană lege-mamă a asasinatelor legale, care duce mereu la noi nenorociri și la noi crime. Spun *asasinate legale* — cum altfel ar putea fi numiți călăii care ucid cu sînge rece pentru bani? Spun *noi nenorociri* — căci femeia denaturată care merge să asiste la o execuție capitală, lăsîndu-și căminul în voia soartei, pentru a se bucura de sîngele semenilor săi, nu găsește acasă decît o mică grămăjoară de cenușă — ea și-a pierdut copilul în incendiu căci a asistat la crimă. Spun *noi crime* și dau un exemplu. Alexandre Perrin a fost martor la execuția lui Jardin; spunea că Jardin, un hoț și un criminal, și-a meritat pedeapsa, iar astfel de exemple vor opri

alți răufăcători. Cîteva zile mai tîrziu, el însuși comitea o dublă crimă. Cîteva luni mai tîrziu capul său se rostogolea sub lama ghilotinei. Altădată oamenii erau spînzurați pentru furt, iar furturile deveneau mai frecvente.

Muncitori, să ne instruim și să devenim morali! Dar, înainte de orice, să fim adevărate exemple! Să urmăm această sfîntă deviză: *Probitate! Egalitate! Fraternitate!* Să luptăm, cetățeni, iar în locul eșafodului vom pune, cînd va suna ceasul, arborele comunității frățești. Ușurînd pedepsele, îndulcim moravurile și restabilim demnitatea umană. Să luptăm pentru abolirea pedepsei cu moartea!

Cetățeanul William-Louis — pictor
Pentru înțelegere între adevărații democrați!

După zece ani de suferințe, persecuții și lupte care ne-au despărțit adesea, iată-ne reuniți din nou în jurul mesei proletare. Sîntem aici toți tovarășii de nevoi, toți cei care au adăugat devizei *Egalitate! Fraternitate!* un cuvînt nou și anume *Comunitate!*

Mai mult ca oricînd, sarcina noastră e frumoasă, cetățeni, ea este glorioasă. Nu trebuie să ne sperie obstacolele ce le avem de învins pentru a implanta aceste principii, aceste sublime idei, în sînul unei societăți egoiste și corupte. Să luptăm deci fără încetare și cu toată energia de care sîntem capabili pentru această misiune civilizatoare. Să fim mereu adevărate exemple, în așa fel încît nimeni să nu se poată îndoi de puritatea intențiilor noastre și de încrederea ce avem în principiile noastre. Dușmanii sînt îndîrjiți și, de multă vreme, artiști în minciuni; ca și cameleonii, știu să-și schimbe culoarea. Ei se luptă arareori pe față, iar armele lor au două tăișuri. Unii dintre ei se infiltrează printre noi, prefăcîndu-se că adoptă principii ce le sînt străine. Să ne străduim să-i cunoaștem și, dacă nu putem să-i aducem pe

calea cea bună, să-i abandonăm destinului lor de egoiști incurabili.

Nu, cetățeni, nu voi veți fi cei care vor uita vreodată că înțelegerea dintre toți oamenii de bună-credință este baza întregului edificiu social. Nu, nu frații noștri vor fi cei care, printr-un zel mimat se vor erija în cenzori minuțioși și fals-rigoriști. Căci multe din viciile de azi aparțin, o știm cu toții, mai mult societății decît indivizilor. Să lăsăm deci falșilor apărători ai egalității aceste intrigi nedemne de adevărul democratic.

Numai educația, cetățeni, înăbușind egoismul și corupția, va imprima societății întregi mersul ascendent care ne va duce la scopul dorit și va afirma pentru totdeauna principiile minunate ale *comunității!* Să-i lăsăm pe cei miopi să ne numească utopiști și visători. E o consolare să te înșeli odată cu cei mai mari filosofi!

Oratorul încheie printr-un toast în cinstea înțelegerii reciproce.

Cetățeanul Th. Dézamy — redactor la ziarul *L'Égalitaire*
Pentru emanciparea muncitorilor! Pentru educație egalitară!

Cetățeni, toate ideile de astăzi și de mîine se rezumă în trei cuvinte: *capital*, *muncă*, *talent*.

Să doborîm dominația capitalistului, căci orice proprietate individuală favorizează și dezvăluie exploatarea muncitorului de către cel care nu muncește. Să doborîm deci pentru totdeauna așa-zisa *aristocrație a capacității:* sub orice formă s-ar prezenta, inegalitatea este un izvor nesecat de mizerie și discordie, un veșnic microb al urii și revoluției. A pune cel mai mic privilegiu la baza edificiului social înseamnă a deschide calea unei catastrofe inevitabile!

Cu ce drept capitalistul sau cel cu o patalama oarecare este lăsat liber să devoreze bunurile create în comun? De

ce există această dublă și revoltătoare inechitate care lasă la bunul plac al forței, intrigii și lenei pe cel slab și neputincios? Pentru ce această lepră scirboasă care otrăvește bucuriile noastre cele mai legitime și întreaga noastră existență?

Destul cu monopolurile! Destul cu privilegiile! Destul cu nemunca! Destul cu sclavii și stăpînii! Libertate! Egalitate! Fraternitate! Iată în ce constă adevărata fericire! Iată adevăratul scop al omenirii! Toți dorim să ajungem aici. Care ar fi deci drumul cel mai scurt? Aici este cu adevărat problema pe care trebuie să și-o pună fiecare.

Cetățeni! Drumul cel mai scurt care ne duce la fericire este *educația pentru egalitate*. Aceasta este convingerea noastră fermă și sinceră. Deci, să nu contenim a ne asocia și a repeta aceste luminoase îndemnuri: Către educația egalitară! Către emanciparea muncitorilor!

Cetățeanul Comte
Pentru armată!

Cetățeni și soldați, în uzină și pe ogor, totdeauna numai fiii poporului sînt chemați să hrănească și să apere Franța. Fie ca această nobilă comunitate de primejdii și trudă să ne unească cu o dublă și veșnică legătură.

Soldați! Voi, cei care, mereu viteji și devotați, apărați atît de bine patria (...), voi, cei care, în ciuda incalificabilei nepăsări a unora dintre comandanții voștri, nu v-ați precupețit sîngele, voi sînteți mereu sub privirile francezilor. Nu, în nici un caz nu facem vinovați pe vitejii noștri de înfrîngerile armatelor noastre. Dacă (...) toți și-ar fi făcut datoria, de multă vreme pămîntul Africii ar fi fost încorporat marii națiuni franceze. Fiind cu toții proveniți din popor, nu putem avea alte interese decît cele ale poporului. Să ne unim, deci, sub acest drapel, pentru a afirma împreună domnia egalității reale. Întregii armate, poporul suveran îi spune: *Egalitate și frăție!*

Cetăţeanul J.-J. Pillot — publicist
În numele polonezilor prezenţi la banchet

Francezi, la bucurie sau la necaz, patria noastră nu va uita niciodată că are o soră iubită, gata să împartă cu ea bucuriile şi durerile! Numele Franţei a fost totdeauna, pentru ea, o garanţie de viitor, un cuvînt de îmbărbătare!

Polonia nu s-a considerat niciodată mai măreaţă ca atunci cînd a avut ocazia să-şi amestece sîngele cu cel al Franţei pe cîmpul de luptă. Aici, pe cîmpul de luptă, şi-a cîştigat Polonia titlurile de confraternitate cu Franţa, titluri de care este atît de mîndră azi! Fiindcă a participat la gloria şi acţiunile Franţei, n-ar fi deci o onoare pentru ea să împartă cu aceasta destinele şi speranţele de fericire?

Francezi, să terminăm odată cu fanatismul odios care a înjosit atîta vreme patria noastră. Să sfîrşim cu mizerabila tiranie care ne-a aruncat de atîtea ori în cea mai neagră disperare: afirmaţi, în faţa întregii lumi, eternele principii ale egalităţii absolute. Puneţi în sfîrşit pietrele de temelie ale adevăratei societăţi, întemeiată pe egalitate. Iar dacă universul nu vă va răspunde decît printr-o laşă nepăsare, amintiţi-vă că ţarul cel nemilos nu a putut îngropa eroii Poloniei sub ruinele Pragăi! Bazaţi-vă deci pe sprijinul fraţilor voştri nefericiţi, care au supravieţuit acestei distrugeri! Ei vă vor răspunde oricînd: Franţei — iubire eternă! Trăiască în veci comunitatea!

Cetăţeanul Pandellé — muncitor tipograf
Pentru curajul Poloniei!

Cetăţeni, vă propun să vă uniţi cu mine într-un toast în cinstea eroicului curaj şi spiritului de independenţă a generoasei şi mereu fidelei prietene, mult prea încercata Polonie!

Curajoşi polonezi, Franţa cunoaşte durerile voastre. Ea a citit cu sfinţenie numele eroilor voştri, ce şi-au dat viaţa pe cîmpul de onoare, pentru triumful egalităţii. Franţa nu uită niciodată Polonia! Bizuiţi-vă deci pe simpatia ei. Cînd principiile legii egalităţii reale vor fi, în sfîrşit, generale, polonezii vor fi, fără nici o îndoială, primul dintre popoare căruia ne vom adresa cu nobilul nume de frate! Pentru viitorul curajoasei Polonii!

Cetăţeanul Vellicus — croitor
Pentru o egalitate socială reală şi perfectă!

Fără egalitate, politica este derizorie şi mincinoasă. Ce importanţă are pentru popor că i se acordă drepturi politice, dacă nu i se asigură de la bun început mijloace radicale pentru a putea să se bucure de ele? Pătruns de acest adevăr incontestabil — anume că poporul nu se poate bucura de drepturi politice fără să fi obţinut satisfacerea drepturilor sale sociale — repet, cu o voce fermă şi convingere nestrămutată, sînt pentru o egalitate socială reală şi perfectă!

Cetăţeanul Bérichon
Pentru egalitate! Pentru comunitate!

După ce a invocat numele filosofilor care au contribuit la clasificarea ideii de comunitate, oratorul a spus:

Cetăţeni, toţi aceşti oameni de seamă mergeau pe acelaşi drum, iar ideile lor se deduc logic una din alta, precum cei patru termeni ai unei aceleiaşi teoreme. Aproape toţi au avut soarta obişnuită a salvatorilor. Rousseau, fără să fi fost tîrît în temniţă, a murit într-un mod aproape la fel de crud ca şi martirul din Vendôme[5]. Marile contribuţii la cauza

[5] Gracchus Babeuf, executat la 28 mai 1797.

egalității nu se nasc fără dureri, iar fiecare pas făcut de omenire pe drumul eliberării sale este, adesea, inundat de fluvii de sînge.

Da, fraților, noi ne ridicăm împotriva opresiunii, dominației, inegalității, iar în ziua cînd ne vom elibera de sclavie, în ziua cînd vom afirma principiile noastre regeneratoare, vom vedea că toate popoarele se ridică precum un singur om pentru a scutura jugul impus de o civilizație barbară. Nouă ne revine sarcina de a începe procesul eliberării! Noi trebuie să alinăm durerile lumii! Noi trebuie să construim această minunată comunitate, în care virtutea va lua locul viciului, educația va înlocui abrutizarea, fericirea va lua locul egoismului! Pe ruinele exploatării, monopolului și tiraniei se va ridica gloriosul steag al fraternității sociale, iar această sfîntă egalitate, care este mereu deasupra capetelor noastre, se va așeza, în sfîrșit, la masa lumii. Să ne unim în jurul devizei: Egalitate! Fraternitate! Bunăstarea tuturor!

Cetățeanul Villy — cizmar
Pentru abolirea pedepsei cu moartea! Pentru distrugerea eșafoadelor!

Pentru egalitate reală, dar al naturii dictat de natură! Pentru fraternitate universală! Pentru îndepărtarea răului! Către proletari victime ale exploatării! Fie ca ziua egalității să le aline durerile trecute!

Cetățeni, judecînd rațional, la ce se reduce partea pe care i-o lasă poporului bunii noștri stăpîni? La nimic. Dacă soarele ar fi o materie exploatabilă, proletarul nu l-ar vedea niciodată.

Să demonstrăm dușmanilor noștri că prietenii libertății nu sînt fiare însetate de sînge. Să le spunem că aparținem cu toții marii familii omenești, că toți oamenii sînt frați și trebuie să trăiască precum frații într-o perfectă comunitate de drepturi și îndatoriri!

Numai răspîndind principiul egalității pe toate căile vom putea aduce la adevărul doctrinei noastre și pe cei mai neînduplecați dușmani ai egalității. Numai adaptînd munca la capacitățile fiecăruia vom putea rezolva complet problema socială. Atunci, marele act al regenerării sociale se va împlini; nefericitelor și sîngeroaselor disensiuni care au înjosit trecutul le vor urma curînd unitatea cea mai strînsă și înțelegerea veșnică. Oamenii vor înceta să se urască și să-și sfîșie semenii.

Cetățeni, să luptăm pentru viitorul apropiat al comunității sociale!

Cetățeanul Duval — frizer
Pentru abolirea liberei concurențe!

Cetățeni, concurența — numai ea este acea durere îngrozitoare care provoacă nenumărate discordii între muncitori, numai ea este cea care, precum un monstru nesătul, risipește, devoră și otrăvește rezultatele muncii și ale inteligenței. Fie ca sub călcîiul egalității să dispară acest monstru al concurenței, dușmanul tuturor, care își tiranizează chiar și favoriții! Să luptăm deci pentru eliberarea industriei! Numai sub regimul comunității egalitare binefăcătoarea industrie își va revărsa comorile sale asupra noastră. Lipsiți de grija zilei de mîine, oamenii se vor dărui muncii cu entuziasm, iar viitorul va înlătura ignoranța de astăzi, creînd o lume în care dezordinea și durerile vor dispare! Pentru abolirea liberei concurențe! Pentru eliberarea industriei!

Cetățeanul Rozier — frizer
Pentru egalitate în drepturi și îndatoriri, adică pentru comunitate absolută!

Profitorii revoluțiilor se autointitulează apărătorii noștri, pentru a ne tîrî în reforme pur politice. Dar, fără reformă socială, reforma politică este o minciună sfruntată, căci se

păstrează astfel vechea societate și, odată cu ea, exploatarea omului de către om.

Nu se pot înlătura suferințele morale și fizice ale poporului fără o reformă socială. Căci, dacă exploatații și-ar manifesta dorința de a se bucura de drepturile lor politice, exploatatorii cruzi și nemiloși i-ar arunca în stradă, pradă mizeriei; deci muncitorii vor fi mereu obligați să-și sacrifice drepturile politice pentru a putea trăi sau, dacă nu vor putea suporta pierderea oricărei demnități, vor pune mîna pe arme. Dar atunci tirania va fi cu atît mai periculoasă. Ea se va sprijini pe o constituție cu fațadă democratică, pentru a ucide. Rezultă că revoluționarii care au luptat orbește au întins o capcană inteligenței oamenilor, proclamînd necesitatea unei reforme pur politice, speriați cum au fost și sînt încă de progresele și adevărurile principiilor comuniste. Și-au făcut calculul că ocupînd oamenii cu insurecții și lupte, îi vor face să uite principiile reale ale fraternității și egalității. V-ați înșelat, domnilor profitori și șnapani politici! Poporul a înțeles că nu puteți să-l abateți de la ideile sociale, căci numai ele pot aduce fericirea omenirii. Ceea ce vrea poporul este satisfacerea nevoilor sale fizice și morale. Dacă, pentru a ajunge la acest scop, noi, comuniștii, am vorbi acum de reformă politică, am fi niște neghiobi sau niște spoliatori ca și această mulțime de intriganți care caută să mențină veșnic exploatarea fizică și morală a poporului, profitînd de erori abil întreținute. Repet deci cu tărie: Pentru egalitate în drepturi și îndatoriri, pentru comunitate!

Cetățeanul Lionne — frizer
Să avem curajul opiniilor noastre!

Comuniști, să declarăm mereu, deschis, ceea ce vrem și ceea ce combatem, pentru a fi totdeauna urmați de cei care vor să atingă scopul nostru, mergînd pe același drum, pentru

a şti pe cine trebuie să învingem şi pe cine să combatem şi care este puterea unităţii noastre. Dacă nu acţionăm astfel, va trebui să renunţăm, pentru totdeauna, să mai găsim o voinţă energică şi perseverentă de transformare a societăţii în mod radical. Să ne ferim de oamenii ale căror buze nu îndrăznesc să rostească adeziunea fermă la practica şi doctrina comunistă căci, cel mai adesea, prudenţa lor are drept cauză un gînd ascuns. Orice om devotat trebuie să resimtă nevoia de a răspîndi adevărurile de care este convins. De aceea, să repetăm mereu: Să avem curajul opiniilor noastre!

Cetăţeanul Simar — ceasornicar
Pentru comunitatea egalitară!

Cetăţeni, în 1789, indignarea populară a sfărîmat patrusprezece secole de monarhie şi privilegii pe ruinele Bastiliei. Din păcate, numai burghezii au pus mîna pe frînele statului. Şi, în loc să-şi propună realizarea egalităţii reale, burghezii au uzurpat resturile aristocraţiei învinse. În zadar evenimentele anului 1793 şi minunatul Comitet de salvare publică au dejucat planurile mîrşave ale inamicilor poporului, şi în special maşinaţiunile perfide ale laşilor girondini. Constituţia anului II lăsase statului o lepră devoratoare: proprietatea privată. De aici au pornit toate nenorocirile care ne-au dus la ruină. Iar duşmanii binelui public, ce fuseseră reduşi la neputinţă, şi chiar şi cei care, în regimul unei comunităţi perfecte, ar fi fost buni cetăţeni, s-au unit pentru a provoca ruina statului. Thermidor[6] a aruncat în cel mai negru doliu toate spiritele adevărat franceze. Prairal[7] şi Vendémiaire[8]

[6] La 9 Thermidor (27 iulie 1794) marele Consiliu de salvare publică a căzut, Robespierre a fost arestat şi, apoi, executat.

[7] În Prairal (mai 1795) la Paris, după mişcări populare datorate lipsei de pîine, dreapta a început o serie de mari represiuni.

[8] La 13 Vendémiaire, anul IV (5 octombrie 1795) guvernul, condus de Barras, a înfrînt ultima rezistenţă populară şi democratică.

ne-au dus nefericirea la culme; astfel, căzînd sub loviturile partidului învingător, regenerarea socială a fost amînată cu cincizeci de ani. Cetățeni, nu mai putem avea de aici înainte decît o singură deviză: Pentru comunitatea egalitară!

Cetățeanul Jules Rozier — profesor de literatură
La studiu!

Să învățăm mijloacele adecvate pentru a realiza cît mai bine și cît mai repede un sistem social bazat pe egalitate și fraternitate, respectînd bunăstarea comună. Dar, cetățeni, poporul a întreprins deja studiul chestiunilor sociale importante. El le cunoaște bine. De pe acum, acest nobil curaj al inteligenței sale este, ca și mișcarea revoluționară, spaima aristocraților și preludiul prăbușirii lor. La studiu!

Cetățeanul Grossel — legător de cărți
Pentru fraternitatea muncitorilor!

Dezbină și stăpînește, aceasta a fost deviza oricărei tiranii. Cîte manevre subtile și perfide nu fac opresorii noștri, pentru a ne atița unii împotriva altora! Ei știu foarte bine că un singur moment de unire perfectă a forțelor noastre ar duce la prăbușirea lor definitivă. Într-adevăr, ce sînt ei față de popor? Unul contra o mie. De ce trebuie ca poporul însuși să suplinească neputința lor? Cine sînt soldații lor? Fiii poporului. Cine își trădează concetățenii? Nu tot fiii poporului? Să înțeleagă deci, odată pentru totdeauna, că sub aparențele unui privilegiu degradant, de fapt poporul își pune singur cătușe, că fiecare pușcă îndreptată împotriva poporului lovește direct în inima celui care o ține în mînă uitînd

că provine din rîndurile poporului. Să fim cu toții convinși de aceste adevăruri și ziua egalității va veni. Pentru fraternitatea muncitorilor! Pentru comunitatea socială!

Cetățeanul Lallemand

Ține un toast pentru montagnarzii sinceri și pentru oamenii energici care organizează victoria și salvează patria.

Cetățeanul Neveu
Pentru comunitate!

Cetățeni, toate popoarele lumii pot face minuni desăvîrșite, așa cum am făcut noi aici! Pentru comunitate!

Cetățeanul Selnet — cofetar
Pentru suveranitatea poporului! Pentru triumful deplin al comunității, singura garanție a bunăstării tuturor!

Cetățeni, ne cunoaștem obiectivul final. Fiecare dintre noi trebuie să-și întețească eforturile pentru a instaura bunăstarea tuturor!

Cetățeanul Kiener — muncitor
Pentru reformă socială! Pentru egalitate reală!

Mereu profanată și degradată, egalitatea nu a fost, pînă acum, decît o crudă și grosolană ironie. Opresiunea, reaua-credință, cupiditatea, toate înclinațiile dăunătoare s-au acoperit cu această noțiune sfîntă, în toate crimele lor.

Dar astăzi egalitatea are trăsături atît de ferme, este atît de evidentă încît este ușor de recunoscut. Ea detestă cruzimea tiranică; spada sa nu cade decît asupra capetelor vinovate de mizeria poporului. Dacă stindardul egalității este spaima tiranilor este pentru că el atrage oamenii devotați libertății, pregătește și asigură uniunea tuturor intereselor, voințelor, talentelor, eforturilor. Fiecare găsește în egalitate și comunitate o parte a bogățiilor care îi asigură satisfacerea nevoilor. A pretinde mai mult înseamnă a deveni vinovat. Cetățeni, să dăm lumii un mare exemplu: aici nu poate exista alt sentiment decît cel al fraternității, altă ură decît cea a virtuții contra unei tiranii triumfătoare, altă pasiune decît cea a fericirii tuturor sub domnia legilor comunității sociale! Fie ca dușmanii noștri să știe care ne sînt hotărîrile și să tremure în fața morții noastre definitive!

Cetățeanul Courmont
Pentru libertate!

Convingerile mele merg spre libertate, dar spre o libertate generală și bine înțeleasă, adică spre acea libertate care nu va permite omului să exploateze semenul său, acea libertate care nu poate exista fără sprijinul surorii și tovarășei sale, egalitatea. Mă adresez deci libertății, care cere comunitatea socială drept garanție pentru eliberarea tuturor, fie proletarii Europei, negrii din America sau sclavii oricărei alte națiuni. Aici e vorba deci de libertatea care trebuie să dea fiecăruia o educație egalitară, inculcîndu-i conștiința drepturilor și îndatoririlor sale, căci, se știe, nu poate exista fericire adevărată pentru om fără bucuria și împlinirea fiecăruia dintre noi. Pentru guvernare egalitară!

*
* *

E ora zece seara. Cetățeanul Pillot anunță că lista vorbitorilor mai cuprinde și alte nume; dar, din cauza orei înain-

tate, ea nu va putea fi epuizată în această seară. Apoi, cetăţeanul Pillot propune deschiderea a două colecte, una pentru familiile fraţilor noştri deţinuţi politici, cealaltă pentru o văduvă şi un cetăţean răniţi într-un accident. Adunarea primeşte cu entuziasm propunerile de mai sus.

Colectele se efectuează rapid şi într-o ordine perfectă. Comisarii aduc pe rînd la prezidiu rezultatele colectelor pentru fiecare secţiune. Prima colectă produce două sute şaptezeci şi unu de franci; a doua, o sută zece franci.

La sfîrşitul operaţiunii, cetăţeanul Pillot ia cuvîntul pentru a închide lucrările întrunirii.

* * *

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITARA

CUPRINS

PREFAȚĂ V

CALENDARUL REPUBLICAN XXXI

REPERE CRONOLOGICE XXXIII

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI XLI

GRACCHUS BABEUF 2

Scrisoare către J.-M. Coupé 2

Scrisoare către Charles Germain 9

Manifestul plebeilor 21

PHILIPPE BUONARROTI 32

Conspirația pentru egalitate sau conspirația lui Babeuf 33

CLAUDE-HENRI DE SAINT-SIMON 62

Scrisorile unui locuitor al Genevei către contemporanii săi 64

Introducere în cercetările științifice ale secolului al XIX-lea 88

Reorganizarea societății europene 101

Catehismul industriașilor 117

CHARLES FOURIER 124

Critica unei societăți bolnave 125

Principiile lumii noi 165

Sistemul societar 173

FÉLICITÉ ROBERT DE LAMENNAIS 188

Despre sclavia modernă 189

PRIMA ÎNTRUNIRE COMUNISTĂ 211

Lector : TUDOR PĂCURARU
Tehnoredactor : VASILE CIUCĂ

Bun de tipar : 19.07.1989.
Coli ed. 14,3. Coli tipar 8,5.

Tiparul executat sub comanda nr. 80 414 la
Combinatul poligrafic, București
România

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

mari gînditori și filosofi francezi ai veacului al XIX-lea

« Socialismul utopic francez a fost considerat de întreaga tradiție marxistă și leninistă ca una din sursele esențiale ale formării intelectuale a tinerilor germani de la cumpăna anilor '840, printre care Karl Marx și Friedrich Engels. Au fost întreprinse studii amănunțite în această direcție, dar majoritatea au devenit caduce din cauza perspectivei biologist-evoluționiste din care priveau treptele socialismului utopic prămarxist. Multe studii tratau operele lui Fourier, Saint-Simon, Babeuf, Blanqui, Blanc drept constituenți imperfecți, genetici și „depășiți" ai unei gnoze omnipotente. [...] Judecînd evoluționist, reacțiile lui Babeuf, imagistica lui Fourier, teoria organizatorului industrial a lui Saint-Simon, totalitarismul lui Cabet, critica economică a lui Proudhon, logica organizațională a lui Blanc, tehnicile insurecționale ale lui Blanqui apar ca niște premoniții, și nu ca trăsături distincte ale unor comportamente mai generale, alcătuind, împreună, o configurație nouă.»

ALIN TEODORESCU

ISBN 973-21-0016-8
ISBN 973-21-0015-X

Lei 8

editura minerva